DE BATIK-KUNST IN NEDERLANDSCH-INDIË EN HAAR GESCHIEDENIS

DIE BATIK-KUNST

IN

NIEDERLÄNDISCH-INDIEN

UND

IHRE GESCHICHTE

BEARBEITET AUF GRUND VON DEM IM REICHSMUSEUM FÜR VÖLKER-KUNDE UND ÖFFENTLICHEN WIE PRIVATEN SAMMLUNGEN IN DEN NIEDERLANDEN BEFINDLICHEN, REICHHALTIGEN MATERIAL

VON

G. P. ROUFFAER UND Dr. H. H. JUYNBOLL

IM VERLAG VON A. OOSTHOEK, UTRECHT
1914

DE BATIK-KUNST

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

EN

HAAR GESCHIEDENIS

OP GROND VAN MATERIAAL AANWEZIG IN 'S RIJKS ETNOGRAPHISCH MUSEUM EN ANDERE OPENBARE EN PARTICULIERE VERZAMELINGEN IN NEDERLAND,

BEWERKT DOOR

G. P. ROUFFAER EN Dr. H. H. JUYNBOLL

UITGAVE VAN A. OOSTHOEK TE UTRECHT
1914

2041
b
46

UNIVERSITATIS NOVIOMAGENSIS
A
11772
EXLIBRIS

APPENDIX-BIBLIOGRAFIE.

ABUL FAZL. The Ain i Akbarí by — — 'Allami, translated from the original Persian. I. By H. Blochmann. II—III. By H. L. Jarrett. Calcutta, 1873, 91, 94. 3 vols. (Verheerlijking der regeering van den Grootmogol Akbar, 1556—1605, nog tijdens diens leven, door zijn vezier Abu'l Fazl; afgesloten in 1596).

ADJI—SâKâ (Het boek), oude fabelachtige geschiedenis van Java, ... tot aan de stichting van Mâdjâ-pait, ... uit de poëzie in Javaansch proza overgebragt door C. F. Winter Sr. Uitgegeven . . . door J. J. B. Gaal en T. Roorda. Met . . . enz. Amsterdam, 1857, 2 dln. (Een tekst, die tot ca. 1800 teruggaat).

AIN I AKBARI; Zie ABUL FAZL.

ALBUM-KERN. Opstellen geschreven ter eere van Dr. H. Kern . . . . op zijn zeventigsten verjaardag den VI. April MDCCCCIII. Leiden, 1903.

[ARCHIEF—NAHUYS]. (Verzameling van archiefstukken, in 1859 door de weduwe van Mr. H. G. baron Nahuys van Burgst geschonken aan de Kon. Academie van Ingenieurs te Delft, en in 1864 overgebracht naar de Universiteits-Bibliotheek te Leiden. Een lijst-inventaris door Dr. J. J. F. Wap afgedrukt in Bijdr. Kon. Inst. 2e Reeks, VII, 1863, p. 181—191).

* BAANDERS (H. A. J.). „Over de toepassing der batik-kunst in Nederland". In Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem, n°. 23, Nov., 1900. Amsterdam, 1900. P. 52—62.

* ———— „Studiën in batik-techniek. Onderzoekingen in het Laboratorium van het Koloniaal Museum". In Bulletin als boven n°. 25, Dec. 1901. Amsterdam, 1901. P. 46—87, met plaat en afbeeldingen. (Onderzoekingen van Sept. 1900—Maart 1901, onder toezicht van Dr. M. Greshoff).

* [BABAD SéNGKALA]. (Dit hs. uit de nalatenschap van Dr. H. N. van der Tuuk te Leiden, reeds in de Bibliografie p. XXIV vermeld, is thans in het Legatum Warnerianum: Cod. 4097. Het bevat dd. A°. Jav. 1554 = 1632—1633 A°. D. de, tot nog toe oudst bekende, vermelding van het Jav. wóórd *batik*).

BABAD TANAH DJAWI, in proza. Javaansche geschiedenis loopende tot het jaar 1647 der Jav. jaartelling [= 1722 A°. D.]. Met aanteekeningen van J. J. Meinsma, 's Gravenhage, 1874, 77. 2 dln.

BAGUS UMBâRâ of Mantri Koripan. Balineesch gedicht. Tekst en Ned. vertaling met aanteekeningen, bewerkt door R. van Eck. InBijdr. Kon. Inst. 3e Reeks, XI, 1876, p. 1—368. (Is een ouderwetsch Balineesch dichtverhaal, op Bali in ± 1750 in hoofdzaak ontleend aan de ca. 2 eeuwen oudere Middeljavaansche Mala't).

BANCROFT (E.). Experimental researches concerning the philosophy of permanent colours. Second edition. London, 1813. (De 1e druk was van 18. . .; dezen kon ik niet raadplegen. Ex. van den heer F. Driessen te Leiden).

———— Neues Englisches Färbebuch oder gründliche Untersuchungen über die Natur beständiger Farben. Aus dem Englischen übersetzt von Dr. J. A. Buchner. Herausgegeben und mit Anmerkungen und Zusätzen versehen von Dr. J. C. Dingler und W. H. von Kurrer. Nürnberg, 1817, 18. 2 Bde. (Ex. van den heer F. Driessen, te Leiden).

BATAVIASCHE COURANT. Zie JAV. COUR. (Bibliografie, p. XXVII).

BERNIER (FR.). Voyages de — —, contenant la Description des Etats du Grand Mogol, de l'Indoustan, du Royaume de Kachemire, &c. [2me édition]. Amsterdam, P. Marret, 1699. 2 tomes. (De 1e Druk is Paris, Cl. Barbin, 1670—71, 2 tomes. Bernier overleed 22 Sept. 1688 te Parijs).

BIERBAUM (O. J.). „Altvenezianische Druckstöcke", en „Künstlerische Vorsatzpapiere". In Dekorative Kunst. Illustrierte Zeitschrift für angewandte Kunst. I. München, 1898, p. 21—24, en 111—129. Met afbeeldingen.

BIRDWOOD (G. C. M.). Paris Universal Exhibition of 1878. Handbook to the British Indian Section. (London, 1878). (Mag als de voorlooper worden beschouwd van Birdwood's „The industrial arts of India", wat in 1880 voor het eerst verscheen; zie de Bibliografie p. XXV).

———— Zie ROUFFAER, QUESTIONS.

BLANCO (P. Fr. M.). Flora de Filipinas. Segunda impresion, corregida y aumentada. Manila, 1845. (Ex. Koloniale Bibliotheek, Den Haag).

BLOCHMANN (H.). Zie ABUL FAZL.

BLUTEAU (Padre D. R.). Vocabulario Portuguez Latino. Lisboa, 1712—21. 8 tomos. Met 2 Supplementos, 1727, 28.

BONTIUS (J.). Historiae Naturalis & Medicae Indiae Orientalis Libri VI. In G. Piso's „De Indiae utriusque re naturali et medica Libri XIV", Amstelaedami 1658. (De medicus Bontius was op . . . . 1632 te Batavia gestorven).

BRANDES (Dr. J.). „De huidskleur van de Javanen volgens hen zelf". In Tijdschr. Bat. Gen. XXXIII, 1890, p. 600.

———— Beschrijving der Javaansche, Balineesche en Sasaksche hss. aangetroffen in de nalatenschap van Dr. H. N. van der Tuuk, en door hem vermaakt aan de Leidsche Universiteitsbibliotheek. Batavia, 1901, 03. 2 dln.

———— „Notice sur une espèce de draperie ornementale des anciens monuments hindous de Java Central." In „Hommage au Congrès des Orientalistes de Hanoï", Batavia 1902.

BUCHNER (Dr. J. A.), Zie BANCROFT (E.).

* BURG (P. VAN DER). Curieuse Beschrijving van de Gelegentheid, Zeden, Godsdienst, en Ommegang, van verscheyden Oost-Indische Gewesten en machtige Landschappen. En inzonderheid van Golkonda en Pegu. Tot Rotterdam, 1677. Vooral p. 77 (verkeerdelijk gepagineerd 67)—80, 83—84, 88, 89, 95 (verkeerdelijk gepagineerd 85), 96, 99—100, 103—104, 109 en 121. (Bevat verschillende aanduidingen van het gebruiken van was in Zuidelijk Dekhan voor het „schilderen" van doeken, en op p. 103—104 *een beknopte beschrijving van de batik-techniek aan de Kust van Koromandel*. De schrijver die zich op den titel van dit boek alleen „P. v. d. B." noemt, is Pieter van der Burg — zie Tiele's Nederlandsche Bibliographie van Land- en Volkenkunde, Amsterdam 1884, p. 53 —, en verbleef van 1653—1671 aan de Kust van Koromandel, vandaar uit ook Pegoe bezoekend).

BURMANNUS (J.). Thesaurus Zeylanicus, exhibens plantas in insula Zeylana nascentes; inter quas plurimae novae species, & genera inveniuntur. Amstelaedami, 1737. (Deze zelfde Burman bezorgde daarna de volledige uitgave van Rumphius' Kruid-Boek).

BIJBLAD op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië. Dl. I en vlg. Batavia, 1857 en vlg. jaren. Zie vooral dl. XI, 1871, en daarin Bijblad n°. 2308 en 2410, van resp. 2 April en 7 Nov. 1870. (Deze twee Bijbladen over kostuums der Javaansche hoofden zijn feitelijk ontworpen door den Javanicus J. T. Zoetelief, als resident van Soerakarta).

* CAT. OOST EN WEST = „Catalogus der Oost-Indische weefsels, Javaansche batik's en oud-Indische meubelen. Vereeniging „Oost en West." Tentoonstelling van Indische kunstnijverheid. Groep III. 's Gravenhage, 1901." Door G. P. Rouffaer. Vooral Inleiding, p. 57*—58*, en de bijbehoorende catalogus-nummers op p. 64—98.

* CAT. TENT. ANTWERPEN = „Catalogus van de Nederlandsche koloniale afdeeling op de Wereld-Tentoonstelling te Antwerpen 1894. Amsterdam, 1894." Vooral p. 57—58 (bevattend een opstel over „Het Batikken", wat in hoofdzaak ontleend is aan de beide opstellen van Daum in 1893, zie dit Appendix).
CEPHAS (K.). Zie GRONEMAN (J.).
* [CHASTELEIN (C.). Invallende Gedagten ende aanmerkingen over colonien.] (Hs. van 30 Juni 1705, in 't bezit van het Kon. Instituut van Ned.-Indië te Den Haag, als no. 115; in latere 18-eeuwsche copie. Vermeldt toenmaals batikken in de Ommelanden van Batavia).
CLERCQ (F. S. A. DE) en GRESHOFF (Dr. M.). Nieuw Plantkundig Woordenboek voor Nederlandsch Indië. Met korte aanwijzingen van het nuttig gebruik der planten en hare beteekenis in het volksleven en met registers der inlandsche en wetenschappelijke benamingen. Amsterdam, 1909. (Dit is het *éénige boek*, nà het afsluiten op 30 Nov. 1905 van dezen Batik-tekst verschenen, dat nog gebruikt werd bij den definitieven druk van het slot van het Ie Hoofdstuk. Zie toch de Slot-aanteekening dd. Aug. 1913 op p. 389).
CODRINGTON (R. H.) The Melanesians. Studies in their anthropology and folk-lore. Oxford, 1891.
COHEN STUART (Dr. A. B.), Zie KAWI OORKONDEN.
CORREA (G.). Lendas da India .... publicadas ... sob a direcção de R. J. de Lima Felner. Desde o primeiro deseobrimento da India até o anno de 1550. Lisboa, 1858, 60, 62, 64. 4 tomos.
CROOKE (W.). Zie YULE & BURNELL, Hobson-Jobson, 2d ed. (1903).
* DAELMANS (AEG.). „Indiaanse aanteekeningen", zijnde een soort Journaal van 1687—1692 (?). In „Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht", jaarg. XXIV, 1868, Utrecht 1869. Vooral p. 674—675. (De schrijver was van 1687—89 op Ceilon geweest, daarna te Batavia, en kwam vandaar naar de Kust van Koromandel waar hij in 1690—91 vertoefd moet hebben; vóór 1694 was hij in Nederland terug, waar hij in dat jaar een boek uitgaf over Geneeskunde. Daelmans' (of Daalmans') hs. werd uitgegeven door Prof. H. C. Millius, doch zonder noten of ophelderingen).
* DAMAR WULAN. Sémawis, 1881. (Verg. het hs. Damar Wulan in de Bibliografie, p. XXV).
[DANGDANG PèTAK]. (Middeljavaansch gedicht uit ± 1550. Cod. 4177 te Leiden, Legatam Warnerianum. Vermeldt een *gringsing*-patroon).
* D(AUM, P. A.). „Het Batikken", en „Batikkerij en Weverij". Twee opstellen als I en II geplaatst in de nos. 34 en 42 van De Tentoonstelling. Orgaan der Vereeniging „De Tentoonstelling te Batavia van 1893", respectievelijk van 14 Oct. en 11 Nov. 1893. (Het eerste opstel is onderteekend „D.", het tweede „Floris", welk laatste zich beroept op de deskundige inlichtingen van Mevr. L. Bohl, te Batavia. Ex. van het Koloniaal Museum te Haarlem).
DEFRÉMERY (C.). Zie IBN BATOUTAH.
DINGLER (Dr. J. C.). Zie BANCROFT (E.).
* DOLLFUS-AUSSET [. . .]. Matériaux pour la coloration des étoffes. I. Auteurs. II. Coloration des étoffes. Paris, 1865. 2 dln. Vooral II, 1—147, zijnde de tekst van een ms. uit 1766 van J. RYHINER uit Bazel „Traité sur la fabrication et le commerce des toiles peintes", welk hs. te Mulhausen in de Bibl. de la Société industrielle berust, met enkele toevoegingen tot 1783; II, 149—197, zijnde een uittreksel uit eene biographie van 1805 van Fr. E. Reichsfreiherr von Seida over den katoendrukker J. H. E. von Schüle; en II.229—234, 240—243. (Ex. van den heer F. Driessen te Leiden).
DOZY (R.). Oosterlingen. Verklarende lijst der Nederlandsche woorden, die uit het Arabisch, Hebreeuwsch, Chaldeeuwsch, Perzisch en Turksch afkomstig zijn. 's Gravenhage—Leiden—Arnhem, 1867.
* DRIESSEN (F.). „Etude sur le rouge turc (ancien procédé). [Avec :] Rapport sur ce travail et notice par F. H. de Niederhaeusern". Extrait du Bulletin de la Société Industrielle de Mulhouse. Mulhouse, 1902. Met staaltje van „Coton indien", d. i. wit katoen dat de behandeling van het Jav. *ngèteli* heeft ondergaan. (Behandelt het scheikundig probleem van het Javaansch en Voor-Indisch mordanceeren van wit katoen).
ECK (R. VAN). „Schetsen van het eiland Bali". In Tijdschr. v. N.-I. 1878, II—1880, II. (Van deze Schetsen zijn enkele zéér weinige exx. als boekwerk met doorloopende pagineering gedrukt).
———— Zie BAGUS UMBâRâ.
* EEDEN (F. W. VAN). Musée Colonial au Pavillon national près de Harlem. Notice sur les collections du Musée pour servir de guide aux visiteurs. Harlem, 1876. Vooral p. 39—41.
ENCYCLOPAEDIE v(an) NED.(erlandsch) I.(ndië). 's Gravenhage-Leiden, dl. III (zonder jaartal, maar is van 1902); dl. IV, tevens laatste deel (zonder jaartal, maar is van 1905).
* FAES (J.). Geschiedenis particulier landbezit op West-Java, I. Batavia, 1893. (Geeft op p. 221—260 reeds een zeer slordigen afdruk van C. Chastelein's Memorie uit 1705; zie dit Appendix).
FRANCK (Dr. J.). Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal. 's Gravenhage, 1892.
GAAL (J. J. B.). Zie ADJI-SâKâ.
* GIDS KOL. MUS. = „Gids voor de bezoekers van het Koloniaal Museum te Haarlem tevens Beknopte Handleiding bij de Schoolverzamelingen. Amsterdam, 1900". Vooral p. 14—15. (Korte opmerkingen over het batikken).
GOEJE (M. J. DE). Zie IBN CHORDâDBHEH.
GRESHOFF (Dr. M.). Zie DE CLERCQ & GRESHOFF.
GROENEVELDT (W. P.). De Nederlanders in China. I (1601—1624). 's Gravenhage, 1898. (Zijnde Bijdr. Kon. Inst. 6e Reeks, IV).
* GRONEMAN (J.). In den Kêdâton te Jogjâkârtâ. Oepâtjârâ, ampilan en tooneeldansen. Leiden, 1888. Passim. (Bij dezen tekst behoort een album met 18 fotogrammen van K. °Cephas).
* GUIDE à travers la section des Indes néerlandaises. Exposition Universelle Internationale de 1900 à Paris. La Haye, 1900. Zie daarin p. 292—298 „L'Industrie du „batiq" à Java" door G. P. Rouffaer, en de bijbehoorende catalogus-nummers op p. 299—303.
HADDON (A. C.). Evolution in art: as illustrated by the life-histories of designs. London, 1895.
[HAEN (Dr H. DE). Gezantsreizen naar het Hof van Mataram in 1622 en 1623]. (Hss. in 's Rijks Archief te Den Haag. Verg. Plaat 81).
HARDELAND (A.). Dajacksch-Deutsches Wörterbuch. Amsterdam, 1859.
HARDOUIN (E.). Java. Tooneelen uit het leven, karakterschetsen en kleederdragten van Java's bewoners. In afbeeldingen naar de natuur geteekend door — —, met tekst van W. L. Ritter, en ... enz. 's Gravenhage, 1855.
HAZEU (G. A. J.). Bijdrage tot de kennis van het Javaansche tooneel. Academisch Proefschrift. Leiden, 1897.
———— „Lijst van kaïn-kêmbangan-stalen afkomstig uit Solo", in Notulen v. h. Bataviaasch Genootschap, deel XXXVIII, 1900, Batavia—'s Gravenhage 1901, p. XLVIII—XLIX.
———— „Iets over koedi en tjoendrik". In Tijdschr. Bat. Gen. XLVII, 1904, p. 398—413. Met plaat.
HIKâJAT Radja-Radja PASAI. Zie HISTOIRE DE PASEY.
HISTOIRE des Rois DE PASEY traduite du Malay et annotée par A. Marre. Paris, 1874. (Posthume geschiedenis van het in 1521 door Atjeh opgeslokte staatje Pasei op Sumatra's N. O. kust, ongeveer in 1750 opgesteld naar oudere inlandsche bronnen).
t HISTORIAEL JOURNAEL, van tghene ghepasseert is van weghen drie schepen, ... ghevaren wt Zeelant vander stadt Camp-Vere, naer d'Oost-Indien, onder tbeleyt van Joris van Speilberghen Generael, Anno 1601. den 5. Mey, tot in t' Eylant Celon, vervatende... enz. Tot Delff, Floris Balthasars, Anno 1605. (Is de 4e en beste uitgave der reis van Joris van Spilberghen, die in Juli 1602 den koning van Kandy, Vimala Dharma Soerya I, in zijn hoofdstad bezocht, en op 24 Maart 1604 te Vlissingen terug was).
HOOYMAN (J.). Zie HOOIMAN (J.) in Bibliografie p. XXVI. (De daar open gelaten pp. Verh. Bat. Gen. dl. II, 1780, zijn :p. 416—417).
HOVE (Dr. T.). Tours for scientific and economical research, made in Guzerat, Kattiawar, and the Conkuns, in 1787—88. Published from the Ms. ... under the care of A. Gibson. Bombay, 1855. (Vormt N°. XVI der New Series van de „Selections from the Records of the Bombay Government". Ex. Koloniale Bibliotheek, Den Haag).
HUMMEL (J. J.). The dyeing of textile fabrics. London—Paris—New York—Melbourne, 1885. (Is de 1e editie van Hummel, reeds in onze Bibliografie genoemd. Ex. van den heer F. Driessen, te Leiden).
———— Zie PERKIN AND HUMMEL Bibliografie p. XXVIII.
IBN BATOUTAH. Voyages d' — —, texte arabe, accompagné d'une traduction par C. Defrémery et le Dr. B. R. Sanguinetti. Deuxième tirage. Paris, 1877, 77, 77, 79. 4 tomes. Avec Index alphabétique, 1879. (De 1er tirage verscheen 1853—58, 4 dln.).
IBN CHORDâDBHEH. Kitâb al-masâlik wa'l-mamâlik (Liber viarum et regionum) auctore ... — — et excerpta caet. quae cum versione Gallicâ edidit, indicibus et glossario instruxit M. J. de Goeje. Lugduni-Batavorum, 1889.
INILAH TJONTO[1] soelamman di sikepan pakeijannja Prijaji[2] Djawa bagimana di tamtoekan di dalam besluitnja Kangdjeng Gouvernement dari 2 ari April 1870, Nro. 9 dan lagi tjontonja pakeijan Dodottan, Kanigaran dan Pradjoerittan jang teratoer djoega pakeinja, di dalem besluit dari 7: hari Nov. 1870, Nro. 2. [Betawi, 1871?]. (Feitelijk samengesteld door den oud-resident van Soerakarta, J. T. Zoetelief. Ex. Koloniale Bibliotheek, Den Haag.).
* [INSTRUCTIE EN ORDONANTIE VOOR CORMANDEL]. (Hs. in 's Rijks Archief te 's Gravenhage, in 1905 geïnventariseerd: Kol. Arch. 8239. Gedateerd: 16 Julij 1689; wat echter foutief is, en moet zijn: 16 Junij 1689. Hoogst gewichtige bron voor de kennis der Weefkunst en „Schilderkunst" — d. i. Batik-kunst — aan de Koromandelsch-Klingsche Kust, samengebracht uit een Instructie die Adriaen van Rheede tot Drakesteyn, de later beroemde botanicus, toen Commissaris der O. I. C. ter Kuste Koromandel, op 16 Juni 1689 had afgesloten voor den Gouverneur en Raad van Koromandel. In het geheel ... fol. hs., waarin op fol. 255—293 een heele lijst van al de benoodigdheden toenmaals te Tegnapatam = Fort St.-David, tusschen Cuddalore (Z.) en Pondicherri (N.), aan de diverse Weveis en Was-schilders aan die „Cust" verstrekt om kleedjes te maken voor den handel der O. I. C.).
JANSZ (P.). Praktisch Javaansch-Nederlandsch woordenboek met Latijnsche karakters. Samarang, 1876.
JARRETT (H. S.). Zie ABUL FAZL.

JASPER (J. E.). „Inlandsche kleurmethoden". In Tijdschr. v. Binn. Best. XXII, 1902, p. 345—358. (Opstel over het *tjinden*-weven te Soerabaja en Grésik, en het maken van *pêlangi*).
JAVA GOVERNMENT GAZETTE. Zie JAV. COUR. (Bibliografie, p. XXVII).
JUYNBOLL (Dr. H. H.). Supplement op den Catalogus [door Dr. A. C. Vreede] van de Javaansche en Madoereesche handschriften der Leidsche Universiteits-Bibliotheek. I. Madoereesche handschriften, Oudjavaansche inscripties en Oud- en Middeljavaansche gedichten. II. Nieuwjavaansche gedichten en Oud-, Middel- en Nieuwjavaansche prozageschriften. Leiden, 1907, 11. 2 dln. (Hoewel dit werk, als verschenen na het afsluiten van den tekst van dit Batik-boek in Nov. 1905, *niet* aangehaald is in onzen tekst, zoo is het toch bij den definitieven druk gebruikt om de nummers der Oudjavaansche en Middeljavaansche hss. ter Leidsche Universiteits-Bibliotheek te collationneeren, aangehaald in onze Lijst van Batik-patronen op p. 454—493).
* K. „Het Batikwerk". In Soerabaiasch-Handelsblad van Do. 15 Maart 1900. (Beschrijft in hoofdzaak het maken van saroeng's bangbangan, met mêngkoedoe plus djirak, en totale was-afsmelting vóór de volgende indigokuip).
KARTINI (Raden Adjêng). Zie Hs. DJAPARA; SOSRONINGRAT. Verg. Inleiding, p. X.
KAWI OORKONDEN in facsimile, ... onder toezicht van A. B. Cohen Stuart. [Leiden, 1875]; Leiden, 1875. 2 dln.
[KêRTASAMAJA]. (Middeljavaansch gedicht uit ± 1550. Cod. 4267 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt verschillende *gringsing*-patronen).
* KETRANGANJA bikin kain batik njang paling bagoes. Semarang, 1891. (Vertaling van de Solo'sche SêRAT, waarschijnlijk naar den 2en druk van 1884, maar zonder dat die bron genoemd wordt. Ook werd paragraaf 7, over het vervaardigen van kain-kêmbangan, weggelaten. Ex. der Bibliotheek van de voormalige Indische Instelling te Delft, thans sinds 1904 te Berlijn).
[KIDUNG SUNDA]. (Middeljavaansch gedicht, op Bali vervaardigd, uit ±1550. Cod. 3953 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt verschillende *gringsing*-patronen; waaronder één van *hawung*-type).
* [KUDA NARAWANGSA]. (Jongjavaansch dichtverhaal uit ± 1770. Cod. 1816 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt den term *batik* naast en deels contra *tulis*, dus „batikken" naast enkel „versieren, figureeren").
[KUDA SUMIRANG]. Zie HIKAYAT KUDA SUMIRANG (Bibliografie, p. XXVI). (Is uit ± 1700?).
KURRER (W. H. VON). Zie BANCROFT (E.).
* LEGOUX DE FLAIX [A.]. Essai historique, géographique et politique sur l'Indoustan, avec le tableau de son commerce; ce dernier pris ... depuis 1702 jusqu'en 1770. Paris, 1807. 2 tomes, avec Atlas. (Geboren te Pondicherri in ca. 1740, wordt in Frankrijk genie-officier, gaat terug naar Fransch Voor-Indië, en is van 1773—77 Fransch politiek agent aan het Hof te Mysore. Gewichtige brou, die in het geheel mercantiele dl. II o. a. op p. 79—94 het maken der „toiles peintes des Indes" bij Karikal uitvoerig beschrijft).
LIEFRINCK (F. A.). „Bijdrage tot de kennis van het eiland Bali". In Tijdschr. Bat. Gen. XXXIII, 1890, p. 233—472.
LIMA FELNER (R. J. DE). Zie CORREA.
LINTUM (Dr. C. TE). „De ontwikkeling der Twentsche industrie". In „Vragen van den Dag." Populair Tijdschrift, dl. XII, 1897, p. 209—229.
———— „De textielindustrie in oud-Rotterdam". In Rotterdamsch Jaarboekje 1900, p. 1—57.
LODEWYCKSZ (W.). D'Eerste Boeck. Historie van Indien, waer inne verhaelt is de avonturen die de Hollandtsche Schepen bejeghent zijn [op hun éérste vaart naar Oost-Indië, 1595—97]. t'Amstelredam, 1598.
* LOEBÈR Jr. (J. A.). „Een interessant batik-motief". In Bijdr. Kon. Inst. 6e Reeks, X, 1902; p. 566—573, met 3 platen. (Behandelt het probleem van het batik-motief *parang roesak*).
———— „Het ikatten in Nederlandsch-Indië". In „Onze Kunst". Antwerpen-Amsterdam, 1902. Dec.-aflevering.
———— Timoreesch snijwerk en ornament. Bijdrage tot de Indonesische kunstgeschiedenis. 's Gravenhage, 1903.
LOUREIRO (J. DE). Flora Cochinchinensis, sistens plantas in regno Cochinchina nascentes; quibus accedunt aliae caet. Denuo in Germania edita cum notis C. L. Willdenow. Berolini, 1793. 2 tomi.
LUILLIER (. .). Nouveau voyage aux Grandes Indes, avec une instruction pour le commerce des Indes Orientales. Rotterdam, 1726. Vooral p. 193—195.
[MALAT]. (Middeljavaansch gedicht uit ± 1550. Codd. 4305, 4306, 4320 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt verschillende *gringsing*-patronen).
[MANTRI WADAK]. (Ouderwetsch Javaansch-Balineesch dichtverhaal uit ± 1700. Cod. 4324 te Leiden, Legatum Warnerianum).
MANUAL of the administration of the Madras Presidency, in illustration of ... etc. Vol. III. Glossary, containing a classification of terminology, a Gazetteer and Economic Dictionary of the province, and other informations, the whole arranged alphabetically and indexed. Madras, 1893. (Een rijk magazijn van allerlei wetenschap omtrent het Presidentschap Madras. Ex. Koloniale Bibliotheek, Den Haag).
MARINO (= MARINIUS) (A.). Zie VITRUVIUS.
MARRE (A.). Zie HISTOIRE DE PASEY.
MATTHES (B. F.) Boegineesch-Hollandsch Woordenboek, met ... enz. Met Supplement. 's Gravenhage, 1874, 89. 2 dln.
———— Makassaarsch-Hollandsch Woordenboek, met ... enz. Tweede druk. 's Gravenhage, 1885.
MEINSMA (J. J.). Zie BABAD TANAH DJAWI.
MENPES (M. and D.). The Durbar. London, 1903.
[MêNUR WILIS]. (Middeljavaansch gedicht uit ± 1550. Cod. 4338 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt een *gringsing*-patroon).
MOLIÈRE. Le Bourgeois Gentilhomme. (Op 14 Oct. 1670 het eerst vertoond).
NAHUYS VAN BURGST (Mr. H. G. baron). Zie ARCHIEF-NAHUYS.
NED. HANDELSMAG. = „NEDERLANDSCH HANDELSMAGAZIJN, of algemeen samenvattend Woordenboek voor Handel en Nijverheid .... opgedragen aan de Ned. Handel-Maatschappij. Amsterdam, 1843. 1 dl. in 2 bdn.
NIEDERHAEUSERN (F. H. DE). Zie DRIESSEN (F.), Etude.
NIEUWENHUIS (Dr. A. W.). Quer durch Borneo. Ergebnisse seiner Reisen in den Jahren 1894, 1896—97 und 1898—1900. Unter Mitarbeit von Dr. M. Nieuwenhuis—Von Uxküll—Guldenbandt. I. Leiden, 1904. (Dl. II verscheen in 1907, dus na het afsluiten van dezen Batik-tekst).
NIEUWENHUIS—VON UXKüLL—GULDENBANDT (Dr. M.). Zie Nieuwenhuis (Dr. A. W.).
* NOTE-THURSTON = „NOTE on wax and colour drawing at Madura, Parmagudi, Kumbakonam, Tanjore, Negapatam, Conjeveram, Tinnevelli, Kulasekarapatnam, Wallajah, Masulipatam, (Narsapur, Tirumangalam). (Edited by] E. Thurston. (Madras, 1901). (Resultaten van het speciale onderzoek omtrent het batik-procédé nog levend in het Gouvernement Madras, gehouden onder leiding van Superintendent Edgar Thurston, Director Government Museum te Madras, naar aanleiding van de in het Engelsch vertaalde Vragenlijst van Oct. 1899, zie Rouffaer, Questions. De 2 laatste Rapporten zijn in hs.; de eerste 10 in druk).
* [PANDJI DJAJA LêNGKARA]. (Jongjavaansch dichtverhaal uit ±1770. Cod. 1871 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt allerlei vrouwelijke handwerken, en daaronder *ambatik* = „batik'ken").
[PANDJI MARGASMARA]. (Middeljavaansch gedicht uit ± 1550. Cod. 4329 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt een *gringsing*-patroon).
PARARATON. Zie BRANDES, PARARATON.
PERSOZ (J.). Traité théorique et pratique de l'impression des tissus. Paris, 1846. 4 tomes, avec Atlas séparé. Vooral I, Préface p. XV, p. 345—346; III, p. 171—183. (Ex. van den heer F. Driessen te Leiden).
PFYFFER ZU NEUECK (J. J. X.). Skizzen von der Insel Java und derselben verschiedenen Bewohnern. Schaffhausen, 1829.
* (PLEYTE Wzn. C. M.) Gids voor den bezoeker van de Indische tentoonstelling in het Stedelijk Museum te Amsterdam. Amsterdam, 1901. (Hierin p. 63—64 over „Gebatikte stoffen").
RENOUARD DE SAINTE-CROIX (F.). Voyage commercial et politique aux Indes Orientales, aux îles Phillippines, à la Chine, avec des notions sur la Cochinchine et le Tonquin, pendant les années 1803—1807. Paris, 1810. 3 tomes.
* RHEEDE TOT DRAKESTEYN (A. VAN). Zie INSTRUCTIE EN ORDONANTIE VOOR CORMANDEL.
RITTER (W. L.). Zie HARDOUIN (E.).
ROGERIUS (Dr. A.). De Open-Deure tot het verborgen Heydendom ofte waerachtigh vertoogh van het Leven ende Zeden, mitsgaders de Religie, ende Gods-dienst der Bramines, op de Cust Chormandel, ende de Landen daar ontrent. Met korte Aenteyckeningen. Tot Leyden, 1651. Vooral p. 7—8. (De schrijver was van 1631—1641 predikant te Palikat, van 1641—46 te Batavia, en stierf in 1649 te Gouda. De „Aenteyckeningen" zijn van andere hand, en missen alle waarde).
[t ROOD VERWEN van Cattoene Gaeren]. (Hs. van 1 Mei 1707, door een Chinees te Soerabaja toen overhandigd aan kapitein W. Sergeant. Koloniale Bibliotheek te Den Haag).
ROORDA (T.). Zie ADJI-SâKâ.
* ROORDA-VREEDE (1901) = „Javaansch-Nederlandsch Handwoordenboek van J. F. C. Gericke en T. Roorda, vermeerderd en verbeterd door Dr. A. C. Vreede, ... met medewerking van Dr. J. G. H. Gunning. Amsterdam, 1901. 2 dln." Passim. (Is de 4e veel vermeerderde druk van Roorda-Vreede's 3en druk uit 1886, in de Bibliografie, p. XXIX genoemd. Met voorkennis van Prof. Vreede kreeg ik op 6 Maart 1900, dus 3 maanden na het afsluiten dier Bibliografie, al de toenmaals afgedrukte vellen van dezen nieuwen druk, zijnde dl. I (hâ-sâ) compleet, en van dl. II de wâ-Patje. Van toen af — verg. onzen hoofdtekst p. 43, noot 2, slot; en p. 76, noot 1 — begon ik dezen 4en druk als standaard-editie te gebruiken. Op 26 Aug. 1901 was zij geheel compleet. Van p. 118 in onzen hoofdtekst af, werd dus géén andere druk dan deze 4e meer gebruikt; tenzij voor vergelijking).

* ROUFFAER. (G. P.). „Aanteekening omtrent zes photographieën, genomen naar drie zeldzame gebatikte katoenen kleedingstukken, en aangeboden aan het Bat. Genootschap door den heer G. P. Rouffaer". In Notulen v. h. Bataviaasch Genootschap, XXXVIII, 1900, Batavia-'s Gravenhage 1901, p. L—LXIV; en verg. p. 55—56. (Een van de 3 hier beschreven zeldzame batik's is het doek met groote wajangpoppen, toebehoorend aan Mr. M. Enschede te 's Gravenhage, gebatikt in ± 1850 te Sêmarang, en ten deele gereproduceerd in kleuren op onze Plaat 88).

———— „De ouderwetsch-Javaansche koedi, nog algemeen op Madoera in zwang". Met 2 platen. In Tijdschr. Bat. Gen. LI, 1909, p. 471—476. (Hieraan is één afbeelding ontleend, op p. 517 van onzen tekst).

* ———— De voornaamste industrieën der inlandsche bevolking van Java en Madoera. 's-Gravenhage, 1904. (Daarin p. 15—31 over de „Javaansche batik-nijverheid"; en verg. p. 3, en 114).

———— „Mededeelingen naar aanleiding van „Over koedjang en badi" van Dr. C. Snouck Hurgronje en „Over koedi en tjoendrik" van Dr. G. A. J. Hazeu in Tijdschrift, deel 47". In Not. Bat. Gen. 1905, p. IV—VII.

* ———— Museum voor land- en volkenkunde en Maritiem museum „Prins Hendrik" te Rotterdam. [Catalogus voor de] Tentoonstelling van Oost-Indische weefsels en batik's. April 1902. 's-Gravenhage, 1902. Vooral p. 25—31.

———— „Oudste Ontdekkingstochten [in den Ned.-Ind. Archipel] tot 1497." In Encyclopaedie v. Ned.-I., IV [1905], s. v. TOCHTEN, p. 363—395.

———— Over Ikat's, Tjinde's, Patola's en Chinê's. 's-Gravenhage, 1902. (Brochure, waarin overgedrukt *a.* een Voordracht op 31 Oct. 1901, uit Koloniaal Weekblad dd. 7 Nov. 1901; *b.* een Naschrift daarop in Koloniaal Weekblad, dd. 11 Sept. 1902; dit laatste tevens veel vermeerderd).

* ———— „Over Indische batik-kunst, vooral die op Java". In Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem, n°. 23, Nov. 1900. Amsterdam, 1900. Met afbeelding en 2 Bijlagen; p. 1—51.

* ———— QUESTIONS with regard to the South Dekhan (Tamil) Art of wax and colour drawing, especially in connection and compared with that in use in Java. Translated from the Dutch. [London, 1900]. (Vertaling, door de zorg van Sir George C. M. Birdwood, van de VRAGEN hieronder).

* ———— VRAGEN over de Zuid-Dekhan'sche (Tamiel'sche) was-teekenkunst en verfkunst; vooral in verband met en in tegenstelling tot de op Java inheemsche. (Den Haag, 1899). Met penteekeningen en staaltjes. (Dd. 26 Oct. 1899, na het afsluiten mijner Inleiding, aan diverse personen in Ned.- en Engelsch-Indië gericht, als halverbladsche blanco-Vragenlijst).

* ———— Zie CAT. OOST EN WEST; GUIDE; WINTER (J. W.).

* ROVERE VAN BREUGEL (Jhr. J. DE). „Beschrijving van het Koningrijk Bantam [in 1787]" . . . In Bijdr. Kon. Inst. 2e Reeks, I, 1856, p. 314—362; met inleidend woord van ?, p. 309—313. (Vooral p. 345, waar over batikken en soga-bruinverven toenmaals in Bantam gesproken wordt; en p. 348 over roodverven met mêngkoedoe).

[RUMPHIUS (G. E.). D'Ambonsche Land Beschryving]. (Nog onuitgegeven hs. uit ca. 1660, in 's Rijks Archief en het Kon. Instituut v. Ned.-Indië te 's-Gravenhage).

RUMPHIUS-GEDENKBOEK 1702—1902. Amsterdam, 1902. (Hierin o. a. een opstel van Prof. Dr. A. Wichmann over „Het aandeel van Rumphius in het mineralogisch en geologisch onderzoek van den Indischen Archipel", p. 137—165).

* RYHINER (J.). Zie DOLLFUSS-AUSSET.

SANGUINETTI (Dr. B. R.). Zie IBN BATOUTAH.

SANTOS (Fray D. DE LOS). Vocabulario de la lengua Tagala. Reimpreso. [Manila], 1835.

SEIDA (Fr. E. Reichsfreiherr VON). Zie DOLLFUSS-AUSSET.

SERGEANT (W.). Zie t ROODVERWEN.

* [SIKSAKANDA KARÊSVAN]. Zie HOLLE, LONTAR-HANDSCHRIFTEN. (Soendaasch hs. van Çaka 1440 = 1518 A°. D., met de oudste vermelding van *lukis* = „Batik'ker" op West-Java. Verg. Plaat 81).

[SMARAWEDANA]. (Middeljavaansch gedicht uit ± 1550. Cod. 4496 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt verschillende *gringsing*-patronen).

SNOUCK HURGRONJE (Dr. C.). „Iets over koedjang en badi". In Tijdschr. Bat. Gen. XLVII, 1904, p. 387—397. Met 3 platen.

———— „Toelichting bij eenige koedi's, ketoprak's (korakan's) en golok's uit Poerwokerto (Banjoemas)". In Not. Bat. Gen. 1905, p. IX—XII.

SOSRONINGRAT (Raden Mas Adipati Ario). „Het huwelijk bij de Kodja's [op Midden-Java]". In Bijdr. Kon. Inst. 6e Reeks, VI, 1899, p. 695—702. (Hoewel staande op naam van den vader, den Regent van Djapara, als inzender, is dit opstel geschreven door zijn later zeer bekend geworden dochter, Raden Adjêng Kartini).

SPILBERGHEN (Joris VAN). Zie t HISTORIAEL JOURNAEL.

STEEVENS (G. W.). In India. 2d ed. Edinburgh-London, 1899. Vooral p. 209. (Beschrijft het maken van de zoogenoemde „waxcloth" in de bazars van Peshawar; die echter noch met was noch met het batik-procédé iets te maken heeft).

THÉVENOT ([Jean] DE). Suite du Voyage de Levant; dans laquelle . . il est traité de la Perse et autres estats sujets au Roy de Perse. Paris, 1674. (Deze reiziger Jean de Th. *niet* te verwarren met zijn oom, den verzamelaar Melchisédech de Th., zooals ikzelve in den hoofdtekst p. 172 noot 2, en p. 208 gedaan heb. Jean de Th. overleed op zijn reizen in N.W. Perzië, 28 Nov. 1667. De 1e volledige druk van zijn Oostersche reizen verscheen te Parijs, 1689, 5 dln.).

THURSTON (E.). Zie NOTE-THURSTON.

TUUK (Dr. H. N. VAN DER). Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek. Deel II, Batavia 1899 (bevattend de ka tot en met ta, ta en tha); Deel III, Batavia 1901 (bevattend de sa tot en met la). Deze 2 dln. werden, evenals dl. I van 1897 in het licht gegeven door Dr. J. Brandes, daar Van der Tuuk op 17 Aug. 1894 was overleden. Van het IVe en laatste deel, bevattende de pa tot en met nga, pas in 1912 te Batavia door Dr. D. A. Rinkes uitgegeven, na den dood van Dr. J. Brandes op 26 Juni 1095, kon helaas geen partij worden getrokken in dezen op 30 Nov. 1905 afgesloten Batik-tekst).

———— Zie BRANDES, BESCHRIJVING.

[UNDAKAN PANGRUS]. (Middeljavaansch gedicht uit ± 1550. Cod. 3969 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt een *gringsing*-patroon, van *kawung*-type).

UYTREKENING = UYTREKENING van de goude en silvere munts Waardye, inhout der maten en swaarte der gewigten, in de respective gewesten van Indiën. Tot Middelburg, 1691. Passim.

VALLE (Pietro DELLA). Viaggi di — — il Pellegrino . . . descritti da lui medesimo in 54. Lettere familiari . . . mandate in Napoli all' erudito . . . suo amico Mario Schipano. Diuisi in tré parti, cioè, la Tvrchia; la Persia, e l'India. Con la Vita dell' Autore. Roma, 1658, 58, 58, 63. 4 vol. (De „Pelgrim" en zwerver P. della Valle was van 1614—1625 in het Oosten op reis, en stierf 21 April 1652 te Rome).

VITRUVIUS (M. V. P.). De Architectura Libri X apparatu praemuniti . . . ab A. Marinio. Romae, 1836. 3 vol. (Ex. van de Koninklijke Bibliotheek, Den Haag).

* VORDERMAN (A. G.). „Inlandsche namen van eenige Madoereesche planten en simplicia. Met eene toelichting over de uitspraak van het Madoereesch, door H. N. Kiliaan". In Natuurk. Tijdschr. v. N. I., LIX, 1900, p. 140—197. Vooral p. 161.

* [WANGBANG WIDEHA]. (Middeljavaansch gedicht uit ± 1550. Cod. 4642 te Leiden, Legatum Warnerianum. Vermeldt niet alleen een *gringsing*-patroon, maar tevens nog eene toevoeging over *tulisipun* = „deszelfs batiksel"; voorts nog een *tinulis* = „bebatikt"; en een *kumilir*-patroon).

WAP (J. J. F.). Zie ARCHIEF-NAHUYS.

WICHMANN (Dr. A.). Zie RUMPHIUS-GEDENKBOEK.

* [WINTER Sr. (C. F.). „NOTA, om te dienen tot inlichting, van de Monsters der Lijwaten"]. (Archiefstuk uit Solo, van Nov. 1819, van de hand van C. F. Winter Sr., hoewel dagteekening en onderteekening ontbreekt; doch dienende als toevoeging tot eene missive van den toenmaligen resident van Soerakarta R. van Prehn, dd. 26 Nov. 1819 naar Batavia verzonden, en handelende over een collectie Solo'sche kain's, welke, op aanvraag der Nederlandsche Regeering en ten bate der ontluikende Zuid- (en Noord-) Nederlandsche fabrieksnijverheid, van Solo naar Batavia werd opgezonden. Copie in 1889 te Solo door steller dezes genomen, naar Winter's duidelijk herkenbare hand).

———— Zie ADJI-SÂKÂ.

* W(INTER, F. L. ?). „Eenige bijzonderheden omtrent de Javaansche kleederdracht in het rijk van Soerakarta". In Ind. Gids, 1894, I, p. 664—667. (Is onderteekend: W.).

WINTER (J. W.). „Beknopte beschrijving van het hof Soerakarta in 1824. Met Voorwoord en eenige Noten van G. P. Rouffaer". In Bijdr. Kon. Inst. 6e Reeks, X, 1902; p. 15—172. (Zie vooral p. 77—78, en Noot 61 op p. 161—164).

WITZ (G.). „Recherches sur certaines altérations du coton". In „Bulletin de la Société Industrielle de Rouen", 10e—11e Année, 1882—83. (Studie over oxycellulose in gemordanceerd wit katoen. Ex. van den heer F. Driessen, te Leiden).

YULE and BURNELL, Hobson-Jobson, 2d ed. (1903) = „Hobson-Jobson, a Glossary of colloquial Anglo-Indian words, and phrases, and of kindred terms, etymological, historical, geographical and discursive by Colonel H. Yule and A. G. Burnell. New edition edited by W. Crooke. London, 1903. (Deze 2e druk, na den dood van Yule † 30 Dec. 1889 en van wijlen Burnell † 12 Oct. 1882, bezorgd door W. Crooke, heeft het voordeel dat het Supplement van den 1en druk uit 1886 is opgelost in het geheel, en dat een Register op alle vreemde namen werd toegevoegd; ook werden sommige artikels wat uitgebreid of bijgewerkt. De arbeid van Crooke kan echter niet in de schaduw staan noch van dien van Burnell, noch veel minder van de reusachtige en frissche wetenschap van Yule).

ZOETELIEF (J. T.). Zie BIJBLAD; INILAH TJONTO.

[Afgesloten 23 Dec. 1913.]

BIJLAGEN.

BIJLAGE I.

Rapport, dd. Batavia, 2 Sept. 1855, van een daar gevestigd agent der Ned. Handelmaatschappij, over een aldaar door hem gedaan onderzoek naar den eigenaardigen aromatischen geur, dien de Java-batiks bezitten, en met de oudste gegevens over de zoogenaamde katjang-batik-artikelen.

[hs. Haarlem, 3e Stuk; zie Bibliografie. Het origineel — zoo goed als zeker zelf weer een oude copie — is eigendom van de Haarlemsche Katoenmaatschappij, directeur Jhr. C. F. van de Poll] [1]).

HET is mij bekend, dat de Holl: fabrikanten van gedrukte katoenen zich veel voordeel beloven van de juiste kennis der wijze waarop aan de Javasche Batiks de eigenaardige geur wordt medegedeeld die hen van het Europesche fabrikaat onderscheidt.

Sommige verkeeren in het denkbeeld dat men daarvoor eene bijzondere stof bezigt die eerst na de geheele afwerking der batikgoederen zou worden aangewend, terwijl anderen vermeenen dat de oorzaak moet gezocht worden in de alhier gebruikte verwstoffen.

Intusschen gelooven zij alle ten regte, dat, indien deze reuk ook aan hunne voortbrengselen kon gegeven worden, het verschil in prijs tusschen de Europesche en Indische Batiks wel eenigszints zou verminderen, of dat de eerstgenoemde meer aftrek zouden vinden.

Tengevolge van hun verlangen om dit punt opgehelderd te zien, heeft ook de Directie der Nederlandsche Handel Maatschappij menigmaal den wensch geuit hieromtrent volkomen ingelicht te worden, zonder tot heden eene goede oplossing van deze vraag bekomen te hebben.

Ik heb mij thans voorgesteld die te beantwoorden en daarvoor menigvuldige onderzoekingen in het werk gesteld.

De vragen links en regts gedaan leverden weinig bevredigends op, aan den eenen kant leden die schipbreuk op de onverschilligheid en onwetendheid van Inlanders, het wantrouwen en de achterhoudendheid der Chineesche fabrikanten, die het onderzoek verder niet gemakkelijker maakten en mij gedurig aan misleiding hebben blootgesteld.

Teneinde dus tot eene gewenschte uitkomst te geraken, heb ik in verschillende etablissementen te Batavia de Batikfabrikatie zoo naauwkeurig mogelijk gevolgd en hoewel de *algemeene* trekken daarvan genoegzaam bekend zijn, zoo geloof ik toch dat de gedetailleerde beschrijving van al de onderdeelen nieuw genoeg is, om de belangstelling der Holl: katoendrukkers op te wekken in de verrigtingen hunner kunstbroeders(!?) alhier, vooral met het oog op het aandeel dat die onderdeelen hebben in de beantwoording der bovengestelde vraag.

De Batikfabrikatie te Batavia is bijna uitsluitend in handen van Chinezen. Zij leveren het katoen aan de inlandsche vrouwen welke dit met meer of minder fraaije teekeningen bedekken tegen een loon, dat van 12 tot 80 duiten [2]) verschilt voor een doek naar mate van de grootte en de moeijelijkheid van het patroon.

Deze teekeningen en figuren worden op het doek aangebragt door middel van *gesmolten was vermengd met Gom Dammar*, ten einde de *was* beter aan het doek vast te hechten en de bedekte plaatsen tegen het verwbad te beschermen.

De daaropvolgende verwing wordt door de Chinezen zelf verrigt.

Men kan de Batikgoederen van *Batavia* in 3 soorten verdeelen:

1° de blaauwe of Indigo Batiek
2° de Soga Batiek en
3° de Katia „

De eerste wordt verkregen door de met *was* beteekende stoffen eenvoudig in Indigo te verwen en daarna de *was* van het doek af te zonderen door afspoeling in warm water, waardoor blaauwe figuren op witten grond ontstaan [1]).

De Indigo daarvoor te Batavia gebezigd komt gedeeltelijk van *Tangerang* c^a. 20 paal hooger op [2]), en gedeeltelijk van *Padang*, aldaar bekend onder den naam van *nila*, welke laatste voor de beste wordt gehouden.

Deze Indigo wordt niet in brooden of koekjes maar in vaten met water en kalk gemengd alhier aangebragt tegen den prijs van *f* 11 p^r. picol [3]).

Voor het in gereedheid brengen der Indigo kuipen volgt men een anderen weg dan in Europa.

De Chinezen vermengen:

20 pic. water met
7 Catties tapej *
1 „ koolzure potasch
6 „ kalk hydraat [4])
5 pic. bezinksel van eene vroeger gebezigde kuip, en
1 „ van de bovengenoemde Indigo met water en kalk vermengd.

Men roert dit mengsel van tijd tot tijd om, weldra ontstaat er gisting, er vormt zich schuim op de oppervlakte van het bad, en wanneer de oplossing een geelgroene kleur heeft verkregen is de verwkuip gereed.

(Het is mij voorgekomen alsof de op deze wijze zamengestelde Indigo kuipen niet zoo aangenaam van reuk waren als die in Europa met sulphas ferri toebereid).

De daarvoor gebezigde kuipen zijn c^a. 1½ ned. El hoog

---

[1]) Het afschrift is zoo letterlijk mogelijk. Slechts hier en daar wordt een in 't oog loopende fout stilzwijgend verbeterd; zoo bv. heeft de eerste zin in 't origineel „waarop aan de Javasche Batiks den eigenaardigen geur wordt medegedeeld". Voorts wordt „Chinezen", „Chineesche", steeds met een hoofdletter overgeschreven; en hier en daar een verduidelijkend leesteeken gezet. De noten van het origineel zijn door sterretjes (*) gekenmerkt, en die zinnen staan bovendien nog tusschen aanhalingsteekens.

[2]) 12 duiten = *f* 0,10.

[1]) In het 1e Stuk van dit hs., dd Samarang 12 Julij 1855, wordt ditzelfde terecht uitvoeriger aangegeven: „De ingrediënten die men tot de teekening der figuren op het doek bezigd zijn ½ was en ½ dammar matta koetjing, hetwelk te zamen wordt gesmolten en daarna in de Batikpijp [= tjanting] gedaan. Met dit mengsel geschiedt de eerste bewerking van het Batikken waarna het doek wordt gedompeld in een aftrek-sel van Indigo, hetwelk de blaauwe of witte grond kleedjes geeft. Deze manier wordt echter op tweederlei wijze gebezigd, namentlijk als men blaauwe grond wil hebben dan worden de figuren met was bestreken en voor de witte grond kleedjes de grond van het doek zelve." Zie Bijl. II, aanhef.

[2]) Tanggéran ligt 15 paal bewesten Batavia; 1 paal = 400 Rijnl. roeden = 1507 M.

[3]) 1 pikool = 100 kati = 125 Amsterdamsche (oude) ponden = 61,75 KG.

[4]) „Van al de stoffen die bij het Batikken gebezigd worden stel ik mij voor een monster hierbij te voegen, en een weinig verder over hunnen aard meer uitvoerig te handelen". — Dit „tapej" is natuurlijk Jav. „tape", Mal. „tapai", d.i. gekookte kleefrijst (kĕtan) die men liet gisten; vandaar ook Jav. „nape" = verzuren, gisten. Zie verder dezen tekst, blz. III, noot 2.

[4]) Dus: gebluschte kalk.

en aan den bovenrand c^a. 1½ ned. El in diameter. Bij de verwing plaatst men op ongeveer ½ ned. El onder de oppervlakte van het bad een rooster van bamboe, waarop de te verwen stoffen in het vocht worden gedompeld.

Men geeft zich geene moeite om de weefsels op een haspel te winden of het bovendrijvende schuim te verwijderen vóór de indompeling, zoodat dan ook het gelijkmatig *Effenblaauw* verwen veel te wenschen overlaat.

Bij de voortbrenging van enkel blaauwe figuren op witten grond vallen intusschen de daardoor ontstaande gebreken minder in het oog. Elken avond wordt de kuip omgeroerd en na eene week gebruikt te zijn worden 2 pic. van het bezinksel weg geworpen en 1 picol nieuwe Indigo bijgevoegd met de bovengenoemde hoeveelheid kalk, tapej enz.

De weefsels blijven 1 uur lang in de kuip zonder dat de met was en gom bedekte plaatsen door den Indigo worden aangetast en daarna boven de kuip opgehangen, welke operatie 5 maal of minder wordt herhaald naarmate men donker of licht blaauw wil verwen.

De 2^e of Soga Batik bestaat:

1°. In het blaauw verwen der stoffen zooals hiervoor is beschreven.

2°. In het bedekken met was en gom van die plaatsen welke men blaauw wenscht te behouden.

en 3°. In het verwen met het afkooksel van Soga bast, dat op de volgende wijze geschiedt.

De Soga bast wordt eerst eenige dagen in water geweekt en daarna tusschen steenen tot splinters geslagen, waarvan 1 picol met 3 picols water vermengd 4 uren lang blijft koken.

Van dit afkooksel wordt ½ pic. afgegoten, terwijl het overige weder 4 uren wordt gekookt; dan giet men nog ½ pic. vocht af, en het overblijvende moet nogmaals 4 uren koken, om eindelijk bij al het vroeger afgegotene gevoegd te worden.

Men laat dit gedurende 4 dagen bezinken en dan kan het gebezigd worden na alvorens verwarmd te zijn, echter niet meer dan men bij indooping der vingers kan verdragen. [1])

Het warme verwbad wordt dan in een grooten ijzeren bak gegoten en de vroeger in Indigo geverwde stoffen verblijven daarin 4 uren.

Het verwarmen van het Soga afkooksel heeft voornamelijk ten doel om de kleur eenigzins op de uitgespaarde plaatsen te doen doordringen en de randen daarvan eene zacht uiteenloopende roode tint [2]) te geven, terwijl het blaauw in vereeniging met de Soga *zwart* voortbrengt.

Na 4 uren hangt men de stoffen boven het verwbad op en de indompeling wordt eenigen tijd later herhaald, 2, 3 of 4 maal naar mate men lichte of donkere tinten verlangt; men moet echter telkens het Soga afkooksel laauw maken.

In dezen staat bewaren de Chinesche fabrikanten hunne Batiks totdat er koopers komen. [3]) De *Was en Gom* worden eerst dan afgezonderd, wanneer de patronen uitgezocht en de prijzen bepaald zijn, daar de Soga kleur na de afkooking [4]) niet zoo goed stand schijnt te houden.

Echter ondergaat de Soga batik dan nog eene bewerking die de losmaking der was onmiddelijk voorafgaat. Deze bestaat in het behandelen der stoffen in zoogenaamd *ajer assin*, hetwelk *brak* of *zilt water* beteekent. [5]) De Chinesche fabrikanten beweren dat dit moet dienen:

1°. om de kleur der Soga op het doek vast te leggen, en

2°. om den geur der Batiks te verhoogen.

Het *ajer assin* bevindt zich in eene groote kuip zooals die voor de Indigo verwing wordt gebezigd en bestaat in een mengsel van:

12 pic. Water.
½ cattie kalkhydraat
8 „ tapej
4 „ koolzure potasch
1 „ Roode arak.

Na goed dooreengemengd te zijn, laat men dit mengsel rusten, en al spoedig ontstaat er gisting; men herhaalt dit elken dag gedurende eene week en wanneer de gisting geheel ophoudt, is het bad voor bovengenoemd doel gereed.

Het in Indigo en Soga geverwde doek verblijft daarin 2 maal 6 uren met eene korte tusschenpoos van ½ uur gedurende welken tijd het doek aan de lucht wordt blootgesteld, en daarna kan men de *Was en Gom* afzonderen.

Deze laatste verrigting geschiedt in een boven het vuur geplaatste ijzeren pot met water gevuld; zoodra het water warm wordt, doopt men het doek daarin en haalt het zooveel mogelijk uitgespreid in eene perpendiculaire rigting weder omhoog. Weldra vloeit de was af en vormt met de gom eene op het water drijvende laag, die met het doek in aanraking komt bij elke op en nedergaande beweging zoodat zich een gedeelte daarvan over de geheele oppervlakte verspreidt en tot binnen in de vezels der geverwde stoffen doordringt. Men schept van tijd tot tijd de bovendrijvende was en gom af, die dan later weder gebruikt kunnen worden, doch men kan daarbij niet al te zuinig te werk gaan zonder den geur te benadeelen die geheel en al van deze bewerking afhangt.

Ik heb eene menigte doeken van allen geur beroofd, alvorens de uitwerking van de voorschreven behandeling mij in al hare onderdeelen bekend was, door de was geheel af te scheppen van het waterbad.

De 3^e soort of Katia Batik [1]) is die, welke blaauwachtig zwarte figuren op witten of grijzen grond vertoont, en wordt verkregen door de weefsels eerst in Indigo te verwen zoo donker mogelijk en dan 2 maal in het afkooksel van katia te dompelen waarin het telkens een paar minuten verblijft. Hierna brengt men het doek in aanraking met eene soort van *slijk* welke van ijzerhoudende klei wordt vervaardigd en dienen moet om de katia kleur vast te leggen. De stoffen worden dan in water uitgespoeld en ten slotte nog 3 maal in de Indigokuip geverwd.

Men kan verder de was afzonderen even als vroeger voor de andere Batiks is aangegeven; intusschen valt bij de katia Batik nog op te merken dat in den regel geen gebruik wordt gemaakt van het *ajer assin*, en dat het Katia afkooksel koud wordt aangewend, daar deze kleur niet evenals de soga op de bedekte plaatsen mag doordringen.

Het afkooksel der katia wordt op dezelfde wijze vervaardigd als dat der soga, echter verdeelen de Chinezen die bewerking in 2 in plaats van 3 afgietingen en beschouwen dan het overblijvende verwhout voor uitgeput.

Na de afzondering der was worden alle hiervoor ver-

[1]) Versta: hoogstens 55 à 60° C., waarop de daarna in een bak uitgegoten soga-kleurstof tot een 50° C. *minstens* afkoelt, alvorens te worden gebruikt.

[2]) Versta: *roobruine* tint, de eigenaardige kleur welke de soga geeft, en waarin het bruin verreweg de overhand heeft. Zie o. a. onze platen 2, 4 en 6.

[3]) Dit is een bizonderheid welke ik nergens elders vermeld vond, en waarschijnlijk toenmaals een truc was der Bataviasche Chineezen. Uit de beele volgende beschrijving van het vastleggen der soga-kleur op het doek, niet door »varen" zooals in Midden-Java, doch door »ajër asin", blijkt trouwens — wat overigens een bekend feit is — dat Batavia niet de kunst verstaat mooie en duurzame kain sogan te maken, evenmin als Oost-Java. Zie voorts noot 1 op blz. VII.

[4]) »na de afkooking", versta: na de wegsmelting der dekwas in heet of kokend water.

[5]) Mal. »ajar asin", op Java meestal uitgesproken »ajër asin".

[1]) Aldus genoemd naar de koelit kati (of katejat), d. i. *den bast van Bruguiera gymnorhiza Lam.*, een rhizophoor. De eenige die iets naders mededeelde over het gebruik van dezen looi- en verfbast was Van Musschenbroek, Katoen-verven (1877), p. 39—40, evenals over het fixeeren van de daarmee op indigo-blauw verkregen kleur, in een modderbad; in zijn Mededeelingen (1880), p. 27—28, sprak hij terloops er nog over. Toch was V. Musschenbroek weinig gelukkig door te spreken van »donkerpaars" als resultaat der verving eerst met indigo tot in zeer donkere nuance, en daarna looiing met koelit kati, waarna dan de zoo verkregen tint in een modderbad werd gefixeerd; onze tekst spreekt van »blauwachtig zwart", en is daarmee veel juister; ik voor mij zou het allerliefst de kleur, zoo verkregen, beschrijven als »het ros-metaalglanzende donker-zwartblauw", het Javaansche »iréng" van de welbekende badjoe's koeroeng der inlandsche vrouwen vooral in Cheribon, Tagal, Pékalongan, Sémarang, welke badjoe's dan ook door Roorda—Vreede (1886) i. v. »klambi", p. 312, eenvoudig als »zwart" worden gekarakteriseerd, hetgeen echter onjuist is. Hoewel ik nergens daarvan aanduiding vond, ben ik dan ook ten stelligste overtuigd dat deze zeer merkwaardige tint der badjoe's koeroeng op geen andere als deze wijze verkregen wordt, en dat vooral de Chineesche ververijen van Batavia dit goed produceeren. — Interessant is wat V. Musschenbroek, Katoen-verven, p. 40, meedeelt: dat ook de Sangi-eilanders modderbaden kennen als fixeermiddel voor *zwart*. Waaraan ik nog toe kan voegen, dat de Atjehers — dank zij pas ontvangen zeer belangrijke inlichtingen van Dr. C. Snouck Hurgronje bij een schrijven dd. Koetaradja 15 Nov. 1899 — evenzeer voor het karakteristieke *purperbruin* (Atj. »lamhajöng", Mal. »lémbajung") hunner zijdeweefsels een modderbad aanwenden; iets, waarover in onzen hoofdtekst nader gesproken zal worden. Men ziet hieruit echter dat modderbaden een *algemeen-Indonesisch* kleur- en fixeermiddel zijn, gebaseerd vooral op dier ijzergehalte. Ja, volgens V. Musschenbroek (Katoen-verven, p. 40—41) strekt zich het gebruik van modderbaden voor gelijk doel tot in Melanesië en Polynesië uit, en zou zelfs op Madagascar voorkomen; iets, wat ten volle een opzettelijk onderzoek waard is.

melde batiks in koud water uitgespoeld, gedroogd en in corges [1]) afgedeeld.

In dezen staat komt het gebatikte doek in handen van den slijter, die ze langs de huizen rondvent en om het uiterlijk wat te verbeteren nog eene bewerking daaraan verrigt die bovendien nog ten doel heeft den geur te wijzigen en aangenamer te maken.

Daartoe lossen zij in kokend water eenig *sago*meel op en vermengen dit met citroensap.

De Batiks worden 2 à 3 maal daarin gedoopt, daarna gedroogd en zoolang op een houten blok geklopt totdat zij eenigzins geglansd zijn.

Het citroensap wordt bij de katia Batik niet gebezigd, daar het zuur op deze kleur een nadeeligen invloed uitoefent.

Dit is de laatste bewerking die de Batikgoederen ondergaan.

Ziedaar de Batikfabrikatie zooals ik die te *Batavia* heb gevonden. Om nu tot de ware kennis te komen van den oorsprong der geuren welke die stoffen bezitten, heb ik om alle misleiding te voorkomen eenige doeken onder mijn opzigt met was en gom laten bedekken en die zelf al de vroeger beschrevene graden van verwing doen doorloopen, geheel en al volgens de Inlandsche wijze en in de fabriek van een der te Batavia gevestigde Chinezen, die niet in het algemeen gevoelen zijner confraters deelde, namelijk dat ik al die berigten slechts in zoude winnen met het doel om voor de Factorij der Nederl: Handelmij. eene Batikfabriek op te rigten en hunne Industrie den bodem in te slaan.

Alvorens echter de uitkomsten daarvan mede te deelen is het noodig elke stof bij het Batikken te *Batavia* gebezigd in het bijzonder te vermelden en daarvan de eigenschappen aan te geven voor zoover ik die kon nagaan, terwijl de nevensgaande monsters ter vergelijking met de in Europa gebezigde stoffen hierbij zijn gevoegd en met de n^os. der onderstaande volgorde zijn voorzien.

n°. 1. *Was*. — Die van het eiland *Timor* wordt algemeen voor de beste gehouden als zijnde het minst met vreemde bestanddeelen vermengd. De prijs op Java is gemiddeld *f* 135. p^r. picol [2]).

Zij heeft een sterken doch aangenamen geur en deelt die ook aan het daarmede bedrukte doek mede.

In hoeverre de Europesche was in geur daarmede kan wedijveren, zou mij moeijelijk vallen te bepalen. Volgens mijne herinnering aan dit artikel is die echter veel minder sterk en vooral minder aangenaam dan die der Indische was.

n°. 1 bis. *Gom dammar*, door de Inlanders *mata koetjing* genaamd welke in Europa genoegzaam bekend en te verkrijgen is.

Het is mij door proeven gebleken dat de vermenging van deze gomsoort met de was een noodzakelijk vereischte is om tot eene volkomene imitatie der Indische Batiks te geraken.

n°. 2. *Indigo*, zooals die van *Padang* alhier is aangebragt [3]) en waarover reeds vroeger werd gehandeld. Men verzekert mij dat eerst sedert korten tijd de prijs tot *f* 11 is geklommen, en dat die een paar jaren vroeger *f* 4 per picol werd verkocht.

n°. 3. *Soga bast*, die hier overvloedig te verkrijgen is à *f* 4 p^r. picol. Wanneer men katoen in het afkooksel daarvan verwt, neemt het doek zonder bijtmiddelen eene bruinroode kleur aan die tamelijk vast is en door wasschen niet geheel verloren gaat. De met aluin behandelde stoffen, verkrijgen in hetzelfde bad eene meer roode kleur en met een ijzerzout ontstaat er eene donkerpaarsche tint, welke beide laatsten zeer duurzaam zijn.

De op die wijze geverwde weefsels leveren geen spoor van welriekendheid op.

n°. 4. *Katia Bast*, te Batavia verkrijgbaar *f* 2 per picol.

Het afkooksel van deze boomschors [1]) heeft een scherpen reuk en zamentrekkenden smaak, is donker roodbruin, en verwt de niet gebeten katoenen in dezelfde nuance.

Met aluin nemen zij ook die kleur aan, doch in vereeniging met zwavelzuur ijzer vormt deze verwstof een fraai en duurzaam zwart.

De lage prijs van dit artikel en de menigvuldige toepassingen in Europa van de looi- of galnotenzuur houdende stoffen gemaakt, doen mij gelooven, dat deze bast met voordeel aldaar te plaatsen zoude zijn.

n°. 5. *Tapej*. Daar dit artikel niet in afgewerkten staat kan verzonden worden, zoo moet ik mij vergenoegen de grondstof daarvan als monster hierbij te voegen, bestaande in eene soort van Rijst (glutinosa) door de Inlanders ketan genoemd. [2])

Men vervaardigt de *tapej* door deze rijst in water te kooken, daarna met een weinig gist te vermengen en eenige dagen te laten staan.

Het vormt dan eene soort van *zuurdesem* die zeer geschikt is de gisting op te wekken. Zij is eene geliefkoosde spijs voor de Inlandsche bevolking.

Ik voeg dit hierbij, om de serie der gebezigde stoffen niet te breken en ter vergelijking met de graansoorten die men in Europa dienstig zoude achten, doch misschien niet geheel dezelfde eigenschappen zouden hebben als noodig zijn ter vervaardiging van het

n°. 6. *Ajer assin*, waarvan vroeger reeds sprake was. De flesch welke dit vocht bevat, heb ik gevuld uit de kuip van eene der voornaamste fabrieken te Batavia.

Deze kuip was reeds eenigen tijd in gebruik en ik schrijf de roodachtige kleur daarvan toe aan de menigvuldige indompelingen van de met Soga geverwde stoffen die altijd meer of min kleurstof daarin achterlaten.

De kleine hoeveelheid roode arak die in de zamenstelling treedt, kan daar geen aandeel aan hebben.

Dit *ajer assin* heeft een zeer duidelijken, eigenaardigen reuk die hoewel op zich zelf niet aangenaam toch meer of min in de Bataviasche Batiks wordt teruggevonden. [3])

Ik kan niet bepalen waardoor deze reuk ontstaat, misschien is het de vereeniging der zamenstellende bestanddeelen, misschien ook wordt die voortgebragt door de van de Batiks achterblijvende stoffen als de kuip reeds eenigen tijd in dienst is geweest.

Dit punt zullen de belanghebbenden spoedig zelf kunnen onderzoeken, daar de wijze van in gereedheid brengen van dit mengsel hierboven naauwkeurig genoeg is medegedeeld.

De verder gebezigde stoffen zooals koolzure potasch,

[1]) D. i. dus in »twintigtallen", Jav. koſi.

[2]) Ook later nog bleef dit zoowat de prijs voor hetzelfde Timor-was, in het bs. Driessen, Batikfabricatie, vind ik uit 1879 eerst deze aanteekening te Soerabaja: »Timor Was. Tegenwoordig zeer goedkoop; vroeger betaalde men *f* 150, nu slechts *f* 100 per picol" (p. 8), maar uit datzelfde jaar en te Sémarang de aanteekening dat daar de Timor-was *f* 130 per pikoel kostte (p. 33). In verband daarmee is het aardig dat toenmaals te Batavia de Japansche was — het meest geliefde en nog altijd vrij degelijke surrogaat; maar, zooals men weet, *plantenwas* — slechts *f* 38 per pikoel gold (ib., p. 8). Enser in 1863 (p. 252) spreekt van den prijs van Timor-was te Soerabaja à *f* 140—160, ja zelfs toen van *f* 180 per pikoel.

[3]) Nog altijd is Padang in 't bezit van belangrijke blauwververijen, en van een zekere reputatie voor natte indigo. Toen de heer Driessen in 1879 te Padang de Uni-blauwververij bezocht, was de prijs der natte indigo aldaar »die vroeger per picol *f* 7 à *f* 8 was, nu reeds gestegen tot *f* 20 à *f* 25." (bs. Batikfabricatie, p. 11). Ook Chineezen te Singapore bezitten groote blauwververijen.

[1]) D. i. dus de koelit kati, *Bruguiera gymnorhiza Lam.* Volkomen terecht legt onze tekst den nadruk op de beteekenis van dezen bast als *looibast*, terwijl de eigenschappen als verf-bast daaraan ondergeschikt zijn. Vandaar dat een andere nauw verwante rhizophoor, de *Ceriops Incida Miq.*, op Sumatra vooral als looibast dienst doet; »aldaar gebesten tengar (= koelit of kajoe tengar)," of op Banka(?) en op Java ook tingi; hetgeen, volgens persoonlijke mededeeling van Dr. Greshoff, op zichzelf ook vuil-roodbruin kleurt.

[2]) De welbekende kleefrijst, Jav. »ketan", Mal. »pulut", Oryza glutinosa Lour., wat op allerlei wijzen in Javaansche lekkernijen gebruikt wordt, en waarin, op nog vrijwel raadselachtige manier, een goed deel van het zetmeel der gewone rijst vervangen is door gomstoffen. Roorda-Vreede (1886) i. v. »tape", p. 476, spreekt van »gegiste rijst", lees »gegiste kleefrijst (ketan)". Ons »gist" heet in Jav. en Mal. »ragi".

[3]) Het gebruik van ajër asin is uitsluitend iets van de Chineezen te Batavia, evenals ook alleen Chineezen arak in hun verfkuipen toevoegen, en vooral op Batavia het straks te noemen tëmoelawak voor de geelkuip gebruikt wordt. Doch ook nog heden weet geen der Chineesche batikkers op Batavia wat sari tjina is, een der hoofdingrediënten van het echt-Javaansche fixeermiddel »varen".

kalkhydraat enz. zijn ongeveer overal dezelfde. Ik vermeen dus dat daarvan geene bijzondere vermelding noodig is en ga thans over, mijne bevinding bij het bewerken der Batiks mede te deelen, voornamelijk de uitkomsten aanwijzende die op den geur daarvan betrekking hebben.

Hiernevens gaan eenige der door mij bewerkte doeken.

Sommige dragen het kenmerk van eene minder geoefende praktijk, doch daarentegen heb ik de overtuiging, dat geen verschijnsel daaraan kan worden waargenomen of ik kan er met zekerheid den oorsprong van aanwijzen.

Na alle met Was en Gom te zijn bedrukt, is monster:

n°. 7. Gebleven zooals het was.
n°. 8. In Indigo geverwd.
n°. 9. In Indigo en soga geverwd zonder daarna *ajer assin* te bezigen.
n°. 10. Idem Idem met *ajer assin*.
n°. 11. In Indigo en Katia geverwd.
n°. 12. Idem Idem, daarna in eene warme oplossing van *sagо*-meel gedompeld, gedroogd en geklopt.
n°. 13. De wederhelft van n°. 10 in een warm mengsel van *sagо*-oplossing met citroensap behandeld; daarna gedroogd en geklopt.

De vergelijking van deze monsters onderling doet bespeuren, dat de reuk der Indische Batiks reeds grootendeels bij *n°. 8* aanwezig is, en naarmate de bewerkingen worden voortgezet slechts weinig wijziging ondergaat tot en met n°. 11, terwijl de daarop volgende n^os. met de *sago* den reuk en het uiterlijk der Bataviasche Batiks geheel wedergeven.

Hieruit trek ik de conclusie:

Dat de groote en eerste oorzaak van dien geur te zoeken is in het mengsel van was en gom waarmede het doek geheel wordt doortrokken, terwijl de verder bijkomende bewerkingen slechts weinig of geen invloed daarop uitoefenen. [1])

Ten bewijze hiervan strekken de monsters onder:

n°. 14 die geheel en al op dezelfde wijze behandeld als n°. 8/11, daarna met zorg van al de gebezigde *was* en *gom* zijn gezuiverd en geen reuk hoegenaamd bezitten; en
n°. 15 zijnde een halve sarong van Zwitsersch fabrikaat, [2]) door de firma *Pandel & Stienhaus* alhier ad *f* 32 per corge verkocht.

Toen ik hem kreeg was daaraan geen reuk hoegenaamd te bespeuren, en na eenige indompelingen in een warm waterbad, waarop eene dunne laag *was en gom*, hebben alle Chinezen en Inlanders die ik daaromtrent raadpleegde mij plegtig verklaard dat het een Inlandsche Batik was.

De Holl: fabriekanten zouden dus dit middel kunnen beproeven, doch het is vooral niet uit het oog te verliezen, dat ook de fraaije imitatie der onregelmatige figuren en kleuren veel tot die misleiding bijbragt.

De Batikfabrikatie te *Batavia* voor de fijnere soorten bepaalt zich bij het hiervoor gemelde. Wat nu deze industrie te *Samarang* en in het binnenland van Java betreft, deze ken ik slechts voor zoover als mondelinge berigten van Inlanders of Chinezen dit mogelijk maken, en ik moet mij dus vergenoegen met de uitkomsten mede te deelen die ik bij sommige proeven in dat genre heb verkregen, voorafgegaan door eenige bijzonderheden omtrent de gebezigde verfstoffen.

Voor de *rood en geel* gebatikte weefsels als de onder: n°. 16. hierbijgaande Slendang gebruikt men

voor het *rood* de *akar mangkoedoe*,
& voor het *geel* 1°. *kajoe gondran* of *cudrang* [1])
2°. de *akar koenjit*
3°. de „ *moelawat* [2]).

De *akar mangkoedoe* is zooals men mij verzekert dezelfde wortel als die waarvan ik onlangs eenige bijzonderheden heb medegedeeld onder den naam van *Benkoeroe* te *Macassar* daaraan gegeven [3]).

De Boom die dezen wortel oplevert komt hier op Java ook overvloedig voor; de Inlanders eten er de vruchten van [4]), en ook de jonge bladeren als groente, terwijl de wortel die zoo rijk is aan *roode* kleurstof, volgens opgave van *Samarang*, aldaar slechts *f* 4. per picol kost, een prijs die zoo laag is in verhouding tot dien der meekrap in Europa, dat dit artikel waarschijnlijk wel eene voordeel gevende remise zal opleveren [5]).

De voornaamste eigenschappen als kleurmiddel meen ik vroeger genoegzaam te hebben opgesomd, om hierover niet verder te spreken.

De kajoe gondran wordt hier thans à *f* 5. p^r. pic. verkocht. Het afkooksel daarvan is geelachtig rood en levert met de gewone chemische herkenningsmiddelen dezelfde verschijnselen op als het in Europa gebezigde *fustet* [6]). De aluin oplossing vormt daarin oogenblikkelijk een overvloedig geel praecipitaat en men doet met dit bijtmiddel op het doek eene schoone geele kleur ontstaan die door wasschen met warm zeepwater wel afneemt, doch intusschen nog het beste stand houdt van al de hier gebezigde geele verwstoffen, zijnde de geele kleur van de *akar koenjit* of *Curcuma* en de ongeveer daarmede overeenkomende *akar moelawat* in het geheel niet bestand tegen de werking der alcalien.

Alle drie deelen aan het doek eenigen geur mede die ook wel iets tot den meer zamengestelden reuk der Samarangsche Batiks zal toebrengen.

Om te trachten hiervan iets meer bepaalds te melden heb ik een doek op de volgende wijze behandeld:

1°. Op de vroeger beschreven manier daarvan een gewone Soga Batik gemaakt.
2°. Met een bijtmiddel van aluin voorzien.

[1]) De spatieering is van mij, daar hier het hoofdresultaat van het werkelijk voorbeeldig onderzoek wordt medegedeeld.

[2]) De heer J. F. Kesting, directeur van de Kralingsche Katoenmaatschappij, deelde mij mede hoe, toen hij in 1856 op Java kwam, Zwitserland nummer één was bij den import van gedrukte katoentjes, met Schwanden, Glarus en Winterthur als fabrieks-centra, waarop dan Nederland volgde met zijn 3 voornaamste fabrieken, Prévinaire & Co., en Thomas Wilson, beide te Haarlem, en De Heyder & Co. te Leiden. Engelsche batik-namaak kende men toen op Java weinig of niet. Dit klopt zeer goed met bovengenoemd feit; evenals hiermede, dat dit heele rapport blijkbaar opgesteld is ten gerieve van die Haarlemsche firma Prévinaire & Co., thans de Haarlemsche Katoenmaatschappij, in wier bezit zich dit rapport thans nog bevindt.

[1]) D. i. de Cudrania Javanensis Frécul, een Urticacee, (synoniem Cudranus Amboinensis Rumph.), Jav. tëgërang of tëgëran, Mal. kédërang. Vandaar de verhaspelde naam. Als »geelhout" heet het ook wel op zijn Mal. »kaju kuning".

[2]) Versta »témulawak", op dergelijke wijze verhaspeld als Mal. kédërang tot »gondran of cudrang". Gelijk zeer terecht hier een eindje verder in onzen tekst wordt opgemerkt, is de témoelawak-wortel (Mal. akar témulawak) een onmiddelijke verwant van den koenjit- of Curcuma-wortel (Mal. akar kunjit), en waarschijnlijk wel Curcuma Zedoaria Rosc. (= Curcuma Zerumbet Roxb.), d. i. hetzelfde als de Mal. kunjit padi. Toch is deze gelijkstelling niet geheel zeker, zie het art. »Koenjit padi" in Encyclopaedie v. Ned.-I., II (1899), waarop Dr. Gresboff vriendelijk mijn aandacht vestigde. De témoelawak dient voor 3 doeleinden: 1°. medicinaal tegen lever- en galziekte, 2°. maakt men uit de wortels een arrowroot-pap (Jav. en Mal. »bubur"), in vermogen als van de varieteiten Curcuma angustifolia en C. leucorrhiza, hoewel de gewone arrowroot van Maranta arundinacea L. komt, 3°. tot geelverven, evenals de heusche kurkuma, Curcuma longa L. Eveneel gebruiken vooral de Chinezen te Batavia de témoelawak op grooter schaal voor dit laatste doel; de echte kurkuma geeft reeds een onvaste kleur, de témoelawak, zou men vermoeden, nog meer. In het hs. Driessen, Batikfabricatie p. 15, vind ik echter in 1884 het gebruik vermeld van »toemoelawat" en »tamoelawat" door Chin. fabrikanten te Tanah Abang (Batavia), samen met tëgërang (»kajoe cadran"), onder vermelding dat het integendeel beter resultaten zou geven dan koenjit; iets wat evenzeer door deskundige Indische dames verzekerd wordt. En door vriendelijkheid van Dr. A. G. Vorderman te Batavia kwam ik te weten dat ook tegenwoordig nog témoelawak door de Chinezen daar tot geelverven gebruikt wordt (brief dd. Batavia, 12 Juli 1899 aan Dr. M. Gresboff te Haarlem). Dat verder *schel geel* een kenmerkende kleur is van de goedkoopere soorten »kain Karet", d. i. van de te Tanah Abang en in Kampoeng Karet (beide te Batavia) grootendeels met stempels vervaardigde batik's, is voldoende bekend, en een bepaald herkenningsteeken voor deze uit Batavia herkomstige varieteit. — Hier in 1855 wordt echter het gebruik van témoelawak vermeld te Sëmarang, hoezeer Bijlage II, óók van 1855 en uit het eigen Sëmarang, alleen kajoe koening = tëgërang en koenir = koenjit voor geelverven daar opsomt.

[3]) Inderdaad heet de Morinda citrifolia L. (= Morinda tinctoria Roxb.), een Rubiacee, in Mak. »bingkuru", Mal. »mëngkudu" of »bëngkudu", Jav. »patje" of ook soms »kudja". Waarschijnlijk berust deze beschrijving nog in het archief der Ned. Handelmaatschappij te Amsterdam.

[4]) Deze vruchten heeten in 't Jav. »patje", waarom men ook meestal van den »patjé-boom" spreekt. De wortels en bladeren heeten echter speciaal koedoe.

[5]) Inderdaad is het mëngkoedoe-rood een der weinige Indische verfstoffen geweest, waarmee men in Europa ernstige fabrieks-proeven heeft genomen. Vooral de oms hier interesseerende katoendrukkerij Prévinaire & Co. te Haarlem deed dit in de jaren om en bij 1860; zie V. Musschenbroek, Katoen-verven (1877), p. 43—44.

[6]) Fr. fustet, Sp. fustete, Eng. fustic. is een varieteit van sumak, Rhus coriaria L., en andere Rhus-soorten, welke zoowel voor looimiddel als tot geelverven dienen. Fustet en sumak zijn welbekende in 't wild groeiende planten in Zuid-Europa. Fustet is bepaaldelijk het kernhout van Rhus cotinus L., speciaal voor geelverven gebruikt; zie Bersch (1896) i. v. »Fisetholz". De Japansche Rhus succedanea L. geeft de Japansche was.

3°. De eene helft met *kajoe gondran* en de wederhelft met *akar koenjit* geverwd.
4°. In de warme *sagо*-oplossing met citroensap behandeld en daarna op de inlandsche wijze geklopt.

Deze 2 halve doeken gaan ter beoordeeling van den geur hiernevens onder:

n°. 17. die met *kajoe Gondran*; en
n°. 18. „ met *akar koenjit* is geverwd.

Alvorens te eindigen vermeen ik nog melding te moeten maken van eene industrie die, behalve de gewone *was Batik*, op groote schaal te Batavia wordt gedreven. Het is namelijk de vervaardiging der *Katjang Batik artikelen* die voor zoover ik weet in Europa nog weinig bekend zijn.

In plaats van was gebruikt men daarbij tot het bedrukken der katoenen stoffen een soort van stijve pap, welke verkregen wordt door de *katjang* [1]) met water en kalk in een gewoonen verwmolen fijn te maken.

Somtijds voegt men er een kleurmiddel bij om de figuren duidelijker te zien even als dit in Europa geschiedt bij de uitsparingskleuren.

Het te bedrukken doek wordt niet, zooals bij de was Batik, in de kampongs uitgedeeld, maar in de fabrieken bewerkt door Chinezen, welke het op eene lange tafel uitspreiden en bedekken met een groot vel Chineesch papier, waar de figuren in uitgesneden zijn en dat daarna 2 of 3 maal is geverwd of vernist (zie monster A).

Men strijkt daarop het mengsel van katjang en kalk met een driehoekig plankje over dit papier, zoodanig, dat al de openingen daarmede worden gevuld en de bloemen of figuren op het doek voorkomen als het papier wordt opgeligt.

Zoodra het weefsel aan de eene zijde bewerkt is hangt men het te droogen, en de werkman begint intusschen met een 2de om later het 1ste ook aan de keerzijde te bedrukken door middel van hetzelfde papier, zoodanig, dat de figuren van beide zijden juist op elkander vallen wanneer het werk met zorg wordt verrigt (zie monster B;

[1]) Arachis hypogaea L., ons »grondnoot" naar Eng. »groundnut", een vlinderbloemige, met hauwtjes die in den grond (niet boven den grond) rijpen; vandaar ook D. »Erdnüsse". — Al wat hier verteld wordt over deze Chineesche nijverheid te Batavia om *door middel van katjang-pap* en met behulp van uitgesneden patronen (D. »Schablone", Eng. »stencil", Fr. »feuille-cliché") hetzelfde resultaat te bereiken als de Javaan met zijn was-batik-procedé is volstrekt nieuw, is voorts aan de aandacht ontsnapt van al degenen die over het Javaansche batikken hebben geschreven, met uitzondering van den heer Driessen die en in 1879 en in 1884 daaromtrent aanteekeningen maakte uit Batavia in zijn hs. over Batikfabricatie; onze bovenstaande tekst van 1855 geeft echter niet alleen de oudste, doch ook de uitvoerigste beschrijving. En het pleit voor het uitstekend doorzicht van den opsteller dat hij *de technische analogie* tusschen beide procédé's gevoeld heeft, en daarom deze producten als »Katjang Batik artikelen" beschreef, hoewel het kenmerk van het batikken — *het aanwenden van was als dekmiddel* — totaal ontbreekt, terwijl er bovendien geen kwestie is van historisch verband. Want dit katjang-pappen is een oud Chineesch en Japansch systeem. Op dit interessante, in Batavia *minstens* sinds ± 1840 bestaand analogon van het Jav. batikken, dat toch historisch niets met dat batikken te maken heeft, wordt nader in onzen eigen hoofdtekst teruggekomen. Een der zeer zeldzame vingerwijzingen naar dit procedé welke in druk bestaan, is wat Rovers (1873) p. 412—414 overnam uit het gewestelijk rapport van den resident van Batavia en uit dat van den resident der Preanger; in beide worden de uitgesneden papier-patronen vermeld, respectievelijk gebruikt door één Chinees in het Buitenzorgsche en door inlanders (?) in de afdeeling Soekaboemi; maar het dekmiddel van dien Chinees bluef onbekend; en in het Soekaboemi'sche dienden de patronen alleen om direct verven te leggen op een ondergrond, waarbij dus geen kleurbad te pas kwam, blijkbaar weer een wijziging van het Chineesch-Bataviaansche katjang-procédé, zooals wij wel uitgesneden plaatjes nemen om letters ergens op te verven. En dan vermeldt prof. Veth in zijn Java, I (1873), p. 542—542 slappen dik leder, waarin de figuren zijn uitgesneden die de eene of andere kleur moeten aannemen", onmiddelijk na het bespreken van het stempel-drukken met batikwas dat »blijkens de jongste berichten" op Java begonnen werd; behalve Rovers, moet Veth hier tot hem hebben gehad het Kol. Versl. van 1873, fol. 278, 2^e kol.: »De fabrikatie der inlandsche *ordinaire* batiks, een belangrijke tak van bedrijf in Midden- en Oost-Java, geschiedt sedert de laatste jaren hier en daar op eene nieuwere wijze, namelijk door het aanbrengen der patronen met losse stempels, in stede van de anders gevolgde methode om namelijk het doek te beleggen met een lap leder, waarin uitgesneden zijn de figuren d.e wit moeten blijven of de grondkleur van het doek moeten behouden. (Op de oude wijze, dat is uit of de grondkleur van het doek moeten behouden. (Op de oude wijze, dat is uit de durendere batiksoorten vervaardigd, die uitmunten door zuiverheid van teekening.)". Men ziet hoe deze »officieele onthullingen" volfoten zitten, gevolg van slordig onderzoek en schrijf-er-maar-op-los methode! Doch als gezegd: de aanwijzing van katjang-pap als dekmiddel in plaats van batik-was, en het *daardoor* mogelijk gemaakte gebruik van »schampeljoenen" — om het oud-Nederlandsche woord te berigen, zooals het reeds bij Van Kiel (Kilianus) in 1588 heet; waaraan de Duitschers weer hun »Schablone" ontleenden — wordt in deze gedrukte opmerkingen nergens gevonden, nergens begrepen.

hetwelk niet tot de fraaiste behoort, doch ik kon geen ander krijgen).

Daarna wordt het doek op dezelfde wijze als de met was gebatikte stoffen in Indigo en Soga geverwd, echter laat men het even als de Lemenias [1]) in Europa slechts eene korte poos in die verwbaden verblijven om de uitgespaarde kleuren niet te benadeelen en die zoo wit mogelijk te verkrijgen, terwijl die bewerking intusschen zoo dikwijls wordt herhaald als noodig is om de verlangde tinten voort te brengen.

De Katjang Batik artikelen zijn zeer goedkoop en worden in groote hoeveelheid aan de behoeftige klasse over geheel Java van de hand gezet.

Ik heb te Batavia eene fabriek gezien, waar 12 Indigo kuipen voortdurend in werking worden gehouden, voornamelijk voor de Katjang Batik goederen, waarvan ik eenige monsters hierbij voeg die, hoewel niet door bijzondere schoonheid, dan toch door prijzen uitmunten, die alle Europesche concurrentie wel onmogelijk zullen maken in dit genre.

Monster	C	Sarong	6/4 [2])	blaauw en wit	*f* 11 per corge [3]).
	D	id.	„	id. met *Sega*	11½ id.
	E	Kainpandjangs	id.	blaauw en wit	15 id.
	F	Slendangs		idem	9 id.
	G	id.		blaauw m/*Sega*	9½ id.
	H	Doeken [4])		„ en wit	4 id.
	J	idem		idem m/*Sega*	4½ id.

Sommige dezer monsters zijn zeer slecht van doek, doch de hierbij vermelde prijzen zijn alle opgegeven voor een kwaliteit van weefsel als onder letter F vermeld is. [*])

De oorzaken van den buitengewonen lagen prijs der bovengenoemde artikelen zijn:

1°. dat deze fabrikatie wordt gedreven door vereenigingen van Chinezen die zelf al het werk doen en zich met kleine voordeelen vergenoegen, terwijl een tamelijk bedreven werkman in staat is per dag 2 corges sarongs te drukken, welk cijfer in Europa met het gewone drukblok wel niet te bereiken zal zijn; en
2°. koopen zij op de menigvuldige publieke vendutiën te Batavia veel der beschadigde witte en ruwe katoenen, terwijl bij gebrek daaraan het Engelsche ruwe Calicot van *f* 2½ à *f* 3 p^r. stuk, goed genoeg schijnt te zijn voor deze inférieure artikelen. [5])

Indien deze tak van nijverheid in handen mogt vallen van bekwame Europeanen, dan zouden de Nederl. katoendrukkers eene geduchte concurrentie ondervinden. Men heeft mij gezegd dat thans reeds in de omstreken van *Samarang* een groot deel der Batiks wordt vervaardigd met een werktuig, volgens de beschrijving geheel overeenkomende met het Europesche drukblok [6]), terwijl men

[1]) »Lemenias", of, meer gewoon, »Leminas", zijn doeken van Europ. fabrikaat met kleine witte sterretjes enz. op een blauwen grond (volgens inlichting van den heer Driessen).

[2]) D. i. breed ⅔, oude (Amst.) el; dus 1,03 M.

[3]) »Corge" = (Jav. »kofi") = 20 stuks.

[4]) D. i. hoofddoeken.

[*]) »Indien men soms nog eenigen twijfel voedde omtrent den oorsprong der geuren van de gewone *was Batiks*, zoo leveren deze monsters het overtuigendste bewijs op van hetgeen ik daaromtrent heb gezegd, zijnde deze artikelen in dezelfde wijze vervaardigd, doch alleen met *katjang* in plaats van *was en gom* bedrukt. Zij missen dien geur dan ook geheel en al." — Deze opmerking is weer uitstekend, en beslissend tevens: bij gelijk procedé en bij gelijke verfbaden geeft de Javaansche was-teekenkunst wel, het Chineesche katjang-pappen niet in het minste den bekenden aromatischen geur. Zie verder de slotnoot van deze Bijlage.

[5]) Aan een vriendelijke inlichting van den heer Driessen dd. Leiden 29 Nov. jl. ontleen ik: »terwijl Cambric de fijnere witte katoenen en Madapollam de grovere soorten zijn, beteekent Calicot ruw goed, dus goederen, die zoo direct van den weefstoel, zonder eerst geblekt te worden, naar Indië worden uitgezonden." Naar zijn oorsprong beteekent natuurlijk Calico, Calicot, »geweven katoen uit Calicoet en verder Malabar"; Madapollam »geweven katoen van Madapollam en verdere Klingaleesche streken aan de monden der Godavari en Kistna"; Cambric »geweven katoen van Kamerijk (Cambrai)". De twee eerste namen herinneren dus aan het oude gewicht der katoenweverij in Zuidelijk Voor-Indië, de derde aan het Vlaamsch-Fransche nijverheidsgebied. Het echte »Kamerijksch doek" of »Kamerdoek" was oorspronkelijk evenwel geen katoenweefsel, doch fijn linnen, batist; »cambric", én in dezen vorm én in de beteekenis van »fijner katoen", is Engelsche adaptatie. — Zéér terecht wijst weer onze opsteller van 1855 op de praktijken van Chineezen (en Arabieren) in Java, om hun voordeel te zoeken in het opkoopen van door zeewater beschadigde katoenen enz.: vroeger, ten tijde der zeilschepen, een bepaalde tak van voordeelige speculatie, doch nu, met de stoomvaart, bijna verdwenen.

[6]) Dat de opsteller dezer Bijlage I de anderhalve maand vroeger opgestelde nota uit Sëmarang (Bijl. II) gekend heeft, is niet onwaarschijnlijk. Toch heeft de schrijver te Batavia alleen over mondelinge informaties omtrent Sëmarang beschikt, en is er geen enkel deel in zijne voortreffelijke nota wat gevolgd is naar de gegevens van zijn Sëmarang'schen confrater.

in de plaats van was à *f* 135 pr. picol een mengsel zoude bezigen van harstgom en een weinig was dat op niet meer dan *f* 30 pr. picol komt te staan.

Ook te *Buitenzorg* worden thans vele soorten van gedrukte katoenen op die wijze vervaardigd, waarvan hiernevens eenige monsters onder:

La K., zijnde 2 geele slendangs, imitatie Samarang Batik, welke te Batavia *f* 20 pr. corge verkocht worden, en 1 roodbruine Sarong waarvoor op dit oogenblik niet meer dan *f* 16 pr. corge te bedingen is [1]).

De in den regel lage prijzen van ruwe en witte katoenen, het voor de verwing zoo uiterst gunstige klimaat, de goedkoopheid der verwstoffen, gevoegd bij den spoed waarmede aan de vraag en den smaak van het oogenblik voor Batikgoederen kan worden voldaan, dit alles zoude eene magtige concurrentie mogelijk maken, terwijl het oogenblik misschien niet verwijderd is, waarop door de overvloedige opbrengst van Borneo's steenkolenmijnen, de stoomkracht goedkoop genoeg kan worden aangewend om ook hier den handenarbeid tot weinig of niets terug te brengen in de *vervaardiging* en *verwing* der katoenen stoffen [2]). Neemt men nu nog in aanmerking den lagen prijs waarvoor hier de grondstof, namelijk de *kapas* [3]) te verkrijgen is, en de waarschijnlijkheid dat reeds spoedig door Europesche speculanten hier de mechanische hulpmiddelen en wetenschappelijke gronden zullen toegepast worden, waardoor de katoennijverheid in Europa zulk eene hooge vlugt heeft genomen, dan geloof ik te mogen voorspellen, dat het debiet van Europesche lijnwaden, *ten minste wat de inferieure soorten betreft*, in het vervolg eer vermindering dan uitbreiding zal ondergaan [4]).

En hiermede zal ik dit langdradig verhaal besluiten, verschooning vragende aan den geduldigen lezer voor de vele kleine bijzonderheden daarin vermeld. Zij spruiten voort uit mijne overtuiging dat geene details voor den fabriekant te gering zijn, en dat juist deze hem dikwijls op het spoor brengen tot volkomene bereiking van zijn doel [5]).

Batavia, 2 *Septber*. 1855.

---

[1]) Deze mededeeling omtrent het stempeldrukken met was te Buitenzorg bevestigt op de mooiste wijze de belangrijke mededeeling uit Sëmarang van 12 Juli 1855, aan het slot onzer Bijlage II; zie noot 2 op blz. IX.

[2]) Dit is een hersenschim gebleken. De eerste katoenfabriek moet op Java nog opgericht worden. In Britsch-Indië zijn er vele. De steenkolenmijnen van Pëngaron, bij Martapoera in Z. O. Borneo, liggen verlaten sinds 1884; waarvoor de exploitatie der Oembilin-velden (en tijdelijk die der Koetei-kolen) in de plaats trad.

[3]) Mal. en Jav. »kapas" = het ruwe katoen, boomwol.

[4]) Het tegendeel was het geval. *De Europesche namaak-batik's hebben alleen hevige concurrentie volgehouden in de goedkoope soorten*. Al de duurdere zijn nog Java-handwerk, zoowel in oorsprong als techniek.

[5]) Het past hier aan het slot warme hulde te brengen aan dit voortreffelijk rapport, wat in degelijkheid en methodisch onderzoek het werk mag heeten van een geensrins alledaagsch man. En dat uit 1855! Het is dan ook een voorrecht dit, voorzien van onmisbare aanteekeningen, te mogen publiceeren. — Wat nu het onderwerp betreft dat met voorliefde in dit rapport behandeld wordt, de kwestie n.l. van den aromatischen geur der echte Java-batik's, zoo mag gezegd: dat dit afdoende door den Batavia'schen agent werd opgelost. Aan het gebruik van *zwivere bijenwas*, liefst *Timor-was*, en *goede damar-hars*, is die eigenaardige aangename geur te danken; en aan niets anders. Gelukkig kan ik dit nader staven. Ook de heer Driessen, volkomen onbewust van dit rapport uit 1855 — eerst onlangs kwam hij te weten dat het bestond —, stelde voor zichzelven eenige onderzoekingen in naar dit vraagpunt bij zijn eerste vakreis over Java in 1879. De éérste bladzijden van zijn cahier met aanteekeningen (hs. Batikfabricatie, p. 2—3) zijn, onder het hoofd »Reuk", juist hieraan gewijd. Wel een bewijs hoe groot belang een Europeesch katoenfabrikant daaraan hecht. Toch bevatten zij niet veel bizonders, aangezien hij uitsluitend eenige Arabieren tot zegslui had, vooral te Soerabaja, die meer vertelden van middeltjes om den geur na te maken, o.a. door het natte goed in rook van benzoë te hangen; twee van hen erkenden damar-gom als afdoend ingrediënt. *Maar het beslissende is dit:* onlangs in het Koloniaal Museum nam ik den reuk waar van allerlei soorten Indische bijenwas, van de zuiverste Timor-was tot de zwartachtige Javaansche (malam lantjëng of klantjëng; ook wel alleen »lantjëng"); niets anders kon opgemerkt worden dan het bekende zoet-honingachtige aroma, in meerder of minder mate; alle soorten van damar-hars bleken voorts op-zichzelf volkomen reukeloos. Doch onlangs bij een vraag tot den onderdirecteur, Dr. Greshoff, om mij te willen inlichten omtrent het smeltpunt en soortelijk gewicht van het hier in 1855 en later vaak genoemde mengsel van 2 deelen Timor-was en 1 deel damar mata koetjing, kreeg ik ook onverwacht een monster toegestuurd van het *zoo aanmerkenswaardig samengesmolten mengsel*. Niets trof mij zoo verrassend, als dat dit op de volkomenste wijze den kenmerkende-aromatische geur bezat der mooie Java-batiks! Ook bij kauwen handhaaft zich dezelfde geur, waarbij men herinnerd wordt aan het kauwen op uitgeloopen hars van onze denneboomen. De geur der Java-batiks — waar die nog degelijk gemaakt zijn — is dus harsgeur + honinggeur, waarin de harsgeur overheerscht.

BIJLAGE II.

Rapport, dd. Sëmarang, 12 Juli 1855, met naschrift van 14 Juli, van een daar gevestigd agent der Ned. Handelmaatschappij, over de batik-nijverheid aldaar; bevattende o. a. de oudste aanduiding van het Javaansche fixeer-bad voor soga-bruin („saren"), en de oudste gegevens over het stempeldrukken-met-was op Java. [1])

[*hs. Haarlem*, 1e *en* 2e *Stuk; zie Bibliografie. Eigendom evenals Bijlage I.*]

„Beschrijving der bewerking van eenige Batik goederen zoo als die gewoonlijk te Samarang plaats vindt".

De ingrediënten die men tot de teekening der figuren op het doek bezigd zijn $^2/_3$ was en $^1/_3$ dammar matta koetjing, hetwelk te zamen wordt gesmolten en daarna in de Batikpijp [2]) gedaan.

Met dit mengsel geschiedt de eerste bewerking van het Batikken waarna het doek wordt gedompeld in een aftreksel van Indigo, hetwelk de blaauwe of witte grond kleedjes geeft. Deze manier wordt echter op tweeerlei wijze gebezigd, namentlijk als men blaauwe grond wil hebben dan worden de figuren met was bestreken en voor de witte grond kleedjes de grond van het doek zelve.

Wanneer men echter na deze bewerking Soga kleedjes wil vervaardigen wordt de indompeling in een aftreksel van Indigo vereischt gedurende 3 à 4 dagen, waarna het linnen wordt gedroogd en alsdan in laauw water gedompeld tot dat een gedeelte der was zich heeft opgelost. [3])

Daarna wordt het linnen in een soort van stijfsel uit Sago meel bestaande gedompeld en na een korten tijd er weder uitgehaald en in de wind gedroogd.

Nadat het goed winddroog is worden die plaatsen van hetzelve welke de blaauwe kleur moeten blijven behouden met de evengemelde compositie van was en dammar bestreken, waarna tot de verwing met Soga kan worden overgegaan.

Deze verwing geschiedt gedurende vijf achtereenvolgende dagen en bestaat uit de volgende ingrediënten als $^1/_4$ kayoe koening [4]) à $^3/_4$ Sogabast, welke hoeveelheden van die verwstof worden geweekt in koud water gedurende 24 uren, waarna dit aftreksel wordt gekookt gedurende $^1/_2$ dag.

Wanneer hetzelve goed gekookt heeft wordt het door een zeef gegoten, als waarna hetzelve geschikt is om tot de verwing van het doek te worden gebruikt.

Zoodra deze verwing met Soga is afgeloopen wordt het goed weder in de wind gedroogd en daarna met warm water afgewassen, waardoor al de was die zich nog op het doek bevindt wordt weggenomen.

Daarna worden deze aldus bewerkte kleedjes voor de verdere verwing gereed gemaakt in een aftreksel van Koenier met Kesoemba pitten of bloemen, [1]) gevende eene geele kleur.

Deze verw wordt aldus bereid:

Men stampt de Koenier fijn en het daaruit komende sap vermengd men met een aftreksel van de kasoemba hetwelk alsdan in een ketel met kookend water wordt geworpen, waarna onmiddelijk de geelverwing kan plaats hebben.

Deze geele verw kleurt alleen den witten grond of die opengeblevene plaatsen op het doek die vroeger met was bedekt waren, doch doet noch de Soga noch de blaauwe kleur aan, welke even helder blijven.

Alleen veranderd de blaauwe kleur door de soga in zwartachtig bruin of donker chocoladen.

Voor witte grond kleedjes is dus de bewerking tot na de verwing met Soga zooals hiervoren is opgegeven geheel afgeloopen, en wordt alleen nog het goed in de wind gedroogd.

Wanneer men roode grond kleedjes wil vervaardigen,

---

[1]) Het afschrift werd genomen op dezelfde wijze als van Bijlage I; dus: zoo letterlijk mogelijk, met slechts hier en daar een toegevoegde interpunctie en verbetering van een in 't oog loopende fout. Onder deze laatste behooren die van »eene aftreksel", »doet ik dit schrijven", en eenmaal »de linnen", die zouden doen vragen of de opsteller van dit stuk soms een Duitscher was van origine. — Wetenschappelijk komt dit stuk niet in vergelijking met Bijlage I; het is een vrij vluchtige schets; het groote belang zit in de aanduiding van een »saran", in de gegeven lijst van 38 batikpatronen, en dan vóór alles in de besliste gegevens over het stempeldrukken met was toenmaals in 1855 op Java.

[2]) D. i. tjaping.

[3]) »opgelost", en »een gedeelte der was", en »in laauw water", is alles erg onnauwkeurig gezegd. Juister ware: »en alsdan in heet water gedompeld tot dat de was geheel heeft losgelaten".

[4]) »Kaju kuning" (Mal.), letterlijk »geelhout" = stëgërang" (Jav.). Ziet noot 1 op blz. IV.

[1]) »Kesoemba pitten" d. i. zaden van de Jav. »kasumba Këling", Bixa Orellana L., Soend. »galinggëm"of »galuga". — »Kesoemba bloemen", d.i. bloemen van de Jav. »kasoemba", Carthamus tinctorius L.; ook als bloemen »këmbang pulu" geheeten. Volgens het Naschrift op deze Bijlage kwamen de beste soorten van beide toenmaals uit Bengalen. — Het hoog merkwaardige van wat hier verteld wordt over een geel kleurbad van kurkuma + kasoemba, waar de kleedjes, die reeds deels indigo-blauw deels soga-bruin geverfd waren en daarna van hun was totaal ontdaan, ingedompeld werden alvorens geheel gereed te zijn, is dit: dat daarmee, zonder dat de naam genoemd wordt, het »saren"-*fixeerbad* bedoeld wordt, onmisbaar voor het verkrijgen van goede duurzame kain-sogan, en voor de daarnevens gelielde roomkleurige tint voor al wat aan het kleedje wit was gebleven. Reeds even werd hiervóór — noot 3 op blz. II, en noot 3 op blz. III — er van gerept, onder opmerking dat noch in 1853 noch tegenwoordig in Batavia de Chineezen »sari tjina" kennen, doch »ajër asin" gebruikten; dat we nu, óók in 1855, doch uit Sëmarang, met een heusche »saren" in kennis komen, is hoogst belangrijk, omdat het niet enkel bewijst hoezeer in Midden-Java altijd het geheim der vervaardiging van goede kain-sogan gelocaliseerd was, doch bovendien omdat dit rapport, al noemt het den naam niet, het oudste bericht bevat over »saren". Want Raffles in 1817, spreekt niet over soga-verwerij, zwijgt dus ook over saren; de oudste bron die het maken van kain-sogan beschrijft, is het hs. Cornets de Groot (1822) uit Grissee, maar van nóg een kuip ná de soga-kuip wordt daar gezwegen. Eerst hier hebben we de juiste opeenvolging: 1°. het blauwverven met indigo deels, 2°. dan deels het bruinverven met soga, en dan 3°. het fixeerbad, tevens zwakke geelkuip. Voor verdere bizonderheden over »saren" zie men onzen hoofdtekst. Alleen dit: dat het stamwoord »sari" reeds voorkomt bij Rumphius, Kruid-boek, V (1695), fol. 216—219, bij de beschrijving van de én gele én roode kleurstof welke men uit kasoemba, Carthamus tinctorius L., kon maken, en die toenmaals in Java bizonder op den voorgrond trad. Eerst noemt hij toch van de kasoemba »de gesnibbelde (= gesnipperde) bladjes van de bloem, die de Maleyers Sari noemen" (fol. 216), dan »Cassomba bloemen, die men Sari noemd" (fol. 217), dan, bij de omschrijving der verkrijging van kasoemba-rood, »de eerste schotel bloed-rood, . . het welk men mede Sari noemd, daar de dikste, en beste coleur in steekt" (fol. 219). Nu beteekent wel is waar Mal. en Jav. »sari" *in het algemeen* »het fijnste, het beste, het hart, van bloemen, planten, enz.", dus ook: »het puikje van een of ander ding"; maar blijkens Rumphius had sari oudtijds *speciaal* de beteekenis van »de fijne lintbloemen van de kasoemba", die tegenwoordig in Jav. këmbang poeloe heeten. En zóó ook eerst wordt duidelijk de Jav. zegwijs »galugà sinusur sari", d. i. letterlijk: »rood-van-kasoemba-Këling saangegreveten met geel-van-gewone-kasoemba", en vandaar overdrachtelijk »extra-fraai, piek-piek-fijn"; verg. Roorda—Vreede (1886) i. v. »glugà", die echter dit »sari" verkeerdelijk door de »nägkasari-bloem" verklaart.

wordt het linnen [1]) na eerst goed in rivierwater gewasschen te zijn in een aftreksel van Pisang schillen gedoopt.

Daartoe worden vooreerst die Pisang schillen met een gedeelte van de steel der vrucht goed gedroogd en tot asch verbrand, welke asch gemengd wordt met $^1/_3$ water en daarna gezeefd. Dit aschwater wordt alsnu vermengd met $^2/_3$ katjang olie, waarna de indompeling van het linnen in dit mengsel elken morgen wordt herhaald gedurende 10 dagen, telkens hetzelve uitwringende en in de wind latende droogen [2]).

Na verloop van deze 10 dagen wordt het linnen weder in rivierwater gewasschen en na de drooging gedoopt in rijstwater of Ayer Tadjen [3]) slechts gedurende eenige stonden; daarna wordt hetzelve zonder uitwringen in de wind te droogen gehangen en met was en dammar later de figuren er opgebragt.

Dit linnen alzoo tot de verwing bereid zijnde wordt hetzelve gedompeld in een aftreksel van kayoe Mangkoedoe voor $^3/_4$ en van kayoe Djierak voor $^1/_4$ gedeelte hetwelk eerst gestampt en daarna gedurende $^1/_2$ dag gekookt wordt.

Dit afkooksel moet men eerst laten bekoelen alvorens de verwing te beginnen, welke dagelijksch slechts gedurende eenige oogenblikken plaats heeft, want het linnen moet niet te lang in dit mengsel worden gelaten, en er uitgehaald zijnde losweg op een tafel worden uitgespreid en met het bezinksel dezer verwstof worden bedekt [4]).

Men herhaalt de indompeling zoo lang totdat het linnen eene genoegzame roode kleur heeft aangenomen waarna hetzelve in rivierwater wordt gewasschen en later in warm water wordt gedompeld tot wegneming der was.

Omtrent de vervaardiging van witte grond kleedjes waarvan ook in het begin dezes met een paar woorden is gerept, valt nog te bemerken dat de Indompeling van het linnen in een mengsel van Indigo wordt aangehouden gedurende 20 nachten, wordende des avonds het goed in de verwkuip gedaan en 's morgens weder er uitgehaald om dan in de lucht te worden gedroogd.

Na de bewerking wordt het linnen nog gebragt in een aftreksel van Kayoe Tingie [1]), dat eerst gekookt, gezeefd, en daarna koud geworden gebruikt wordt, en waarin het linnen gedurende eenen nacht moet verblijven, waarna hetzelve weder gedroogd wordt.

Als het linnen dan goed droog is wordt hetzelve nogmaals in de Indigo kuip gedompeld gedurende eenen nacht, waarna het gewasschen wordt met warm water tot wegneming der was en verder in de lucht gedroogd wordt.

Het vorenstaande is hoofdzakelijk de gewone manier die bij het Batikken gevolgd wordt; doch zijn de nuances [2]) die aan de verschillende kainpandjang's, Sarongs, Slendangs of Hoofddoeken gegeven worden zeer menigvuldig.

De voornaamste benamingen derzelven laat ik nog hieronder volgen: [3])

1. Prang Menang (ပရင်းမဲန်)
2. Prang Roesak (ပရင်းရုသက်)
3. Prang Soemo (ပရင်းစုမ့)
4. Prang Soender (ပရင်းသုန်ဒဲ)
5. Ganggong kraton (ဂဲန်ဂဲးကြတွန်)
6. Parikesit (ပရိခဲသစ်)
7. Teloekie (တဲလုခိ)
8. Sawat (သဝတ်) [in verschillende soorten].
9. Bandjie kunbang (ဘန်ဒျိခုန်ဘဲ)
10. Bandjie Tjetjek (ဘန်ဒျိတ်ဆဲဆိုက်)
11. Bandjie koero (ဘန်ဒျိခွရုံ)
12. Trang boelan (ထိရင်းဗုလန်) of Mal. tĕrang bulan.
13. Perah Sinampan (ပဲရာသိန္နပန်)
14. Merak negro (ဗိရာကနဂရိ)
15. Tjeplok Pohon (ဆိုဂျုပလုပုန်) of Mal. pohon.
16. Tjeplok Kedo (ဆိုဂျုပလုကဒိုး)
17. Kawang (ကဝဲ)
18. Kawang Sari (ကဝဲသရိ)
19. Kawang Bendie (ကဝဲဗုန်ဒျိ)
20. Kenanga (ခိန္ဒဂ)
21. Kenanga Djengkier (ခိန္ဒဂဂျင်္ကေဗ်)
22. Tjepiring (ဆိဗီဂ)
23. Tjernara (ဆိဇာ)
24. Gagah Setro (ဂဂဟသထရော)
25. Banjak angrem (ဘရာကန္ဒရမ့)
26. Kembang Djarak (ခိန္ဒဗင်္ဂဂျရက်)
27. Kembang Angor (ခိန္ဒဗင်္ဂအင်္ဂါ)
28. Kembang Katjang (ခိန္ဒဗင်္ဂကဆင်)
29. Kembang Seroenie (ခိန္ဒဗင်္ဂသိဂုနိ)
30. Rawan (ရဝန်)
31. Ajam Poeger (အမအ-ပုဂ်)

[1]) »het linnen", — lees hier en verderop telkens: »het katoen". Een slordige manier van spreken, die vooral vroeger voorkwam. Ook het hs. Cornets de Groot (1822), zegt zoo; zie o. a. onzen hoofdtekst blz. 18.

[2]) Dit is in ouderdom de tweede mij bekende beschrijving van het vooral te Sémarang, Pékalongan en Lasém geconcentreerde »ngĕtjèl", d. i. het »oliëen" of »zeepen", dat vóór af moet gaan aan de *roodverving met mĕngkoedoe*. Het oudste bericht had reeds Raffles gegeven (I, 1817, p. 169; of I, 1830, p. 189): »In order to render the dye fixed and permanent for the scarlet or bloodred colour, the cloth is previously steeped in oil, and after five days washed in hot water, and pounded in the usual way for the *batik*". En even verder (p. 170 of p. 190) komt hij daar onder de rubriek »Dyes" nader op terug: »A beautiful and lasting scarlet and blood-red is obtained from the roots of the *wóng-kudu*. The yarn or cloth is first boiled in the oil of *wijen* or *kamiri*: being washed in a decoction of *merang* or burnt *pári* chaff it is dried, and subsequently immersed in etc." Eerst spreekt hij dus van »steeped in oil", daarna van »boiled in the oil". Mogelijkerwijs werden door Raffles hier twee verschillende bronnen gebruikt. Doch hoe dit in 1817 geweest zij, de bovenstaande beschrijving van 1855 geeft de methode zooals ze nu nog is, n.l.: koud loogwater + katjang- (beter djarak-) olie; en het katoen daarvan al kneedende doortrekken. In plaats van asch van pisang schillen wordt echter meestal asch van padi-halmen verkozen, evenals Raffles reeds bericht, of beter nog asch van kĕsambi-hout (Schleichera trijuga Willd.).

[3]) Jav. »tadjin".

[4]) Het merkwaardige is, dat hier bepaaldelijk van een *»afkookset"* wordt gesproken van fijngestampte mĕngkoedoe (Morinda citrifolia L.) en djirak (Symplocos fasciculata Zoll.), waar het katoen wordt *»ingedompeld"*, terwijl het »bezinksel" van dat afkooksel over het gedeelteljk met was bedekte doek later werd uitgespreid, op een vlakke tafel. Doch tegenwoordig, zoowel volgens de Soerakarta'sche Sĕrat (1872), als volgens het hs. Camerik (1884), wordt fijngestampte mĕngkoedoe + djirak niet gekookt, doch als koude kleurbrei hetzij *ingekneed* (bij onbehatikt goed, dat dus eĕen-rood wordt geverfd), hetzij zacht aan weerskanten *ingewreven* (bij wel behatikt goed, wat natuurlijk geen kneding zou verdragen, anders gaat de was er af). Doch Raffles in 1817 spreekt ook wel degelijk van een *»boiling"* der fijngemaakte wortelhasten van mĕngkoedoe + djirak, in welker geconcentreerde oplossing dan het roodverf-weerven doek werd *»immersed"*. Hĕ schrijft toch, doorgaande in den hiervóór, noot 3, gegeven zin, hoe het met olie + loog voorbereide doek dan wordt »subsequently immersed in an infusion of the roots of *wóng-kudu* [= mĕngkoedoe], the strength of which is increased by the addition of the bark *jirak* [= djirak], a variety of the fruit *kĕpúndung*. In the preparation of this dye the roots of the *wóngkudu* are bruised and well mixed with water, which is then boiled (sic) until it is reduced to one third, when it is fit for use." Het schijnt dus of men in ± 1860 op Java tot de ervaring is gekomen, dat het mĕngkoedoe-rood ongekookt beter resultaten gaf; en in het eigenlijke centrum der roodververij, Sémarang, daarnaar zijn methode toen heeft gewijzigd. Het zou echter noodig wezen meer gegevens te bezitten om dit beslist te durven zeggen. Belangrijk zou het daarom zijn de memorie over mĕngkoedoe terug te vinden, door den schrijver van onze Bijlage I in 1855 opgesteld (zie hiervóór blz. VIII, noot 1). — Raffles spreekt in 1817 van *»jirak*, a variety of the fruit *kĕpúndung*"; evenzoo zegt de Solo'sche Sĕrat (1872), p. 12 *»wit djirak (kapundung pĕtak)*"; maar noch Roorda-Vreede (1886), p. 337 en 852 i. v. »kapundung" en »djirak", noch Koorders (1894) nos. 237 en 306 (met n°. 323), vermelden dezen Jav. variant kapocndoeng poetih = djirak.

[1]) Zoo goed als zeker wordt hier de gewone »tingi" (= Mal. tĕngar = koelit of kajoe tĕngar = Ceriops lucida Miq.) bedoeld, waarvan in noot 3 op blz. V gesproken werd, die in Midden-Java ook wel »soga tingi" heet. — Daarbij is het echter onvermijdelijk, dat men in plaats van een zuiver indigo-blauw, een zwartachtig blauw verkrijgt op — zooals onze tekst het geval stelt — witten grond. Dus hoogst waarschijnlijk is hier wel gemeend datgene wat de opsteller der Bijlage I *»Katja Batik"* noemt, »blauwachtig zwarte figuren op witten of grijzen grond", verkregen door indigo plus koelit kati, d. i. Bruguiera gymnorhiza Lam., een rhizophoren-soort die nauw verwant is met de in deze Bijlage II te Sémarang genoemde kajoe tingi, Ceriops lucida Miq.

[2]) »nuances", lees: »patronen".

[3]) In de nu volgende lijst zijn de cijfers vooraan door mijzelven toegevoegd; en is achter elken naam zooals die in 't hs. letterlijk voorkomt, tusschen haakjes er bijgezet de juiste spelling in Javaansche karakters, waarbij alleen n°. 34 twijfelachtig is. — Deze lijst van 38 Sémarang'sche batikpatronen uit 1855 is in ouderdom de tweede die mij bekend werd, tot nog toe; de oudste is de reeks van 36 teekeningen van Grissee'sche patronen uit 1822, met bijgeschreven namen, zie onze Inleiding, p. XV—XVI. Het belang van beide, in zoover ze elkander aanzienlijk aanvullen, blijkt wel hieruit het beste, dat de Grissee'sche reeks slechts 7 nummers bevat die in deze Sémarang'sche opgaaf ook voorkomen, nl. als nos. 2, 17, 20, 26, 30, 32 en 35; terwijl in de daarmee samengaande korte beschrijving der batik-techniek uit 1822 dan nog de nos. 8 en 36 dezer lijst van 1855 ook vermeld worden, maar niet afgebeeld. Van die 36 uit Grĕsik worden dus maar 9 teruggevonden bij deze 38 uit Sémarang.

32. Tjempaka Moriöh (ဆိစမကမုရိယ်)
33. Pientoe Radja (ပီယုတ်ရာဇ)
34. Mekga Torah (မိကဃုရ်) ? ? [1])
35. Belah Ketoepat (ဗိလဟ်ခေတုပတ်)
36. Oedan Iries (ဥဒန်အိရိသ် of မိရိသ်)
37. Boeroong Goök (ဗုရုင်္ဂဂေါက်)
38. Angin Angin Kampong (အင်္ဂဣန်အင်္ဂဣန်ကမ္ပုင်-ဂျ်)

Verder doe ik deze nog vergezeld gaan van een stuk linnen waarop eenige patronen begonnen zijn en waarvan enkele geheel uit de hand en anderen weder met daarvoor vervaardigde stempels zijn afgedrukt, welke laatste manier thans vrij algemeen in zwang komt en waardoor natuurlijk veel arbeidsloon wordt uitgewonnen en meerder spoed met de vervaardiging van Batiksoorten kan gemaakt worden, waardoor dan ook de prijzen der meeste Batikartikelen in verhouding van vroeger aanmerkelijk zijn gedaald [2]).

De benamingen van deze patronen zijn: [3])

N°. 1. Gangong Kraton (ဂဲန်ဂဲးကြတွန်) [= 5].
„ 2. Prang Menang (ပရင်းမဲန်) [= 1].
„ 3. Prang roesak (ပရင်းရုသက်) [= 2].
„ 4. Perah sinampan (ပဲရာသိန္နပန်) [= 13].
„ 5. Bandjie Kembang (ဘန်ဒျိခိန္ဒဗင်္ဂ) [= 9].
„ 6. Banjak angrem (ဘရာကန္ဒရမ့) [= 25].
„ 7. Tjeplok Pohon (ဆိဂျုပလုပုန်) [= 15].
„ 8. Tjeplok Kedo (ဆိဂျုပလုကဒိုး) [= 16].
„ 9. Oedan Iris (ဥဒန်အိရိသ် of မိရိသ်) [= 36].
„ 10. Pari kesit (ပရိခဲသစ်) [= 6].
„ 11. Angin Angin kampong (အင်္ဂဣန်အင်္ဂဣန်ကမ္ပုင်-ဂျ်) [= 38].

Samarang den 12 Julij. 1855." [4])

[1]) Hoe deze naam moet luiden, zou ik niet weten; Dr. Juynboll vermoedt »mégatruh", volgens Roorda—Vreede (1886), p. 946 »naam van een zangwijze".

[2]) In dit slot van Bijlage II ligt haar grootste belangrijkheid: het bevat de oudste gegevens over het stempeldrukken met was op Java, waarvan men in 1855 te *Sémarang* dus kon schrijven dat het »thans vrij algemeen in zwang" kwam op Java, hetgeen door het slot van onze Bijlage I op geheel onafhankelijke wijze bevestigd wordt voor *Buitenzorg*. Maar bovendien precieeert het Sémarang'sche rapport, door 11 batik-patronen met name te noemen, die daarvoor toen bizonderlijk in aanmerking kwamen. Dat echter Bijlage II niet het allereérst van stempeldrukken op Java melding maakt, is..... »bekend", had ik willen schrijven; neen! is onbekend, want zelfs een man als prof. Veth, (Java, I, 1875, p. 543), heeft dit niet opgemerkt! Toch schreef Raffles in 1817 zeer duidelijk (I, p. 171; of 2e ed., 1830, I, p. 190—191), na zijn beschrijving van het batikken en de daarmee samengaande verfkunst: »Another kind of coloured cottons, in imitation of the Indian chintz, is also prepared; but it is not held in much estimation, on account of the superiority of the foreign chintzes imported, and the uncertainty of the colours, which the natives allege will not stand in the same manner as those which have undergone the process of the *batik*, frequently fading in the second washing. In these cloths, the patterns being carved on small wooden blocks are stamped as in India. They serve as a coverlid, and are employed as a substitute for the Indian palempore, when the latter is not procurable. The price is about four rupees." Zeker, hier is geen sprake van stempeldrukken met was, doch wel van stempeldrukken met sapverven op het bloote doek, en bijkbaar aan één zijde, geheel dus in den geest van de terecht door Raffles in één adem genoemde palampore's — d. i. palang-pĕsh = bedde-sprieen, Eng. »bedcovers" of »coverlets" — der kust van Koromandel. *Maar waar reeds in 1817 het gebruik van stempels op Java bestond*, en blijkens de bewoordingen van Raffles *volstrekt niet als nieuwigheid*, doch als iets welbekends, daar lag de toepassing hiervan op het batik-procedé zódeeer voor de hand, dat men aan de hand van onze gegevens uit 1855 op zijn laatst ± 1840 als jaar mag aannemen, waarin de eerste »batik tjap" (stempel-batik's) op Java gemaakt werden; want in 1855 werd het reeds »vrij algemeen", en bij Rovers (1873), p. 414 wordt 1859 genoemd als het jaar toen in het veel batikkende Pekalongan het was-drukken met stempels in zwang kwam. — Het hier vermelde oversturen naar Europa van patronen in was op een lap katoen, dwars gedurende de periode 1855—65 zeer in trek; in Staalboek n°. 3 van de Leidsche Katoen-Maatschappij vind ik een 12-tal uit Soerabaja, via Batavia onder missive dd. 14 Dec. 1861, aan de firma De Heyder & Co. te Leiden toegezonden.

[3]) Het volgcijfer vóóraan staat in het oorspronkelijk; door mij is achter elk nummer toegevoegd de juiste schrijfwijs, en het overeenkomstig nummer in de voorafgaande lijst van 38 ontstond.

[4]) Resumeert men de kleur-soorten van batik's welke Bijlage I tegenover die van Bijlage II behandelt, daarbij de volgorde in acht nemend waarin zij daar ter sprake komen, dan heeft men: Bijlage I beschrijft het vervaardigen van 1°. blauwe (indigo-)batik's, 2°. bruine (soga-) dito's, 3°. blauwachtig-zwarte (indigo plus koelit kati-) dos, 4°. roode (mĕngkoedoe-) dos, 5°. gele (tĕgĕrang-, of koenjit-, of tĕmoelawak-) dos; en 6°. de katjang-aanaak-batik's. Bijlage II behandelt in deze derde volgorde nos. 1—4, en spreekt in het Naschrift even over n°. 5; maar al deze mededeelingen zijn veel korter, behalve die over n°. 4, als komende uit Sémarang, het oude centrum van vervaardiging der roode-grondkleedjes (kain hanghangan). Dat »witte-grond-kleedjes" hier gelijk gesteld worden met n°. 3, bleek vooral uit Bijlage II, doch wordt door Bijlage I bevestigd.

„Samarang 14 Julij. 1855.

Gisteren [1]) schreef ik UEd. uit deze afdeeling per n°. 546, onder aanbieding der beschrijving van bewerking van de verschillende Batiksoorten, en heb met deze ten doel om UEd. aan te bieden monsters van de daarbij behoorende verschillende verwstoffen als:

N°. 1. Een kleine hoeveelheid Sogabast welk verwhout alhier met *f* 4 per picol wordt betaald.

N°. 2. Een kleine hoeveelheid van kayoe koening geldende dezelfde prijs als de Soga.

N°. 3. Een d° van Koenier wortelen kostende van *f* 3½ tot *f* 4 per pikol.

N°. 4. Een d° van Kasoemba bloemen of pitten, afkomstig uit Bengalen, waarvoor men gewoonlijk *f* 40 en in duure tijden tot *f* 50 per pikol betaald.

N°. 5. Een d° van kayoe mangkoedoe, kostende gewoonlijk *f* 3½ à *f* 4 per pikol.

N°. 6. Een d° van Kayoe Djierak, hetwelk gewoonlijk met *f* 3 per pikol wordt betaald, en

N°. 7. Een d° van Kayoe Tinghi kostende *f* 3½ per pikol.

Ook voeg ik nog hierbij het bij die beschrijving behoorende stuk linnen met verschillende Batikpatronen.

Verder doe ik dit schrijven nog dienen om UEd. terug aan te bieden de in UEd. missive van 3 December jl. N°. 677 vermelde halve Batik Hoofddoek, afkomstig uit de fabriek van den Heer Prévinaire [2]) en geverwd met Akar Koenjit, hetwelk echter alhier genoemd wordt Akar Koenier [3]) en waarvan het monster in N°. 3 hiervoren wordt aangetroffen.

Deze hoofddoek heeft over het geheel vrij goed voldaan, doch het linnen was wat grof, en het patroon ook meer geschikt voor Maleijers dan wel voor Javanen, terwijl ook de eigenaardige reuk die daaraan wordt waargenomen, wel eenige overeenkomst heeft met die, welke aan alle Batikgoederen wordt gevonden, doch echter bij eenig onderzoek nog veel van de reuk aan echte Batikgoederen eigen, verschilt.

Het gebruik van de Akar koenier zal aan deze Hoofddoek wel die reuk gegeven hebben, doch de eigenaardige reuk van de echte Batikgoederen wordt zoowel door het gebruik der verschillende verwstoffen als door dat van was en Damar matta koetjing veroorzaakt.

Men taxeert de prijs welke men voor deze Hoofddoek thans alhier zoude kunnen maken slechts op *f* 9 per Dozijn, terwijl de in dat genre gemaakte Kainpandjangs *f* 30, de Slendangs *f* 25 en de Sarongs *f* 25 per corge [4]) zouden kunnen opbrengen.

De kainpandjangs moeten zijn $2\frac{1}{2}$ doek en de Slendangs 3 doek lang [5]), terwijl de Sarongs $6\frac{1}{4}$ breedte [6]) moeten hebben."

[1]) Lees »Eergisteren".

[2]) Op de duidelijkste wijze blijkt hier dat de Haarlemsche Katoenmaatschappij, in 1834 op aanmoediging van Koning Willem I door den Belg J. B. Prévinaire gesticht, een rol heeft gespeeld in de gebeurte van dit Sémarang'sche rapport van 1855, evenals waarschijnlijk ook in het opgesteld worden van onze Bijlage I. Het hoofd der invloedrijke firma aal zich tot de Ned. Handel Mij. te Amsterdam hebben gewend, en deze zal weer last gegeven hebben in Indië tot het vragen van inlichtingen aan daartoe bevoegde agenten. Zoo wordt het ook duidelijk hoe de oude afschriften van beide als één geheel thans nog eigendom zijn dier Haarlemsche Katoenmaatschappij, welke in 1875 uit de firma Prévinaire & Cº. ontstond.

[3]) Natuurlijk; Jav. »kunir" = Mal. »kunjit".

[4]) Dus: per 20-tal, per kodi.

[5]) D. i. respectievelijk 2½ en 3 katjoe lang, dus 2½ en 3 maal de eigen breedte van het stuk katoen lang (a) à 3 × 1—1,12 M.).

[6]) D. i. 6¼ vierel van een oude Amst. el, à 0,172 M. de vierel (1 Amst. el = 0,68781 M.), dus 1,12 M. breedte. Zeker wel de maximum-breedte welke sarong's mogen hebben! Als minimum-afmetingen voor een *sarong* — van het standpunt van een katoenfabrikant — noemde de heer Driessen te Leiden mij: 40 inches breedte bij 70 inches lengte, dus 1,02 M. × 1,78 M.; als minimum-afmetingen voor een *kain-pandjang*: 40 inches breedte bij 86 inches lengte, dus 1,02 M. × 2,18 M. Zie verder sub X in ons 1e Hoofdstuk.

BIJLAGE III.

Memorie van Nov. 1603 over den toenmaligen handel, voornamelijk met lijnwaden, in Voor-Indië — uitgezonderd Cambay, en Chaul (Tjaoel) —, op het Maleische Schiereiland, en in den Maleischen Archipel. De beschrijving begint bij Dabul (Daboel), tusschen Bombay en Goa; springt dan ineens over op de Kust van Koromandel, en gaat daarna regelmatig langs de kusten en eilanden Oostwaarts op. Slechts over Java wordt — merkwaardigerwijs! — geheel gezwegen.

[hs. Rijksarchief, zie Bibliographie, en Inleiding blz. XVIII. Het origineel is zelf een oude copie, waarbij helaas de bijbehoorende „figuren" of teekeningen van het oorspronkelijk weggelaten werden (zie vooral noot 28 en 31). De foliant waarin het stuk voorkomt is geïnventariseerd als „Kamer van Zeeland. 41 G.", en draagt buiten op het perkament geschreven: „Artickelen ende Instructien opde schepen."] [1])

„Informatie van Diverse landen & Eylanden gelegen naer Oostindien om aldaer bequamelick te handelen ende wat coopmanschap daer valt & daer best getrocken is, beginnende eerst van de vermaerde coopstadt Daboul [2]), die noortwaert op leyt van Goa: dicht bij Tioul [= Tjaoel, Chaul] den welcken Coninck vyandt is met de portigeusen alwaer ghy overvloedich lynwaet vindt zoo dat daer gemaect wort als oock van Combaya Aouserattes (sic!) [3]). & andere plaetsen daer gebracht wert/ die ghy hier [n.l. te Dabul] tot eenen bequamen prys, condt coopen om met groot proffyt in Jaua. molucken. Amboin. bandam. & andere omleggende Eylanden wederom aen speceryen te venten/ den Incoop van de lywaeden sal ic hier verhaelen/ & hoe die wederom vercocht worden/ den Incoop zal setten met gelt/ & tvercoopen met noten muscaten daer ghy die fouly [&] nagelen naer rekenen meucht [4])/ te weten daer te lande daer dese speceryen valt [is] 10 catty noten. 1. catty fouly/ & 7 catty noten. 1. catty nagelen, aldus ist in Bandam & Ambom. tgebruyc; & een catty is $5^1/_2$ ℔ hollandts [5]); hier wort oock een grooten handel gedreuen vande Arabianen, die hier haer peper comen coopen wanter de [lees: te] Daboul oock overvloedich valt [6]).

In den eersten. Cayn Tourias (I) die hier ouervloedich geint worden ende sy [lees: syn] slechte geschilderde cattoene doecken, worden dicmaels van dit ander lynwaet gemaect, syn gemeenelick lanc 3 vaem &. 4. span breedt/ & sy worden root geschildert ende ooc groen met strycken [7]), roosen, ronde delders [8]) & anders; de roode worden in maillais (sic) [9]) genaemt Tourias meera. & syn de beste getrocken/ nu de groene Tourias worden genoemt Tourias ItJou worden hier te lande gecocht 3 realen & 4 realen de corge dat 20 stucx is [27]). & in Banda worden sy vercocht opt Jaer de corge voor 150 & 200 catty noten & opt na Jaer cant stuc wel 12. 13. 14. 15. catti noten gelden doch de roode als voren verhaelt can altyts een catty oft 2. meer gelden als de groene; dat ic hier het voorjaer noem is febr. mars/april/may Juny & dan ooc alle dingen goets coop is/ overmits daer dan van alle quartieren vremdelingen gecomen zyn/ & die vertrecken dan in July met den Oosten wint elck naer syn quartier toe & alle dingen slaet dan wederom op; Ja dat ghy doen [10]) voor een catty mocht coopen wel. 2 & ooc wel 3 moet voor betalen & dit is septembris octobris nouembris decembris en January; Ja zoodat yemandt hier op Banda bleeft verwinteren [76]) & dese naervolgende coopmanschap bij hem hebbende soude een onestimabel profyt doen.

Baftas (II) syn witte & swarte cattoene lywaten lanc 6 vadem ende syn by stucken gepact in pampieren & hebben bouen op de ruggen een vergult wapen alwaermen die aen kent voor volmaect mogen passeren; het stuc wort vercocht van $^3/_4$ realen tot $^5/_4$ realen ende worden tot banda vercocht opt voorjaer 40. 50 catty noten stuc & opt najaer 60 70. 80. catty noten stuck maer van dese nyet overvloedich gebracht als men den prys in weerden houden wil/ een 30. 40. corges is genouch maer meest witte maer vande bouenstaande cleetgens canmen nyet te veel brengen albrocht men 300 corges want worden zeer gesocht vande bandinesen diese vermangelen aent volc van Key/Arou tenimber. Oock soecken die van Seeram dese cleetgens diese vercoopen aan die van pappouas soo datt er groote winste met dese cleetgens aen weersyden gedaen werden.

Carycam (III) syn roode ende blauwe Cleetgens ooc gepact & gevouwen in pampier [elck] stuc doch de roode daelder [11]) beste begeert; de corge van dese wert vercocht 8 & 10 Realen de corge vande blauwe. 7 & 8 realen syn lanc [12]) vaem; in banda zynse waerdich opt voorjaer 10 & 12 catty noten stuc & opt najaer wel 20 catty & meer wel verstaen de roode, maar de blauwe gelden gemeenelick 3 ofte 4. catty minder opt stuck, van dese cleetgens mach men wel 40. 50 corges coopen; syn oock zeer begeert op Amboina.

Osinani [lees: Osmani] (IV) syn cleetgens die oock in pampier by stucken gepact zyn maer heel slecht goet; daer zynder groene & blauwe syn lanc ontrent 3. vaem maer heel smal en als sy gevouden [12]) syn, zynse als een backsteen als daermen in hollandt de huisen van metselt ontrent een span lanck ende 4 vingers breedt dese werden vercocht bykans als de Tourias 3 & 4 realen ende minder noch; zynde Tourias beter begeert als dese, van dese nyet meer als 30. 40. corges [gecocht;] worden in Banda vercocht opt voorjaer stuck $3^1/_2$ & 4 catty noten & opt najaer 6. 7. 8. 9. 10. catty noten; syn bequaeme cleetgens om mede aende merct te gaen.

Camykyn [lees: Canykyn] (V) syn witte fyn cattoene Lywaten lanck 7 & 8 vadem syn alleens gevouden [13]) als de bafatas [14]) met oock een vergult wapen op; dese worden vercocht $1^1/_4$ & $1^1/_2$ reael stuc & worden in Banda gegeuen opt voorjaer 30 & 35 catty noten stuck & opt najaer 50. 60 & 70 catty noten & by wylen noch wel meerder van dese soudemen connen slyten 30 & 40 corges; syn seer begeert in de Moluckes.

Mecanis. (VI) dit syn cleetgens die fijnder syn als de Canikins maer goelyc alleens lanck gepact & geteeckent maer gelden wel $^1/_4$ reale opt stuck meerder & in Banda wordense vercocht 40 catty & by tyden 60. 70. 80 catty noten stuc & [ic] hebbe by myn tyden die sien vercoopen

voor een baer [15]) het stuc; van dese oock vry 30 & 40 corges gecocht.

Tjauanis (VII) dit syn oock witte cattoene doecken maer zeer ydel gemaect [16]) syn lanck 5 vadem & ontrent $2^1/_2$ span [breedt] & hebben syde nopkens van allerhande couleur [17]) ende men coopse in 4. 5. 6 realen de corge ende in Banda worden die vercocht opt voorjaer ten goetsten coop 12. 13. 14. catty noten stuc & opt najaer 25. 30 & 40 catty noten stuc ic hebbe die inde Molucques sien vercoopen voor 15. 16 catty nagelen; de catty is $3^1/_4$ pondt hollants [18]); vry van dese 140. 160. corges gecocht.

Tsohyndes [lees: Tschyndes] (VIII) syn syde bonte cleetgens lanc 8 hasta [19]) men gebruyctse voor Distars & gordelessen [20]) haer prys is my onbekent maer in Banda mogen sy gelden 40. 50 catti noten stuc opt voorjaer maer bytyden 70. 80 catty. & ooc wel een baer maer men dyent van dese nyet veele te brengen hoe goetcoop men die coopen mach alsmen den prys alhier in Banda & Molucques in weerden wilt houden want sy soecken dat weynich te becomen niet meer als 5. 6. corges.

Affion (IX) by onse genaemt opinion (sic!) is hier seer abondantlyc te becomen ende dat tot een zeer proffyteliken prys met wat gewicht syn [lees: sy] die hier vercoopen [21]), dan hebben my wel geseyt dat men een cattys Bandan wel soude becomen voor 3 realen alwaer een schoon proffyt mede te doen is op moluccus; in Banda wort het oock gesocht maer het wort hier zoo overvloedich niet gegeten als inde molucus; een teyl wort in Banda vercocht 8. 9. 10. catty noten & daer gaen in een bandinees catty ontrent 64. 65. teyl & in Moluccus soude die wel gelden... [22]) catty nagelen & wert dicreys 2 werf silver tegen opgewogen; men mach vry hiervan 10 tappeyen [23]) afcoopen sy sullen daer te lande wel gesleten worden; is voor leggers [24]) zeer goet hier van voorsien te werden.

Dit is tgeene my van Daboul geaffirmeert is doch daer mogen noch wel veel ander coopmanschappen vallen daer goede proffyten op gedaen worden overmits hier eenen grooten handel gedreuen wort als voren verhaelt vande goeserattes Arabianen Persianen daer syn ooc schoone peerlen (X) te becomen [25]); de waren diemen vuyt [47]) hollandt hier tegen soude mogen brengen soude wezen schoone Lakens maer meest schoon roodt scharlaken fluweelen boscruyt solffer/ loot yser ettelycke schoone roers dit nyet begeerende is het siluer & Gout daertegens goet daer ghy door meest Oostindien mede te recht condt gecomen; ooc schoon root corael is hier begeert.

> Int landt van Pallecatten syn dese naervolgende cattoene cleetgens te becomen dan de portugesen hebben hier te lande een vasticheyt by haer genoemt wort St. Thomee & by d'inwoonders Malliaport (sic!) soo dat daer qualyck de cleetgens te becomen zouden syn voor ons, dan daer zyn ettelycke stedekens daer omtrent gelegen als arremogeni (sic!) Calliture & andere plaetsen daer omtrent gelegen [26]) daer men die noch wel soude becomen maer nyet soo abondantelyck als te maliarpar (sic) & oock Massilipatan dat een stuc weegs noortwaert op hier vandaer leyt oock op de selue cust van Coromandel naer de Cust van Bengalen toe van welcke plaets wy apart zullen verhalen; dan wie hier quamen te handelen mach hem versien van dese navolgende cleetgens die hier gemaect worden alwaer oock een proffyt mede te doen is op Jaua Moluccus/Banda. & voorts alle andere Eylanden gelegen by Oost & Zuyden Malacca.

Dragons (XI) zijn cleetgens die Lanck syn 2 vadem & breedt 5 span & een cleetgen heeft gemeenlick 2 couleuren als root ende wit/root & groen/root & blau [27]) ooc wit ende groen als ghy hier int achterste bladt sien meucht by de fugure (sic) n°. 4 [28]) dese cleetgens worden hier vercocht 130 ende 150 realen de basta dat 8 corges is [29]), diercoop 160. 170 realen ende in banda gelden sy opt voorjaer 30. 35/40 catty; dese cleetgens dienen de Javanen; wel vry van dese 50. 60 corges gecocht/ nu synder noch de [lees: die] 3. vadem lanck syn/ maer & syn soo breet nyet & worden dragon cobar [125]) genaemt gelden al een gelt int coopen en vercoopen.

Pattas (XII) syn cleetgens die 2 vadem Lanck syn & 5 span breedt ende alle de cleetgens die dese lengte ende breede [35]) hebben worden genoemt Tschermalleyas [30]); dese cleetgens syn aen beyde eynden root ofte blau ontrent een halue vadem weechs ende voorts het middelste is met doorgaende strepen doort root ofte blau als ghy sien meucht by de fugure n°. 5 int leste bladt [31]) & worden alhier vercocht goelyc als de dragons te weten 13. 14 realen ende 16 realen de corge ende minder oock; worden in Banda zeer wel begeert beter als eenige ende dat om [hier is iets uitgevallen!]; de cleeden gelden int voorjaer 6 een baer noten daer moestener ouervloedich wesen als mender 7 gaff maer een 60. 70 corges sal de cladde niet maken & als mender woude blyven wonen [76]) 100 corges is nyet te veel want werden oock seer byde Seeram Arou gecocht; opt najaer souden die wel 35. 40 & 45 catty noten stuc gelden ick hebbe deselue wel de 2. een baer vercocht maer coopt meest roode want die gemeenelick wel 3. 4 catty noten opt stuck meer gelden.

Tapi sarassi. (sic!) (XIII) syn cleetgens die geschildert zyn met loofwerc oock met gevogelte & syn lanck ontrent $1^1/_2$ vaem & 3 span breed syn heel bontachtich sy worden alhier vercocht 10. 12 & 13. realen de corge ende worden in Banda vercocht 25 & 30 catty noten stuck & opt najaer 40 catty maer van dese cleetgens niet overvloedich gecocht 10/ oft 15. corges is genouch het fatsoen is n°. 6.

Sarasses tscheramalaias [30]) (XIV) syn al effen gelyck de tapirassa (sic) van couleur ende maecksel als ghy condt gesien (sic!) by n°. 7 maer syn 2 vadem lanck & 5. span breedt & gelden wel 60 ende 70. realen de corge te weten de alderfynste & schoonste & de slechtste gelden 40 & 50 realen de corge ende in Banda worden die vercocht opt voorjaer 50 & 60 catty stuck en opt najaer 80. 90. & oock wel een baer noten stuc & de slechte 30. 40. catty opt voorjaer & opt najaer 60 & 70 catti stuck maer nyet overvloedich van dese gebrocht want het allemansdracht nyet en is 10 & 15 corges is genouch maer alsser leggers [102]) blijuen 20. & 25 corges cost niet schaden.

Sarassa gobaer (XV) syn oock van couleur gedaente alleueleens (sic!) maer syn 3 vadem lanck te weten sy syn aen twee stucken elcq van $1^1/_2$ vadem lanck & worden vercocht die fyn syn 70 & 80 realen de corge & gelden in Banda 50. 60 catti noten stuck & by tyden 80. 90. catty & een baer; van dese slechts 7/ oft 8 corges is genouch dese zyn geteeckent met n°. 8.

Tscheylles [91]). (XVI) syn witte cattoene Lywaten met swarte streepkens ruytwys daer in gemaect oock vierkante percxkens oock synder die zoo van geel doeck ooc alsmen sien mogen zal by n°. 9. dese cleetgens syn zeer schoon & meen die in hollandt oock wel begeert souden syn/ syn lanc 4. vadem & ontrent 5 span breedt sy worden in Banda vercocht opt voorjaer 30 & 40 catty noten stuc & opt najaer 50. 60 & 70 catty noten het stuck. van dese cleetgens mach men wel 30 & 40 corges coopen maer meest witte; gelden in het landt Palecca [= Pallecatten] 35 & 40 realen een corge daer synder abondant.

Dit sy [lees: syn] de principaelste cleetgens daer proffyt op gedaen can worden die hier gemaect worden & ic meen lakenen hier wel begeert zyn oock roers & maliroocken [32]) & de portugesen meen ic vastelick dat zy buyten haere stercte in dese omliggende cleene stedekens wel met u handelen; soo woude ic altijt raden soo daer eenige schepen hier na toe wouden hem van zulcx versach zoo schoenen hoeden fray geweeren pistolen & diergelycke dingen.

Te Addemogom wort oock genoemt Aremogom. dat een van dese plaetsen is daer ic hieraf verhaelt hebbe [26]) is overvloedich rys (XVII) te becomen maer haer prys die is my hier onbekent dan men mach rekening maken soo ghy een last rys daer coopt wel 4 & 5 baer noten opbrengen souden & zoo die beter was als de Makesaers rys die noch half inde boster (sic!) [32]) is te weten heel suyuer zoude alsdan een last rys wel 6 baer opbrengen & meer; op een

ander plaets zal breeder van handelinge vanden rys gesproken worden.

Het Eylandt Sylon Is hier ontrent gelegen alwaer de beste ende meeste canneel (XVIII) van daer compt maer de portugesen hebben aende 3 west zyde (sic) van het landt een vastichheyt/ maer d'Inwoonders en begeeren in geeniger manieren met de portugesen te handelen ende soecken haer allen afbreuck te doen dat mogelick is & als de portugesen den canneel soecken moeten wel voorsien van soldaten int lant gaen ofte worde (sic) vande Inwoonders dootgeslagen; sy syn zeer clouck inde wapenen & zeer vornuftich volck ic meen dat de hollanders hier wel handelen zouden als sy sien dat wy hollanders der portigeusen afbreuck soecken te doen; [men] vint hier te lande ooc schoone steenen (XIX) soo garnaden Jassinten/ agaten & oock Robynen maer weynich.

> Nagapatan. een coopstadt gelegen by tlandt Pallecatten alwaer ter plaetsen dese naervolgende cattoene lywaten gemaect worden die zeer getrocken worden op d'eylanden Banda/Ambona/Seeram & andere Oostersche landen daerontrent gelegen die ghy hier tot eenen bequamen & proffytelycken prys cont becomen ic meen dat het hier wel te handelen is & vry vande portugeusen.

Inden. Eersten.

Salalous. (XX) syn swarte & blauachtige Lywaten syn lanc 2 vadem ende ontrent 5. span breedt & hebben aen beyde de eynden ouerbreet een gouden streepken [127]) dese worden alhier vercocht 6 & 8. realen de corge ende gelden in Banda de 10 & 12. stucx opt voorjaer een baer noten & syn zeer wel begeert; daer isser een slach slechter te weten grouer corter smalder als de dese die vercocht worden 4 & 5 realen de corge & worden in Banda vercocht den leechsten prys 20 stucx ofte de corge voor een baer noten & commen metter tyt wel 2 baer op te brengen & noch meer; van dese cleetgens mach men nyet te veel brengen al brocht men door malcander 300 corges can nyet schaden/ worden ooc zeer gesocht by die van Seeram.

Balatscher (XXI) syn witte cattoene Lywaten & ooc heel swart & blauachtich [90]) syn lanck 7 vadem ende 5. span breedt van dese witte ballattsches (sic) vint ghy wel 3 derley te weten heel fyne/ middelbare ende groue de fyne werden hier vercocht 15. 16. 17. realen & in banda worden die vercocht gewillich int voorjaer 6 een baer noten; de 7 stucx soude alte goedecoop wesen; de middelbaer slach gelden hier in Nagapatan 13. 14. 15. realen de corge & worden opt voorjaer vercocht de 8 een baer; nu de alderslechste gelden 10. 11. 12. de corge ende dese gelden 9 & 10 een baer noten opt voorjaer maer hier syner veel die maer 6 & $6^1/_2$ vadem lanc syn van dese cleetgens mach men vry 300 corges coopen want worden zeer gesocht gelden opt najaer veel meer als de helft meer Ja ic hebbe selfs de beste 50 & 60 catty stuc vercocht opt leste de middelbaer slach sult ghy altyt gewillich opt najaer 30 catti noten vercoopen & de slechste 25 catty stuck dat de corge is 5 baer noten; in fyn [46]) daer is schoon proffyt op dese cleetgens te doen & is een soorte die nyet te veel gebracht can worden; de swarte balatsches syn vande fynheyt alsde middelbaere witte ende syn door de banck almaer van dees slach syn syn (sic!) soo lanc & breedt als de witte gelden 16. 17. 18 realen; de corges mogen in Banda gelden stuck 25 catty opt voorjaer de 3 een baer maer van dese nyet meer als 20/ ofte 25 corges gecocht.

Poleng (XXII) ofte anders genaemt Tjambes [34]) dit syn cleetgens van veelderley fatsoen als ruytwys geschoren als men sien mach by n°. 10 achter int bouck; sy syn lanc 2 vadem & 5 span breedt daer synder oock van 3 vadem dan die syn zoo breedt niet; worden alhier door malcander vercocht 12. 13. 14 & 15 realen de corge & gelden in Banda opt voorjaer ten besten coop 8. 9 stucx een baer noten opt najaer de 5. & 4 een baer; van dese mach men wel 40: 50 corges coopen.

Touloupoucan. (XXIII) dit syn cleetgens die de grondt roodt ofte swart syn ende daer zyn ronde daelders op geschildert ofte andere cruycen almen sien mach by n°. 11 sy syn lanck goulycken $1^1/_2$ vadem ende $4^1/_2$ span breedt sy worden alhier vercocht 6 & 7 realen de corge ende minder ende worden in Banda vercocht opt voorjaer 10. 11. ende 12. stucx een baer noten opt najaer 7. 6. & 5 een baer; van dese slach mach men wel 100 corges coopen syn oock gesocht by die van Seeram.

Borneo Laya. (XXIV) dit syn cleetgens die by nae van sulcke stoffe ende maecksel syn als de tJames (sic!) maer syn van geen couleur als alleenelyck maer van wit ende swart men salt fatsoen sien bij n°. 12 syn $1^1/_2$ vadem lanck & hebben de breede [35]) van Touloupoucan sy werden vercocht 5. 6. realen de corge maer syn nyet zeer getrocken in Banda souden mogen gelden 12 & 13. stucx een baer maer dese slaen niet zeer op; altyts cont ghy noch wel de 10 stucx op het naerjaer voor een baer noten quyt worden; van dese en dienen niet seer ouervloedich te brengen 20. 30. corges is genoech.

> Massilypatan. Is een vermaerde Coopstadt gelegen aende syde vande zelue coopsteden als voren verhaelt alwaer ic meen ghy alde voorgenoemde cleetgens wel sult becomen ende men mach hem dan reguleren naer de voorgaende prysen hier worden ooc veel cattoene lywaden gebracht van Bengale ooc mede worden hier ettelycke gemaect & daer vallender noch ettelycke die hier op dese custen gemaect worden dan ic en weete de plaetse niet waer; doch altyts canmen die hier becomen al oft men die daer gemaect vonde van welcke soorte & prysen hier zal verhaelen voorts is dese plaetse zeer wel gelegen voor de schepen soo voor goede reede als oock voor om te ververschen want is een zeer ouervloedich landt van beesten ooc isser de boter veel beter coop als in hollandt is goetaerdich volc & zeer Ryck ghy vinter cooplieden die u by 1000 corges gelyck zullen vercoopen ende is een volc om zeer wel mede te handelen altyts daer ic mede gehandelt hebbe/ heb ic goetaerdich bevonden ende hebben my dicwils dit landt aengepresen maer sy meenden sonder volck qualyck te recht comen souden/ want men wel met zyn schip op de reede soude leggen aleer u yemant soude comen verspreken/ men behoeft hier geen vrees te hebben voor eenige portugesen; de Inwoonders syn beminders van schoone lakenen ooc root corael ic hebbe over de 1000 guldens aen root corael aen haer vercocht ooc tac Corael dat Just niet behoeft groote tacken te wesen want zy beslaen maer recht een stuc int gout & hangent de cleene kinderen om den hals als by ons de tanden die int silver beslagen syn om de kinderen aengehangen te worden [86])/ voorts soo sullen hier ettelycke cattoene lywaten wesen die ic nyet weet wat die hier gelden souden mogen; dan sal altyt myn goetduncken schryuen hoeveel die behooren te gelden daermen hem dan naer reguleren mach.

Mouryn. [37]) (XXV) die vint ghy hier veelderley slach soo fyn middelbaer & groff syn geelwit dan hebben een roode ofte blauwe streep daer door gaende & syn lanc 4 vadem weynich min ofte meer; n°. 12. mach men haer gedaente sien; de fyne hebben meest roode strepen de beste worden alhier vercocht 7. 8. 9 realen & oock 10 realen de corge souden in Banda altyt wel gelden int voorjaer 8 & 6 een baer nu de middelbaere slach 6 & 7 realen de dese zouden in Banda gelden de 12. & 10 cleetgens een baer opt voorjaer & opt najaer 6. & 7 een baer noten nu de grofste sout hier connen becomen voor 5 realen de corge die ghy ten besten coop in Banda zoude geuen de 25 een baer & ooc een corge dese hebbe ic opt najaer sien vercoopen het stuc voor 9. & 10. catty noten; van dese cleetgens mach men hem tamelyck af versien maer meest middelbaer slach al brochtmen van dese lywaten door malcanderen 100/ ofte 150 corges sullen wel getrocken worden; de slechte mouryns ooc genoemt moury congo.

Soutars (XXVI) syn heel witte ofte swarte Lywaten doch de swarte sien heel vuyt de blauwen [37]); syn lanck tusschen 7 vadem & 8 maer de witte syn best getrocken op de Oostersche Eylanden mocht ghy die coopen a 20 & 25 realen was goeden coop sy worden in Banda vercocht ten besten coop de 5 een baer & opt najaer can stuck wel 30. 35 & 40 catti noten Gelden; soo men die tot den voorgenomen prys conde becomen moch men hem wel voorsien van 100 corges ende meer; [neem] vry de $^3/_4$ witte [38]) want de swarte & willen zoo vander handt niet als de witte dit is een seer starc ende bequamen lywaet want de portugesen gebruyckent veel om hemden & ander dingen af te maken.

Salimpournis (sic!). [97]) (XXVII) dese cleetgens syn wit & hebben aen elc eynt een roode streep & syn 8 vadem lanc is ooc tamelick goet Lynwaet daer synder ooc swarte ende worden genoemt salimpourins Itam de dese meen ick men hier wel crygen soude voor 25 & 30 realen de corge; gelden in Banda al een prys als de soutaers daermen hem na reguleren mach; altyts den prys van Banda gaet zeker want ic hebbe die selfs soo vercocht.

Cayn mogo (XXVIII) syn geele tscheremallayas te weten geel Lywaet & rimpelyck al oft gecroct (sic!) [39]) was; syn lanc 2 vadem & breedt 5 span hebben aent eynde een passementgen alsmen zien mach achter van [lees: aan] dese schriften by n°. 13; ic meen men die hier wel crygen soude voor 15. 16 realen de corge & mogelycken minder & in Banda worden die vercocht opt voorjaer 7 & 8 stucx een baer noten & opt najaer mogen die wel het stuck 20. 25 & 30 catti noten halen naer gelegentheyt des tyts; van dese nyet meer als 20 & 25 corges gecocht, alsmen andere cleetgens genouch conde becomen.

Patta malam. (XXIX) syn blauwe & met witachtige streepen daer overbreet in geweuen cleetgens [31]); syn lanck & breedt als de tscheramallaias te weten 2 vadem lanc & 5 span breedt; syn alleueleens als de pattas diemen op de cust van Palacaten maect maer syn soo goet van stoffe niet; ic meen datmen die wel crygen soude voor 10. 12. realen de corge & minder & worden in Banda vercocht opt voorjaer de corge voor 2. baer noten & opt najaer 3 & 4 baer de corge maer al evenwel nyet meer als 20/ oft 25 corges hier van is genouch.

Cain mandil (XXX) syn cleetgens die blau syn & syn met witte streepkens dicht aen malcander & hebben bouen & onder een selfcant van 2 vingeren breedt [40]) men mach het maeczel sien by n°. 14 syn Lanck $1^1/_2$ vadem ende weynich min ofte meer als de 4 span breet & syn noch aen malcanders eynden vast; dese cleetgens meen ic men die hier wel coopen soude voor 7 & 8 realen de corge & de dubbelde corge 15 realen soo worden die oock dicwils vercocht overmits dat het [lees: de] 2 cleetgens maer voor een verstrecken; worden in Banda vercocht te weten de dubbelde het stuck 10 catty noten & meer & mettertyt 15 & 20 catty nu de enckele naer aduenant maer van dese cleetgens niet veel gebracht alsser van ander slach genouch te becomen is 20 corges hier van is genouch.

Distaers (XXXI) is root gevarst (sic!) [40]) Lywaet worden oock genoemt distars Meera syn lanck zoo ic meen over 3 vadem maer syn smal altyts bouen de $3^1/_2$ span niet breet; ic vermoede men die wel coopen soude voor 8 realen de corge & in banda connen die altyts wel $1^1/_2$ baer noten de corge gewillich gelden & metter tyt meerder; hier nyet meer als 10, 12 corges af gecocht.

Cain coobaer (XXXII) dit syn cleetgens die bruynachtich blau syn met witachtige blauwe streepen door de middewech heen als men breedelycker sal sien by n°. 15; syn lanck $1^1/_2$ vadem & tscheremallayas breede [35]) ic meen men die hier wel coopen [soude] voor 13. 14 realen de corge ende in Banda geldense op syn goets coops de 10 een baer noten & metter tyt stuck wel 15. & 20 catti doch al effenwel van dese nyet meer als 20. corges gecocht.

Cassiopes (XXXIII) syn gestreepte cleetgens als by ons de smalle L[inten?] [41]) in hollandt/ syn van half cattoen & half een specie oft syde/ was door malcanderen gevrocht; syn lanc 4 vadem weynich min ofte meer & zoo breedt als tscheramallayas; ic meen men die hier wel coopen soude voor 30 & 35 realen de corge & minder zy worden in Banda vercocht opt voorjaer 5 & 4 een baer & opt achterjaer het stuc 40 & 50 catti noten stuck; van dese cleetgens heb ic in banda gecocht voor de $2^1/_2$ reael die de quelijnen [42]) hier van daer brochten 15 & 20 corges; van dese cleetgens is genouch gecocht [43]) want gaen traech vander handt.

Dit syn de cleetgens altsamen die ick weet die my onderecht zyn hier te lande overvloedich te becomen zyn & gemaect worden welcke cleetgens ic meest allegader gesien hebbe/ voorder zoo hebt ghy oock alhier schoone robynen maer zoo veele nyet als in Pegu, maer ghy hebt er veel ander rade (sic!) [44]) gesteenten van diuersche wateren; sy syn my dicwils getoont geweest & gevraecht oft wy die oock sochten maer overmits de cleene wetenschap die ic daer af hadde hebbe ic haer weynich op geantwoort maer moeye [= mooye] garnaetgens die in hollandt door malcanderen wel 8 & 10 st. [45]) weerdich wesen souden heb ic eens een paer hondert voor $2^1/_2$ reael gecocht; infyn [46]) dese plaets meen ic seker een groot proffyt voor ons vuyt [47]) geuen zoude om op de Oostindische Eylanden te handelen & oock wel mogelyck hasaert [48]) op eenige waren souden loopen die in hollandt souden getrocken zyn. — Ende men soude hem hier connen versien voor 3 & 4. Jaer met cattoene Lywaten als men in sins hadde volck int landt te laten & men soude dan alle de proffyten strycken die de Malleyen & Javanen hier door vercrygen & naer aduenant veel meerder overmits zy die vande portugesen & quelijnen in malacken moeten coopen dan maecken sy noch wel van de een twee & oock wel dry; daeromme zoude ic raden alsmen hier sonder beswaernisse soude mogen comen dese custe aen te loopen & hem van alles [wat] voorschreven is daer te versien; men soude het soo maken moeten dat men hier 7^{bris} oft 8^{bris} [49]) was/ om noch by tyts met de westewint naer de moluccus. Amboin/ & Banda te comen dat lichtelick te doen is als men yets voorspoet hadde/ de westewint hout goelyc half april op van meer te wayen daer men zyn rekeningh naer mach maken want die niet al in dese voorschreven Eylanden is/ staet te Twyffelen daer nyet comen zullen.

Bengale, Is gelegen westnoortwest (sic!) van Massilipatan alwaer oock goede proffyt te doen is op oostindien te weten. Jaua Molucken Amboin & Banda/ maer ic hebbe soo daer geen sekere formatie [50]) aff/ doch altyts tgene ic hier aff verhoort hebbe sal hier een cleen verhael aff maecken; de portugesers dunct my zoo ic verstaen/ hebben hier te lande een stercte maer daer zyn andere plaetsen genouch voor ons te handelen/ de cleetgens ofte cattoene lywaden die hier gemaect worden meen ic men die wel te massillipatan soude connen becomen dese lywaden worden vande portugesen veel naer portugael gesonden welcke zyn dese naervolgende & men mach hem reguleren met Incoopen naerde vercoopinge in Banda dat altyts seker is.

Sattou pacooras, (XXXIV) syn witte Lywaden lanc 6 en $6^1/_2$ vadem ende tscheramal bretten (sic!) [51]) ic meen men die hier vercoopt 16 & 18 realen de corge fyne & groue door malcanderen & in Banda syn die begeert als de middelbaer Ballatschers/ te weten opt voorjaer 7 & 8 een baer ten alderbesten coop oock wel maer 6. & 5. een baer/ nu opt najaer de 3 een baer willich; van dese lywaten mach men wel 100 & meer corges af coopen dan men moet sien oft men van andere cleetgens nyet versien en is/ anders mach 200/ ofte 300 corges niet schaden.

Gassa bassar. (XXXV) is soo veel geseyt op onse nederlanse sprake als groote gassas men noemse (sic) ooc wel hassa [52]); om dat men groote zeyt/ is om datter 2 derley slach syn: te weten de groote zyn lanck 8 vaem & 5 span breet & hebben aen beyde eynden gemeenelyck een rooden streep vande breet (sic) van een stroobreedt/ doch daer synder wel die dat niet en hebben; dese cleetgens worden inde Moluccus genoemt Tancoulus [53]) & gelden daer 4 & 5 mael soo veel als een tjauanyn/ ic hebbe den tyt gesien die inde moluccus vercocht worden tstuc voor 30/35 & 40 catty nagelen elck catty gerekent voor $3^1/_8$ ℔ hollandts [54]) maer dit is in den tyt dat de Ternatanen in oorloch syn met die van Tidoren/ want de portugesers dan op Ternati nyet handelen mogen/ dese lywaten syn fyn & ydel [16]) geweuen is een slach van douck als by ons het camericx douc [55]) is; ic meen men hier wel coopen zoude voor 35 & 40 realen de corge/ ic hebbe die in Banda sien vercoopen voor 60 realen de corge/ maer was doen [= toen] een overvloedich Jaer van lywaden & cleetgens die daer gebrocht worden van allen quartieren soo dat ick de Bandinesen selfs dicmael hoorden zeggen noyt alsulcken mart beleeft hadden dat de cleetgens zoo gegeuen worden/ anders gelden opt voorjaer alhier ten besten voor 40/45/ & 50 catty stuck/ & opt najaer 60/70. 80 catty noten stuck oock dicmaels een baer soo woude ic raden alsamen [56]) dese cleetgens tot een bequamen prys conde coopen vry 100 corges hier van te coopen; al wast meer zullen altyts wel getrocken worden/

Gassas Kyttgil (XXXVI)/ ofte cleene gassas/ haer lencte is 5 vadem ende 3. spannen breedt alsmen de dese conde coopen a 25 & 30 realen de corge was oock goede proffyt op te doen ic meen men die mogelyck wel minder crygen soude; inde Moluccus worden die vercocht zoo veel als 3 tjauenyns (sic) & in Banda gelden die opt voorjaer 20 catty ende opt naerjaer 30/35/.40 catty noten het stuc & ooc wel een half baer het stuc/ ooc vry van dese 100 corges gecocht/ dese 3. slach van lywaden zyn wonderlycke wel in de Moluccus zeer begeert/ te weten de dese/ de bouenstaende ende Tjauanyns/ die men te Daboul maect daer hier voor aff verhaelt is/ maer ghy moet de Moluccus sien te treffen op een groot mouson/ dat een groot gewas te zeggen is [57]) & maken dan in augustus & 7^{bris} daer te wesen Ja al quaemt ghy in octobr. soo compt men noch niet te onpas.

Rambouty, (XXXVII) syn witte lywaden lanc 8 vadem/ maer ic en hebbe die noyt gesien/ sy worden binnen maccasar vercocht vande portugesers aende Malayen & Javanen voor 90 & 100/ mas [58])/ maer hoe men die in Bengale incoopt is my onbekent/ oock mede dese prys dunct my heel dier te wesen ofte sy moesten vuyter maten schoonder als de groote Gassas [syn]/ want men die te mackesar (sic!) altyt wel voor 50 & 60 mas de corge can becomen; doch ic en weet op dese cleetgens nyet veel rekeningh te maken dan hy mach zelfs toesien diese beiegenen [59])/ altyts canmen naer de groote gassas/ zyn rekeningh wel wat maken.

Beiraram (XXXVIII) syn witte Lywaden dan dese hebbe ic noyt gesien/ myn is onderecht die lanck zouden wesen 46 vaem het stuc/ maer ic twyffel daeraen naer haer prys want gelden te maccasaer ofte in Mallacken maer 160 & 180 realen een Corge/ & zoo dese lywaden fyn syn meen ic het qualyc verstaen hebbe & in stede van 46 vaem maer 46 cubyt/ sal syn [19]) Dat in Mallais hastas genoemt wort/ dan dat yets by comen soude; maer soo het grofl lywaet is mach wel die 46 vaem lanck zyn/ doch ic weet sonderlingen hieraff niet veel bescheyt aff te geven.

Pegu. Is een landtschap niet veere van bengala gelegen/ alwaer veel costelycheyt van daen comt/ soo van costelycke gesteenten/ maer al meest roode; hier comen dalderschoonste robynen (XXXIX) van daen/ hier is ooc veel lac (XL) te becomen want het meeste lack hier van daen comt; hier is een greyn dat zeer costelick byde portugesen geacht wort/ te becomen dat gebruyct wort om mede te verwen/ maer wat specie het is, is my onbekent/ overmits die ooc noyt gesien en hebbe/ als alleenelick hebbe dit maer van hooren seggen [60])/ wy souden hier wel mogen handelen zonder peryckel vande portugesen maer my dunct noodeloos zoude wese (sic) van hier te handelen alsmen hier ter plaetsen nyet ontrent en was & daeromme expresselyck zyn reyse naer maecte.

Queda een treffelycke Coopstadt Is gelegen suytwaert op van Pegu aff te zeylen omtrent 60 mylen N. ten westen van Mallacken & leyt ontrent op 7 graden tusschen Pendam/ & bruas te weten Pendan (sic!) N. ten westen & bruas suyden ten Oosten/ alwaer veel peper (XLI) te becomen is & men mach daer buyten schade vande portugesers handelen want sy hebben hier gansch geen vasticheyt; dese peper trect gemeenelick naer Mallacken & achin is een zeer schoon greyn/ ongelycker schoonder als de peper die te Bantam wast/ zy wort ooc veel vande portugesers hier van daen naer Pegu gevoert alwaer die binnenslants gesleten wordt & de portugesers doen hier op dese vaeret (sic) schoone proffyten.

Achin. Is een vermaerde Coopstadt geweest & noch eensdeels is/ maer en florcert nu zoo nyet als die wel eertyts gedaen heeft ende vermindert noch dagelycx overmits de onbenierlycheyt (sic) [61]) & quade tractement die de Coninck van achin de vreemdelingen aen doet daeromme der vremdelingen veel zyn die daer van daen trecken; hier ter plaetsen wordt veel peper gebracht vande selfde cust daer achin gelegen is te weten van Periaman andregegi (sic!) Jambe & oock van queda van welcke plaets hier voren aff verhaelt is & leyt west ten zuyden van Queda op de hoochde van 6 gra: opt noorderlycxste ent van het Eylandt Sumatra/ hier halen de gousserattes veel peper van daen die hier met haer schepen comen/ de fouly is hier zeer getrocken die de portugesen hier meer vercoopen als die wel naer portugael gesonden wort; ic meen men hier ooc wel te recht comen soude om cattoene Lywaden te coopen ooc daffion is hier tot een bequamen prys te becomen [62]) maer voor al moet men wel toesien opt verraet van desen Coninc & niet veel volcx teffens aen Landt te senden (sic) noch ooc met veel coopmanschap/ onse schepen synder tot 2/ 3 mael qualyc getracteert.

Jor is oock een vermaerde Coopstadt & is gelegen opt zuydelycxste ent vant vaste land van Mallacken op de 2: gra: by noorden de linie alwaer ooc veel peper valt & syn rechtevoort [63]) in Oorloge met de portugesen maer de portugesen hebbender geen stercte; ic meen men hier ooc veel diuerse cattoene lywaden (XLII) soude becomen dit is het Landt daer de rechte Maleysche sprake haren oorspronc heeft/ desen Coninc compt Mallacken rechtelycken toe is een zeer goedertieren coninc & wort van alle vremdelingen zeer bedanct/ d'Inwoonders van Jor handelen veel op Banda die my dicwils gevraecht hebben waeromme wy daer nyet quamen handelen & dat het den Coninc gaerne gesien zoude hebben want goeden sin inde hollanders hadden; sy meenden al quamen 5. 6. schepen sy souden die jaerlycx wel laden connen.

Pahang ooc een Coopstadt daer peper valt & leyt van Jor goelyckx noortoost ten N: op de hoochte van 4 gra: by noorden de Linie equinotiael naer petani & siam toe & leyt onder het gebiet vanden voorsegden coninck van Jor alwaer oock veel lywaden (XLIII) te becomen syn die wel getrocken zyn op Banda & Molucken welcke soorte verhalen sal inde beschryuinge van Petany.

Patana (sic!). is een vermaerde Coopstadt gelegen 65 mylen van Pahang te weten N: westwaert op & leyt 8 gra: by noorden de linie alwaer ooc veel peper te becomen is alwaer tot 3 maels schepen geladen hebben & daer woonen oock Hollanders & Seeuwen [64]) hier is een Coninginne diet regeert die ooc zeer bedanct wort; hier handelen veel Chinesen die hier meer comen als tot Banda; men maect hier ooc veel costelycke cleetgens die in Banda en moluccus wel getrocken syn & voorts ander waren die de vremdelinghen hier brengen vande welcke een weynich hier zal verhalen; altyts behoeft men hier geen sorge te hebben vande portugesen & d'Inwoonders syn soo goet dat mense nyet beter wenschen can.

Tschera malleyas. tsoutaers [65]) ofte pattas soutra (XLIV) twelc te seggen is in onse sprake syde tschera malleyas oft syde pattas syn lanc 2 vadem & 5 span breet & sy [lees: syn] bycans van gedaente als de pattas die men op de cust van coromandel maect & aen beyden eynden root & in den middenwegen blauachtich met strepen doorgaende als smallekens [66]); sy worden alhier vercocht 4 & 5 realen stuc & gelden in Banda opt voorjaer 70/80 catty noten stuc & mettertyt een baer & veel meerder nyet; dese cleetgens en rysen zoo nyet als wel andere doch die slecht syn van dese en dient men maer 4 oft 5 corges te coopen want zoo nyet vander handt en willen ooc zoo allemans dracht nyet en is.

Pattas (XLV) dese syn van half zyde & cattoen maer van gedaente maecksel & couleur als als (sic) de voorgaende genoemde tscherem soutras [67]) dan inden prys Different want gelden maer 3 realen stuc; dese worden in Banda vercocht 40 catty ten besten coop & mettertyt gelden die wel 60 catty & meerder maer van dese cleetgens nyet overvloedich gecocht 8 & 10 corges is genouch.

Pautgypau (XLVI) dit syn cleetgens die van gedaente syn als weerschyn [68]) & is halff zyde & $^1/_2$ cattoen syn soo lanc & breedt als de tscheremalleyas behooren te syn te weten 2 vadem lanc & 5 span breedt; sy worden alhier vercocht voor 70 realen de corge & meerder die heel fyn syn & de slechte 60 realen de corge & in Banda worden die vercocht opt voorjaer 50 & 60 catti stuc de slechte naer aduenant; dient hier oock maer 6/7 corges aff te coopen.

Soutra toulouckу. (XLVII) syn Damasten die vuyt Tschina ende andere plaetsen hier gebracht werden/ ooc andere syden, een stuckgen is Lanck weynich min ofte meer als 13 & 14 ellen/ zy worden Just zoo op geen eenderley lencte gemaect het is my wel geseyt daer die gemaect worden mit gewicht vercocht worden; syn op gerolt by stucken & in pampier gepact de rol soude men hier wel vercoopen [69]) die de voorseyde lencte hebben $2^1/_2$ & 3 realen; worden in Banda vercocht 50 catty weynich min ofte meer opt voorjaer ende mettertyt 70/80 catty stuck dit souden de damasten gelden/ dan de syde het [lees: heeft] $^1/_4$ minder/ maer dese coopmanschap is inde Moluckes beter begeert overmits daer veel adels is & oock naer aduenant vermogender/ als de Bandinesen om yets daer wat aen hanct te betalen; te wyle ic inde Molucques was mocht een rol wel gelden 40 & 60 catty nagelen maer doen wast een volcomen gewas [70]) & hadden ooc oorloch, & dan begeert elceen fray gecleet te wesen; maer als men wel is de syde hier beter getrocken is als op amboin ende Bandam; infyn [46]) alsmen leggers [24]) int lant wilden laten mocht men tot desen prys wel hondert oft anderhalff coopen/ het soude oock goet proffyt wesen met dese syde in ons lant maer moesten ververrut [d. i. overgeverfd] wesen/ overmits de sineese verwen zeer verschieten ende plecken [= vlekken] ic meen die altyts wel 2 guldens in hollant gelden zouden te weten de beste.

Ghij vint hier ooc veel schoon Coperwerc (XLVIII) van veelderley fatsoenen dat meest hier vuyt Siam gebracht wort dat zeer begeert wort op de eylanden die suytoost op leggen waer van ic hier achter int bouc een weynich de figuren zal verhalen & zullen geteekent wesen met n°. 16; hier wort oock goet geschut van daen gebracht Ja wel het beste dat inde Oostindische eylanden gemaect wort/ dat by tyden ooc inde Molucques/amboin/ banda/Seeram wel gelden can & principalyck in Seeram om met Sagou te vermangelen maer dese dingen & is/ zoo datelycken nyet te schryuen hoe den handel hier mede gedreuen wort & men moester eenen hebben die in dese dingen wat ervaren is die inde voorgenoemde Eylanden den prys wist want het geschut is wonder different van prys soo wel int coopen als vercoopen ooc zoo maect men hier gongen dat ooc een zeer goede coopmanschap is sy worden ooc veel china gebrocht (sic) [71]); dese gongen is den rycdom van veel persoonen & het geschut van gelycken; de gongen zyn ronde beckens & van buyten een ront verheuinge [72]) daermen op slaet want worden gebruyct in stede by ons lieden de clocken gedaen worden om te beyaerden; van dese can ic noch wel eenige onderringege (sic) [73]) doen want worden met de span vercocht; te weten die ontrent 3 vingers minder zyn als twee span meen ic men hier wel becomen soude voor $2^1/_2$ & 3 realen & mogen in Banda altyts gewillich gelden opt voorjaer 40 catti stuck Ende opt najaer 60. 70 & ooc wel 80 catty noten stuc; die van 2 span $3^1/_2$ reael soude men die hier wel becomen & in Banda zouden die gelden een baer de 2 stucx & minder & metter tyt 70/80/90. catty noten ende ooc wel een baer; die van $2^1/_2$ span soude men hier wel crygen voor 5 realen weynich min oft meer & in Banda gelden die altyts gewillich 80 catty & mettertyt een baer & ooc wel 120 catty noten; die van 3 span 7 realen & ende (sic) gelden in Banda anderhalf baer & ooc wel 2 baer dese & rysen zoo nyet als wel die van 2 span & d'ander die 3 vingers minder/ zyn; nu die van $3^1/_2$ span gelden hier 10 realen dese souden op brengen 2 baer & wel 3 ooc & die van 4 span die men weynich vint 20 realen & in Banda gelden 3 & 4 baer noten stuck; de metinge gaet aldus te werc ghy meet het breet ofte centrum vant eene ent tot d'ander want een die 2 span breet is heeft in syn ronde [$6^1/_4$] span [74]) & d'ander naer aduenant; van dese gongen mach men wel een deel af coopen wanter schoone proffyten hier mede gedaen worden; voor die inde voorgenomen (sic!) [75]) Eylanden wil wonen [76]) soo woude ick raden vande 2 cleenste slach vry een 200 stucx te coopen van die van $2^1/_2$ span 30/ 40 stucx/ ende van die van 3 span 20 stucx/ van $3^1/_2$ span 10 stucx/ & van die van 4 span 5/ ofte 6 stucx/ ic meen men aldusdanige soorteringe wel voor 1000 realen zoude becomen & ic wil menen binnen den tyt van een Jaer hier af te maken de waerde van.... baer [77]) noten wel verstaende alle ongeluc van brandt ofte water [78]); men zoude nyet willen gelooven wat aduantage hier mede is te doen/ het ander coperwerck zyn lampen/ beckens/ commen/ copkens/ calc & pynan (sic!) dooskens hier zyn ooc roers met coper beslach die in Banda als zy yets wat zyn een baer noten gelden & wel $1^1/_2$ baer oock na de gelegentheyt des tyts.

De Chinesen brengen hier veel aerdewerck (XLIX) dat ooc zeer getrocken is inde moluccus & Banda maer meest groff werc & middelbaer te weten groote platteelen/ middelbaere ende cleene nu [= voorts?] coppen die overdect zyn ooc die nyet overdect zyn/ commen ende diergelycke groff werck; ghy zult voor 3/ ofte 400 realen wel van dese soorte coopen maer dit is een coopmanschap die zoo terstont een yegelick nyet can condts gedaen worden ofte moet een Jaer ofte 2 in Oostindien gewoont hebben hoewel men geen schade can doen int aerdewerck te coopen nochtans isser practrijck (sic) op want daer is wel slach van aerdewerc dat u wel van een 10/ [79]) opbrengen soude.

De Chinesen brengen hier oock wel ongetwernde syde (L) die ic meen wel in Petany voor 130 & 150 realen het quintael zult becomen ende is oock wel getrocken op Moluccus & Banda maer dan moet het van allerhande slach wesen soo root/ blau/ geel/ groen/ wit/ & andere diergelycke couleuren & al cocht men hiervan 3. 4. & meer quintalen kondemen nyet verliesen ic meen men die in hollant altyts a 15 guldens tpondt wel zoude vercoopen daermen zyne rekeningh altyts naer can maken; een quintael wort hier te lande genoemt Sapicou & doet in hollant gewicht 112 ℔ [80]).

Voorts die hier op dese landen handele met een Jacht ofte een grooten cromsteven/ groote slagen zoude hy connen slaen soo in visch boter olye die gy in Patana wel condt becomen & tot bequamen pryse coopt/ & oock andere waren/ soo goude passementen fraye distars [20]) van zyde met goude passementen daer aen; ooc van gelycken gordels ende meer diergelycken coopmanschappen (LI) die te lang & ooc onperfect mogelyck hier zoude verhalen maer die aldus handelen wil moest een hebben als voren verhaelt hebbe die op moluccus & d'andere Eylanden voormaels genoemt wel geslepen/ [81]) want dit syn de plaetsen daer de Malleyen haer meeste proffyt ingelegen syn/ die dicwils voor 100 realen wel 300 connen maken ende meerder oock ende dusdanigen reys cont ghy alle

Jaers doen; het siluer gelt is hier te patana/ d'een reys beter begeert als d'ander reys/ want alsser veel vremdelingen zyn van Syam & China wort het ziluer verman gelt tegens gout te weten 8 & 9 teyl ziluer een teyl gout ooc veel minder & ooc veel meerder waer naer zyn rekeningh moet maken & hooren altyts eerst hoe de voorgenoemde coopmanschap haer prys met gout is & siet men het siluer zeer gesocht wort zoo canmen dan ooc inden incoop goede proffyten doen; men can met het siluergelt altemet wel baet doen maer geen schade; een teyl gout doet door den banck 16 Realen weynich min ofte meer.

Het Landt van maccasaer oft het landt van Batergoa/ alwaer een bequame coopstadt leyt die genoempt wort Batergoa [82]) ende is gelegen aent vastelandt Seelebus op de hoochde van.... [77]) gra: by suyden de linie equinoctiael by westen het landt alwaer grooten handel gedreven wort met Rys die hier overvloedelyck op dit Landt wast & rondtom vervoert wordt soo naer Malacken & oostwaert vuyt naerde moluccus/ Aboina (sic)/ Banda/ & noch meer andere plaetsen & ooc sonderlinge en valt hier niets anders int landt vuyt de nature dat dienstich is om tot de handelinge [83]) maer ghy hebt er overvloedige verversinge soo van varckens/ Ossen/ Coeyen & andere diergelycke beesten & alles goet coop/ maer ghy vindt geen coopmanschap van daer ic tot noch toe hier voren af verhaelt hebbe ofte men can die hier wel becomen/ Ooorsake (sic!) alle vremdelingen van wat quartieren die comen die naerde moluccus ofte de andere Eylanden willen/ hier door den banc altyt eerst aencomen/ principalyc die van Malacken, Jor/ Pahang/ Patany & d'andere omleggende coopsteden comen die een deel van haer coopmanschap vermangelen aen rys want sy wel weten dat/ dat de beste getrocken waer is & niet te veel gebracht can werden/ voorder ooc alle voorgenoemde coopmanschappen canmen hier noch met goede proffyten becomen Ja dat men de speceryen het derde part Ja alwaert de helft te beter incoopen zal als met gelt dit is maer te verstaen op nagelen foelie & noten; is een zeer gelegen plaetse soo naer de moluccus te seylen als ooc int wederomme keeren/ gy syt hier ooc bevryt van die portugesen die hier oock grooten handel dryuen maer gansch geen stercte hebben & comender Jaerlycx met Joncken maer met geen schepen; den Coninc is zeer goedertier (sic) & wort bedanct van alle vremde Natie & insonderheyt dat hy haer zoo voorstaet & boven zyn eigen natie haerluiden acht/ zyn wet & gelooue is heydensch zoodat een yegelyc zyn vry gelooff hier leven mach; de portugesen & mahometisten hebben heur kerc hier vryelyck; wy hebben hem eens een bryef gescreuen vuyt Banda met een vereeringe alwaer wy by versochten in syn landt te mogen handelen op welcken brieff hy ons zeer verstandelycken antwoorde & wel begeerlycken was wy daer quamen handelen maer alsoo hy wel verstaen hadde wy vyanden vande portugesen waren & allebeyde zeer cloec ter wapenen waren & alsoo malcanderen schadelycken mochten wesen & syn Lant daardoor onvry ende mispresen mochte werden; maer soomen acht & meerder persoonen daer alleenelycken sont om den handel te dryuen woude dese in zyn beschermінge nemen & sont ooc by desen bryef een schenckagie/ voorder zoo zal ic hier een corte verhalinge doen hoe den voorgenoemde waren alhier ter plaetsen ingecocht worden & zal die alleenelick maer byde namen noemen/ de gedaente/ lencte, breede [25]) & anders cont ghy soecken byt sooveelste article [84]) als u de marge aenwyst.

Een mas is by wylen minder ende meerder als een Riael.

Dese rol hout by corges ofte 20 stucx.

Pr°: Tourias meera worden ingecocht van	7.	Rx tot	10	mas
pr°: Tourias Itiou	6		9	„
IIª Bastas [85]) (sic!) pouti	40		45	„
IIª Bastas Itam				
IIIIª Osmani [86]) bierou	4		6	mas
IIIIª Osmani Itiou				
Vª Canaquin pouty	60		65	„
VIª Semanis [87]) pouty	75		90	„
VIIIª Tschindes [88])	70		100	„
VIIª Tjauani	16		20	„
IIIª Caricam pouty	15		20	„
IIIª Caricam meera	16		22	„
IIIª dito Itam ofte bierou	6		10	„
IXª affion i sacatti [89])	5		7	„
XXXIIIIª satou pacoora	20		25	„
XXª saladous (sic!) aloes te weten de fynste	9		12	„
XXª salalous cassar de groffste	6		9	„
XIª dragons	25		30	„
XIIª Pattas	26		35	„
XIIIª Tapi sarassa	30		40	„
XXVª Mouryn aloes	10		15	„
XXVª Mouryn congo	8		9	„
XXIª Ballatsches [90]) aloes ofte fijne balatches	18		25	„
XXIª ditto de groue	15		22	„
XIIIIª sarasses tscheremallaias	80		100	„
XVª Sarasses gobbaer	90		110	„
XVIª Tschelis [91])	50		65	„
XXIIª Poleng ofte anders genaemt tJambos	14		18	„
XXIIIª Touloupoucan	10		15	„
XXIIIIª borneo Leya [92])	8		10	„
XXXVª Gassa bassar	45		60	„
XXXVI Gassa kitgyl worden Incocht (sic) van [93])	30	Realen tot	40	„
XXXVIIª Rambouty	90		100	„
XXXVIIIª Beyaram [94])	140		180	„
XLVIIª Soutra toulouckу	4		6	„
XLVIª Poutgipau [95])	90		100	„
XLVª Pattas dese zyn $^1/_2$ syde & cattoen	70		80	„
XLIIIIª dito van heele syde	100		120	„
LVIIª Cain toneti [96]) anders Cain salaiar	28		32	„
XXVIª Soutaers [87])	30		35	„
XXVIIª Salim pourins [97])	35		45	„
XXVIIIª Cain mogo	25		30	„
XXIXª Patta malin [98])	18		22	„
XXXª Cain mandil	15		20	„
XXXIª distaers meera	10		15	„
XXXIIª Cain Coobaer	17		20	„
XXXIIIª Cassiopas	40		45	„

Dit syn de cleetgens die op de voorgenoemde landen vallen alwaermen geen quaet mede can gedoen een party daervan te coopen alwaert een derdepart van een Corgoson [99]) doch hem reguleren naerde voornoemde qualiteyt van elcke soorte; d'oorsaecke alhier op maccasaer dusdanigen handel is/ Is eensdeels door zyn rys/ ten anderen zoo heeft het cortelingen ia [100]) by onsen tyden/ seer aengenomen want tevoren placht den handel binnen Malacken te schepen & door het quaet tractement vanden Capiteyn van malacken & andere portugesen/ & begeeren de Malayen daer nyet meer te comen handeien/ soo dat de portugesen haer selfs nu moeten comen soecken & met haerluiden lynwaden & vercoopen die haer aan fouly/noten/nagelen die de Mallayen Jaerlicx vuyt de Moluccus, Amboina/ & Banda halen; welcke speceryen ghy dicmael binnen maccasaer zult becomen beter coop als inde Eylanden zelfs het is binnen myn tyden tot 2 maels gebeurt de Mallayen te banda van hollantse schepen geboden was 13 & 14 realen een baer noten/ 100. 110 Rx [101]) de baer fouly & 70 & 75 Rx de baer nagelen en comen te Maccasaer cregen maer voorde baer noten 10 & 12 mas ten hoochsten & voorde baer fouly 90 & 100 mas nu de baer nagelen 50 & 60 mas/ & moeten dan noch lywaden in betalinge nemen/ ooc mede zoo vermangelen de portugesen veel van haer Lywaden haen [lees: aen] rys soo dat dit d'oorsaeck is alhier zoo veel cattoene Lywaden te becomen zyn; voorders is dese plaets naer myn

goet duncken/ de alderproffytelycxste & bequaemste om leggers te houden leggen die in alle de omleggende contreyen mach wesen/ te weten alsmen een moeye [= mooye] Jacht by hem hadde ofte als vooren verhaelt een groote cromsteven & die u party waren gelegen in Moluccus & Banda daarmede rys & lywaden aenvoerde [102]) alwaermen de speceryen tot een bequame prys mede Incoften/ welcke Jacht men alleenelyck hier toe nyet gebruycken en soude maer oock op andere Eylanden daer schoone proffyten vallen & myn [103]) vastelycken ghy in een Jaer tyts u Jach heur cargason wel dobbelt inhalen sout & men zouden alsoodanige Jacht dat daer op toegemaect was/ 3/ 4 & meer Jaren mogen gebruycken.

De Rys die hier op Maccasaer valt daermen den handel in dryft is van gedaente rosachtich & half noch inden bolster (LII) & de Coyangh wort vercocht ten alderdiersten $1^{1}/_{2}$ teyl ofte 24 mas het teyl gerekent a 16 mas & een Coyangh is 800 ganten twelck een gesworen maet is/ & de maccasaer gant (sic!) [104]) compt goelycken met de bandaesche maet overeen daermen zyn rekeningh naer maken mach; nu wordt die door den banck vercocht 20 mas/ oock 18. mas; binnen myn tyden is die byde Malleyen alhier gecocht voor een teyl & minder & te Banda worden die vercocht int gros by coyangs $2^{1}/_{2}$ baer noten & ooc 3; minder nyet & men zoude inden tyt van een maendt 150 Coyanghs connen slyten/ want de coopluiden die te Banda dan woonen blyuen voor een Jaer opcoopen om wederom te slyten als de Joncken verseylt syn want die dan gewillich wel 6 baer noten opbrengen & meerder oock maer nyet minder maer dan moetmen die slyten met gantans; nu moet men die rekenen dat de Inwoonders oock haer prouideren die yets macht hebben voor een Jaer ofte een halff soodat men vryelyck 400 coyangs mach coopen & schiet u over/ & zoomen van sins heeft volc te laten int landt moocht haerluiden geen dinck ter weerelt beter gelaten als rys & dan een gandt (sic!) ofte 2 meer geeft op de 10 catty noten als de turcken & andere vremdelingen wort ghy terstont bemint vande Inwoonders & cryght al den handel tuwaerts tgeen wy selfs bevonden hebben/ voorder is den rys oock zeer begeert op amboona & de Moluccus maer daer moest ghy Just den tyt maken te treffen dat de nagelen ryp zyn ofte anders moet ghyt te borch vuyt vercoopen twelc dicwils voorden vercoop ongelegen valt hoewel het soo oock proffytelyck is/ maer voor een die terstondt wech wil compt het zoo nyet te pas want ghy hebt met de nagelen maer om de 3 Jaren een groot gewasch dan ondertusschen zoo heeft men noch wel 2 cleyne gewassen maer die en hebben zoo niet te beduyden maer nochtans hoe luttel die opbrengen sullen syse liever aen rys & sagou besteden als aen eenige andere waren; maer ter contrarie zoo hebt ghy op Banda Jaerlycx 3 gewassen zoo datmen daer nimmermeer qualyck t'onpas can comen [105])/ om niet t onpas te comen tot Maccasaer om u van rys & andere coopmanschap te prouideren moester in Decembris al wesen & vroeger ooc want In January syn de cooplieden van hier al t'seyl naerde Moluccus/ Aboina/ & Banda.

Hier is ooc schoonen witten rys (LIII) te becommen om voor voor (sic!) prouisie tot de schepen maer desen gelt wel $1^{3}/_{4}$ & 2 teyl de Coyang altyts niet meerder ic hebbe die selfs gecocht a 4 realen het stuc [??] dat 32 realen de coyang is; dese cammen ooc tot Banda wel willich quyt worden de 200 gantten [106]) een baer ooc 150 ganten & opt naerjaar 100. 80. 70. ganten een baer; maect altyts u rekeningh, die hier compt/ dat een teyl gout nyet hooger compt te staen als 16 realen maer men zal dicmael voor 13 & 14 realen zooveel gedoen als een teyl gout; haer mundt is hier goude penninskens (sic) dieder 16 in een teyl gaen & worden genaemt Samas ofte ooc masdinirs [107]). is zoo goet als by ons het goutguldens gout & alwaert men hier gout brocht soo zoudemen daer altyts noch geen verlies op doen/ maer moest eer beter syn als erger/ moest wesen als milresen gout ofte croonen gout van welc gout ic een teyl rekene op 44 guldens [108]) & men conde daer voor een Coyangh gecrygen was goede coop & soomen dan bevondt met het siluer ongelyc beter conde terecht comen mocht dan het gout bewaren om naer Banda te brenghen alwaert met sagou te coopen beter is als siluer.

De Coopmanschap die hier best begeert is syn roode lakenen Norenburgery — soo scharmessen [109]) spiegels van n°. 3. 4. ook n°. 2 maer niet grooter ofte ten ware 5. 6 schoone Thoornspiegels, Roodt corael/ die de Malayen coopen voor in stede/ de spaignaerts & portugesen de paternosters gebruycken & hebben 99 teyckens & tusschen elcke 33 een groot teecken; ooc swart corael die als agit [110]) is als Elpenbeen paternosters; maer van andere slechte coraelen niet; als melcwit green (sic!) turkijn (sic) greyn [111]) & andere diergelycke greynen want die gansch nyet gesocht worden/ gout & silver & can hier nyet te onpas comen; glaeswerc tamelyck wel begeert dat overdeckwys gemaeckt [112]) is/ wit & groen/ de schepen die hier d' eerste & tweede reyse commen/ sullen groote proffyten doen op de voorgenoemde waren/ dat dat (sic!) [113]) de nieuwicheyt aff is. want er noyt schepen geweest en zyn. ic weet wel datter noch altyts January 1603 noyt schepen geweest en zyn/ want ic hebbe daer te Bantam naer vernomen [114]); fraye naykussentgens sullender ooc wel begeert zyn men mochter 10/ ofte 20 voor d'eerste brengen tot een proef/ ooc 20. 30 ℔ quickzilver dat zy wel gebruycken voor medecyn/ pampier is ooc goede proffyt op te doen 50/ 60 riemen/ is niet te veel; een 10. 20 fraye gebonden boecken van wit pampier maer geen parckement daer zy ingebonden zyn overmits de mooren daer tegens stooten & haer religie zulcx verbiet & elc boeck met syn kasken van hout gemaect/ daer die in bewaert zyn want zy schryven haren Alcoran daerin, van wapenen is hier sonderlinge geen vraech naer/ als alleenlycke fraye rechte sabels die langh zyn; maer die portugesen die soecken zeer naer buffelleeren colders & corte pistoletten maer moeten haer vorms & toebehooren hebben; met dese Coopmanschap salmen voor t' eerste geen quaet mede doen.

D' Eylanden die hier ontrent gelegen syn als Bourou/ Bouton/ Bourneo/ Baly/ Lombou (sic), Bima & Coory oock Seeram/ Arou/ Cey en Timor/ zyn ooc proffyten te doen als men selfs een Jacht hadde omme die te mogen versoecken langsamerhant; van welcke eylanden ic een deel van haer gelegentheyt zal verhalen wat waeren daer te becomen is & hoe den handel gedreuen wort.

Bourneo alwaer twee vermaerde coopsteden op syn gelegen genaemt Banjarasin & Cave (sic) [115]) alwaer de mallayen die op maccasaer woonen grooten handel dryuen & brengen daer veel rys waer tegens sy daer van daen halen slaven rottang die met heele schepen naer China gevoert worden/ was matwerc dat zeer aerdich gemaect is van Rottang; de portugesen die handelen hier ooc maer dat is principalyck in dese 3 costelycheden als te weten Camphar (LIV). diamanten (LV) & Lapis besoar (LVI) welcke 3 waren alhier de schoonste zyn van heel oost & west Indien & dese handelinge geschiet by de portugesen seer bedectelyc want ic hebbe haerluiden daer dicwils naer gevraecht maer hebben my diets gemaect tgene zy begeerden ic daer van weten soude/ altyts vande diamanten weet ic sonderlinge niet af te scryuen maer den Campher & Lapides besoar [116]) worden aldus vercocht te weten een teyl Campher 2 teylen gout maer is wel 100 mael costelycker als die vuyt China. Is & wort genoemt in mallays Capor boras [117])/ nu de lapides besoar/ wort vercocht by teylen & den teylen zyn hier zoo groot als te Maccasaer & is schaers 27 Engelschen [118]) ofte anderhalf stuc van achten maer tgout is hier beter; die van 4 in een teyl coopt men voor 2 & 3 mas & van 5 in een teyl voor 2 mas van 3 in een teyl voor 3 & 4 mas vant [lees: van] 2 int teyl. 5 & 6 mas nu van een teyl 10. 12 mas van anderhalf teyl 20 mas maer dese comender heel weynich vuyt. Ick hebber in Banda voor een sien betalen die $^{2}/_{3}$ van een teyl woech 20 ryalen/ & hebber selfs ooc gecocht van 3 int teyl 5 ryalen/ Soo dier worden sy vercocht diemen van hier brengt op andere plaetsen want de turcken die ooc zeer soecken/ desen steen wort genoemt

int Mallays Poutiga [119]) & is zeer goet van alderhande vergiftige specie & om die te proeuen offse goet is soo neemt gemengde calck met water & stryct die op eenen witten doeck neemt dan den steen & stryct die dan daer soetgens ouer/ soo zal de calc haer witte couleur verliesen (: soo die steen goet is:) & worden geel & hoe schoonder geel/ hoe schoonder steen; den steen is van gedaente ys (sic) fatsoen [120])/ & is van buyten carstaengnien bruyn, Dit is tgene ic van dit eylandt verstaen hebbe/ daer ic meyn schoone proffyten op te doen is/ altyts syn hier geen portugesen woonachtich [121])/ dan comen daer wel Jaerlycx handelen met Jonckgens.

Bouton. Dit Eylandt is gelegen by oosten maccasaer alwaer sagou valt/ & hier worden cleetgens gemaect die Toneti [122]) (LVII) genaemt worden die seer gesocht worden by die van Seeram & worden hier goet coop ingecocht; ic meyn men die lichtelyck hier becommen soude met norenbergerie & spiegels/ altyts voor een teyl gouts zult ghy hier meer als een corge cryge; hier is ooc wel yser te becommen ende ooc gemaect yser zoo van houwmessen molucksche sweerden (LVIIbis) die in Molucken Amboina/ Banda/ Seeram/ seer getrocken zyn & goede proffyten op te doen is; sy en zyn noch nyet toebereyt maer alleenelick uyten rouwen opgemaect het figuer hier van zult ghy vinden n°. 17. soo vande swaerden als messen; men mach er vry 3. 4 hondert coopen men zaldie wel voor Leuren & seuren crygen [123])/ de Mallayen/ Moluquers & Bandinesen/ coopen hier veel slauen die hier zeer goetcoop zijn; Den Coninc is een Ingoet man & zeer nieusgierich naer vremdelingen is eerst cortelinge turcx geworden maer volcht noch in veel de heydensche maniere.

Baly is gelegen op de Oost zyde van Java minor [124]) alwaer de Javanen veel handelen als zy naer banda en Seeram willen/ want zy coopen hier veel slechte cleetgens die hier by menichte gemaect worden (LVIII) & tamelyck goetcoop connen Ingecocht worden & zyn meest vande lengte van $1^{1}/_{2}$ vadem & ghy hebtse van alderhande fatsoen caeckelbont; maer ghy moet die heel wit zyn by paren coopen oock mede zoo syn die meest doorden banck twee in malcanderen gevouden [13]) & als zy by paren zyn zoo zynt coobaers [125]) & een alleen wordt genoemt Saliearangh [126]). daer zyn van dese witte veelderley slach soo fyn groff als middelbaer; Ic en can sonderlinge van dese cleetgens soo geen volcomen Informatie geuen van haren naem wanter veel diverse soorte is & de Javanen noemense allegaer Cayn bally (LVIII nog); altyts de heel witte worden genoemt Maduras bally & de beste soudemen hier wel coopen voor 15 realen de corge dat 20 dubbelde cleetgens zyn & gelden in Banda opt voorjaer 18. 19. 20 Catty noten tstuc/ de middelbaere 9 & 10 realen & tot banda worden die vercocht int eerste 6. 7 Catty noten stuc & mettertyt 10. 13. ooc 15 catty tstuck; nu de slechtste soudemen hier connen coopen/ 6 ende 7 realen de corge ende die worden in Banda vercocht opt voorjaer 2 stucx voor 10 catty noten/ tstuck heet ic hier een dobbelt cleetgen & worden opt naerjaer gegeuen voor 8. 9. 10 catty wel het stuc; Dese cleetgens zyn zeer begeert te Banda want worden zeer gedragen vanden gemeenen man al brocht men 100 & meer corges te banda zult die wel quyt worden; nu synder die heel swart zyn ofte heel root/ welcke ooc dubbelt vercocht worden & hebben dezelffde lengte als de maduras & haer breete oock te weten weynich min ofte meer als 5 span/ maer dese hebben een gouden draet 2. ofte 3 aende eynden en gelden hier de corge dubbelde cleetgens 25 Rx [101]) de corge & 30/ oock wel & gelden in Banda altyts willich 15 catty noten/ & metter tyt 25 & 30 catty noten tstuc; men vercooptse in Banda gelyck alsmen die in Baly coopt 2 stucx voor een; want gemeenelyck de cleetgens van $1^{1}/_{2}$ vaem worden de 2 aen malcanderen genayt overbreets [127]) ende zoo gedragen; oock zoo vint mender veel op baly die alsoo genayt zyn/ & zoo tecoop gebrocht worden/ nu is [lees: zijn er] als voren verhaelt veel caeckelbonte cleetgens van veelderley slach al meest $1^{1}/_{2}$ vadem lanck; van dese mochtmen wel 50. 60. corges coopen/ voor het eerste/ Ic meyn men die wel coopen soude voor 7 Rx de corge/ maer dit zy [lees: zyn] maer enckelde cleetgens/ In Banda sullen die altyt gewillich het stuck 5 catty noten gelden & metter tyt wel 8 catty noten; Soomen hier 3. 4. leggers hadden leggen zouden de voorgenoemde cleetgens wonderlycker beter coop noch ingecocht worden als ick hier voren verhaelt hebbe & Isser goet om [te] leggen & goetcoop teeren; Dan ic en weet soo geen coopmanschap die hier getrocken is als/ roodt carsey [128])/ geblomt fluweel dat eenen sattynen grondt heeft/ maer ziluer & goudt is by haerluiden zeer begeert/ voorder zoo ist ooc een overvloedich landt van Ossen/ coeyen/ buffels/ bocken/ verckens/ hoenderen, eenden & diergelyck eetbaer spyse & zeer goeden coop; ic meyn men hem hier wel prouiderea zoude met vleesch alsmen genoech sout hadde/ tot hollandt toe alwarender schoon 3. 4 groote schepen & ic meyn ooc het vleysch wel goet blyuen zoude want de portugesen brengent van hier naer Mallacken & ooc naer andere plaetsen daer zy wonen/ Dat ons hollanders oock wel gelegen soude wesen alsser leggers Int landt zyn [24]) om daer met een Jacht voor een Jaer prouisie te coopen welc lichtelyc geschieden can & noch met proffyten; hier coopen de Mallayen & Javanen veel Slavinnen & ooc de portugesen van gelycken.

Lombou Is oostwaert op gelegen van baly & wort inde caerten genaemt Java minor alwaer veel rys wast & zeer goetcoop; daer wort veel rys van hier naer Baly gevoert & leyt maer een dach reysen van malcanderen/ daer valt veel cattoen/ & ooc wordender veel slechte cleetgens (LIX) gemaect; staet onder tgebiet vanden Coninc van baly [129]) & ghy hebt te Baly dach voor dach praukens van lombou/ met rys & andere dingen; de Javanen loopen hier dicmaels aen haer handel te drijuen/ zoo in slaven cattoene cleetgens ooc rys diet landt zeer prysen van verschinge/ & zy doender oock schoone proffyten by; zy zyn heydens gelyc op baly daeromme mogen allen natien van diverse geloouen hier vryelyck slaven coopen maer men vercoopt hier ontrent gantsch geen man volck maer al meest vrouw volck & goet coop & alsoo op Baly Binia (sic!) & coory [130]) van gelycken.

Coory en oock binia (sic!) leyt noch Oostelycker als Java minor Dat in onse caerten genaemt wordt lesartera [131]) alwaer de Javanen ooc handelen & provideren/ hier op dit Eylandt worden veel slechte cleetgens gemaect (LX) die zeer getrocken zyn by de zeeranders [132]) & by haerluiden voor andere cleetgens gesocht worden men can daer wonderlyc wel mede te recht comen om den Sagou In te coopen/ maar wat die hier op Coory gelden is my onbekendt maer ic hebbe die in Banda veel gecocht & dat van de Javanen die/ die hier gecocht hadden & gaff voor elcke corge 5 ryalen; ic presumeer de Javanen die daer wel gecrygen voor 3 Rx [101]); het is zeer groff & ydel goedt van alderhande coleur door malcanderen gevrocht; syn een weynich langer als een vadem en 4 span breedt/ worden oock doubbelt (sic) vercocht & syn ooc paer & paer van eenderley slach In malcanderen gevouden [13]) & de eynden zyn noch aen malcanderen vast van yder cleetgen/ [133]) Ic zoude geraden zoo yemandt hier quam. & naer banda woude vryelyck 200. corges van dese slach cocht; de 2 corges zullen altyts gewillich een baer noten gelden & alsmen zelfs in Sagou daer mede handelt zal wel 2 baer opbrengen/ & zoude altemet wel 3 & 4 baren opbrengen; sonderlinge en weet ic nyet anders, wat hier valt/ ofteten was [= 't en ware, tenzij] cattoen/ maer daer is overvloedige ververschinge & zeer goeden coop/ de Javanen coopen hier ooc wel Slavinnen & goetcoop die zy in banda of Diergelycke Eylanden weer vercoopen met schoone proffyten/ maer dat en is voor den hollander niet/ hoewel de christenen die ooc mogen coopen want zy hier ooc heydens zyn/ De Javanen handelen hier al met getrocken ziluer als armringen/ & andere ringetgens ooc van gout; ic meyn dat op dit eylandt 3 bequame reeden zyn/ te weten binia (sic!) Cory & Endee/ [134]) alwaer den handel gedreuen wort; ghy coopt hier voorde waerde van een ryael 50/ 60 hoenderen & meer.

De Eylanden Timor gelegen noch Oostelycker op van het voorgenoemde Eylandt; alhier hebben de portugesen een groote stercte hier compt veel Sandelhout (LXI) vandaen & wort voort schoonste & welrieckenste gehouden

van alle het andere sandelhout; de portugesen ladender alle Jaers een schip aff dat zy naerde custe van Coromandel voeren dat aende quelijnen [142]) ooc zeer begeert is; de portugesen mogen hier qualick gerustelyc woonen vande Inwoonders hieromtrendt die Dagelycx met haer in oorloch syn; aen dit casteel is de portugesen veel aengelegen & dese plaets qualyc missen mogen want de schepen die vuyt de moluccus/ Amboina commen/ verwinteren hier dicmaels [&] ververschen/ soo dat dese plaets haer seer te stae comt soo myn van veel onderecht is/ maer de Inwoonders sagenser gaeren van daen/ daer is ooc wel een goeden beuyt te halen diet dorst avontueren om haer daer eens te verrasschen/ maer om voor ons te handelen Ist nyet gelegen.

Bourou Is gelegen nyet verre van Amboyna alwaer grooten handel gedreuen wort met Sagou [geen cijfer nog!] die alhier overvloedich gemaect wort & goetcoop maer haren Incoop/ can ic qualyck volcommen vuyt schryuen overmits de diverscheyt van fadsoenen dieder gebact wort/ maer is soo goet niet om [te] eten als de Seeramsche noch ooc zoo duerlycken nyet maer ghy coopt dese Sagou wederom wel $^1/_8$ beter coop als de Seeransche Sagou alwaermen hem naer reguleren mach die hier ter plaetsen comt; hoe die Ingecocht wort zal ic verhalen int 64 article [135]); de waren die hier alderbest begeert zyn/ zyn bassen/ gonghen/ Gout ooc vande Sabels diemen op bouton maeckt & de messen van gelycken; ooc ballatsches/ Pattas/ Salalous/ Madura/ welcke vier soorten van cleetgens daer wel begeert zyn/ voorder zoo vindt ghy hier oock Civet (LXII). de catt wort Int Mallays genaemt tongala & de Civet dedis [136]) ende wordt hier tamelycken goets coop vercocht de once zoudemen hier wel crygen voor 3 & 4 Rx [101]) & minder ooc met coopmanschap; maer men vintse hier zelden/ soo met oncen te coop maer by $^1/_2$ loots otte $^1/_4$ loots sal die wel vinden waervoor men een spiegeltgen ofte 2 geeft. ofte 2. 3. meskens; sy comt gemeenelyck in schulpgens te coop; ooc zoo vint men hier swarten Amber (LXIII) die schoon is & wort ooc zeer byden portugesen gesocht & is hier ooc tamelyc goedt coop zoo my dunct ende verstaen hebben vande portugesen want een pondt hollants soudemen wel coopen voor 5/ 6 Rx. & minder oock/ Ic hebbe eens in Banda een stuc gecocht dat bycans een pondt woegh voor 4 Rx alwaer de portugesen wederom 10 Rx voor gauen & dat hadde ic gecocht van Bandinesen diet van bourou gebracht hadden, dit wort oock zeer vande vastlanders gecocht daert de portugesen aen vercoopen soo ic meen & die gevent eerst den roock want soot gecocht wort op bourou en heeft het noch zonderlinge geen roock & bereyt zynde gaet het alle roocken te bouen insonderheyt den witten bereyden amber/ die op de kust van Soffala & Mosambique valt; hier hebt gyt besonderste dat hier op dit eylandt bourou te crygen is & daer ist ooc goet handelen voor die een weynich inde Mallaysche sprake hervaren (sic!) is/ voorts vande portugesen en hebt ghy hier gants nyet; ic hebbe vergeten hierby te voegen malirocken Stormhoeden/ & roers hier zeer gesocht syn.

Bynanor [137]) Is een stedeken dat gelegen is aent landt van Seeram te weten dwars van Banda af ontrent N:W. een dach zeylen alwaer ooc veel Sagou [geen cijfer ook nog!] gemaect wort & ziet meest vuyten rosten [138]); dese & de Bourousch Sagouw wordt in eenen graedt gehouden daer naer men syn rekeningh moet maken & d'zelfde waren is hier ooc zeer begeert principalyck gongen & ooc Javaensche gongen maer die gelden 3 & 2 mael minder als de patanische ofte chineesche gongen [139]) gelyck men sien mach byt 64 article [140]) & men moet alsvoren verhaelt dese Sagouw ooc een derdendeel minder waerdich houden als de oprechte Seeramsche Sagouw/ men moet hem hier zeer wachten voorde z: O. wint daer blyuen altemet veel Jonckens; maer anders isser met groot profyt te handelen/ om de noten ende fouly tot een bequamen prys in te coopen Ja hier is beter proffyt te doen als op Seeram diet wel slaet (sic) [141]).

Bouly/ boully/ ofte wort genoemt goully, goully [142]) dit wort gehouden voor recht Seeram hoewel het nyet aent vaste landt leyt van seeram/ want het een Eylandeken is daer dicht by leggende; wort nochtans voor trechte zeeram gehouden & is van Banda gelegen goelyck N: O: ten O: & met moeye [= mooye] coelte canmen daer wel in een Etmael gecommen/ & als het ooc in Banda claer weer is canment vandaer zien leggen/ als hier ter plaetsen maect men den alderschoonsten & duerlycksten Sagouw (LXIV) Diemen alhier yewers [143]) te lande gemaect vindt, & is ooc den diersten coop van alle Sagouw & de 2000 van dese is zoo goet als 3000. [andere] waervan de bandinesen ooc goede kennisse dragen & gewillich dese ook dierder betalen; den Incoop van Sagouw can ic hier zoo perfectelyck nyet gestellen [144]) als ic die wel eensdeels verstae overmits haer diverscheyt van fadtsoen/ waeromme ic maer eenderley fadtsoen/ hier voor monster setten sal/ van haer groote & hier naer mach men hem dan reguleren int Incoopen die grooter ofte cleyner waren als dese maet die gy hier sien moocht

[143]) ende is een syde van het viercant want sy wordt gebacken als viercantige tegelen & haer dicte is $^1/_5$ van het viercant [146]) & worden dan gebonden in boskens de 20 stucx een bosken & dat wordt genoemt salaccar [147]) & de lacker moet effen zoo lanc wesen als de Sagou Int viercant is/ ofte als 4 maels/ de bouen geschreven lengte & dese maet houdt ghy gemeenelyck tzy groote ofte cleyne Sagou/ want de vamen daer op gemaect syn & als ghy die Incoopt zoo thoonen zy u by 20: 30 duysent van elcke soorte & een duysent zyn 50 boskens van 20 Int bos & wordt genaemt in haer sprake sappaccou ofte Sariuou [148]) waer van ic hier onder breeder aff zal verhalen hoement getal vande sagouw hier noemt & te lande wort het gelyckerwys genoemt; als alsmen (sic) van dusdanigen groote vant Sagou prys gemaect worde (sic!) zoo mocht men besien by eenich gewicht hoe veel daer van een ander soort tegens dit duysent moch ouereen commen & maecken daer u rekeningh naer/ maer dit moet men considereren. hoe die cleynder valt hoe het beter is voorden coop als men die met gewicht coopt dat wel geschiet alsmen met quantiteyt coopt maer hoe grooter hoe minder het proffyt is hoe wel het proffyt wel bestaen mach dat men op sulcken corten voorwater [149]) gedoet/ altyts hout de bouenstaende slach van Sagouw voorde bequaemste want die in banda wel slaech compt [150]) om elcke lacker voor een catty noten te geuen dat een duysent is 50 catty noten; dit is gerekent/ zoo men hier bleeff. Int landt gelt zelden beter coop ofte ten ware te banda 3. 4 Javaense Joncken quamen in september die mit den Oostenwindt naer Java wouden/ die Sagouw van Seeram in handen hadden & die met haesten moeten vercoopen soo soudemen het duysent wel coopen voor 35 & 40 catty noten maer de duysent can ooc wel in Nouember/ December/ & January 75. 80. 90 & ooc een baer gelden/ welcken tyt ic wel gesien hebbe & zelfs ooc wel vercocht voor zoo veel/ De Joncken van Java comen om te banda ladinge te soecken & haer cranc bevindende van cargason omme haer ladinge te becommen sullen naer Seeram aldereerst loopen & haer cargasoentgen daer aen Sagouw besteden & doen alsoo dicmaels beter reys als die veel meerder cargason hadden/ twelcke my dicmaels voor oogen gecommen is & dan wel Dicmaels gewenscht hebbe omme een Jacht by ons te hebben want wyluiden moesten noch vande Javanen coopen daer wy ons beste proffyten mede deden; aengaende wat hier op Seeram alderbest begeert is van coopmanschap staet hier onder byden Incoop van Sagouw.

De prysen vande naervolgende waren vint men elcq in syn artyckle [151])/ die inde margine aengewesen worden & is hier de gesochte soorte.

XLVIII. Gongen van 2 span een gelt/ doua Riuou ofte 2000 [152]) dat 100 lacker is.

I. Tourias door malcanderen d'corge limanaurivou ofte 5000/ oft 6000.

XX. Salalous een corge goede Toutgou delapan Riuou oft 7000/ oft 8000.

XII. Pattas een corge die goet zyn tongedua laxa oft 15000 oft. 20000.

LX. Cain cori een corge .. ampat lima Riuou oft 4000 & 5000.

LVII. Tonety tstuc SaRiuou oft 1000
XXI. Ballatsches tstuc Sariuou oft 1000
XXII. Polengh de 2 stucx sarivou oft. 1000
} & 1000 wort ooc genoemt Sapecou.

XLVIII. Gongen van $2^1/_2$ span/ 3 tyga y ampat Riuou oft 3000 & 4000.

XLVIII. Gongen van 3 span Limarimo 5000/ oft wel 6000 dat 300 bos is ofte laccar.

XLVIII. Gongen van 2 span min 3 vingers, tenga doua Ryuou y doua 15000/ ooc wel 26000 (sic!) [155]).

Gongen Java/ van $1^1/_2$ span de 2 stucx doua Rivou oft 2000.

gongen Java van 2 span de 3 van dese tiga y ampat pecou oft 3000 & 4000.

Bassen [152]) vanden mondt 2 vingers wyt delapan Riuou y salaxa ofte 8000 & 10000.

Bassen van $1^1/_2$ vinger wyt gelden/ nam toutgou/ pecou ofte 6000 ende 7000.

Bassen van 3 vingers wyt gelden byna nam Laxa ofte 50000 oock wel/ 60000.

Bassen van 4 vingers wyt gelden een/ delapan laxa y sacatty ofte 80000 ende 100000.

Een stormhoet die can wel gelden 8 & 100000 als hy fray gemaect is.

Een maliroc die lanc is & cleyne ringeskens wel genagelt ooc zooveel & meer.

Een roer met zyn behooren gelt wel 6 & 7000 maer moet schoon zyn.

Een teyl goudt te weten ducatengout 10000 weynich min ofte meer [154])
een teyl croonen goudt 7 & 8000; een teyl gout guldens gout 6 & 7000
} een mallays teyl 27 Engelschen [156]).

$2^1/_2$ & 3 realen soudemen het 1000 qualyc met siluer gelt coopen.

het siluer is hier zoo nyet begeert maer zoo daer Javanen lagen die souden het zilver voort alderbeste kiesen maer ghy sout de sagouw van haerluyden wel moeten coopen voor $3^1/_2$ & ooc wel 4 het 1000 dat dier is om eenige aduantage op te doen/ voorder norenburgerye is hier ooc wel getrocken behaluen coralen & greynen want hebben hier gaern ander slach van courael/ die geel is/ & rondt ooc van glas gemaect die de Javanen daer brengen/ & de Javanen coopense vande Chinesen/ & is hier zeer gewilt & ic meyn men die om een cleyn gelt in hollandt soude maken & ys vande groote van een cleyn roercogeltgen & wat cleyner & ic hebbe de catty van dese courael/ voor 3 catty noten zien vercoopen binnen Banda; want de Bandinesen soecken die ooc zeer & vermangelen die de Arous Keys te banda brengen [155]); vande noremburgery & can haer waerde niet alles hier setten maer altyt dese naervolgende.

Spiegels van n°. 2 Crychtmen voor tstuc wel. 12 & 15 lackers maer 10 lackers is ooc genoech; n° 3 soudemen wel voorde 3 stucx 1000 gecrygen ofte 50 lackers; Serenponders/Carnissers [156]) tstuc van dese/ neemt vry 3 lackers sal mogen meer gelden; slechte schaeren van 6 st. het gros een d°. [= dozijn] zal wel een 1000 gelden ofte stuc 4 lacker/ houmessen van 16 duym lanc 3 duym breedt/ connen wel de 3 & 4 stucx 1000 gelden; dit is wel de bequaemste norenburgerye die men hier brengen mach/ nu van sloten/ cammen/ & veel ander diergelycke goederen & Cramerye moet men hem nyet schamen genoech te eyschen/ want syluyden haer nyet schamen weynich te bieden/ Ic hebbe hier veel diverse coopmanschap geset nyet daeromme dat men die alles moet hebben/ die hier handelen wil want genouch doen zoude die hier goudt bracht om een heel schip te laden/ & zoo van gelycken ettelycke vande andere waren/ ooc als gongen van alderley slach/ Bassen/ van gelycken van alderley slach; Tourias, Pattas/ Cain coory; alwelcke waren/ d'een voor d'ander nyet te veel en connen gebracht werden & de ladinge met yder soorte ooc wel gecrygen soudt/ maer hebbe het daerom gedaen zomen van elcke partye van coopmanschap hem zoo overvloedich niet aff cost versien/ dat men genoech hadde voorde ladinge/ Soo canmen die van andere partyen daer toe nemen Dat men genoech heeft. De Sagouw & can in Banda nyet te veel gebracht werden/ & is het alderbequaemste om de noten & fouly het aldergeringste te crygen/ & daer loopt ooc schoone proftyten op/ wort oock voorden rys gesocht; die hier leggers hielt alsmen te Banda woonden/ soude de Sagou met groote proffyten connen langsamerhandt mogen opcoopen/ & dat soudemen met 3. 4 mannen connen bestellen/ & alsoo u huysen provudderen met Sagouw [157])/ maer dan diendemen ooc een Jacht te hebben dat over & weer voor [= voer]/ welc wel 5 a 6 reysen int $^1/_2$ Jaer soude gedoen & het ander half Jaer mocht het een ander plaets versoecken westwaerts op/ hier op Seeram valt sonderlyck anders geen coopmanschap te coop/ ofte ten ware van haer stroode [158]) kistgens die zeer proper gemaect zyn/ oock zoo canmen hier tot een lichten prys Paradysvogels (LXV) becomen die u dicmael de waerde van $^1/_2$ Rx. niet commen te staen souden; ooc zoo valter houdt dat massoui (LXVI) genoemt wordt dat een bast van een boom is & is gecrult ofte gerolt als den Canneel maer is dicker & grouer van gedaente/ & is sterck van Roock [159]). De Javanen & mallayen coopent veel & gebruyckent voor medicyn & is by haer zeer begeert & vervoerent op andere plaetsen/ noch vindt ghy hier veel schiltpadtshoorn (LXVII)/ Dat zeer gesocht wort byde portugesen & Chinesen & de Catty can van dit wel byde portugesen betaelt worden 2. 3 Crusaden & meerder/ De portugesen vercoopen het wederomme met winst aende gouserattes/ Infyn [46]) dat op dit Eylandt een schoon proffyt te doen is/ die syn dingen voorsichtich angaet/ ende oock een van de alderproffytelyckste plaetsen is/ van de Oostindische eylanden/ de mallayse spraecke wordt hier oock wel verstaen/ lichte gotelyngen van 1000 ℔ [153]) syn hier zeer wel begeert/ & hem [lees: hebben] ons daer dicmael naer gevraech & alsulcke gotelyngen souden wel opbrengen in Sagouw 80000 dat wel in Noten soude bedragen 40 & 50 baer noten maer moesten syn toebehoiren hebben.

Een verclaringe hoe het getal van Sagouw genoempt wordt hier op Seeram & wordt oock zoo genoempt te Banda.

Salimping [160]) Is maer een viercant coecxken ofte tegelken als voren verhaelt is.

Satenga lacker is 10 stucx ofte coexkens.

Salacker is 20 stucx & 800 worden sy vercocht by 20 tsamen gebonden.

Lima laccar ofte Sarattes dat 5 bos Is ofte 100.

Sapecou ofte Sarivou dat 1000 Is ofte 50 bos.

Salaxa Is 10000/ ofte 500 bossen.

Sacatty Is 100000 ofte 5000 bossen.

Sajouta [161]) Is 1000000 ofte 50000 bossen.

Aldus Telt men op.

1	2	3	4	5	6	7	8
Sa.	Doua.	tiga.	ampat.	lima.	nam.	toutgou.	Delappan.
9	10		100		200		300
Sabilan.		Sopoulou.		Sarattes.		Douerattes.	tigarattus.
400		500		600		700	
amparattus.		limarattus.		namrattes.		tougouratus.	
800		900		1000		2000	
delapanrat (sic!).		sambilanrattus.		Sarivou/		Douarivou.	
3000		4000		5000		6000	
tigarivou.		delapanrat (sic!!) [162])		Limarivou.		namrivou.	
7000		8000		9000		10000	
tougourivou/		Delapanrivou.		Sambilanrivou.		Salaxa.	
20000		30000		40000		50000	60000
Doualaxa/		tigalaxa/		ampatlaxa.		Limalaxa.	namlaxa/
70000		80000		90000		100000	
toutgoulaxa/		Delapanlaxa —		Sambilanlaxa.		Sacatty.	

Ende alsoo voorts mit allen getallen volcht by thienen [163])".

[1]) De copie is zoo letterlijk mogelijk, doch de accenten (') boven de u's worden weggelaten, en afkortingen worden voluit geschreven. Doch de eenige toevoeging welke ik mij vervoorloofde, was het aanbrengen van een volgnummer in Romeinsche cijfers bij de diverse soorten van kleedjes en andere koopmanschappen, naar de orde waarin het *hs.* ze opnoemt; en dat wel omdat het *hs.* verderop ze zelf in die volgorde en met Rom. cijfers op blz. XVII als »articlen" aanhaalt. Eindelijk is hier en daar als leesteeken een kommapunt tusschen den tekst gezet, tot verhooging der duidelijkheid; aangezien dit leesteeken nergens in het *hs.* voorkomt, kan men dadelijk weten dat het door mij toegevoegd werd. Ook wat tusschen groote haken soms staat, is door mij toegevoegd.

[2]) Ook in het *hs.* zijn de *plaats-, Indische volks- en landsnamen, alsmede de namen der kleedjes, forscher* geschreven, wat hier nagevolgd wordt door die te spatieeren, óók daar waar het *hs.* dit enkele malen naliet.

[3]) Lees »Cambaya, Gouseratten".

[4]) Feitelijk staat hier in het *hs.*: »daer ghy die fouly nagelen naer rekenen meucht"; De Jonge, III (1865), p. 150, zet een komma achter »fouly". — De steller dezer Memorie rekent dus alles terug op *nootmuskaat* als standaard-betaalmiddel te Banda. Dit bewijst èn de overwegende beteekenis van Banda als handels-emporium in 1603, èn hoe de auteur-zelf een geruimen tijd op Banda moet vertoefd hebben als koopman. Vandaar ook dat hij telkens Maleische benamingen gebruikt, ook waar hij over Voor-Indië spreekt.

[5]) Hier hebben we dus niet de kati = $^1/_{100}$ pikoel = $1^1/_3$ Amst. pond, maar de kati = $^1/_{100}$ bahar = ongeveer $^1/_{100}$ pikoel = $3^1/_3$ Amst. pond, zooals verderop nog duidelijker zal worden; zie noot 15. Ook vinden we hier als aequaties: 1 kati foelie = 10 kati muskaatnoten, en 1 kati nagelen = 7 kati noten, of dus ook 7 kati foelie = 10 kati nagelen = 70 kati noten. Daarentegen geeft Barbosa in 1516 voor Banda 2 pikoel foelie = 7 pikoel noten (»sual aquy tanto hûu quintal de maça, como sete de nóz", ed. 1865, p. 370), zoodat de noten langzamerhand nog steeds goedkooper werden, ondanks dat Barbosa reeds van de nootmuskaat op Banda gezegd had: »en er is zooveel voorraad (van) dat zij haar verbranden, en ze schier present gaat" (»e ha tanta cantidade que ha queimaom, e ual quasi de graça", ib. p. 370—372). Verg. ook nog noot 101.

[6]) Het mag zeer jammer heeten dat Cambay en Chaul — twee hoogst aanzienlijke centra van kleedjes-vervaardiging in massa voor export — buiten behandeling zijn gebleven, en deze Informatie eerst aanvangt bij Dabul (Daboel), een goed eind be Z. Chaul, welk laatste onmiddelijk be Z. Bombay aan de kust ligt. Van Chaul wordt uitdrukkelijk gezegd dat het toen in oorlog was met de Portugeezen; vandaar de voorbijgang. Voor het overslaan van Cambay wordt echter geen reden gegeven. Doch de tekst geeft duidelijk aan dat Dabul alléén exporthaven was voor kleedjes, die te Chaulen Cambay gemaakt werden.

[7]) = »strikken".

[8]) Versta: »daalders". Dit woord is vrij onduidelijk hier geschreven, doch komt verderop voluit nog meer voor; zie noot 11. Het waren dus ronde figuren, in den vorm van een daalder.

[9]) Versta: »Maleisch"!

[10]) Versta: »toen" = dan.

[11]) Hier staat duidelijk »daelder"; verg. noot 8.

[12]) Opengelaten in het origineel.

[13]) = »gevouwen".

[14]) Te voren »baftas".

[15]) D. i. dus de bahar = 100 kati = ± 533 Amst. ponden = ruim 4 pikoel, zooals blijkt uit de daareven genoemde zwaarte van de kati = $3^1/_3$ Amst. ponden. Barbosa geeft in 1516 op 1 bahar = 4 oude Port. quintalen (zie ed. Stanley, 1866, p. 224, en verg. Port. ed. — hier vertaald naar Ramusio — p. 386), terwijl 1 oude Port. quintal = $^7/_8$ nieuwe Port. quintal = 112 arrateis = 51,5 K.G. was; dus in Barbosa's tijd was 1 bahar = 206 K.G.; en hier vinden we, een eeuw bijna later, de Moluksche bahar = ongeveer 533 Amst. ponden = 263 KG., dus ruim 5 oude Port. quintalen, niet meer 4. Aan 't eind der bespreking van Pétani in onzen tekst (zie blz. XVI, en noot 80) wordt 1 quintaal = 1 pikoel (»Sapicon") = 112 (Amst.) pond gesteld, zoodat volgens dezen maatstaf toenmaals in de Molukken 1 bahar = $4^4/_9$ pikoel zou geweest zijn.

[16]) Versta: »ijl gemaakt"; luchtig weefsel dus.

[17]) D. i. dus blijkbaar: zijden patroontjes opgeborduurd op het katoen, misschien ook daarop ingeweven.

[18]) Hier staat dus 1 kati kruidnagelen = $3^1/_3$ Amst. pond, niettegenstaande in den aanhef van ons stuk in 't algemeen, dus zoowel voor muskaatnoten, foelie, èn nagelen, 1 kati = $5^1/_3$ Amst. pond gesteld werd. Is hier dus niet aan een schrijffout van 3, inplaats van 5, te denken; en moet men hier dus ook niet lezen $5^1/_4$ Amst. pond? Doch zie ook weer blz. XV over Bengalen, en noot 54, waar 1 kati nagelen = $3^1/_9$ Amst. pond wordt gesteld. Had men voor kruidnagelen misschien andere kati's dan voor nootmuskaat?

[19]) hasta = elleboog, el, of oud-Holl. »cubyt" van Sp.-Port. »cubito"; Mal. »hasta", Jav. »astà", van 't Sanskrit. Ook met het oog op later voorkomende maten in deze Memorie, en degene die reeds genoemd werden, moge deze aequatie dienen: 1 vadem = $2^1/_2$ cubyt, hasta of el = 6 Amst. voet = 8 span = 1,7 M. Dus 1 hasta = 68 cM.; en 1 span = $21^1/_4$ cM.

[20]) Dat er voor »Tsohyndes", gelijk er staat, gelezen moet worden »Tschyndes", blijkt afdoende op blz. XVII, en zie noot 88. We hebben hier dus de zijden Tjinde's (Chindi's) welke gebruikt werden voor »dístars", d. i. tulbanden (Jav. dèstar, Mal. dèstar, een Perzisch woord), en voor »gordelessen", d. i. dus gordelbanden (het Jav. sabuk). De lengte dezer tjinde's wordt op 8 hasta = 5,44 M. gesteld, een afmeting die tegenwoordig door zeer antieke tjinde-doeken nog bevestigd wordt.

[21]) »(is mij onbekend)" voegt De Jonge, III, p. 150 in; zeker zeer terecht. — Het »cattys Bandan" wat volgt, is natuurlijk = Bandasche kati, van $5^1/_2$ Amst. pond.

[22]) Met een paar stippen is deze plaats in het origineel opengelaten.

[23]) Versta waarschijnlijk: Mal. »tempajan", dus = vat, martevaan.

[24]) »residerende kooplieden", verklaart De Jonge, l. c.! Doch lees »overliggende schepen, toebehoorende aan kooplieden aan den vasten wal." Zie toch noot 64, 76, 102, 121 en vooral 157.

[25]) Hier en verderop zijn ook die ándere handelsartikelen van volgcijfers voorzien, welke, hoezeer ze ook verderop niet meer in den tekst worden aangehaald, toch blijkbaar door den opsteller geteld werden, zooals het nummer aangeeft, en welke men als evenzooveele »nieuwe" of »nog niet genoemde" koopmanschappen kan beschouwen, welke in de een of andere plaats als uitvoerartikels aan te treffen waren.

[26]) Voor »arremogeni" lees »arremogom", zooals in de volgende kolom uit den tekst blijkt. Dit is het eiland Arumagon (Arumugam) benoorden Palikat, afsluitend het noordelijk deel der Palikat-lagune. — Hier werd in 1628 de eerste Engelsche factorij gesticht in deze streken; en nog in 1818, bij het tijdelijk teruggaan der door de Engelschen sinds 1795 geannexeerde oude Hollandsche factorijen op de Kust van Koromandel aan Nederland, heette »het eiland Erikan" rijk aan weverijen; zie V. d. Kemp in Bijdr. Kon. Inst., 6, IX (1901), p. 367 en 386; welk »Erikan" óf een verbastpeling is van »Armagon", óf het eilandje »Iricum" is, in het zuiden dier Palikat-lagune. In 1677 getuigde Pieter van der Burg in zijn »Curieuse Beschrijving enz.": »Arriamagon... is een van outs her vermaarde plaatse tot het schilderen van Javaanse doecken" (p. 95), d. i. van gebatikte kleedjes, voor de Javaansche markt bestemd. — Calliture is een andere, mij gebruikte naam voor Kistnapatam; Van der Burg spreekt in 1677 van »Calitoer of Kistapatnam" (op. cit., p. 65), »leggende bij de Rivier Calitoer" (ib., p. 96); en ook tegenwoordig is deze naam Kalitur, Calitur nog wel voorkomend. Aan deze stad en rivier ontleende natuurlijk zijn naam het in de 17e eeuw welbekende *Caliatours hout*, d. i. het zoogenaamde »roode sandelhout", wat inderdaad van de Kust van Koromandel kwam. — »St. Thomee" en »Malliaport" zijn natuurlijk St. Thomé en Mylapur (of Meliapor), even bezuiden het tegenwoordige Madras.

[27]) In het *hs.* staan alleen maar »bl" met een neerhaal. — De hier genoemde twee-kleurige »Dragons", die »de Javanen dienen", d. i. speciaal bij de Javanen in trek waren, zijn de geweven Dragems of Jav. *dëragëm* die we in het historische deel van den hoofdtekst terug zullen vinden als eene nog in de 2e helft der 18e eeuw in de Vorstenlanden gereserveerde dracht, naast óók tweekleurige kain-këmbangan-doeken van eigen Javaansch maaksel.

[28]) Hier blijkt ten duidelijkste hoe dit stuk een *oude copie* is, want de hier in den tekst aangewezen figuren — met kleuren indertijd? — achteraan, ontbreken totaal in ons *hs.* Zie verder noot 32.

[29]) Dus 1 basta = 8 corges = 160 stuks. Het woord »corge" was door de Hollanders van de Portugeezen overgenomen, die het zelf weer in Voor-Indië hadden opgedaan; zie onzen hoofdtekst blz. 66, noot 1. Het Javaansch kent het alleen als *kodi*, aansluitend bij Voor-Indië; het Maleisch èn als *kodi*, èn als *korja*, wat van de Port. weer geleend is. Doch den term »basta" ben ik elders nog niet tegengekomen, en zou ik niet nader kunnen verklaren.

[30]) Hoogst waarschijnlijk, neen, geheel zeker = Mal. tjara Mëlaju = Maleiertrant. D. i. dus Patta's en Sërasah's, welke voor de Indonesische markt vervaardigd werden. Maar buitengewoon merkwaardig is, dat als vaste maat voor de doeken die »tjara Mëlaju" heeten, naar »Maleiertrant" dus, wordt opgegeven 5 span breedte bij 2 vadem lengte, of 1,06 × 3,40 M.; d. i. .... de nog altijd in onze Oost geldende maat voor ruime kain's-pandjang! — Van het meermalen in dit stuk voorkomende woord »Patta" is het wel waarschijnlijk dat het in verband staat met het Mal. *patam* = »belegsel, passement". Zie nog noot 66. Doch het even vaak hier voorkomende »Sarassa" (ook verhaspeld tot Sarasse, Sarassi) is zeer zeker het Mal. *sërasah*, wat o. a. bij Klinkert (1892) verklaard wordt met: »een soort van gedrukt katoen met witte en gele sterretjes op blauwen grond, afkomstig van de kust van Koromandel." Inderdaad waren de Palikat'sche *sërasah's* met was-bewerking geverfde (dus gebatikte) kleedjes, de echte *kain Pélekat*, zooals men ook nu in 't Maleisch ze nog noemt. Maar de evenzeer Palikat'sche *dëragëm's*, *patta's* (patam's?) en *tjele's* waren alle geweven doeken.

[31]) Hier bij de Patta's had dus het origineel fig. 5, bij de Dëragëm's daareven fig. 4; bij welke der te voren nog genoemde kleedjes fig. 1—3 behoorden, blijkt niet. Daarna krijgen we in den verderen tekst fig. 6 voor de Tapisërasah's; fig. 7 voor de Sërasah's Tjara Mëlajoe; fig. 8 voor de Sërasah's këbar; fig. 9 voor de Tjele's; fig. 10 voor de Poleng's; fig. 11 voor de Toelopecakan's; fig. 12 voor de Borneo Laja's, èn ook voor de Mori's of Moeri's; fig. 13 voor de Kain mogah: fig. 14 voor de Kain mandil; en ten slotte fig. 15 voor de Kain këbar. Eerst op blz. XVI, 1e kol. vinden we fig. 16 voor *Siameesch koperwerk* vermeld, in Pétani te krijgen; en op blz. XIX, 1e kol. hebben we ten slotte fig. 17 voor de *zwaarden en messen van ijser* die op Boeton verkocht werden.

Meer dan deze 17 afbeeldingen zijn er bij het oorspronkelijke handschrift niet geweest, waarvan dus 15 alleen kleedjes teruggaven. Het is bitter jammer, dat deze verloren gingen. Zoo kunnen we dan nu alleen nog afgaan op wat er van het uiterlijk *gezegd* wordt. Het »met doorgaende strepen" — een uitdrukking, die bij de te Pétani geweven zijden Patta's op blz. XVI, 2e kol. nog uitvoeriger terugkomt als »met strepen doorgaende als smallekens" (zie noot 66) — kan, dunkt mij, niets anders beteekenen dan: »met lint-achtige strepen in de richting der breedte van het doek", d. i. dus: met andersgekleurde strepen die als inslag ingeweven waren. De Patta's waren dus geweven doeken van rooden of blauwen effen grond, doch in het middengedeelte versierd door overdwarsche strepen, waarvan de kleur niet nader aangegeven wordt, waarschijnlijk echter een wit of wasachtig weefsel, dit wordt nader bevestigd door de beschrijving der »Patta malam" uit Masulipatam (blz. XIV, 1e kol.), welke uitdrukkelijk gezegd worden »alleueleens", dus »geheel gelijk, eveneens" geweest te zijn als de Palikat'sche Patta's, doch waarbij uitvoeriger ook medegedeeld staat dat ze waren: »blauwe & met witachtige streepen daer over breet in geweuen (sic!) cleetgens."

Bovendien vinden we hier de verklaring voor een uitdrukking als »Pattas met roode hoofden", zooals we die veel o. a. bij Valentijn kunnen aantreffen. De effenroode of effenblauwe uiteinden van een Patta hadden het effect van een onversierde »halve kapala" aan elk dier einden.

[32]) Versta: »malierokken".

[33]) Lees »bolster". Zie voor de Makasaarsche ongepelde rijst deze memorie tegen het einde, blz. XVIII, en noot 104. Dus de Mal.-Jav. »gabah", de »snelli" van Zuidelijk Dekhan; doch wel men tot diep in de 18e eeuw, en op ons eigen Java, onder »neliјvelden" weer padi-velden verstond.

[34]) Hier »tjambes", straks »tjames", later »tjambos" geschreven. Wat kan de juiste spelling zijn, en waarvan mag de naam afkomen? Is er aan »Tjam" en »Tjampa" te denken, of aan Djambi??

[35]) Versta »breedte".

[36]) Was »oor" anders worden hier toch bedoeld? Deze oud-Hollandsche zede is mij onbekend. Of moet men hier niet denken aan iets als de Ital. en Spaansche afweringsmiddelen tegen »het booze oog", tegen de *jettatura*?

[37]) De Mouryn's zijn de nog tegenwoordig op Java als »effenwit katoen" welbekende *mori's*, het Mal. *muri* of *muris*; verg. verder onzen hoofdtekst blz. 67, en noot 1 aldaar. De Mori Congo waren, blijkens den naam, voor het Congo-gebied en verder de Centraal-Afrika bestemd. Ik vermoed — hoewel ik nog geen zekerheid hieromtrent heb — dat deze doeken een 50 jaar later, en zoo ook nog bij Valentijn, óf Negroskleeden werden genoemd, dus »kleedjes voor de Negers bestemd", óf wel »Guinees lywaet", wat weer een ander soort was.

De Soutars mogen volstrekt niet verwisseld worden met de tsoutaers van pag. XVI, 1e kol. Dit laatste is een verkoneling van Mal. »sutëra = zijde; zie noot 65. Maar de Soutars, die, blijkens de beschrijving, óf effenwitte (katoenen) doeken waren, óf effen donkerblauw-zwarte — »heel vuyt de blauwen" = »heel blauwachtig er uitziende"; dus blijkbaar met indigo donkergeverfd —, zijn de als Chautar's veel voorkomende katoenen doeken der Port. bronnen van de 16e eeuw.

[38]) Versta: »neem gerust $^2/_3$ daarvan witte". Achter »meer", wat er alleen staat, is zeker wel het door mij bijgevoegde »neem" uitgevallen.

[39]) = gecroockt, gekreukt; het moet dus zijn geweest wat wij »rips" noemen, d. i. gewoon effen taf-weefsel (één op, één neer), waarbij echter de inslag tweedraads of driedraads is (d. i. 2- of 3-voudig), die daardoor het geribde of zuiver-overdwars gerimpelde voorkomen aan het doek geeft. Aan »gekeperd", dus aan schuins verloopende ribbetjes, mogen we daarentegen niet denken; deze term, indien bedoeld, zou anders wel gebruikt zijn. — Het hier vermelde »Cayn mego" vindt men in het Mal. tegenwoordig nog terug als »moga" of »mogah", doch dan verklaard als »een soort van neteldoek".

[40]) Hier achter mekaar krijgen we »kain mandil" en »déstar", in goed Maleisch. Beide, van oorsprong Perzische woorden, drukken het begrip »tulband" en »hoofddoek" uit; verg. den hoofdtekst van dit werk blz. 81, en over »déstar" noot 20 hiervóór. Blijkens de afmetingen (de mandil's 0,85 × 0,55 M., de déstar's ± 0,75 × ruim 5 M.) had men hier in 1603 te doen met groote, lange lappen, die ettelijke malen — om een *hofjak* of »kalotje" als kern — rond het hoofd tot tulband omgewonden werden. — Het »rood gevarst" is natuurlijk een schrijffout voor »gevarft" = geverfd.

[41]) Er staat een L met een afkortingsteeken. Hoe moet dit aangevuld? Mant'en kan lezen Lywaten, Lakenen, of ook Linten. In alle gevallen hebben we te doen met een Hollandsch maaksel. Straks, op blz. XVI, 1e kol. en zie noot 66, krijgen we den term »smallekens", wat zeer bepaaldelijk linten zijn, en wel in Leiden vervaardigde; bovendien vinden we daar dezelfde bizonderheid van gestreeptheid vermeld. Hoewel niet zeker, is »Linten" dus het meest waarschijnlijk.

[42]) Versta: de Këling's, of Klingaleezen; Port. »Quelins".

[43]) Hier moet een getalsopgave weggevallen zijn; zoo- of zooveel corge.

[44]) Versta »andersoortig, anderhande".

[45]) D. i. »struiver".

[46]) Versta Fransch »enfin".

[47]) Dus: = uit.

[48]) Fr. »basard".

[49]) Dus: September of October.

[50]) Lees »informatie".

[51]) D. i. »en de breedte van tjara-Mëlajoe's".

[52]) Wat kan dit woord »hasa" beteekenen, en aan welke taal is het ontleend? Of kan het niet de geaspireerde uitspraak door Arabieren zijn van »qasa"? Desgelijks heeft men in het Mal. nog altijd 2 vormen voor ons »gaas", nl. »kasa", en het in Arab. trant geaspireerde »chasah".

[53]) Natuurlijk Mal. »tëngkuluk", Atjehsch »tangkulo", d. i. de tulband welke onder om de kopjah wordt gewonden, en liefst van fijn doek gekozen wordt, vooral van gazen stof, zooals hier beschreven.

[54]) Hier wordt dus 1 kati nagelen = $3^1/_9$ Amst. pond gesteld, terwijl hiervóór op blz. XII 1 kati nagelen = $3^1/_3$ Amst. pond werd gerekend; zie noot 18.

[55]) Kamerijksch doek (Cambrai, Cambric) was dus toenmaals zoo fijn als gaas!

[56]) »alsamen" sic! Moet natuurlijk »als men" gelezen worden.

[57]) d. i. blijkens het hier verderop volgende 266 te duiden: het »een groot mouson", wordt verklaard met »een groot gewas", welk laatste één s in de 3 jaren bij de tegenwoordigen teelt voorkwam; zie hierachter blz. XVIII, en noot 105.

[58]) »mas" = ± een realal, zooals verderop in deeen tekst blijkt, zie blz. XVIII, en noot 107. — Of het woord »Ramboeti", wat in het Mal. nog net zoo voorkomt, en o. a. bij Klinkert (1892) wordt verklaard met »harig", wel iets te maken heeft met Mal. *rambut* = »haar", mag ten sterkste betwijfeld worden. De dan bij Klinkert volgende uitlegging *»bulu rambuti*, een soort van haarachtige stof", is wel even zeker onjuist; de Ramboeti's waren waarschijnlijk een soort gaas.

[59]) Dus »bejegenen", in den zin van Duitsch »begegnen".

[60]) Er schijnt hier nog van een ander verfmiddel sprake te zijn dan van de bekende roode gomlak; of is de schrijver niet in de war, en is niet dit »greyn" hetzelfde als die welbekende Achter-Indische gomlak, de Jav. »këmalo", de Mal. »samlakau Pégau" of Pegoesesche gomlak, de vooral in Atjeh vroeger veel tot roodverven van zijde gebruikte »malo"?

[61]) Versta: »onmanierlijkheid, ongemanierdheid".

[62]) Natuurlijk! Want diezelfde Guzeratten brachten daar Cambay-opium, misschien ook wel Levant-opium, gelijk Barbosa in 1516 die twee soorten al met name onderscheidt.

[63]) = voortdurend.

[64]) Hier te Pétani had men dus echte »residerende kooplieden", Europeanen aan den wal onder de inlanders en een inlandsch bestuur gevestigd.

[65]) Lees »soutras", zooals het even verder ook terecht geschreven wordt; immers Mal. »sutëra" = zijde, van het Sanskrit.

[66]) Dank zij vriendelijke inlichtingen van de heeren Krantz en Fol. Driessen te Leiden is het mij gelukt dit »smallekens" thuis te brengen. Blijkens de »Beschrijvinge der stadt Leyden" van I. I. Orlers (1e ed. 1614, 2e vermeerderde ed. 1641) waren *smallekens* een der vele soorten van *linten* die in Leiden gemaakt werden (1e ed. p. 194, 2e ed. p. 261). In aansluiting nu met wat reeds in noot 31 gezegd werd, waren dus de te Pétani gemaakte zijden Patta's: met weerzijds roode uiteinden, en voorts een blauwachtig middengedeelte met zelf weer versierd was door overdwarsche lint-achtige strepen — als »smallekens" — van andere kleur. Juist omdat hier bij de Patta's nadruk wordt gelegd op deze streperige, lint-achtige versiering, meen ik dat we hier nog terugvinden (zie noot 30) het Mal. »patam" in zijn beteekenis van »belegsel, passement".

[67]) D. i. dus »tscheremalleyas soutras".

[68]) Blijkbaar hebben we hier te doen met een Chineesch woord, wat hier »pautgypau", en op blz. XVII, 2e kol. »poutgypau" geschreven wordt (de »ou" = ons »oe"). Volgens vriendelijke mededeeling van Prof. Schlegel moet het verklaard worden als Amoy'sch »poen-ki-pâ", d. i. »stof (pâ, Mal. kain) van eigen weefgetouw (poen-ki)". Het zou dus zooveel als »in huis gemaakt weefsel, handweefsel" beteekenen. Bovendien meldt Prof. Schlegel mij, dat ook tegenwoordig nog de Chin. karakters »poen-ki" dikwerf op »eigen gemaakte zijde" in Canton geschreven staan, en dat dit woord als *pongee* bij alle Engelsche, en als *pongée* bij alle Fransche zijdehandelaren in China (en ook te Lyon) welbekend is. Over deze *pongee*-zijde zie nog Prof. Schlegel's Nederlandsch-Chineesch Woordenboek, IV (Leiden, 1890) i. v. »Zijdestoffen", p. 1322, 2e kol.; en vooral het interessante artikel Pongee in The Century Dictionary, New York-London, dl. VI (1890). Dit zegt: »Pongee. [Said to be a corruption of Chinese *pun-shi*, »own loom", or of *pun-chih*, »own weaving" (as if »home-made"); but all silks woven in China are stamped with one or other of these phrases, being the name of the house selling them. According to another suggestion, a corruption of Chinese *pun-shih*, »native (or wild) silk".] A soft, unbleached washing silk resembling the tasar silk of India, woven in China, chiefly in the province of Shantung, from cocoons of a wild silkworm (*Attacus pernyi*) which feeds on a scrub-oak. The finer kinds, bleached, dyed, or figured after importation, are known in the trade as *China silks*". De zijdeworm der Voor-Indische tasar- (tusser, tussah-) zijde is de Antheraea mylitta, die van Shantung de Antheraea Pernyi, welke beide een zeer veel op elkaar gelijkende wilde zijde geven, in tegenstelling tot de gecultiveerde zijde van den Bombyx-mori-zijdeworm. Littré echter geeft geen »pongée".

[69]) Toenmaals in 1603 verstond men onder »pautgypau" te Pétani echter weerschijnende (changeante) *halfzijden* stof, d. i. met of katoenen ketting en zijden inslag, óf zijden ketting en katoenen inslag; door deze beide sterk verschillend-gekleurd te nemen, ontstaat het weerschijneffect, nu nog in de zijdeweefsels van Batoebara (Sumatra's O.K.) sterk geliefd.

[70]) Versta dus: de lui te Pétani zouden deze rollen zijde wel verkoopen aan anderen, welke die weer naar het verdere Oosten zouden willen exporteeren, b.v. naar Banda. Die verkoopers te Pétani waren deels Chineezen, die immers de vaart naar Banda meer aan andere natiën overlieten, gelijk in den aanhef van dit hoofd medegedeeld werd.

[71]) Versta dus: »maar toen was het een volkomen gewas", dus hetzelfde wat op blz. XV (en verg. noot 57) »een groot gewas" heette. Wat daarmee bij den kruidnagel-oogst in de Molukken eigenlijk bedoeld werd, blijkt eerst afdoende uit blz. XVIII en noot 105.

[72]) Er staat in het *hs.*: »sy worden ook veel china gebrocht". Een voorzetsel is natuurlijk uitgevallen. De Jonge, III, p. 154, vulde »naer" in, zonder echter te waarschuwen dat hij dit »naer" zelve inschoof. Doch op blz. XX bij de behandeling van »Bynanor" op Ceram, worden blijkbaar 3 soorten gong's genoemd, nl. Javaansche, Pétani'sche, en Chineesche, die tot elkaar in prijs zich verhielden als 1 : 3 : 9; toch kan die plaats — zie noot 239 — ook nog anders verholden als 1 : 3 : 9; toch kan die plaats — zie noot 239 — ook nog anders verholden als 1 : 3 : 9; toch kan die plaats — zie noot 239 — ook nog anders worden opgevat, en er bestaat dus geen volstrekte zekerheid. Maar het meest waarschijnlijk dunkt mij toch, aan te nemen dat »vuyt" is weggevallen vóór »china", en dat dus bedoeld werden gong's die ook veel *uit* China kwamen.

[73]) D. i. »verheffing".

[74]) Lees »onderrichting".

[75]) Hier is tusschen »ronde" en »span" het cijfer weggevallen of door den kopist overgeslagen, zonder dat deze het bemerkt heeft. Daar de gong's dus gemeten werden naar hun *middellijn* (hier »het breet ofte centrum vant eene ent tot d'ander" genoemd), moet hier, volgens de bekende vergelijking $p = 2\pi r$,

uitgevallen zijn 36$^1/_4$". »Ronde" is natuurlijk »rondte, omtrek", de p der vergelijking (»peripherie").

[76]) Lees »voorgenoemde".

[77]) Hier wordt dus gesproken van eventueele »residerende kooplieden", natuurlijk Hollandsche, op de Banda-eilanden; gelijk daareven bleek (zie noot 64), dat er inderdaad ook te Pétani zulke woonden.

[78]) Ook in 't origineel met stippels opengelaten.

[79]) Een woord is blijkbaar uitgevallen. Lees wel »ongereeckent alle ongelue van brandt ofte water".

[80]) Dus: van 1 er tot 10 opbrengen, 1000 %' dus.

[81]) Dus toen was 1 quintaal = 1 pikoel = 112 Amst. ponden; thans is 1 pikoel = 125 Amst. pond = 61,76 KG. Verg. noot 15.

[82]) Versta: »gesalepen is", d. i. »die er uitstekend de handelsverhoudingen kent".

[83]) Natuurlijk = Batara Gowa, de Heer van Gowa.

[84]) Uitgevallen is waarschijnlijk »te dienen".

[85]) Is afgekort in 't origineel tot »sarle", met een groote streep er boven. Natuurlijk slaat dit op het volgnummer, vooraan in de nu volgende lijst of »rol" vermeld, en welke inderdaad alle volkomen overeenkomen met de door mij, ter meerdere duidelijkheid bijgeschreven, achtereenvolgende cijfers der diverse handelsartikelen. Slechts bij één werd een fout in het *hs.* gemaakt; de Sërasah's tjara-Mëlajoe's worden aangehaald als art. XXIV, moet zijn XIV; deze begrijpelijke vergissing werd dan ook in mijn copie stilzwijgend verbeterd. Het hier dan verder voorkomend afkortingsteeken »R met een haal", wat men als »Rs" of »Rx" wil dient te lezen, is dus = Reaal, niet »Ryxdaelder". — In deze lijst is echter het »mas" waarmee elke regel in het origineel sluit, bij den druk vervangen door een aanhalingsteeken.

[86]) Te voren in de beschrijving terecht »Baftas", nog altijd in Mal. »bafta" of »baftah".

[87]) »Osmani" is wel de goede schrijfwijs, niet »Osinani" zooals hiervóór.

[88]) Lees »Mecania", zooals het hiervóór in de beschrijving heet.

[89]) Hier staat duidelijk »Tschindes", dus Tjinde's.

[90]) Vermoedelijk moet men dit verstaan als: »aanhoen per kati".

[91]) Te voren ook »Balatschier". Nog tegenwoordig is in het Mal. »bëlatju" bekend onder de beteekenis van »ongebleekt katoen".

[92]) Te voren beter »Tscheylles", dus Tjele's; een bekend geruit weefsel.

[93]) Te voren »Borneo Laya".

[94]) Hier slaat de folio-bis in het *hs.* om, en herhaalt daarom.

[95]) Te voren »Beiraran". Niet te verwarren met de roodgeverfde »Beirami's", die vooral uit Cambay kwamen; terwijl we hier witte gaas-achtige doeken uit Bengalen hebben.

[96]) Te voren »Pautgypau", zie noot 68.

[97]) Dat waren *zoogenaamd* kleedjes van Borneo, zooals verderop blijkt, zie noot 122.

[98]) D. i. dus »Salimpoeri's", Mal. »sëlampuri", waarschijnlijk terecht in de Mal. woordenboeken afgeleid van de plaats Serampore, even benoorden Calcutta, waar later de Denen een factorij hadden. In den aanvang van onzen tekst over Masulipatam wordt toch met name gezegd »hier worden ooc veel cattoene lywaden gebracht van Bengale". Doch men zou ook aan het district Salem kunnen denken, ten Z.W. van Madras, waar echter geen Salempore voorkomt.

[99]) Te voren beter »Patta malam" genoemd.

[100]) D. i. »cargaison", cargasoen, lading.

[101]) Versta: »ja".

[102]) Hier en verderop is het teeken »Rx" steeds = Realen, niet »Ryxdaelders", zooals blijkt uit het geheel gelijkluidende teeken waarmee de juist hier gegeven lijnwaden-lijst geprijsd werd. — Naar de hier gegeven inkoopsprijzen van noten, nagelen en foelie zou men dus deze waardeverhouding toen bij uitzondering op Banda gehad hebben tusschen hen drieën: 7 bahar foelie = 10 bahar nagelen = 50 à 54 bahar notenmuskaat, terwijl in den aanhef van ons stuk (zie noot 5) als normale aequatie gegeven werd 7 kati foelie = 10 kati nagelen = 70 kati noten, een verhouding die ook te Makassar soms wel gangbaar was, volgens de hier gegeven getallen.

[103]) Hier blijkt duidelijk dat »leggers" = »overliggende schepen" zijn; zie nog noot 157. De woorden »die u party waren", moeten wel opgevat worden als: »die met u samenwerkten".

[104]) Versta: meen.

[105]) Mal. gantang; hier dus wordt 1 kojan ongepelde rijst = 800 gantang gesteld, terwijl tegenwoordig een kojan gepelde rijst, à 27—30 pikoel, een 5400—6000 gantang inhoudt. — We krijgen hier voorts de belangrijke zekerheid dat in een centrum van rijsthandel, gelijk Makasar in 1603, de *groothandel* (»daernen den handel in dryft") plaats had in *gabah*, d. i. *ongepelde rijst* (verg. noot 33), »half noch in den bolster"; terwijl even verder in den tekst nog blijkt, dat men natuurlijk daarnevens als *scheepsprovisie* ook *gepelde witte rijst* (Mal.-Jav. *bëras*) te Makasar opkoopen kon.

[106]) Dit is dus de verklaring van wat hiervóór gezegd werd: »maer ghy moet de Moluccus sien te treffen op een groot mouson, dat een groot gewas te zeggen is", zie blz. XV en noot 57; ook noot 70. Er behoeft wel nauwelijks op gewezen, hoe Banda met zijn drievoudigen oogst van noten en foelie per jaar, veel meer de *vaste vrachtvaart tot zich moest trekken* dan Ternate, wat slechts één in de 3 jaren een grooten kruidnagelenoogst had. Die periodiciteit van 3 jaren is reeds lichtelijk aangeduid in het Livro van Barbosa (1516), waar deze over »Maluquo" = Ternate schrijft: »vindien ze hem (nl. den kruidnagel) niet plukken binnen verloop van drie jaren, worden de boomen daardoor wild, en wat die daarna dan geven is niets meer waard" (»se ho nom colhem por espaço de tres anos, has aruores ficaom por isso brauas, e ho que depois daom nom ual nada", p. 371 der Port. uitgaaf).

[107]) Er staat »gälten". Verg. noot 104. — Het voorafgaande 32 4 realen het stuc" moet een lapsus weezen. Versta waarschijnlijk: »2 4 realen de 100 ganten".

[108]) d. i. dinar mas, gouden dinar's. Dus te Makasar was in 1603: 1 thail goudgulden-goud = 16 gouden dinar's (van Lat. »denarius") = 16 mas = (in het algemeen ook) 16 realen, soms 13—14 realen.

[109]) Indien we hier onder »guldens" mogen verstaan »goudguldens" = iets, wat wel waarschijnlijk is —, dan werd, in onze tegenwoordige munt overgezet, in 1603 te Makasar de thail van het betere milreis- of kroone-goud gerekend op 44 × *f* 1,40 = *f* 61,60; terwijl daarentegen de thail van het slechtere goudgulden-goud werd gerekend tegen 16 realen of 16 × *f* 2,40 = *f* 38,40, dus ruim $^1/_3$ minder. Op blz. XXI, 2e kol., en zie noot 154, vinden wij bij Oost-Ceram ook het nog veel betere dukaten-goud vermeld.

[110]) d. i. scheermessen. — Maar wat zijn »Thoornspiegels", zooals even verder staat? Spiegels uit Thoorn misschien, in Westpruisen??

[111]) »agit" vermoedelijk = git, gagaat. — De Mohammedaansche roerkransen (Arab. *subhah*) tellen inderdaad niet 99, doch 100 kralen, en wel 2 × 33 en 1 × 34, welke drie series van kralen onderling geschieden zijn door een grooter teeken wat *niet* medetelt.

[112]) »green" moet wel = »greyn" wezen. Versta dus: »breng bijvoorbeeld geen melkwit grein en blauw grein". Verg. Ital. turchino = blauw, hemelsblauw. — De schrijver zegt dus dat te Makasar alléén gewild waren: 1e, bloedkoralen, 2e, gitzwarte kralen; 3e, ivoren kralen. Doch geen andere; — altijd indien ik den tetwat duisteren zin goed verstaan, en dus ook goed geïnterpuncteerd heb.

[113]) d. i. waarschijnlijk: glaswerk wat met emailglas versierd is, in den geest der oude roemers.

[114]) Lees waarschijnlijk »tot dat".

[115]) Hier hebben we dus de belangrijke aanwijzing dat de schrijver dezer Memorie, zoo goed als zeker, in het voorjaar van 1603 te Bantên zich bevond, en daar kon vernemen hoe tot op Jan. 1603 er geen Holl. schepen nog ooit te Makasar waren geweest.

[113]) »Cave" staat er, niet »Lave" zooals De Jonge III, p. 158, transcribeert met een vraagteeken. Doch het is inderdaad Lawe wat bedoeid wordt, de oude diamanten-vindplaats op Borneo's Westkust tusschen Soekadana en Tajan, waarvan de tegenwoordige Soengei Labai nog de herinnering bewaart, en voor welke »Landak'sche diamanten" Soekadana oudtijds de uitvoerhaven was. Merkwaardig is dat hier, naast Bandjarmasin en Lawe (Soekadana), *niet* van de stad Broenei gerept wordt.

[114]) »Lapides"; dit geleerde Lat. meervoud duidt den schrijver aan als iemand die een zekere schoolopvoeding genoten had.

[115]) d. i. Kapoer Baroe, zeker een eigenaardige naam voor Borneo-kamfer!

[116]) Hier bij »Engelschen" hebben we te doen met *goudgewicht*, niet met een munt. Dus 27 Engelschen = $1^1/_2$ stuk van achten (in gewicht). d. i. $1^1/_2$ reaal, zooals die in 1601 voor de Compagnie van Verre te Amsterdam, en in 1602 voor de Compagnie van Verre te Middelburg, in Dordrecht beide geslagen waren. Dus 1 Engelsch = $^1/_{18}$ reaal of stuk van achten (in gewicht) = $^{11}{}^{81}/_{100}$ gr. = 0,657 gram. En 1 thail goud woog dus in 1603 te Makasar en op Borneo »schaers" $1^1/_2$ stuk van achten, of ongeveer $17^1/_2$ gram. Tegenwoordig daarentegen wordt 1 thail goud gerekend = 2 reaal = 54 gram ongeveer. Zie E. Netscher en Mr. J. A. van der Chijs »De munten van Ned.-Indië, beschreven en afgebeeld", Batavia 1863, p. 3, 6 en 97; en zie voor tegenwoordig den Regeeringsalmanak van Ned.-Indië, dl. I, onder »Maten en Gewichten".

[117]) d. i. dus, volgens de hier gewoonlijk gevolgde schrijfwijs van »ou" = ons »oe", »poetiga". Lees echter moestika, d. i. bezoarsteen, oudtijds slangensteen geheeten; of veeleer nog goeliga, wat het meer algemeene Mal. woord is, en bovendien in Borneo's binnenland nog tegenwoordig als »gliga" in gebruik is gebleven.

[118]) »gedaente ys fatsoen".... ?? Er schijnt hier iets uitgevallen te zijn.

[119]) Hier heeft men de Port. »casados", werkelijke »residerende kooplieden", in inlandsche streken.

[120]) Te voren (zie blz. XVII en noot 96) »Cain toneti anders Cain salaia". De term »Cain salaia", dus »Saleyer-doeken", toont aan dat een groot deel dezer »Boeton-kleedjes" inderdaad geweven werden op Saleyer, ook tegenwoordig nog een groot weef-centrum; maar ook de term »toneti" is niet anders te verklaren dan door er Tanete in te zien, het noordelijkste regentschap van het eiland Saleyer, waar ook nu nog de Boetoneezen bij hun varen naar Makasar door Straat Saleyer zeer veel aan wal komen, en geweven Saleyer-doeken aankoopen. Deze Saleyer- of Tanete-weefsels hadden dus in 1603 hun hoofdmarkt op Boeton. — Zéér merkwaardig is, dat in dezen tekst van 1603 het woord saroeng *in het geheel niet* voorkomt, doch wel telkens het woord »kain".

[121]) »leuren en seuren", oudere Ned. uitdrukking voor ons »loven en bieden". Leuren = venten.

[122]) Lees: »op de Westzyde van Java minor", want even verder hier in den tekst blijkt Java Minor = Lombok («Lombou") te zijn: óf wel lees: »op de Oost zyde van Java maior", wat zelfs nog waarschijnlijker is.

[123]) D. i. Jav. kĕbar = Mal. kĕmbar = dubbel, gepaard, tweeling. Zoo goed als zeker is ook het Mal. *gĕbar* van denzelfden oorsprong, hetgeen tegenwoordig beteekent »sprei, dekkleed", maar oorspronkelijk »een doek van dubbele breedte" moet hebben aangeduid.

[124]) Sic! En *niet* »Samarangh" zooals De Jonge, III, p. 159 afdrukte!! — We behoeven niet te twijfelen of we hebben hier het Mal. »salerang", d. i. sĕĕn baan", in tegenstelling dus tot het tweevoudig type der »coobaers" (kĕmbar, kĕbar). Verg. Klinkert (1892): »lerang" = »baan van een geweven stof". We moeten hier speciaal denken aan de smalle Indische weefgetouwen, ook thans nog algemeen in Zuid-Celebes, Timor enz., die doeken afleveren van slechts 52—60 cM. breedte, waardoor men, wil men een flinke lichaamsbedekking er van maken, twee banen overlangs aaneen moet naaien. Twee zulke banen ineengerold, bestemd voor één behoorlijke saroeng, vormden dus samen één »coobaer"; maar de enkele banen heetten »salerang". — Een andere term voor dit ouderwetsche »coobaer" is kain lipat, d. i. »gevouwen, dubbelgevouwen doek", een term nu nog bekend bij den handel op de Kleine Soenda-eilanden; tevens staat hiermede het Mak. en Boeg. lipa, lipaj = saroeng in onmiddellijk etymologisch verband, en hebben dus deze talen voor het beprip »saroeng" een woord, wat dit in 1603 reeds algemeene feit van »inéénvouwen van 2 banen voor 1 saroeng benoodigd" ook naar zijn oorsprong nog letterlijk teruggeeft. Verg. het art. »Sarong" in de Encyclopaedie v. Ned.-I., dl. III. — Hoogstwaarschijnlijk wordt met den in 17-eeuwsche bronnen zoo herhaaldelijk voorkomenden term »cain goelong", dus Mal. kain gulung, of »opgerold doek", iets anders bedoeld dan met »coobaer" of »gobar", al ware het alleen maar omdat beide uitdrukkingen vaak *naast* elkaar voorkomen, en dus noodwendig *verschillende* kleedjes moeten aanduiden (verg. b.v. De Jonge, IV, p. 92, uit 1618; enz. enz.). Toch zou ik op het oogenblik nog niet durven zeggen, wat er dan wél onder verstaan wordt.

[125]) »overlangs" zouden wij tegenwoordig liever zeggen, omdat het samennaaien inderdaad plaats heeft volgens twee samenvallende lengtelijnen; maar het resultaat is dat men »overdwars" een dubbel doek krijgt, een doek van dubbele breedte, een »coobaer"; 52 stucx voor één". Zoowel de effen witte »Madura-Bali" doeken, als de effen zwarte en effen roode, die men ook op Bali als »coobaers" kocht, hetzij met de twee banen in elkaar gevouwen of alreeds samengenaaid, hadden dus alle 5 span breedte bij 2½ vadem lengte, waren dus 1,06 × 2,55 M., en bezaten alzoo de normale afmetingen van een Indonesische kain-pandjang. Alleen de zwarte en roode Balineesche kain's-pandjang hadden eenige ingeweven lijnen van gouddraad aan de einden, d. i. dus: bezaten weêrzijds een kleine rechtlijnige gouddraad-kapala, in den geest dus der Salaloes uit Negapatam, zie blz. XIII, 1e kol. — Elke afzonderlijke baan, »salerang", was derhalve 53 à 54 cM. breed.

[126]) »roodt carsey", dus rood karsaai, gekeperd grof rood laken, o. a. voor wambuizen weleer veel gebruikt.

[127]) Hieruit blijkt dus, dat reeds in ± 1600 Bali de suprematie over Lombok bezat; iets wat nog geenszins algemeen bekend is. Gewoonlijk wordt het voorgesteld alsof dit het eerst in 1740 het geval werd, zie toch Encyclopaedie v. Ned.-I., II (1899), pag. 432, 2e kol.

[128]) D. i. dus »Bima" en »Kore" (verg. laag-Jav. Kore = hoog-Jav. Kontĕn, ook soms Kori), op Oost-Soembawa. Misschien te zamen het in oude Jav. beschreiden genoemde rijkje Dompo vormend?

[129]) »Lesartera" = Salaparang (dus Lombok)?? Of zit er iets van »Sumbawa"in??

[130]) = de Ceram'mers. — Deze Soembawa-kleedjes worden op blz. XXI, 1e kol., uitdrukkelijk »Cain cori" en »Cain coory" geheeten. Ook nu nog zijn de op Soembawa geweven kain's in groote Schotsche ruiten, erg bont.

[131]) Hier heeft men dus het ook tegenwoordig veel voorkomend geval, dat de 2 banen, die, overlangs later samengenaaid, te zamen het kleedingstuk zullen vormen (saroeng of kain-pandjang), aanéén geweven worden, dus één baan vormen van dubbele lengte, welke dan eerst in tweeën gedeeld moet worden vóór het overlangs-samennaaien. Zoo'n dubbele Soembawa-baan was dus 4 span breed en 2 vadem ruim lang, of 0,85 × ongeveer 3,60 M., hetgeen een saroeng gaf van 1,70 M. breed (of hoog) bij 1,80 M. lang (of wijd). Wij hebben hier blijkbaar te doen met de, als slaapzakken er uitziende, zeer breede saroeng's zooals vooral de vrouwen op de Timor-eilanden ze tegenwoordig nog dragen, die van boven de borsten tot bij de enkels neervallen, en dan zelfs vaak uit 3 en 4 banen zijn samengenaaid.

[132]) Hier wordt dus Endeh, in plaats van aan de Z.O. kust van Flores — welk eiland hier niet genoemd wordt —, gelegen geacht op Soembawa!

[133]) Dit »64 article", even verder, bij de behandeling van »Bynanor" (verg. noot 140), opnieuw genoemd naar aanleiding van den inkoop van Sago, kan op niet anders doelen dan op hetgeen over Sago geschreven wordt onder het hoofd »Boulv/ boullv/", op deze zelfde blz. XX, 2e kol.

[134]) »tongala" = Mal. »tĕnggalung". Muskus heet inderdaad in 't Jav. »dedes", wat dus ook in de Molukken blijkt in zwang te zijn geweest, in plaats van 't Maleische »kasturi" en »djĕbat".

[135]) Dit is de plaats, die als »Banaor" voorkomt bij Couto, Dec. IX (1e ed. 1616), p. 34 (èn editie van 1786, en als »Binauwer" by Valentijn (II, fol. 62, 2e kol.); verg. toch Tiele in Bijdr. Kon. Inst. 4, IV, 1880, p. 448 noot 2. Volgens de tevens door Valentijn gegeven kaart, en de analoge kaart van Rumphius welke in het Rijksarchief berust als behoorende bij diens Beschrijving van Ambon, lag deze plaats N. ten O. van Banda, op Ceram's Zuidkust; en niet N.W. van Banda, zooals onze tekst geeft. Op kaarten uit de 19e eeuw vindt men het niet meer terug.

[136]) Versta suit den rossen", dus ros-achtig.

[137]) Indien het »3 & 2 mael" letterlijk opgevat mag worden, dan heeft men hier (verg. noot 71) drie soorten van goug's, die uit Java, Pĕtani en China, welke in hun prijzen zich verhielden als 1 : 3 : 2. Maar misschien is het een slordige zegswijs voor »2 of 3 maal", en dan veranderen niet alleen de prijsverhoudingen, doch zou ook de term schineesche gongen" slechts een nadere omschrijving kunnen zijn van het begrip »patanische gongen". Volle zekerheid dat we hier dus met 3 soort, niet 2 soort gong's te maken hebben, is er daarom niet.

[138]) D. i. dus bij de behandeling van »de oprechte Seeramsche Sagouw", die hier even verder, bij de bespreking van Goele-Goele op Ceram, volgt. Zie toch de cijfers in de lijst van blz. XX-XXI gegeven voor de »gongen Java". Die van 2 span deden per 3 stuks maar 3—4,000 sago-koeken, terwijl de betere soort — belasa wordt daar weer niet aangeduid, of dat nu Pĕtanische, of Chineesche waren — per stuk er 2000 opbrachten, dus 2 maal 2000 duur waren.

[139]) Moet men dit opvatten als »die als profijt het wel overtreft", of hebben we hier een gewone schrijffout voor »diet wel verstaet", d. i. dus »voor hem die het wel verstaat"? — Curieus is dat Binaoer, hoewel midden op de Zuidoostkust van Ceram gelegen, toch niet als »recht Ceram" gerekend werd. Dit lag oostelijker, bij de Z.O. kaap, het sago-land bij uitnemendheid.

[140]) D. i. Goele-Goele, aan de uiterste Z.O. punt van Ceram, zie blad 16 (uitgegeven in 1898) van den nieuwen druk van Stemfoort en Ten Siethoff's Atlas; wat echter *niet* op een eilandje, maar wel degelijk aan den vasten wal van Ceram ligt.

[141]) d. i. »ergens".

[142]) Versta »oeerschrijven".

[143]) Aldus in 't handschrift aangegeven met een dubbele lijn van 9,3 c.M. lengte.

[144]) Het waren dus koeken — eenigszins in den vorm van scheepsbeschuit — van 9,3 × 9,3 × 9,3/5 cM³ = 57 cM³ inhoud.

[145]) Dus 1 lakar = 20 sago-koeken, wier totale normale hoogte dus 4 × 9,3 c.M. = iets meer dan 37 c.M. was. — Naar Dr. Juynboll mij vriendelijk mededeelt, is dit in 1603 op Ceram bij den sago-handel gebruikelijke telwoord »lakar" = 20, verwant aan de volgende woorden in de Minahasa en Philippijnen, die alle »veel, een hoop, een menigte" aanduiden: Boelonesch *lakĕe* (hoop, menigte, veel, menig), Tondanosch idem, Tonseasch *dakĕd*, Bëntenanesch *rakĕl*, Bikol *dakol* (veel), Ibanag *dakal* (iets groots), Bisaja *dakë*, Iloko *dakël*. Ook acht hij wel mogelijk dat, naar ik giste, dit etymologisch samenhangt met Jav. »lakar" = »dakar" = »dasar" = grondslag; doch de vraag mag zijn of we hier ook niet het spoor vinden van het Jav.-Mal. telwoord »likor" = 20?

[146]) D. i. dus 1 pĕkoe = 50 lakar = 1000 sago-koeken. Het — waarschijnlijk Cochin-Chineesche of Annamitische — woord pĕkoe = Mal. riboe = 1000 komt niet slechts tegenwoordig op Bali en Lombok nog voor bij het tellen aldaar der geelkoperen kepeng's, maar wordt in Begin ende Voortgangh, I, 1646, IIe Stuk, p. 73-76, uit 1597 reeds met name voor de stad Bantam genoemd in deze verhouding: 1 pĕkoe = 5 atak = 1000 pitjis of caixa's; evenals Zollinger voor Lombok in 1847 deze verhouding aangaf: 1 boengkoes = 10 pĕkoe of sioe = 50 atak = 10,000 kepeng of pitis (Tijdschr. v. Neêrl. Ind., 9e jrg., 1847, II, p. 322).

[147]) Lees wel »vaarwater". Bedoeld is blijkbaar de geringe afstand van Banda tot Goele-Goele.

[148]) »slaag(s) komen" = er in slagen.

[149]) Inderdaad komen de hier aangehaalde »artikelen" weer volkomen overeen met de cijfers, welke de volgorde dezer handelsmemorie er aan gaf. Doch die cijfers zijn hier gewoon geschreven. Voor de analogie heb ik ze echter met Romeinsche cijfers gezet.

[150]) Uit de schrijfwijs van tal van Maleische telwoorden die hier nu volgen, blijkt duidelijker dan ergens anders in ons *ka.*, hoe de tweeklank »ou" in vele woorden, zoowel inheemsche als vooral ook uitheemsche, moet uitgesproken worden als ons tegenwoordig »oe"; men denke daarbij ook aan ouderwetsche spellingen als »couckebacker" = koekbakker, Houck = Hoek, Snouck Hurgronje enz., Daarentegen zal »ouw", zooals b.v. hier zoo vaak voorkomt in »sagouw", wel als het tegenwoordig »sauw" steeds uit te spreken zijn, verg. »stouw".

[151]) Aldus staat er; maar dit is natuurlijk onzin, vergeleken met de voorgaande prijzen. Uit het »tenga doua Riuou y Doua" blijkt, dat men moet lezen »1500/ ooc wel 1700." — Het »traks in den tekst volgende »bassen" is een licht soort scheepsgeschut, het Mal. *lila*, terwijl de »gotelyngen" die op blz. XXI, 2e kol. genoemd worden, blijkens den prijs in sago, zwaarder scheepsgeschut vormden, het Mal. *marijam*, iets als nu ons veldgeschut.

[152]) Verg. noot 108. Indien we hier de gemiddelden nemen, dan stond te Goele-Goele in 1603 dukatengoud tot kronengoud en tot goudgulden-goud als 10: 7,5: 6,5; en was dus kronengoud hier minder in aanzien dan te Makasar, doch gold het dukatengoud ½ meer dan het goudgulden-goud, en ⅓ meer dan het kronengoud.

[153]) Tusschen »vermangelen" en »die de Arous Keys te Banda brengen" zou, volgens De Jonge, III, p. 163, uitgevallen zijn »tegen" en nog een woord. Is dit wel juist?? Zooals de zin er staat, kan men er niets anders uit lezen, dan dat de Bandaneezen de gele kralen inruilden voor zich zelf, die de Aroe'ers en Keibewoners op Banda brachten *van Ceram's Z.O. punt*; want het is wel waarschijnlijk dat de Aroe- en Kei-bewoners bij hun vaart om de West éérst Goele-Goele aandeden voor sago, en daarna pas Banda voor kleedjes, vooral *baftа's* (zie blz. XI, 2e kol.). Waarschijnlijk brachten de lui van Kei en Aroe een deel van de *parandjirugels* en de *massooi* te Goele-Goele, waarvan even verder in den tekst sprake is; en vonden zij er o. a. de *gele kralen*, die de Javanen daar te Goele-Goele rechtstreeks gebracht hadden. — Natuurlijk hebben we hier te doen met moetisalah's, die echter toenmaals wel bijster goedkoop waren, 2 kati tegen 3 kati muskaatnoten!

[154]) »Serenponders/Carnisses" sic! Wat beteekenen deze beide? Het woord »carnisser" moet wel meer in oude koloniale bescheiden voorkomen, werd mij op het Rijksarchief verzekerd. In elk geval moet het een soort »Neurenbergerij", *quincaillerie*, kramerij geweest zijn.

[155]) Hier blijkt wel het allerduidelijkste hoe »leggers" zooveel als »voor anker liggende vrachtschepen" waren, »drijvende magazijnen", welke toebehoorden aan koophui die aan den wal zelf woonden, en waarschijnlijk zoo'n drijvende bewaarplaats veiliger vonden dan een opslagplaats op grondgebied van inlanders; terwijl het daarna genoemde »jacht" dan als snelzeilend vaartuig dienst moest doen om weer nieuwen voorraad te halen van elders, tegen inruil daar van eigen magazijn-goederen.

[156]) Versta: »strooien".

[157]) D. i. »reuk". De »mĕsoji" (Jav.), of »mĕsuwi" (Mal.), ons »massooi" van tegenwoordig, is de vooral op Nieuw-Guinea voorkomende Massoia aromatica Becc. Ook in de hier gegeven schrijfwijs »massooi" moet »ou" uitgesproken als tegenwoordig »oe".

[160]) Dus »salĕmping", van Mal. »lĕmping" = platte dunne koek, en Jav. »lempeng" = oblie-achtig gebak.

[161]) Hier hebben we dus achtereenvolgens Mal. »laksa" = 10,000; »kĕti" = 100,000; en »djuta" = 1,000,000.

[162]) Uit het *ka.* blijkt hoe dit een vergissing is van den kopiist, daar dit getal daar onmiddellijk onder 800 staat. — Overigens zijn al de verdere getalsnamen volkomen goed hier in Maleisch bijgeschreven, zij het dan ook in wat rare spelling. — Daarbij is »ou" = tegenwoordig »oe" steeds.

[163]) Aan het einde dezer Memorie is het van praktisch belang een alphabetischen klapper te geven op de 41 soorten van kleedijes, die in dit stuk van 1603 vermeld staan. Daarbij zal overal, in aansluiting met wat de schrijver zelve deed, de Maleische naam van het doek, indien nog tegenwoordig bekend, als de voor onze Oost meest gewichtige vooropgesteld worden; soms ook de Javaansche, indien algemeener bekend, maar wat dan nader even aangegeven wordt. Soms is de Javaansche naam nog de éénige die in leven bleef; en een enkelen keer is gewezen moeten worden op den nog levenden Portugeeschen naam. Die namen welke *niet meer* in 't Maleisch of Javaansch voorkomen, gaan *tusschen aanhalingsteekens* en in de oorspronkelijke spelling van het stuk, waarbij alleen de »ou" = ons Holl. »oe", steeds als » getranscribeerd worden ter wille der internationale schrijfwijs. Na den naam van het doek, volgt de plaats waar het gemaakt of verkocht werd; en daarna het Romeinsche cijfer, waarmee het in deze Memorie door mij voorzien werd (verg. noot 1), en waardoor het doek met zijn beschrijving dadelijk in dezen tekst terug te vinden is, aangezien die Romeinsche cijfers volkomen regelmatig doorloopen.

Doch dan bracht ik vooraan nog een, mijns inziens zeer belangrijke, aanwijzing aan. Ik wilde scherp onderscheiden tusschen geweven en gebatikte (of ook gedrukte, dus getjap'te) stoffen. Alles wat geweven goed is, draagt vooraan bij den naam *niets*; alles wat zonder twijfel met was bewerkt werd, dus een »schegbatiks, draagt vooraan een *sterretje*; en bij die doeken waaromtrent ik nog geen stellig oordeel durf vellen, of ze gebatikt dan wel op andere wijze (b.v. door stempeldruk met chemische reagentia) vervaardigd werden, staat vooraan een *sterretje met een vraagteeken*. De effengeverfde doeken worden als geweven beschouwd.

Waar »weefwijze" als grondstof vermeld staat, heeft men katoen; anders wordt steeds zijde, of halfzijde (verg. noot 68 aan 't eind) uitdrukkelijk toegevoegd. Ook worden de hoofd-variëteiten der kleur waarin éénzelfde doek vervaardigd werd, tot meerder gemak even aangeduid. Voor het uitrekenen der in deze Memorie opgegegeven afmetingen zij verweren naar de aequaties van noot 19. Ook vergelijke men de lijst van blz. XVII.

Bafta, baftah. Te koop te Dabul. Witte en zwarte. II
„Beiraram". Bengalen. Wit..... XXXVIII
Bĕlatju. Negapatam. Wit in 3 kwaliteiten;
zwart in ééne..... XXI
„Borneo Laya". D°. Wit..... XXIV
„Canykyn", Port. „canequim". Te koop
te Dabul. Wit..... V
*?„Carycam". D°. Roode en blauwe; met
figuren opgeschilderd?..... III
„Cassiope". Masulipatam. *Halfzijde?*
Kleur? Gestreept..... XXXIII
Chasah bĕsar (= groot gaas). Bengalen.
Wit..... XXXV
Chasah kĕtjil (= klein gaas). D°. Wit..... XXXVI
„Chautar" (Port.) = „Sutar". Masulipatam. Witte en blauwzwarte..... XXVI
Dĕragĕm (Jav.) & Dĕragĕm kĕbar (Jav.).
Palikat. Tweekleurig..... XI
Dĕstar merah (= roode tulbanden). Masulipatam. Rood..... XXXI
Gĕbar, verg. kĕbar in Dĕragĕm, Kain
Bali, Kain kĕbar, Sĕrasah kĕbar.
Kain Bali, meestal kĕbar (dubbel). Bali.
Witte (Madura Bali), bonte, roode,
zwarte..... LVIII
Kain kĕbar (of gĕbar?) (Jav.). Masulipatam. Bruinachtig blauw, gestreept..... XXXII
Kain Kore. Oost-Soembawa. Meestal
dubbel. Bont..... LX
Kain Lombok. Lombok. Kleur?..... LIX
Kain mandil. Masulipatam. Blauw met
witte strepen..... XXX
Kain mogah (moga). D°. Geel en geribd
als rips..... XXVII
Kain Salajar of Kain Tanete. Te koop
op Boeton. Kleur?..... LVII
Kain „Turia", zie „Turia"; Kasa =
Chasah; Madura Bali, zie Kain Bali.
„Mecani". Te koop te Dabul. Wit..... VI
Mori (Jav.); Muri, muris (Mal.); & Mori
Congo. Masulipatam. Geelwit..... XXV
„Osmani". Te koop te Dabul. Groene en
blauwe..... IV
„Patta" (= Mal. patam?). A. Palikat.
Gestreept, met roode of blauwe „hoofden"... XII
B. Pĕtani. *Halfzijde.* D°. uiterlijk..... XLV
„Patta malam". Masulipatam. Blauw,
met witte strepen..... XXIX
„Patta" sutĕra of Tjara Mĕlaju sutĕra.
Pĕtani. *Zijde.* Uiterlijk als „Patta"..... XLIV
„Pautgypau" (Cant. pun-ki-pä). D°. *Halfzijde.* Changeante kleuren..... XLVI
Poleng (Jav.) of „Tjambe". Negapatam.
Geruit..... XXII
Rambuti. Bengalen. Wit..... XXXVII
„Salalus". Negapatam. Zwarte en blauwe..... XX
„Sattu pacoora". Bengalen. Wit..... XXXIV
Sĕlampuri. Masulipatam. Witte en zwarte
(hitam)..... XXVII
*Sĕrasah kĕbar (of gĕbar?). Palikat. Gebloemde sitsen..... XV
*Sĕrasah tjara Mĕlaju. D°. D°. uiterlijk..... XIV
„Sutar" („soutar"), zie „Chautar"
Sutĕra tĕluki. Te koop te Pĕtani, uit
China. *Zijde.* Gebloemd damast..... XLVII
*„Tapi" sĕrasah. Palikat. Gebloemde sitsen... XIII
„Tjambe", zie Poleng. Tjara Mĕlaju
sutĕra, zie „Patta" sutĕra; *èn hieronder.*
Tjawĕni (Jav.). Te koop te Dabul. Wit, met
gekleurde zijden nopjes..... VII
Tjele. Palikat. Witte en gele, met zwarte ruitjes. XVI
Tjinde (Jav.); Tjindai (Mal.). Te koop te
Dabul. *Zijde.* Veelkleurig..... VIII
*„Tulupucan". Negapatam. Gebloemde
sits, met rooden of zwarten grond,..... XXIII
*?„Turia" (Port.) Te koop te Dabul. Gebloemde (gedrukte?) sits met rooden
grond (t. merah), of groenen d°. (t.
hidjau)..... I

Daarbij was tjara Mĕlaju (letterlijk: Maleier-trant; op z'n Maleisch) de algemeene uitdrukking voor die kleedjes, welke — zie blz. XII, 2e kol. en noot 30 — 5 span breed waren en 2 vadem lang, of 1,06 × 3,40 M.; met andere woorden: Indonesische kain's-pandjang waren in hun maat. Daaraan voldeden in deze lijst: de Dĕragĕm, Kain mogah, alle soorten van Patta, Pautgypau, de meeste Poleng, de Salalus, en Sĕrasah tjara Mĕlaju.

Van ontwijfelbaar gebatikte kleedjes in deze beide lijst vinden we dus alleen maar de 3 soorten van Sĕrasah's, welke te Palikat gemaakt werden (sĕrasah kĕbar, sĕrasah tjara Mĕlaju, en »tapi" sĕrasah); alsmede de »Tulupucan's" — in latere Holl. koloniale bronnen nog voorkomend als Telpocan's —, die uit Negapatam kwamen. Samen dus slechts 4 soort gebatikte doeken van de kust van Koromandel, tegen 35 weefsels uit geheel Voor-Indië.

Omtrent den juisten aard der te Cambay en Chaul gemaakte »Carycam's" en »Turia's", welke te Dabul te koop waren, durf ik echter voorloopig geen beslist oordeel vellen.

BIJLAGE IV.

Rapport, dd. Batavia, 25 Mei 1855, van den geëmployeerde der Factorij van de Ned. Handelmaatschappij aldaar, den Heer D. F. A. Bauduin — den steller ook van Bijlage I hiervóór — over het Inlandsche Roodverven te Makassar. [1])

[Hs. uit het Archief der Ned. Handelmaatschappij te Amsterdam, op 10 Nov. 1904 aldaar aangetroffen].

„OVER HET ROODVERWEN VAN KATOENEN STOFFEN TE MACASSAR.

Deze industrie was vroeger te Macassar zeer algemeen, doch de invoer der Europesche Roode Garens en Weefsels, heeft haar bijna geheel doen verdwijnen en weinig personen geven zich nog de moeite om zelf te verwen, vooral daar hunne middelen ontoereikend zijn om het zoogenoemd Adrianopel Rood te vervaardigen en zij als vaste kleur alleen het rood der niet geaviveerde krapkleur kunnen verkrijgen.

De informatien welke ik omtrent deze verwing en de daarvoor gebezigde stoffen heb ingewonnen, komen op het volgende neêr.

Men heeft 3 Verwstoffen :

1. Kasoemba.
2. Benkoeroe. [2])
3. Kajoeropis. [3])

De 1e is eene Bloem welke van Torothea (Zuidelijk Celebes) [4]) en ook van China wordt getrokken. Zij dient te Macassar uitsluitend tot het rood verwen van Weefsels. De kleur is helder Carminrood, doch biedt geen wederstand aan de werking van licht, lucht, alcaliën enz: en heeft dus weinig waarde voor de katoenverwerij.

De Inlanders gaan bij de verwing daar mede als volgt te werk :

De Kasoemba wordt fijn gemaakt, geweekt in water tot dat dit geene geele kleur meer aanneemt en dan vermengd met 1 deel asch van katoendoppen op 5 deelen Kasoemba.

Dit mengsel wordt in een digt geweven doek boven een vergaarbak gehangen en men laat er water doorzijpelen.

Voor eene donkere nuance is 1 deel water op 1 deel kasoemba noodig.

Bij dit vocht voegt men het sap eener citroen Djerok Kasoemba [5]) genaamd ; oogenblikkelijk wordt het rood en is voor de verwing gereed, die eenvoudig bestaat in het indompelen der daarvoor bestemde stoffen.

Over het algemeen heeft dus deze bloem dezelfde eigenschappen als de in Europa gebezigde Saffloer en zou daarvoor in de plaats kunnen treden.

De Bencoeroe-wortel kan overvloedig van Boeton getrokken worden. [6]) Fijngemaakt heeft het poeder eene zwartachtig groene kleur, welke in donkerrood overgaat, zoodra men met water eene stijve pap vormt en die aan den invloed der lucht blootstelt. De prijs wordt thans geschat op *f* 10.— à *f* 12.— per picol, doch daar deze wortel nog niet onder de gewone handelsartikelen is opgenomen en de bevolking zich niet op het verzamelen daarvan toelegt, zoo gelooft men dat bij aanzienlijke inkoopen eene groote prijsvermindering zou kunnen ontstaan.

Het Kajoe Ropis vindt men te Macassar, Maros, Goa enz: en kost thans Ca. *f* 25.— per picol.

Deze boomschors heeft voor Europa geene waarde, daar zij in de verwerij geene rol als kleurend bestanddeel kan vervullen en vermoedelijk dezelfde werking moet uitoefenen als het looi- of galnotenzuur in de Europesche roodverwerij.

De Inlanders te Macassar bezigen de 2 laatstgenoemde stoffen gezamenlijk voor het roodverwen van Garen. [7]) Zij dompelen dit eerst in een mengsel van 3 deelen aschloog en 1 deel Boomolie en laten het daarin Ca. 14 dagen.

(De asch daarvoor gebezigd is die van gebrande paddie stengels).

Daarna spoelt men het garen in slappe aschloog uit en laat het droogen. [8])

De bovengenoemde verwstoffen worden zoo fijn mogelijk gemaakt en men mengt

2 deelen Benkoeroe
& 1 deel Kajoe ropis

met water tot eene soort van pap, waarin het garen nu 3 dagen verblijft. Daarna voegt men er wat meer water bij en laat het garen in het mengsel gedurende een uur koken.[9])

Uitgewrongen, gespoeld en gedroogd zijnde,

wordt het garen nogmaals in bovengenoemd mengsel gedompeld, op nieuw gekookt en eindelijk in Zeewater uitgespoeld.

De kleur van het garen is dan bruin rood en daar het geen der Mechanische bewerkingen ondergaat die in de Europesche fabrieken bij de baden van olie, aluinoplossing enz: worden aangewend, zoo blijft het sterker dan de Europesche Garens.

De groote overeenkomst welke ik meende te ontdekken in deze wijze van rood verwen en die welke in Europa met de meekrap in gebruik is, deed mij veronderstellen, dat de eigenschappen van den Bencoeroe-wortel en die der meekrap ongeveer dezelfde moeten zijn, en men misschien met voordeel van de eerstgenoemde verwstof zou kunnen gebruik maken bij de fabriekatie van het Adr: Rood.[10])

Eenige proeven door mij genomen hebben dit vermoeden bevestigd, en ik voeg hierbij eenige monsters van de verkregen uitkomsten, die hoewel zeer gebrekkig door het volslagen gemis aan behoorlijke toestellen en de noodige ingrediënten, toch voldoende zijn om aan te wijzen dat de Bencoeroe zeer rijk aan kleurstof is.

Het monster A is geheel behandeld volgens de Europesche manier van bereiding voor het Kraprood; het gezuiverde doek is in Schapenmest, Soda, boomolie, galnoten- en aluinbaden bereid, en daarna in een afkooksel van Bencoeroe geverwd zijnde, levert de bruinrode kleur veel gelijkenis op met die welke door meekrap wordt verkregen. Om dit rood te aviveren, en meer tot het Adr. rood te doen overgaan, ontbreken mij alle benoodigdheden.

Wat de vastheid der kleur aangaat deze is buiten allen twijfel, zijnde een lapje katoen geverwd gelijk monster A gedurende een uur in eene sterke Zeepoplossing afgekookt zonder het minste nadeel; integendeel is de kleur verbeterd.

Dat het Kajoe ropis geheel overbodig is bij de reeds behoorlijk op Eur. wijze toebereide weefsels, blijkt uit monster B, zijnde geverwd in het Macassaarsche mengsel van $^2/_3$ Bencoeroe en $^1/_3$ Kajoe ropis, en geen noemenswaardig verschil met monster A opleverende, dat niet kan worden toegeschreven aan eene grootere hoeveelheid Bencoeroe in het verwbad.

Ik heb mij overtuigd van de onmogelijkheid om de Weefsels op de gebrekkige[11]) Macassaarsche wijze toebereid eene gelijkmatige kleur te geven; monster C levert hiervan het bewijs.

Het Kajoe ropis is daarbij hoogst noodzakelijk daar het de plaats vervult van een der in Europa gebezigde zamentrekkende afkooksels van galnoten, Sumak enz:, even als de in de asch van paddie stengels aanwezige zouten een deel der Europ. bijtmiddelen vervangen.[12])

Het monster D op Macassaarsche wijze bereid en zonder bijvoeging van Kajoe ropis geverwd, doet het onderscheid met het vorige duidelijk zien.

Al de verkregen uitkomsten vergelijkende, en den aanzienlijken prijs in aanmerking nemende, welke de fabriekanten in Europa voor de meekrap moeten besteden, zoo geloof ik dat de Bencoeroe-wortel in vele gevallen daarvoor in de plaats kan treden. Van de bepaling der quantitative kleurstof daarin voorhanden zal dit voornamelijk afhangen, en dit vraagstuk op te lossen is mij niet mogelijk bij de geringe en bijna onbruikbare middelen die mij ten dienste staan. Ik voeg daarom van de verwstoffen te Macassar gebezigd een monster hierbij, voldoende, om door bekwame handen onderzocht zijnde, de waarde daarvan te doen kennen.

BATAVIA, 25 Mei 1855.

De Geëmployeerde van de factorij der Ned. Hand. Maatschappij.

(*w. g.*) D. F. A. BAUDUIN".

1) Dit is dan het Rapport waarheen de steller onzer Bijlage I — zooals thans bekend wordt, de heer D. F. A. BAUDUIN; verg. onzen hoofdtekst, blz. 218, en noot 1 — zelve verwees, toen hij op 2 Sept. 1855 zijn tweede Rapport te Batavia afsloot, over den eigenaardigen aromatischen geur der Java-batik's. Immers hij schreef (zie Bijlage I, p. IV, 2e kol.) over den *mèngkudu*-wortel te Batavia gebruikt: „De *akar mangkoedoe* is zooals men mij verzekert dezelfde wortel als die waarvan ik onlangs eenige bijzonderheden heb medegedeeld onder den naam van *Benkoeroe* te *Macassar* daaraan gegeven". Terwijl hij even verder (ibid.) zich aan die beschrijving refereerde, door te zeggen: „De voornaamste eigenschappen als kleurmiddel meen ik vroeger genoegzaam te hebben opgesomd, om hierover niet verder te spreken." — Deze Bijlage IV behoort dus onmiddellijk bij Bijlage I; zij is er zoo te zeggen het complement van. En waar ik op p. IV, 2e kol. noot 3, en p. VIII, 1e kol. noot 4, reeds wees op het belang om deze Makassar-memorie terug te vinden, daarbij aangevende dat zij zich wel te Amsterdam in het Archief der Ned. Handelmaatschappij zou bevinden, acht ik mij gelukkig haar thans aldaar bij persoonlijk onderzoek, en met voorlichting van den Bibliothecaris JOH. PETERS, inderdaad te hebben teruggevonden, en hier te kunnen publiceeren. — Deze Nota werd onder geleide-schrijven dd. Batavia 19 Junij (door een schrijffout staat er „19 Mei") opgestuurd door de Factorij der N. H. M. te Batavia aan de Directie te Amsterdam. In dit geleideschrijven wordt nog medegedeeld dat de „bijzonderheden" voor deze Nota over de „Benkoere.... te Macassar" werden „bijeengezameld" „door onzen Geëmployeerde D. F. A. BAUDUIN tijdens deszelfs verblijf aldaar". De gegevens zijn dus te Makassar-zelf door dezen degelijken onderzoeker bijeengebracht.

2) Mak. *bingkuru* = Mal. *bèngkudu* of *mèngkudu* = Jav. *kudu* = Morinda citrifolia L. [thans, naar den Index Kewensis: *Morinda tinctoria Roxb.*], een Rubiacee, evenals onze Meekrap.

3) Mak. *ropisi* = Boeg. *aropi* = Baccaurea Minahassae Koord.; vroeger werd dit geslacht Pierardia geheeten; aldus vermeldt b.v. MATTHES in zijn Mak.-Holl. Wdb., 2en druk, 's-Grav. 1885, p. 583 de *ropisi* als „boom, welks bast als verfstof gebezigd wordt, de *Pierardia Teijsm.*" De oud-res. De CLERCQ, die een volledig Ned.-Indisch Plantkundig Woordenboek in hs. heeft en mij vorenstaande inlichtingen gaf, schrijft hij over dezen boom o.a. ook nog: „De bast wordt geweekt als gele verstof gebezigd o. a. tot kleuring van het vlechtmateriaal der u stellig niet onbekende Minahasa'sche sigarenkokers". Dit Baccaurea- of vroeger Pierardia-geslacht heet op Java *kèpundung*, Soend. en Batav. Mal. *menteng*.

4) Versta: de Toerateja-landen in Zuid-Celebes, dus de landschappen Laikang, Bangkala, en Binamoe, tusschen Takalar en Bonthain. Merkwaardig is, dat ook RUMPHIUS reeds in ca. 1695 — verg. onzen hoofdtekst, blz 278 en noot 2 aldaar — na de Balien Soerabaja-*kasumba* als 1e soort, die van „Turatte" = Toerateja opsomt als 2e soort, en de Bimaneesche als 3e soort.

5) Dus Mal. *djêruk kasumba* = een speciale „Kasoemba-citroen", waarvan het citroenzuur het kasoemba-geel in rood veranderde. — De *kasumba* is natuurlijk precies hetzelfde als onze „saffloers", dus beide Carthamus tinctorius L.

6) Hier wordt dus speciaal het eiland Boeton vermeld, als

streek waar uitstekende mèngkoedoe-worte van daan kwam. Dit getuigenis is te kostbaarder omdat het eenerzijds *niet* door RUMPHIUS in ca. 1695 bij zijn trouwens zeer beknopte beschrijving van den „Naauwbladige(n) Bancudie- (lees: Bancudu-) Boom" vermeld wordt (Kruid-Boek, III, fol. 157—158), doch anderzijds juist in staat stelt den aard te bepalen der reeds in 1603 bekende en veel verhandelde Boeton-kleedjes; zie Bijlage III, noot 96 en 122, aldaar blijkende *„kain Tanete"* of *„kain Salajar"* in den handel toenmaals te heeten, die echter gedeeltelijk in Boeton-zelf gemaakt werden, en vandaar veel naar de Molukken vervoerd. Waar ik op blz. XXV, 2e kol. hiervóór de kleur nog geheel onzeker moest laten, durf ik thans wel zeggen, dat het Mèngkoedoe-Rood in deze weefsels een rol moet hebben gespeeld; niet onwaarschijnlijk waren het rood-en-wit geruite weefsels, geheel in den geest van de tegenwoordig uit Zuid-Celebes welbekende *lipa-lipa djene* of *lipa-lipa pabasa*, d. i. „bad-saroeng's".

7) Men wordt hier dadelijk herinnerd aan het gezamenlijk gebruiken op Java van *mèngkudu*- en *djirak*-bast, dus van Morinda citrifolia L. met Symplocos fasciculata Zoll. De reden van dit gezamenlijk gebruik op Java blijkt uit onze XIVe Paragraaf (p. 330—352).

8) Dit is dus de Makassaarsche manier van het Jav. *ngètèli*; zie onzen hoofdtekst blz. 178—190. Welke olie precies met den term „Boomolie" bedoeld wordt, blijkt niet; vermoedelijk *djarak*-olie (Ricinus communis L.). Ook wordt er alleen van „droogen" gesproken, na dit veertiendaagsch bad van olie + loog on uitwasschen in slappe loog; doch het blootstellen aan de zon werdt niet vermeld, hetgeen wel zeker eene omissie is.

9) In dit „KOKEN", en even verder „OP NIEUW GEKOOKT", ligt de groote belangrijkheid van dit rapport. Het blijkt toch dat men in 1855 aan de Zuidkust van Celebes *niet* de antieke Javaansche roodkuip toepaste, de koude roodkuip dus, doch dat men er, geheel in Koromandel-trant, het Rood inkookte. Dit is zulk een enorm verschil in verftechniek, dat de groote waarschijnlijkheid er vóór is, dat dit snel-procédé door de zeevarende Makassaren (èn Boegineezen) inderdaad aan de Klingaleezen ontleend is. Hoe deze Javaansche koude roodkuip precies werkt wordt in onzen hoofdtekst, XIVe Paragraaf, afdoende beschreven; terwijl daar, als merkwaardige tegenstelling, op p. 287 de warme roodkuip der Filippijnen vermeld werd, volgens den tekst van den bekenden botanicus Fray MANUEL BLANCO; waaruit men zal zien, dat de Javaansche koude roodkuip de antieke Oostersche roodververij vertegenwoordigt *tegenover* de versnelde Koromandelsche èn Makassaarsche èn Filippijnsehe roodverving met behulp van koking. — Welke rol aan het „Kajoe ropis", dus het Mak. *ropisi*, in deze roodkuip van Zuid-Celebes waarschijnlijk moet toegeschreven worden, is daar tevens nader aangegeven (p. 342—345).

10) Deze zinsnede is vrijwel overbodig. De *mèngkudu* en meekrap zijn beide Rubiaceën, en nauw verwant.

11) In het stuk van het Archief der N. H. M. — zelf een copie, te Batavia gemaakt — staat: „gelukkige"; lees natuurlijk: „gebrekkige".

12) Juist op deze *noodzakelijkheid* van het „Kajoe ropis" bij het Makassaarsche roodverven, wordt nader in de gezegde XIVe Paragraaf teruggekomen.

INDEX.

Voorwoord (van Dr. J. D. E. SCHMELTZ) [I—III]
Inleiding (dd. 6 Juni 1899) . . I—XXII
Bibliografie (dd. 23 Nov. 1899) XXIV—XXX
Appendix-Bibliografie (dd. 23 Dec. 1913) . . . XXXI—XXXIV

Ie HOOFDSTUK.

De Techniek van het Javaansche Batikken.

I. Het woord „Batikken" . 1—4
Etymologisch verklaard, 1—2. — Speciaal-Javaansche beteekenis, 3—4.

II. Het doel van het Batikken, en het middel . . 4—7
Verfkunst op katoen, 4—6. — Bijenwas als dekmiddel, 6—7.

III. Het werktuigje daarbij gebruikt . . . . . 7—15
De tjanting, 8. — Beetekenis van 't woord, 8—9. — Gewone vorm, 9—11 (verg. *Corrigenda*). — Bizondere vormen, 11—15.

IV. Het hanteeren van de tjanting, en het matig verhitten der batik-was . 15—23
Het hanteeren van de tjanting, 15—16. — Batik-rek, komfoor, pannetje, 16—17. — Het blazen in het tuitje der tjanting, 18—19. — De temperatuur van de batik-was, 19—23.

V. De vaardigheid in het teekenen met was, en de afdruk der figuren op het doek . . . . . 23—36
Het batikken als verfijnde huisvlijt op Java, naast het weven, 23—26. — Het maken der figuren in was, 27—28. — De Egyptenaren kenden dit was-procédé niet (PLINIUS MAIOR; LITTRÉ contra FORRER), 28—31. — De verving na de was-bedekking, 31—32. — De aromatische geur van gereede batik's, 33. — Het verven im meer dan één kleur, 34—36.

VI. Een tweede, en gedeeltelijke manier van was-verwijdering . . . . . 37—38
Wegkrabben van was, 37. — Het stijven van 't katoen, 37—38.

VII. Onze Platen 14 en 15 daartoe vergeleken met Plaat 6 . . . . . 38—53
Totale wegsmelting der was, vóór nieuwe verving, 38—41. — Dubbele kleuring met één verf, 42. — Het wegkrabben van was, 42—44, 47—50. — Het kneuzen van 't met was bedekte doek, 45—46. — Kaïn's sogan, en kaïn's

Vorwort (von Dr. J. D. E. SCHMELTZ, dd. Oct. 1899) . . . . . [I—III]
Einleitung . . . . . I—XXI
Bibliografie (dd. 23 Nov. 1899) XXIV—XXX
Appendix-Bibliografie (dd. 23 Dec. 1913) XXXI—XXXIV

Ier ABSCHNITT.

Die Javanische Batik-Technik.

I. Das Wort „Batikken" . 1—4
Etymologisch erklärt, 1—2. — Speziell Javanische Bedeutung, 3—4.

II. Das Zweck des Batikkens, und das Mittel . . . 4—7
Färbekunst auf Kattun, 4—6. — Bienenwachs als Deckmittel, 6—7.

III. Das Batik-Geräth . . . . 7—15
Das Tjanting, 8. — Deutung des Wortes, 8—9. — Gewöhnliche Form, 9—11 (vgl. *Corrigenda*). — Besondere Formen, 11—15.

IV. Das Gebrauch des Tjanting, und das mässige Erwärmen des Batik-Wachses . . . . . 15—24
Das Führen des Tjanting, 15—16. — Batik-Reck, Feuerbecken, kleine Pfanne, 17—18. — Das Blasen ins Röhrchen des Tjanting, 18—19. — Die Temperatur des Batik-Wachses, 20—24.

V. Die Fertigkeit im Wachsmalen, und der Abdruck der Muster auf dem Zeug . . . . . 24—38
Das Batikken als verfeinerte Hausindustrie auf Java, neben dem Weben, 24—27. — Die Musterzeichnung in Wachs, 27—29. — Die Aegypter kannten diesen Wachsgebrauch nicht (PLINIUS MAIOR; LITTRÉ contra FORRER), 29—32. — Die Färbung nach der Wachsbedeckung, 32—33. — Der aromatische Geruch fertiger Batiks, 34. — Das mehrfarbige Färben, 35—38.

VI. Eine Zweite und theilweise Manier der Wachsentfernung . . . . . 38—39
Abkratzen des Wachses, 38. — Das Stärken des Kattuns, 38—39.

VII. Tafel 14 und 15 dafür verglichen mit Tafel 6 . 40—55
Gänzliches Wegschmelzen des Wachses, vor neuer Färbung, 40—43. — Doppelfärbung mittelst einer Farbe, 44. — Abkratzen des Wachses, 45—46, 49—51. — Das Quetschen der Wachskruste des Tuches, 46—47. — Kaïn sogan, und kaïn wĕrnâ-wĕrnâ, 51

wĕrnâ-wĕrnâ, 49—50 (verg. *Corrigenda*). — Het al of niet afdekken van het blauw, 51—52.

VIII De volstrekt-gelijke batik-arbeid aan den anderen kant van het doek . . 53—63

Het dóórtrekken van de (positieve) was-teekening op den achterkant van het doek, 53—55. — Tegenstelling hierbij tusschen Java en Zuid-Dekhan, 55—56. — Het werken met was en het verven in Zuid-Dekhan (Karikal ?), volgens Pater Coeurdoux S. J., in 1742, 56—61. — Een Klingaleesche kunstgreep bij de was-bedekking, 61—62. — De éénzijdig met was bewerkte Klingaleesche doeken, contra de Javaansche batik's, 62—63.

IX. Batikan djĕblosan . . . . 63—67

X. Het wit katoen wat voor batikken dient ; en de 5 voornaamste kleedingstukken, die men er uit vervaardigt : kaïn-pandjang (bĕbĕd en tapih), saroeng, hoofddoek, borstdoek, en slendang 67—107

Het wit katoen (mori), 67—68. — Bĕbed en tapih, 69—70. — De saroeng, 71—75. — Kapala en badan der saroeng, 75—78. — Het toempal-motief, 78—80. — De hoofddoek, 80—84. — Modang van den hoofddoek, 84—88. — Kĕmâdâ van den hoofddoek, 88—89. — De borstdoek, 89—94. — Breedte en lengte der doeken, 94—97. — Het siermotief tjoemĕngkirang, 98—103. — De slendang, 103—107.

XI. De meer ongewone kleedingstukken, die ook wel gebatikt worden. Antithese van sommige versieringsmotieven. En de kleedingstukken, welke nooit gebatikt zijn . 107—174

De dodot, 108—112. — Modang der dodot, 113—115. — Franje der dodot, 116—117. — De sampur, sembong, en simbung, 117—123. — Dodot's ook door vrouwen gedragen, 123—127. — Merkwaardige afbeeldingen bij Raffles (1817) en Cephas (1888), 127—132. — De gordel, 132—133. — De Madoereesche halve hoofddoek, 133. — De zgn. kinder-kaïn's, 133.

De seret van een kaïn-pandjang, 134—136. — De kĕmâdâ van een saroeng, 136—139. — Nota van C. F. Winter Sr. dd. 26 Nov. 1819, 139—141. — Seret contra kĕmada ; en de pinggir ; 141—142. — De plaats der kapala op het doek, 142—144. — De halve kapala, dubbel of enkel ; met toempal's, of rechtlijnig, 144—148. — De toempal's in enkele of dubbele rij, 148—150. — Een Ceiloneesch Vorst uit 1602, gekleed in kaïn-pandjang met weerzijds een enkele rij toempal's, 150—154. — Het toempal-motief is oer-Maleisch-polynesisch ; daarna overgenomen door de Voor-indische kleedij-industrie, 154—157. — De gewijdheid van het toempal-motief in de Vorstenlanden, 157—158. — De enkele rij toempal's is het oer-type, 159—160. — Ster-versiering tusschen toempal's, 160—161. — Het tjinde-weefsel met djĕlamprang-patroon 161—164. — De oorsprong der ster-versiering, 164—165. — Palmet-motief contra toempal-motief, 165—168.

Niet gebatikt worden : de broek, —52 (vgl. *Corrigenda* S. 50). — Neue Wachsbedeckung des blauen Grundes, 53—55.

VIII. Die gleiche, übereinstimmende Batik-Arbeit an der anderen Seite des Stoffes . . . . . 55—66

Das Nachziehen der (positiven) Wachszeichnung auf der Rückseite des Tuches, 55—57. — Typischer Unterschied dabei zwischen Java und Süd-Dekhan, 58. — Die Wachsarbeit und das Färben in Süd-Dekhan (Karikal ?), beschrieben von Pater Coeurdoux S. J. in 1742, 58—63. — Klingalesischer Kunstgriff bei der Wachsarbeit, 64—65. — Unterschied zwischen Klingalesischen Wachstüchern und Javanischen Batiks, 65—66.

IX. Batikan djĕblosan . . . 66—70

X. Der weisse Kattun welcher fürs Batikken dient, und die fünf hauptsächlichsten Kleidungstücke, welche man daraus verfertigt : kaïn-pandjang (bĕbĕd und tapih), sarung, Kopftuch, Brusttuch, und slendang . . 70—113

Der weisse Kattun (mori), 70—71. — Bĕbĕd und tapih, 71—73. — Das sarung, 74—78. — Kapala und badan des sarung, 78—81. — Das tumpal-Motiv, 82—83. — Das Kopftuch, 84—88. — Modang des Kopftuches, 88—92. — Kĕmâdâ des Kopftuches, 93—94. — Das Busentuch, 95—99. — Breite und Länge der Tücher, 99—102. — Das tjumĕngkirang-Motiv, 103—108. — Das slendang, 108—113.

XI. Die seltsameren Kleidungstücke, welche auch wohl gebatikt werden. Antithese einiger Ziermotive. Die Kleidungstücke, welche niemals gebatikt werden . . . 113—185

Das dodot, 113—119. — Modang des dodot, 119—122. — Fransen des dodot, 122—123. — Das sampur, sembong, und simbung, 124—130. — Auch Frauen tragen das dodot, 130—134. — Merkwürdige Tafeln bei Raffles (1817) und Cephas (1888), 134—140. — Das Madureesische halbe Kopftuch, 141. — Die sogenannten Kinder-kaïn, 141.

Das seret eines kaïn-pandjang, 141—144. — Das kĕmâdâ eines sarung, 144—147. — Nota von C. F. Winter Sr., dd. 26 Nov. 1819, 147—149. — Seret contra kĕmâdâ ; und das pinggir, 149—150. — Die Stelle des kapala im Tuche, 150—152. — Das halbe kapala, doppelt oder einfach ; mit tumpal, oder gradlinig, 152—156. — Die tumpal in einfacher oder doppelter Reihe, 157—159. — Ein Ceylonesischer Fürst aus 1602, gekleidet im kaïn-pandjang mit einfacher tumpal-Reihe beiderseits, 159—163. — Das tumpal-Motiv ist ur-Malaiopolynesisch ; nachher übernommen von der Vorderindischen Kleidung-Industrie, 163—166. — Das tumpal-Motiv in den Javan. Vorstenlanden geweiht, 167—168. — Die einfache Reihe tumpal bildet den ur-Typus, 168—169. — Sterne im tumpal-kapala, 170. — Das tjinde-Gewebe mit djĕlamprang-Muster, 171—173. — Der Ursprung des Stern-

169—170 ; het baadje, 170—171 ; de kabaja, 171—172. — De herkomst van het woord kabaja, 172—174.

XII. Bizonderheden. A. Het scheuren van het katoen. B. Het gereedmaken van het katoen. C. Het schetsen met houtskool of potlood. D. Het gebruik van modellen. E. Het gaatjes-prikken. F. De was-borstel. G. Het stempel-drukken met was (Tjap'pen) . . . . . 174—265

A. Het scheuren van het katoen, 174—175.

B. Het gereedmaken van het katoen. — 1°. Het uitwasschen, 176. — 2°. Het uitkoken, 176. — 3°. Het zoomen, 176—177. — 4°. Het olieën (ngĕteli), 178—190. — De olie, 178. — De loog, 178—179. — Het kneden van 't katoen in olie plus loog, en het blootstellen aan het tropische zonlicht, 179—182. — De oxydeerende inwerking der zon, 182. — De verklaring van Fel. Driessen, 183—184. — De beschrijving van het olieën door Raffles uit 1817, 185—187. — Coton indien en coton écossais, 187—188. — Conclusies over het olieën, 188—189. — Geur en roomkleur van het geolied katoen, 189—190. — 5°. Het stijven, 190—192. — 6°. Het kloppen, 192—193.

C. Het schetsen met houtskool of potlood, 193—195.

D. Het gebruik van modellen, 195—198.

E. Het gaatjes-prikken, 198—200.

F De was-borstel, 200.

G. Het stempel-drukken met was (Tjap'pen). — Het bedrukken van katoen met stempels reeds in 1516 door Barbosa beschreven in N. W. Voor-Indië (Cambay en Chaul), 201—205. — Chineesch bericht uit 1436 over bedrukt katoen, 205—206. — De katoendruk is oorspronkelijk Voor-Indisch, 206—209. — Katoendruk op Java in 1817 het eerst beschreven door Raffles, 209—210. — Het woord chits, sits, 210—212. — Voorliefde voor rood bij Moh. Voor-Indiërs, 212—213. — Raffles sprak niet van stempeldruk met was op Java, 214. — Het woord tjap, contra het Jav. woord pĕtâ, 214—215. — Tjap is van Chineeschen oorsprong, wel te Palembang in het Maleisch overgegaan, 216—217. — Tjap is thans op Java : „metalen stempel voor was-druk op katoen", 217. — Het tjap'pen op Java pas ontstaan na ca. 1840, blijkens N. D. van Slijpe in 1855, 218—219. — Verbreiding van het tjap'pen op Java in 1872, 220—230. — Beschrijving der Jav. tjap's, 230—231. — Plaatsen van vervaardiging, 232—235. — Het tjap'pen op Java mannen-arbeid, evenals in Voor-Indië, 236—237. — Het tjap'pen aan één zijde, of aan weerszijden, 237—242. — Getuigenis uit 1825, 242—243. — Verschil tusschen Jav. stempel-batik's (tjap-tjapan) en Europ. fabrieks-batik's, 243—248. — Koromandel'sche was- en verfnijverheid, volgens het speciale onderzoek in het Presidentschap Madras van 1900 en 1901, 248—257. — Verschil tusschen de Koromandel'sche en Jav. wasdruk-nijverheid, 257—259. — Het karakter van het Jav. stempeldrukken met was, 259—265.

XIII. De hoofd- en bijkleuren voor batik's. De kleurbenamingen. De Vorstenlandsche Kleur-

Musters, 174—175. — Palmette-Motiv gegenüber tumpal-Motiv, 175—178.

Nie gebatikt werden : das Beinkleid, 179—180 ; das badju, 180—181 ; das kabaja, 182. — Die Herkunft des Wortes kabaja, 182—185.

XII. Besondere Verrichtungen. A. Das Reissen des Kattuns. B. Das Bereiten des Kattuns. C. Das Skizzieren mit Holzkohle oder Bleistift. D. Die Anwendung von Modellen. E. Das Löcher-stechen. F. Die Wachs-Bürste. G. Das Stempeldrucken mit Wachs (Tjap'pen) . . . . . 185—284

A. Das Reissen des Kattuns, 185—186.

B. Die Zubereitung des Kattuns. — 1°. Das Auswaschen, 186. — 2°. Das Auskochen, 187. — 3°. Das Säumen, 187—188. — 4°. Das Oelen (ngĕteli), 188—203. — Das Oel, 189. — Die Lauge, 189—190. — Das Kneten des Kattuns in einer Mischung von Oel und Lauge, und das Aussetzen ins tropische Sonnenlicht, 190—193. — Oxydierende Einwirkung der Sonne, 193—194. — Erklärung von Fel. Driessen, 194—196. — Die Beschreibung des Javan. Oelens von Raffles aus 1817, 197—199. — Coton indien und coton écossais, 199—200. — Schlussfolgerungen über das Oelen, 200—201. — Duft und rahmfarbener Schein des geoelten Kattuns, 202. — 5°. Das Stärken, 203—304. — 6°. Das Klopfen, 204—205.

C. Das Zeichnen des Musters mit Holzkohle oder Bleistift, 205—208.

D. Die Verwendung von Modellen, 208—212.

E. Das Löcherstechen, 212—213.

F. Die Wachs-Bürste, 213—214.

G. Das Stempel-Drucken mit Wachs (Tjap'pen). — Der Kattundruck mit Stempeln in 1516 schon von Barbosa beschrieben für das n. w. Vorderindien (Cambay und Chaul), 214—218. — Chinesischer Bericht aus 1436 über gedruckten Kattun, 219. — Der Kattundruck ist ursprünglich Vorderindisch, 220—223. — Kattundruck auf Java zuerst von Raffles beschrieben in 1817, 223—224. — Der Ausdruck chits, Zitz, 224—227. — Vorliebe für Rot bei Moh. Vorderindiern, 227—228. — Raffles erwähnte keinen Stempeldruck mit Wachs auf Java, 228. — Das Wort tjap, neben dem Jav. Worte pĕtâ, 228—229. — Tjap ist Chinesischer Herkunft ; wahrscheinlich zu Palembang ins Malayische übergegangen, 230—231. — Tjap bedeutet in Java jetzt : „metallener Stempel für Wachsdruck auf Kattun", 232. — Die Tjap-Industrie erst später als ca. 1840 auf Java entstanden, wie N. D. van Slijpe in 1855 feststellt, 232—234. — Verbreitung der Tjap-Industrie auf Java in 1872, 234—245. — Beschreibung der Javan. Wachsstempel, 245—247. — Wo sie angefertigt werden, 247—251. — Die Tjap-Arbeit auf Java von Männern betrieben, wie in Vorderindien, 251—252. — Einseitiger, oder gegenseitiger Stempeldruck mit Wachs, 253—258. — Bericht aus 1825, 258—259. — Unterschied zwischen den Javan. Stempel-Batiks (tjap-tjapan) und Europ. Fabriks-Batiks, 259—265. — Koromandelsche Wachs- und Färbe-Industrie, nach der Untersuchung ad hoc in der Presidentschaft Madras von 1900 und 1901, 265—275. — Unterschied zwischen der Koromandelschen und

school contra den smaak der Strandregentschappen . . . . . 265—312

Blauw en Rood de hoofdkleuren voor batik's, 266. — Het geel, hoezeer gewijd, geen geliefde verfkleur, 266—267. — Het Blauw van indigo : oorsprong van 't woord Indigo, 267—269 ; Indonesische namen voor Indigo, 269—271 ; indigo-blauw ook „zwart" genoemd, 271 ; gemak van blauwverven, 272 ; het Blauw hoofdkleur van batik's in 1622—1623 aan het hof van SULTAN AGOENG te Mataram (Kĕrta), blijkens Dr. H. DE HAEN, 272—274 ; Jav. lurik's, 274—275 ; de Dzjau-wa-pu uit 1436, 275 ; Jav. dodot's in 1580, 275—276. — Het Rood in het Oosten geliefd, 276 ; Jav. saprood (djinggâ) van kasoemba, 277 ; RUMPHIUS' beschrijving van 't kasoembaverven, eerst geel, dan rood, 277—278; Jav. djinggâ is geel plus rood, 278—279; gevoeligheid van saprood, 279—280 ; het Turkschrood, op Java mĕngkoedoerood, 280—281. — De bijkleuren op Java. Soga-bruin, 281 ; bruin is géén rood, 281—283 ; de Javanen noemen bruin tòch „rood", 281, 283—284 ; het Soga-bruin is specifiek Javaansch, 284 ; Indonesische aequivalenten van soga, suga, 284—287 ; ouder roodverven met drakenbloed, 287—288 ; ouder roodverven met stoklak, 288—289 ; de Atjeh'sche lambajong-kleur, 289—290 ; oudste gegevens omtrent het Soga-bruin sinds 1769 in Soerakarta, en 1787 in Bantĕn, 290—292.

De Jav. kleur-benamingen, 292—296. — Rijkdom van 't Javaansch aan eigen kleurnamen, 296—297. — Het kleurgevoel bij verschillende Indonesische volken, 297—300.

De Kleurschool der Strandregentschappen op Java, 300—301. — De Midden-Javaansche Kleurschool, 301. — De voorliefde voor donkerblauw is oer-Maleischpolynesisch, 301—303. — De voorkeur voor rood stond onder Hindoeschen invloed, 303—304. — Het Atjeh'sch Donkerpurper en het Midden-Javaansch Kastanjebruin vormen een bizonder tusschenstadium, 305. — Koloristische pracht van het Vorstenlandsche Soga-bruin, 306—308. — De kleuren geliefd in de Strandregentschappen : Sĕmarang, 308 ; Madoera, 309 ; Preanger, 309 ; Soerabaja, 310 ; Banjoemas, 310 ; Batavia (met Chin. invloed), 310—311 ; Cheribon, 311.

De stijl der Vorstenlandsche Kleurschool, 312.

XIV. De Javaansche verf-methoden. A. De blauwverving. B. De roodverving. C. De bruinverving. D. Het verkrijgen van nog andere kleuren . . . . . 313—387

Bronnen voor de kennis der Jav. verfkunst, 313—316.

A. De Blauwverving. — Is een Kalk-Suiker-Indigokuip, 316—317. — Beschreven door : het Hs.-Djapara, 317—319 ; DE DOES, 319—321 ; CAMERIK, 321 ; (BAUDUIN), 322 ; RUMPHIUS, 322—323 ; de Sĕrat, 323—328. — Conclusie, 328. — De superioriteit van 't Vorstenlandsche blauwverven, 329. — Mystiek bij den Jav. verf-arbeid, 330.

B. De Roodverving. — Is half physisch, half chemisch, 330—331. — Oudste beschrijving voor Ambon door RUMPHIUS (ca. 1695), 331—332 ; voor Soerabaja door een Chinees (1707), 332—333. — Ouderdom van 't mĕngkoedoe-roodverven van batik's, 334. — Beschreven door : RAFFLES, 335 ; DE ROVERE VAN BREUGEL (voor garens), Javan. Wachs-Industrie, 275—277. — Der Charakter des Javan. Stempel-Druckens mit Wachs, 277—284.

XIII. Die Grund- und Neben-Farben für Batiks. Die Benennungen der Farben. Die Farben-Schule der Vorstenlanden gegenüber dem Geschmack der Strandregentschaften . . . . . 284—334

Blau und Rot die Grundfarben für Batiks, 284. — Das Gelb, wie sehr hochgeschätzt, zum Färben nicht geliebt, 285—286. — Das Blau vom Indigo : Ursprung des Wortes Indigo, 286—287 ; Indonesische Namen für Indigo, 288—289 ; das Indigoblau auch „schwarz" genannt, 290 ; Leichtigkeit um Blau einzufärben, 291 ; das Blau Grundfarbe; von Batiks in 1622—1623 am Hofe des SULTAN AGUNG zu Mataram (Kĕrta), nach der Bericht des Dr. H. DE HAEN, 291—293 ; Javan. lurik, 293—294 ; die Dzjau-wa-pu vom J. 1436, 294 ; Javan. dodot im J. 1580, 294—295. — Das Rot geliebt im Orient, 295 ; Javan. Saftrot (djinggâ) vom kasumba, 296 ; die Beschreibung von RUMPHIUS des kasumba-Färbens, erst gelb, sodann rot, 296—297 ; das Javan. djinggâ ist Gelb mit Rot, 298 ; das Saftrot ist unbeständig, 299 ; das Türkischrot, auf Java mĕngkudu-Rot, 299—300. — Die Nebenfarben auf Java. Soga-Braun, 300 ; Braun ist nicht „Rot", 300—302 ; dennoch nennen die Javanen das Braun doch „Rot", 300—301, 302—303 ; das soga-Braun spezifisch Javanisch, 303—304 ; Indonesische Aequivalente für soga, suga, 304—307 ; älteres Rotfärben mit Drachenblut, 307—308 ; älteres Rotfärben mit Stocklack, 308—309 ; die Atjehsche lambajong-Farbe, 309—310 ; älteste Belege über das soga-Braun für Surakarta seit 1769, für Bantĕn seit 1787, 310—312.

Die Javan. Farben-Benennungen, 312—316. — Die Javan. Sprache ist reich an ursprünglichen Farbenbenennungen, 316—317. — Farben-empfindlichkeit bei mehreren Indonesischen Völkern, 317—320.

Die Farbenschule der Strandregentschaften auf Java, 321. — Die Zentral-Javanische Farbenschule, 321—322. — Die Vorliebe für Dunkelblau ist ur-Malaiopolynesisch, 322—324. — Der Vorzug für Rot stand unter Hindu-Einfluss, 324—325. — Das Atjehsche Dunkelpurpur und das Zentral-Javanische Kastanienbraun bilden ein besonderes Zwischenstadium, 326. — Koloristische Pracht der Vorstenlandschen soga-braunen Farbe, 326—329. — Die in den Strandregentschaften geliebten Farben : Sĕmarang, 330 ; Madura, 330 ; Preanger, 330 ; Surabaja, 331 ; Banjumas, 332 ; Batavia (mit Chines. Einfluss), 332—333 ; Cheribon, 333.

Der Farbenstil in Vorstenlandschen Batiks, 333—334.

XIV. Die Javanischen Färbe-Methoden. A. Das Blaufärben. B. Das Rotfärben. C. Das Braunfärben. Das Erzeugen noch anderer Farben . 334—410

Quellen zur Kenntnis der Javan. Färbekunst, 334—338.

A. Das Blaufärben. — Ist ein Kalk-Zucker-Indigobottich, 338—339. — Beschrieben von : dem Ms.-Djapara, 340—341 ; DE DOES, 341—343 ; CAMERIK, 343—344 ; (BAUDUIN), 344—345 ; RUMPHIUS, 345 ; dem Sĕrat 346—349. — Resultat, 350. — Die Superiorität des Vorstenlandschen Blaufärbens, 351. — Mystik bei der Javan. Färbe-Arbeit, 351—352.

B. Das Rotfärben. — Ist teils physisch, teils chemisch, 352—353. — Aelteste Beschreibung für Ambon von RUMPHIUS (ca. 1695), 353—354 ; für Surabaja von einem Chinesen (1707), 355—356. — Entstehung des Rotfärbens von Batiks mit mĕngkudu, 356—357. — Beschrieben von : RAFFLES, 357 ; DE ROVERE VAN BREUGEL (für Garne), 358 ; (VAN SLIJPE), 359 ; CAMERIK, 359—360 ; dem Sĕrat, 360—362. — Das Javan. Rotfärben völlig auf kaltem Wege, und (anscheinlich) ohne Alaun, 363. — Der Färbebrei des mĕngkudu zeitweise Absud, 364—365. — Die Frage : ob man auf Java wirklich rotfärbe ohne Alaun ? 366—367. — Lösung von FEL. DRIESSEN, 367—370. — Kleinasiatischer Mineral-Alaun zu Cambay importiert im J. 1516, 371. — Beschreibung von RUMPHIUS der sapan-Rotfärberei, 372—374. — Import von mĕngkudu zu Amsterdam im J. 1747, 374. — Resultat, 374—375.

C. Das Braunfärben ; und Fixieren. — Lauwarmer Vorgang, mit saren als Fixiermittel, 375. — Beschrieben von : dem Ms.-Djapara, 375—377 ; *nicht* von RAFFLES, 377—378 ; von CORNETS DE GROOT, 378—379 ; (BAUDUIN und VAN SLIJPE), 379 ; DE DOES, 379—380 ; KILIAAN, 380—382 ; vom Sĕrat, 382—384. — Verschiedene Sorten von soga, 384—385. — Resultat betreffs des Javan. Braunfärbens, 385—387. — Das Fixieren mit saren, 387—388. — Das saren beschrieben von : KILIAAN, 388—390 ; dem Ms.-Djapara, 391 ; DE DOES, 391 ; (BAUDUIN und VAN SLIJPE), 392 ; dem Sĕrat, 393—398. — Resultat über das saren, 398—399.

D. Das Erzeugen noch anderer Farben. Gelb. Grün. Schwarz. Violett. — Gelbfärben mittelst Kurkuma und Zitronensaft, am ältesten, 400—401 ; mittelst Gelbholz und Alaun, jünger, 401—402 ; Alaun als Beize für Rot und Gelb, 403. — Grünfärben mittelst Blau und Gelb, 403—404 ; direktes Grünfärben, 404—405 ; das Geheimniss des FRANQUEMONT-Grün, 405. — Schwarzfärben : Blau mit sapan-Rot und Eisenvitriol, 405—406 ; Blau mit soga-Braun, oder mĕngkudu-Rot mit Blau, 406—407. — Grelles Schwarz mittelst Eisenvitriol und Gerbsäure, 407. — Altertümliches Indonesisches Schwarzfärben mit Schlamm, 408—409. — Blauschwarz-färben, 409—410. — Violett-färben mittelst Blau und kasumba-Rot, 410.

Erklärung unserer Tafel 13. . . . 410—412
Nachtrag dd. Aug. 1913 412

335 ; (VAN SLIJPE), 336—337 ; CAMERIK, 337 ; de Sĕrat, 338—340. — Het Jav. roodverven geheel koud, en (schijnbaar) zonder aluin, 341. — De verfpap der mĕngkoedoe ook wel uitgekookt, 341—343. — Het vraagstuk : verft men op Java inderdaad met mĕngkoedoe zónder aluin ? 344—345. — Oplossing door FEL. DRIESSEN, 345—348. — Minerale aluin uit Klein-Azië te Cambay ingevoerd in 1516, 348—349. — RUMPHIUS' beschrijving van 't roodverven met sapan, 349—351. — Invoer te Amsterdam van mĕngkoedoe in 1747, 351—352. — Conclusie, 352.

C. De Bruinverving ; met Fixeering. — Geschiedt lauwwarm, met de saren als fixeermiddel, 352. — Beschreven door : het Hs.-Djapara, 353—354 ; *niet* door RAFFLES, 354—355 ; door CORNETS DE GROOT, 355—356 ; (BAUDUIN en VAN SLIJPE), 356 ; DE DOES, 356—357 ; KILIAAN, 357—359 ; de Sĕrat, 359—362. — Mindersoort en betersoort soga, 362—363. — Conclusie over het Jav. bruinverven, 363—365. — Het fixeeren met saren, 365. — De saren beschreven door : KILIAAN, 366—368 ; het Hs.-Djapara, 368 ; DE DOES, 368—369 ; (BAUDUIN en VAN SLIJPE, 369) ; de Sĕrat, 370—376. — Conclusie over de saren, 376—377.

D. Het verkrijgen van nog andere kleuren. Geel. Groen. Zwart. Paars. — Geelverven door kurkuma, met citroensap, het oudst, 377—378 ; door geelhout, met aluin, jonger, 378—380 ; de aluin èn rood- èn geel-beits, 380. — Groenverven door blauw plus geel, 380—381 ; rechtstreeksch groenverven, 382 ; het geheim van het FRANQUEMONT-groen, 382—383. — Zwartverven door blauw plus sapan-rood, met ijzervitriool, 383 ; door blauw plus soga-bruin, of mĕngkoedoe-rood met blauw, 384. — Felzwart door ijzervitriool plus looizuur, 384. — Ouderwetsch Indonesisch zwartverven met slijkbaden, 385—386. — Blauwzwartverven, 386. — Paarsverven door blauw plus kasoemba-rood, 386—387.

Verklaring van onze Plaat 13 . . 387—389
Slot-aanteekening dd. Aug. 1913 . . . 389

IIe—IIIe HOOFDSTUK.

De Geschiedenis van het Javaansche Batikken; en het verband met de analoge wasteeken- en verfkunst in Zuidoost Voor-Indië.

Vanwààr het Javaansche batikken ? . . . . . 390—391
Thesis. . . . . 391—392

A. De kiem van het Jav. batikken is uitheemsch ; Klingaleesch-Koromandelsch van oorsprong . . . . . 392—408

Geen batikken, wèl „ikatten" in Indonesië, buiten Java, 392—393. — Het batikken oer-Javaansch, volgens BRANDES, 393—394. — Gegevens over Koromandelsch batikken van JAGOR, en YULE-BURNELL, 394—396. — De Port. „pintados" der 16e eeuw uit Zuidoost-Dekhan waren Dekhan-batik's, 396—397. — Het Klingsch-Koromandelsch was-schilderen beschreven door : VAN DER BURG (1677), 397—398 ; DAELMANS (ca. 1690), 398—400 ; pater COEURDOUX S. J. (1742), 400—401 (verg. p. 56—61) ; DE BEAULIEU-QUARELLES (ca. 1740 ; 1760), 401—402 ; de Note-THURSTON (1901), 403—407 ; JAGOR (1898), 407. — Conclusie, 407—408.

IIe—IIIer ABSCHNITT.

Die Geschichte des Javanischen Batikkens; und der Zusammenhang mit der analogen Kunst des Zeichnens mit Wachs und des Färbens in Südöstlich-Vorderindien.

Woher kam das Javanische Batikken ? 413—414. These . . 414—415

A. Der Ursprung des Javan. Batikkens ist fremd ; von Klingalesisch-Koromandelscher Herkunft . . . . . 415—432

In Indonesien gibt es, ausserhalb Java, kein Batikken (wohl „Ikatten"), 415—417. — Das Batikken ur-Java-

B. De Klingaleezen hebben deze was-nijverheid naar Java waarschijnlijk overgebracht in de 12e eeuw na Christus . . . . . 408—425

De Dekhansche „trek-pen" voor was, contra het Jav. was-reservoirtje (tjanting), 408—409. — Het Dekhansch was-schilderen is mannelijke industrie, het Jav. batikken vrouwelijke sierkunst, 409. — Het Jav. batikken ontleend aan het Dekhansch was-procédé, 409—410. — Oudste bewijs voor batikken op Java (Galoeh) uit 1440 Çaka = 1518 A°. D., 410—414. — Het batikken in Midden-Java ca. 1650, blijkens VAN GOENS en DE HAEN, 414—416. — Import van Voor-Indische kleedjes in de Molukken gedurende de 16e eeuw, 416—417; Koromandel-batik's in 1603 uitgevoerd naar Indonesië, 417—418 (verg. Bijlage III); was-gebruik voor diverse Koromandel-kleedjes in 1689, 418—420. — De „sorteeringen" van kleedjes voor export, door de Klingsch-Koromandelsche industrie vooral voor Indonesië gemaakt in de 16e—18e eeuw (de zgn. „Custkleedjes"), 421—423. — De ouderdom van het Jav. batik-patroon gringsing, 423—424. — Conclusie, 424—425.

C. De Islamiseering van Java sinds ca. 1500 A°. D. heeft de ontwikkeling van het Jav. batikken bevorderd; speciaal in Midden-Java . . . . . 425—436

De Islâm in Voor-Indië bevorderde bonte kleedij, 425. — De Islâmop Java, na de reeds decadente Madjapahit-periode (1300—1500), bevorderde de „kleine kunst", 425—426. — Oudste voorkomen van 't woord „batik" in een Jav. gegeven van Djimakir 1554 = 1632 A°. D., 427—428; dan in de Tjĕntini (ca. 1660 A°. D.), 428. — De ouderdom van 't Jav. batik-patroon gringsing: blijkens Middeljavaansche teksten der 16e eeuw, 429—431; volgens de Pararaton in ca. 1275 A°. D., juncto de Hikâjat Pasai der 18e eeuw, 432—433. — Het patroon gringsing inderdaad gebatikt, blijkens Middeljav. teksten der 16e eeuw, 433—434. — De technische eenvoud van het batik-patroon gringsing, 435. — Conclusie, 435—436.

D. Ook in de 18e en 19e eeuw is het Jav. batikken zich blijven ontwikkelen; speciaal alweer in Midden-Java . . . . . 436—449

De overmacht der Klingsch-Koromandelsche batik's op Java tot ca. 1795, 436—437. — De opkomst der Vorstenlandsche Kleurschool te Kartasoera sinds ca. 1700, 437—438. — Oudste gegevens over kaïn's sogan te Soerakarta uit 1769 en 1784, 438—441. — Een Jav. adellijk meisje uit ca. 1770, en haar 6 handwerken: met gouddraad brocheeren, d°. borduren, weven, naaien, ikat'ten, en batikken, 441—443; analoog in ca. 1725, 443—444. — Batikken op Java volgens CHASTELEIN in 1705, 444—445. — Opbloei van 't Jav. batikken sinds ca. 1795, 446. — Verdere opbloei sinds ca. 1830, ondanks den in 1815 begonnen import van Europ. bedrukt katoen, 447. — Conclusie, 447—449.

E. De ontwikkeling der echt-Jav. batik-patronen is pas krachtig begonnen sinds ca. 1500 A°. D. (zie voorts het IVe Hoofdstuk) . 449

nisch, gemäss BRANDES, 417. — Belege für Koromandelsches Batikken von JAGOR, und YULE-BURNELL, 417—420. — Die Portug. „pintados" des 16en Jahrh. aus Südost-Dekhan waren Dekhan-Batiks, 420—421. — Das Klingalesisch-Koromandelsches Wachsmalen beschrieben von: VAN DER BURG (1677), 421—422; DAELMANS (ca. 1690), 422—424; Pater COEURDOUX S. J. (1742), 424—425 (vgl. S. 58—63); DE BEAULIEU-QUARELLES (ca. 1740; 1760), 425—427; von der Note-THURSTON (1901), 427—431; JAGOR (1898), 431—432. — Resultat, 432.

B. Die Klingalesen haben diese Wachs-Industrie aller Wahrscheinlichkeit nach im 12ten Jahrhundert nach Christi nach Java überbracht . . . . . 432—451

Die Dekhansche „Ziehfeder" für Wachs, verglichen mit dem Javan. Wachs-Reservoir (tjanting), 433. — Die Dekhansche Wachsmalerei ist Industrie von Männern, das Javan. Batikken weibliche Zierkunst, 433—434. — Das Javan. Batikken ist dem Dekhanschen Wachsverfahren entlehnt, 434. — Aeltester Beweis für's Batikken auf Java (Galuh) aus 1440 Çaka = 1518 A°. D., 434—439. — Das Batikken in Zentral-Java ca. 1650, gemäss VAN GOENS und DE HAEN, 439—441. — Einfuhr Vorderindischer Kleidungsstoffe in die Molukken während des 16en Jahrh., 442; Koromandel-Batiks in 1603 exportiert nach Indonesien, 443—444 (vgl. Beilage III); Wachs-Gebrauch für mehrere Koromandel-Tücher im J. 1689, 444—446. — Die speziellen Export-Sortimente, von der Klingalesisch-Koromandelschen Industrie angefertigt für Indonesien im 16en—18en Jahrh. (die sogenannten „Custkleedjes"), 447—449. — Das Alter des Javan. Batik-Musters gringsing, 449. — Resultat, 450—451.

C. Die Islamisierung Javas seit ungefähr dem Jahre 1500 A°. D. hat die Entwicklung des Javanischen Batikkens gefördert; besonders in Zentral-Java . . 451—463

Der Islâm förderte in Vorderindien bunte Kleidung, 451. — Der Islâm förderte auf Java, nach der schon dekadenten s.g. Madjapahit-Periode (1300—1500), die Kleinkunst, 452. — Aeltestes Vorfinden des Javan. Wortes „batik" im J. Djimakir 1554 = 1632 A°. D., 453—454; sodann im Ms. Tjĕntini (ca. 1660 A°. D.), 454—455. — Das Alter des Javan. Batik-Musters gringsing: laut Mitteljavanischen Texten des 16en Jahrh., 455—458; laut des Pararaton ungefähr im J. 1275 A°. D. (mitsamt dem Hikâjat Pasai des 18en Jahrh.), 458—460. — Das Muster gringsing wirklich gebatikt, laut Mitteljavanischen Texten des 16en Jahrh., 460—461. — Das Batik-Muster gringsing technisch überaus einfach, 461—462. — Resultat, 462—463.

D. Das Javanische Batikken entwickelte sich auch weiter im 18ten und 19ten Jahrhundert, besonders wiederum in Zentral-Java . . . . . 463—477

Uebermacht der Klingschen-Koromandelschen Batiks auf Java bis ca. 1795, 463—464. — Aufblühen der Vorstenlandschen Farbenschule in Kartasura seit ca. 1700, 464—465. — Aelteste Belege für kaïn sogan in Surakarta aus 1769 und 1784, 465—468. — Ein vornehmes Javan. Mädchen in ca. 1770 verstand 6 Handarbeiten: mit Golddraht durchwirken, d°. sticken, weben, nähen, ikat'ten, und batikken, 469—471; ebenso in ca. 1725, 471. — Batikken auf Java, laut CHASTELEIN im J. 1705, 472—473. — Aufschwung des Javan. Batikkens seit ca. 1795, 473—474. — Weiterer Aufschwung seit ca. 1830, ungeachtet der mit 1815 angefangenen Einfuhr von Europäischen Fabriks-Batiks, 474—475. — Resultat, 475—477.

E. Die Entwicklung der echt-Javanischen Batik-Muster hat sich erst seit ungefähr dem Jahre 1500 A°. D. entfaltet (s. weiter den IVen Abschnitt) 477

IVe HOOFDSTUK.

De Javaansche batik-patronen; hun namen, hun zin, en hun geschiedenis.

Bronnen voor een Catalogus der Javaansche batik-patronen . 450—453

Catalogus van Jav. batik-patronen (de reeds vóór 1800 vermelde **vet** gedrukt) . . . . 454—495

Algemeene beschouwingen over dezen Catalogus. . . . . 495—496

Lijst van kaïn-kĕmbangan-patronen . . . . . 496 noot

Zes bizondere categoriën van Jav. batik-patronen . . . . . 496—497

I. Weef-patronen, door het batikken nagedaan; *a.* van Jav. weefpatronen; *b.* van uitheemsche dito's 497—499

Het batik-patroon oedan riris, 497; djamblang, 497—498. — Limaran, 498; djĕlamprang, 498; tjakar ajam, 498; sĕlobog en troentoem ?, 498; tĕloeki, 498—499.

II. Koromandelsche „schilder"-motieven, op Java nagedaan 499

Sĕrasah, (*niet* kumitir; zie *Corrigenda*), sĕmbagi, kalamkari, 499.

III. Koromandelsche goudvlies-oplegsels, op Java in was nagedaan . . . . . 499—500

Tĕlĕpoekan, tjĕplok, 500; ganggong, 500.

IV. Vlecht-patronen, in batik nagedaan . . . . . 500—501

Erang-erangan, tĕbĕngan, intip-ijan, 501.

V. Chineesche motieven, op Java in was nagedaan . 501—502

Bandji (balok bosok), 501—502.

VI. Echt-Javaansche batik-patronen . . . . . 503—518

Algemeene beschouwing, 502—503. — *a.* Het gringsing-patroon het oudste op Java (ca. 13e eeuw), 503. — *b.* Het kawoeng-patroon van laat-Hindoejavaanschen oorsprong (15e—16e eeuw), 503—504; kĕmbang tarate reeds in 1518, 505; lotus-motief en djĕlamprang, 505—506. — Het kawoeng-patroon in zijde (?) reeds op Hindoejavaansche beelden der 13e eeuw, 506; het kawoeng-motief is een lotusknop-motief, 506—508. — Technisch verband tusschen gringsing en kawoeng, 508. — *c.* Het toempal-patroon. Is oer-Maleischpolynesisch (krokodil-tanden ?), 508—509. — Is als batik-patroon gewijd (geweest), wat noch gringsing noch kawoeng waren: in Ceilon a° 1602, in Midden-Java a° 1769 en (als batik-patroon) a° 1784, 509—510. — Dekoratieve kracht, 510. — *d.* Het sĕmen- of sawat-patroon. Het sĕmen-patroon aansluitende bij het patroon kĕkĕmbangan van 1518, 510. — Doch wat beteekent sawat ?; pijlschicht ?, 510—512. — Het sawat-patroon van 1769—1811 in Midden-Java gewijd, 512. — Is wel specifiek-Mataramsch (17e eeuw), 512. — Symboliek van sawat op sĕmen, 512. — *e.* Het lar-patroon.

IVer ABSCHNITT.

Die Javanischen Batik-Muster; ihre Namen, ihr Sinn und ihre Geschichte.

Quellen für einen Katalog der Javanischen Batik-Muster. . . 478—482

Katalog Javanischer Batik-Muster (*s. den Holl. Text S.* 454—495; die vor 1800 erwähnten Muster **fett** gedruckt.)

Allgemeines über diesen Katalog . . . . . 482—484

Liste von kaïn-kĕmbangan-Mustern . . . . . 484 Note

Sechs besondere Gattungen Javanischer Batik-Muster . . . 484—485

I. Webe-Muster, durch das Batikken nachgemacht; *a.* von Javanischen Webe-Mustern; *b.* von fremden dito's . . . . 485—487

Das Batik-Muster udan riris, 485; djamblang, 485—486. — Limaran, 486; djĕlamprang, 486; tjakar ajam, 486; sĕlobog und truntum ?, 486; tĕluki, 487.

II. Koromandelsche „Maler"-Motive, auf Java nachgemacht . . . . . 487—488

Sĕrasah, (*nicht* kumitir; s. *Corrigenda* S. 499), sĕmbagi, kalamkari, 487.

III. Koromandelscher Blattgold-Belag, auf Java in Wachs nachgemacht . . 488—489

Tĕlĕpukan, tjĕplok, 488—489; ganggong, 489.

IV. Flecht-Muster in Batik nachgemacht . . . . . 489—490

Erang-erangan, tĕbĕngan, intip-ijan, 489.

V. Chinesische Motive, auf Java in Wachs nachgemacht . 490—491

Bandji (balok bosok), 490—491.

VI. Echt-Javanische Batik-Muster . . . . . 491—508

Allgemeines, 491. — *a.* Das gringsing-Muster am ältesten auf Java (13es Jahrh.), 492. — *b.* Das kawung-

Zijn Garoeda-vleugels, enkel of dubbel, 512—513. — Is voor Javanen gewijd, niet voor Hindoes, 513. — Gewijd reeds voor Soerakarta a° 1769, 513. — Is een echt-heraldisch motief, 513—514. — *f.* Het parang-roesak-patroon. Is het moeilijkste probleem, 514. — Uitlegging door J. A. Loeber Jr.: de karakteristieke spitsen met omgekrulde punten stellen vogelsnavels voor, 514—516. — Wat beteekent het woord? 517. — Oplossing: het parang-roesak-patroon is het koedi-motief, wel onder Sultan Agoeng (ca. 1625) hem gewijd geworden, 517—518.

Ve HOOFDSTUK.

De beteekenis voor Indonesië der Javaansche Batik-kunst; technisch, oeconomisch en artistiek. En de wisselwerking van deze Oostersche kunstnijverheid met het Westen.

De Javaansche Batik-kunst staat in Indonesië alléén . . . 519
De zgn. „Atjehsche batik-kunst" bestaat niet, blijkens het onderzoek van Dr. C. Snouck Hurgronje (1899—1900) . . . 519—523
De geboorte der Jav. Batik-kunst en haar opbloei . . . . 523—528

De was-teekenkunst op Java door Hindoe-kolonisten overgebracht ca. 1275 A°. D., 523—524; bevordering door het Islamisme sinds ca. 1500, 524; bloei in Zuid-Cheribon in 1518, 524—525. — Het gringsing-patroon met wajang-poppen, 16e eeuw, 525. — Het overheerschen van Mataram sinds ca. 1600, 525—526. — Door Moh. proselietisme werd het gringsing-patroon met wajang-figuren der 16e eeuw, evenals de wajang beber, onrechtzinnig, 526—527. — Invloed daarbij van den zeloot Soenan Bonang (ca. 1520 ?), 527. — De jong-Javaansche batik-patronen kawoeng, sëmen, sawat, lar, toempalen parang-roesak zijn geboren in het begin der 17e eeuw, 528.

Technisch is de Jav. Batik-kunst aarts-conservatief, maar degelijk . . . . . 528—529
Oeconomisch is zij voor Java van hoog gewicht, vooral sinds de verjonging in ca. 1850, na het ontstaan van het Jav. tjap'pen 529—530b
Artistiek is zij een hoogstaand verschijnsel; alleen vergelijkbaar met den Jav. Wajang-stijl . . . 530b/532a
Gevaar van Westerschen invloed voor de Jav. Batik-kunst 532a/533b
Westersche artistieke zin moet haar behoeden 533b
Slot (dd. Den Haag, 30 Nov. 1905) 533b/534a

Muster ist von spät-Hindujavanischem Alter (15es—16es Jahrh.), 492—494; këmbang tarate schon im J. 1518, 494; das Lotus-Motiv und djëlamprang, 494—495; — Das kawung-Muster in Seide (?) auf Hindujavanischen Skulpturen des 13en Jahrh., 495; das kawung-Muster ist ein Lotusknospe-Motiv, 496—497. — Technische Beziehung zwischen gringsing und kawung, 497. — *e.* Das tumpal-Muster. Ist ur-Malaiopolynesisch (Krokodilszähne ?), 497—498. — War als Batik-Muster geweiht, was weder mit gringsing noch mit kawung geschah: in Ceilon im J. 1602, in Zentral-Java im J. 1769 und (als Batik-Muster) im J. 1784, 498—499. — Dekorative Kraft, 499. — *d.* Das sëmen- oder sawat-Muster. — Das sëmen-Muster schliesst dich dem Muster këkëmbangan aus 1518 an, 499—500. — Was aber bedeutet sawat? „Pfeil"?, 500—501. — Das sawat-Muster von 1769 bis 1811 in Zentral-Java geweiht, 501—502. — Wohl spezifisch Mataramsch (17es Jahrh.), 502. — Symbolik des sawat-sëmen-Musters, 502. — *e.* Das lar-Muster. Bildet garuda-Flügel, einzig oder doppelt, 502. — Bei Javanen geweiht, nicht bei den Hindus, 502. — In Surakarta schon geweiht im J. 1769, 503. — Ist ein echt-heraldisches Motiv, 503. — *f.* Das parang-rusak-Muster. Ist das schwierigste Problem, 503. — Erklärung von J. A. Loeber Jr.: die charakteristischen Spitzen mit gekräuselten Enden stellen Schnabel von Vögeln dar, 503—506. — Was bedeutet das Wort ?, 507. — Erklärung: das parang-rusak-Muster ist das kudi-Motiv, unter Sultan Agung (ca. 1625) wahrscheinlich ihm gewidmet worden, 507—508.

Ver ABSCHNITT.

Die Bedeutung der Javanischen Batik-Kunst für Indonesien; technisch, oeconomisch, und künstlerisch. Sowie die Wechselwirkung dieses orientalischen Kunstgewerbes mit dem Occident.

In Indonesien steht die Javanische Batik-Kunst allein . . 509
Die vermutete „Batik-Kunst in Atjeh" besteht nicht, gemäss der Untersuchung des Dr. C. Snouck Hurgronje (1899—1900) . . . 509—514
Die Geburt der Javan. Batik-Kunst und ihre Entwicklung . . 514—519

Die Wachs-Zeichenkunst von Hindu-Kolonisten nach Java verpflanzt ca. 1275 A°. D., 514; gefördert vom Islâm seit ca. 1500, 514; blühend in Süd-Cheribon um 1518, 515. — Das gringsing-Muster mit wajang-Figuren im 16ten Jahrh., 515—516. — Das Reich Mataram vorherrschend seit ca. 1600, 516. — Vom Moh. Proselitismus wurde das gringsing-Muster mit wajang-Figuren des 16en Jahrh. angefeindet; ebenso wie das wajang beber, 516—517. — Einfluss dabei des Zeloten Sunan Bonang (ca. 1520 ?), 518. — Die jung-Javanischen Batik-Muster kawung, sëmen, sawat, lar, tumpal und parang-rusak entstanden im Anfang des 17en Jahrh., 518.

Naschrift dd. 2 Oct. 1913 . . . 534b

Bijlage I (Rapport dd. Batavia, 2 Sept. 1855; [van D. F. A. Bauduin, zie p. 219]) . . . . . I—VI
Bijlage II (Rapport dd. Semarang, 12 en 14 Juli 1855; [van N. D. van Slijpe, zie p. 219]) . . VII—IX
Bijlage III (Memorie dd. Nov. 1603, over den import van Voor-Indische lijnwaden in Indonesië) XI—XXI
Noten bij Bijlage III . . XXII—XXV
Bijlage IV (Rapport dd. Batavia 25 Mei 1855, van D. F. A. Bauduin) XXVII—XXVIII

Technisch ist die Javan. Batik-Kunst vollkommen altertümlich, dennoch gründlich . . . . . 519—520
Oeconomisch hat sie für Java hohe Bedeutung; besonders seit ihrer Verjüngung in ca. 1850, nach dem Entstehen der Javan. Tjap-Industrie . . . . . 520—522
Künstlerisch ist sie eine höchst bedeutende Erscheinung; nur dem Javan. Wajang-Stile vergleichbar . . . . . 522—525
Abendländischer Einfluss aber gefährdet die Javan. Batik-Kunst 525—528
Abendländisches Kunstgefühl soll sie schützen . . . . . 528—529
Schluss (dd. Haag, 30 Nov. 1905) 529
Nachwort dd. 2 Okt. 1913 . . 529

Register . . . . . XXXI—LXIII
Corrigenda (dd. 24 Juni 1914) LXV

PLATEN.

(De nummers met een *, zijn *gekleurd*).

1. Batikkende vrouwen.
*2. Saroeng. Nâgâ-tâpâ-patroon. Soerakarta.
*3. Saroeng. Merak-ngigĕl-patroon. Lasĕm.
*4. Kaïn-pandjang Parang-sawoet-patroon met paradijsvogel. Jogjakarta.
*5. Saroeng. Alas-alasan-patroon (zie *Corrigenda*) met Chineeschen en Hollandschen invloed. Batavia (kampoeng Karet).
*6. Kaïn-pandjang. Parang-roesak-patroon, met dubbele naga's. Jogjakarta.
*7. Saroeng. Kĕmbang-Tjinâ-patroon. Soerabaja.
*8. Dag- en avond-hoofddoek der Strand-regentschappen. 1871.
9. Was-scheppertjes (tjanting's), komfoor, en pannetje voor de was.
10. Eenvoudig was-patroon op Chineesch papier. Sawat ulâ, Sĕmarang.
11. Twee was-bedekkingen. — Ajam-poegĕr-patroon. — Tĕloeki-patroon.
12. Was-bedekking. Nâgâ-toemâlâ-patroon.
13. Benoodigdheden voor het batikken en verven.
*14—*15. De zes opeenvolgende bewerkingen van een Pĕkalongan'sche kaïn biron. Djoebinan-patroon.
16. „Latar poetih" en „latar irĕng". Patroon: sĕmbagen mĕnori; Jogjakarta.
17. Kaïn-pandjang. Parang-roesak-barong-patroon, Jogjakarta. — Saroeng. Kĕmbang-anggoer-patroon. Sĕmarang.
18. De Regent van Djapara met familie (ca. 1898). (Verg. Plaat 33).
19. Vrouwen van West-Java. — Vrouwen van Midden-Java.
20. Javaansche vrouwen met slendang's.
21. Adellijk jonkman uit Jogjakarta.
22. Prins (Pangeran) uit Jogjakarta, in dodot. (Verg. Plaat 61).
23. Heidensche priesters (doekoen's) van het Tĕnggĕr-gebergte in Oost-Java, in vol ornaat.
24. Kaïn-pandjang, aan één zijde met goud versierd. Oedan-riris-patroon, Soerakarta. — Kĕmbĕn. Sĕmen-djalĕngoet-patroon, Soerakarta.
25. Saroeng. nog geheel in de was. Gringsing-patroon, Sĕmarang.
26. Slendang. Patroon: parang roesak klitik

TAFELN.

(Die Nummern mit * sind *in Farben*).

1. Batikkende Frauen.
*2. Sarung. Nâgâ-tâpâ-Muster. Surakarta.
*3. „ Mĕrak-ngigĕl-Muster. Lasĕm.
*4. Kaïn-pandjang. Parang-sawut-Muster mit Paradiesvogel. Jogjakarta.
*5. Sarung. Alas-alasan-Muster (s. *Corrigenda*) mit Chinesischem und Holländischem Einfluss. Batavia (Kampung Karet).
*6. Kaïn-pandjang. Parang-rusak-Muster mit doppelten Naga. Jogjakarta.
*7. Sarung. Kĕmbang-Tjinâ-Muster. Surabaja.
*8. Tag- und Abend-Kopftuch der Strand-Regentschaften. 1871.
9. Wachsnäpfchen (Tjanting), Feuer-becken, und Pfanne für Wachs.
10. Einfaches Wachs-Muster auf Chinesischem Papier. Sawat ulâ, Sĕmarang.
11. Zwei Wachs-Bedeckungen. — Ajampugĕr-Muster. — Tĕluki-Muster.
12. Wachs-Bedeckung. Nâgâ-tumâlâ-Muster.
13. Ingredientien für Batik- und Färbezwecke.
*14-*15. Die sechs Stadien der Verfertigung eines „Kaïn biron" von Pĕkalongan. Djubinan-Muster.
16. „Latar putih" und „latar irĕng". Muster: Sĕmbagen mĕnori; Jogjakarta.
17. Kaïn-pandjang. Parang-rusak-barong-Muster, Jogjakarta. — Sarung. Kĕmbang-anggur-Muster, Sĕmarang.
18. Der Regent von Djapara mit Familie (ca. 1898). (Vgl. Tafel 33).
19. Frauen aus West-Java. — Frauen aus Zentral-Java.
20. Javanische Frauen mit Slendang.
21. Junger Edelmann aus Jogjakarta.
22. Prinz (Pangeran) aus Jogjakarta, im Dodot. (Vgl. Tafel 61).
23. Heidnische Priester (Dukun) aus dem Tĕnggĕr-Gebirge in Ost-Java, in vollem Ornat.
24. Kaïn-pandjang, an einer Seite mit Gold verziert. Udan-riris-Muster, Surakarta. — Kĕmbĕn. Sĕmen-djalĕngut-Muster, Surakarta.
25. Sarung, noch ganz mit Wachs bedeckt. Gringsing-Muster, Sĕmarang.
26. Slendang. Muster: parang rusak klitik lar-laran; Vorstenlanden. — Kĕmbĕn. Muster: modang tjumĕngkirang;

lar-laran ; Vorstenlanden. — Kĕmbĕn. Patroon : modang tjumĕngkirang ; Vorstenlanden. — Kaïn-pandjang met halve kapala. Patroon : limaran ; Banjoemas.

27. Een effen hoofddoek ; en een hoofddoek met modang (spiegel).
28. Dodot van kaïn-kĕmbangan, met goud aan ééne zijde versierd. Bangoentoelak-patroon. Soerakarta.
*29. Saroeng. Oerang-oerangan-patroon. Indramajoe.
*30. ,, Kĕmbang-tarate patroon. Soemĕnĕp (Madoera). (Verg. Plaat 83).
*31. ,, Mĕrak-mibĕr-patroon. Soerabaja.
*32. ,, Parang-roesak-barong-patroon. Banjoemas.
33. De dochters van den Regent van Djapara aan den batik-arbeid (1900). (Verg. Plaat 18).
34. De blauwkuip.
35. Diverse roodkoperen tjap's (handstempels) voor wasdruk. (Verg. Plaat 68).
36. Stempeldrukken (tjap'pen) met was, en handwerk met de tjanting.
37-38. Kleedij-patronen van Hindoejavaansche beelden uit Oost-Java, thans te Leiden en Batavia. ± 1200—1350 A°. D.
39. De Boeddhistische godin Pradjnjâpâramitâ (beeldhouwwerk uit Malang van ± 1350 A°. D.); thans te Leiden.
40. Dezelfde, van terzijde gezien.
41. Achterzijde van een zittend Ganeçabeeld uit Kĕdiri, met inscriptie van 1161 Çaka = 1239 A°. D.
42. Batik uit Tasikmĕlaja (Preanger). Patroon : balagbag. (Verg. Plaat *72).
43. Hofdames in den Kraton te Jogjakarta, waarvan de 4 oudste in sampoer's gekleed.
44. Mannelijke en vrouwelijke prijaji's (hofbeambten) in dodot's en sampoer's binnen den Kraton van Jogjakarta.
45. Javaansche bruidegom uit 1815 ; en Javaansche (Jogja'sche) bruid uit 1900 ; beiden in dodot's.
46. Vijf kĕmâdâ-patronen.
47. Vimala Dharma Soerya I, vorst van Ceilon, in kleedij met toempal-versiering ; en Joris van Spilberghen ; te Kandy in Juli 1602.
48. Een Koromandelsche „tapichinde" (Mal. tapih tjindai), aan de achteren aan de voorzijde gezien.
49. Antieke „chindi" (Mal. tjindai) bij Suratte (Bombay) gemaakt, en naar de Minahasa uitgevoerd. Patroon : djĕlamprang (Jav.), met toempal's.
*50. Een Koromandelsche „tapisarasse" (Mal. tapih sĕrasah), aan de voorzijde gezien.
*51. Kaïn sogan uit Solo. Patroon : gabah sinawoer.
*52. Vier stalen van kaïn-kĕmbangan voor kĕmbĕn's (borstdoeken), uit Solo. Patronen : 1. Paroe-paroe ; 2. Pandji woejoeng ; 3. Poespâ kĕntjânâ ; 4. Tamijaji.
53. Groep van verschillende gebatikte, en enkele kaïn-kĕmbangan-kleedjes.
54-56. Batik-patroon 1—12, 13—24, 25—36, uit de „Statistiek der Residentie Grissee in 1822", van Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.
57. Acht patronen van vroeger te Grĕsik geweven zijden limar's, uit de „Statistiek der Residentie Grissee in 1822", van Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.
58. Antiek Javaansch batik-patroon „gringsing wajang".
59. Een antieke kaïn-pandjang in Noord-Bantam, bij Serang gebatikt ; tjĕplok-patroon. — En een antieke tapih sĕrasah van de kust van Koromandel.
60. Voor-Indische palmetten (Kashm. „butha"), in Javaansch batik-werk (Jav. „terongan" of „kapâlâ slendang").
61. Jogja'sch Pangeran, in dodot met sawat-patroon. (Verg. Plaat 22).
62. Papieren schampeljoen van gemengd Chineesch-Javaansch karakter, voor het maken van zgn. katjang-batik-doeken.
63. Masulipatam'sche drukblokjes ; geheel van hout.
64. Drie Perzische drukblokjes ; geheel van hout.
65. Drukplaat eener Europeesche katoendrukkerij ; hout, met geelkoperen dessin.
66-67. Koembakonam'sche drukblokjes, deels geheel van hout, deels met geelkoperen dessin en ingesmolten lood.
68. Twee Javaansche tjap's (handstempels voor wasdruk), van achteren en van voren. (Verg. Plaat 35).
69. Koembakonam'sch doek, met handblokjes eenzijdig bedrukt ; en met zichtbare rapporten dier drukblokjes.
*70. Een Koromandelsch doek, aan ééne zijde met was bewerkt ; veel van Negapatnam naar Pinang en Atjeh uitgevoerd. (Verg. Plaat *92).
*71. Antieke Cheribon-batik, met Chineesche en Voorindische invloeden. (ca. 1860).
*72. Kaïn-pandjang uit Tasikmĕlaja (Preanger). (Verg. Plaat 42).
*73. Twee Javaansche weefsels van antiek type ; blauw- en wit-gestreept (loerik
*51. Kaïn sogan aus Solo. Muster : gabah sinawur.
*52. Vier Proben von kaïn-kĕmbangan für Kĕmbĕn (Brusttücher), aus Solo. Muster : 1. Paru-paru ; 2. Pandji wujung ; 3. Puspâ kĕntjânâ ; 4. Tamijaji.
53. Gruppe verschiedener gebatikter, sowie einiger kaïn-kĕmbangan-Kleider.
54-56. Batikmuster 1—12, 13—24, 25—36, aus der „Statistik der Residenz Grissee in 1822", von Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.
57. Acht Muster von früher in Grĕsik gewebten seidenen Limar, aus der „Statistik der Residenz Grissee in 1822", von Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.
58. Antikes Javanisches Batikmuster „gringsing wajang".
59. Ein alterthümliches kaïn-pandjang in Nord-Bantam, bei Serang gebatikt. Tjĕplok-Muster. — Und ein alterthümliches „tapih sĕrasah" von der Küste von Koromandel.
60. Vorderindische Palmette (Kashm. „butha"), in Javanischer Batik-Arbeit (Jav. „terongan" oder „kapâlâ slendang").
61. Pangeran zu Jogjakarta, im Dodot mit sawat-Muster. (Vgl. Tafel 22).
62. Papierschablone, von gemischt Chinesisch-Javanischem Typus, für die Anfertigung sogen. „katjang-batik"-Tücher.
63. Hölzerne Druckblöcke aus Masulipatam.
64. Drei hölzerne Druckblöcke aus Persien.
65. Hölzerne Druckplatte einer Europäischen Kattundruckerei mit Messing-Muster.
66-67. Druckblöcke aus Kumbakonam ; teils ganz aus Holz, teils mit Muster aus Messing und eingeschmolzenem Blei.
68. Zwei Javanische Tjap (Handstempel für Wachsdruck), von hinten und vorn. (Vgl. Tafel 35).
69. Tuch aus Kumbakonam, mit Handblöcken an einer Seite bedruckt ; mit deutlich sichtbarem Ansatz der Blöcke.
*70. Koromandel-Tuch, einseitig mit Wachs behandelt ; bemerkenswerter Ausfuhrartikel von Negapatnam nach Pinang und Atjeh. (Vgl. Tafel *92).
*71. Antikes Cheribon-Batik, mit Spuren Chinesischen und Vorderindischen Einflusses. (ca. 1860).
*72. Kaïn-pandjang aus Tasikmĕlaja (Preanger). (Vgl. Tafel 42).
*73. Zwei Javanische Gewebe vom alten Typus ; blau und weiss gestreift (lurik biru) und braun karriert (ginggang abang ; dĕragĕm tĕnun).

biroe), en bruin geruit (ginggang abang ; dĕragĕm tĕnoen).
74. Diverse Koromandel'sche was-stiften, van Kalingga tot Madura tegenwoordig nog in gebruik.
75. (Soerakarta). Kalamkare-patroon.
76. ,, Sånggå-langit-patroon.
77. ,, Tambal-miring-patroon.
78. ,, Oedan-riris-patroon.
79. ,, Sĕmen-Råmå-patroon.
80. ,, Tjakar-ajam-patroon.
81. Oudste gedateerde documenten op Java over batikken (,,toelis") van 1440 Çaka = 1518 A°. D. ; en oudste Hollandsche d°. d°. (,,schilderen") van 1622—23.
82. Eenvoudig was-patroon op Chineesch papier. ,,Kĕmbang sĕmbodjå", Sĕmarang.
83. Balineesch tempeltje, met lotusbloemmotief (Jav. kĕmbang tarate). (Verg. Plaat *30).
84. Heilige kris van Giri bij Grĕsik ; met krisheft van het fatsoen : toenggak sĕmi. (Verg. tekst, p. 482, 527).
*85. Soerakarta. Kaïn sogan. Sĕmen-tjoewiri-patroon.
*86. Batavia. Kaïn Karet. Bandji-patroon.
*87. Soerakarta. Kaïn pĕradan. Troentoempatroon.
*88. Sĕmarang. Kaïn pĕradan (ca. 1850). Wajang-patroon.
*89. Soerabaja. Kaïn kĕlĕngan. Manoekmanjoerå-patroon.
*90. Batavia. Kaïn Raden Adjoe Saleh. Blabagan-patroon.
*91. Soerakarta. Kaïn kĕmbangan. — *a.* Lĕngå-tĕlĕng-patroon. *b.* Pandji-lĕnglĕng-patroon.
*92. Koromandel-doek, via Negapatam in Atjeh geïmporteerd. Zoogenaamde ,,patanilam". (Verg. Plaat *70).
93. Klingaleesch bidkleedje, te Masulipatam met was-behulp geschilderd voor uitvoer naar Perzië.
94. Heraldisch Javaansch batik-patroon : lar rangkĕp (lar sawat). Sĕmarang.
95. Patroon : *a.* parang roesak klitik ; *b.* parang mĕnang. Vorstenlanden.
96. Sawat-patroon uit 1872. Soerakarta. (Verg. Plaat 100).
97. Kawoeng-kĕmplang-patroon. Jogjakarta.
98. Solo'sche patronen : *a.* troentoem (verg. Plaat *87) ; *b.* sĕlobog.
99. Toempal-patroon. Mal. : poetjoek rĕboeng.
100. Vier Solo'sche sawat-patronen uit 1899 : 1. sawat gĕde ; 2. sawat tjoewiri ; 3. sawat gendong ; 4 sawat ngeni. (Verg. Plaat 96).

74. Wachsstifte aus Koromandel, verschiedener Form ; noch heute von Kalingga bis Madura im Gebrauch.
75. (Surakarta). Kalamkare-Muster.
76. ,, Sånggå-langit-Muster.
77. ,, Tambal-miring-Muster.
78. ,, Udan-riris-Muster.
79. ,, Sĕmen-Råmå-Muster.
80. ,, Tjakar-ajam-Muster.
81. Aelteste datierte Urkunden auf Java über das Batikken (,,tulis") aus 1440 Çaka = 1518 A°. D. ; und älteste Holländische d°. d°. (,,schilderen") aus 1622—23.
82. Einfaches Wachs-Muster auf Chinesischem Papier. ,,Kĕmbang sĕmbodjå", Sĕmarang.
83. Balinesischer Haustempel, mit Lotosblume-Motiv (Jav. kĕmbang tarate). (Vgl. Tafel *30).
84. Heiliges Kris aus Giri, unweit Grĕsik ; mit Krisgriffe im Ornamente : tunggak sĕmi. (Vgl. den Text, S. 518).
*85. Surakarta. Kaïn sogan. Sĕmen-tjuwiri-Muster.
*86. Batavia. Kaïn Karet. Bandji-Muster.
*87. Surakarta. Kaïn pĕradan. Truntum-Muster.
*88. Sĕmarang. Kaïn pĕradan (ca. 1850). Wajang-Muster.
*89. Surabaja. Kaïn kĕlĕngan. Manuk-manjurå-Muster.
*90. Batavia. Kaïn Raden Aju Saleh. Blabagan-Muster.
*91. Surakarta. Kaïn kĕmbangan. — *a.* Lĕngå-tĕlĕng-Muster. *b.* Pandji-lĕnglĕng-Muster.
*92. Koromandelsches Tuch, über Negapatam in Atjeh importiert. Sogenanntes ,,patanilam". (Vgl. Tafel *70).
93. Klingalesisches Gebets-Kleidchen, in Masulipatam mittelst Wachs für Persien angefertigt.
94. Heraldisches Javanisches Batik-Muster: lar rangkĕp (lar sawat). Sĕmarang.
95. Muster : *a.* parang rusak klitik ; *b.* parang mĕnang. Vorstenlanden.
96. Sawat-Muster aus 1872. Surakarta. (Vgl. Tafel 100).
97. Kawung-kĕmplang-Muster. Jogjakarta.
98. Solosche Muster : *a.* truntum (vgl. Tafel *87) ; *b.* sĕlobog.
99. Tumpal-Muster. Mal. : putjuk rĕbung.
100. Vier Solosche sawat-Muster aus 1899 : 1. sawat gĕde ; 2. sawat tjuwiri ; 3. sawat gendong ; 4. sawat ngeni. (Vgl. Tafel 96).

KAARTEN.

I. Java en Madoera. Schaal 1 : 2.000.000.
II. Voor-Indië. Schaal 1 : 7.500.000.

KARTEN.

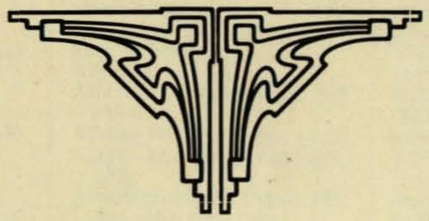
I. Java und Madura. Maasstab: 1 : 2.000.000.
II. Vorderindien. Maasstab 1 : 7.500.000.

ILLUSTRATIES.

1-2. (p. 10-11). Twee tjanting's.
3. (p. 514). Parang-roesak (tjap-patroon).
4. (p. 516) De spits van het parang-roesak-patroon.
5. (p. 517). Vijf koedi-typen.

ILLUSTRATIONEN.

1-2. (S. 10-11). Zwei Tjanting.
3. (S. 504). Parang-rusak (Tjap-Muster).
4. (S. 506). Die Spitze des Parang-rusak-Musters.
5. (S. 507). Fünf Kudi-Vorbilder.

REGISTER.

Alleen botanische, geographische, inlandsche en persoons-namen zijn opgenomen.
De cijfers tusschen haakjes verwijzen naar het Duitsch.
***B* zijn de Bijlagen.**

Nur Namen botanischer, einländischer und geographischer Art, sowie Personsnamen, sind geklappt.
Die Zahlen zwischen Klammern betreffen den deutschen Text.
***B* sind die (holländischen) Beilagen.**

A.

ababasahan 110 (116).
abacá 287 (307).
abang 277, 279—283, 290—293, 296 (296, 298, 300—302, 311, 313, 314, 316).
abang nom 292, 295 (313, 315).
abang tuwå 292, 293 (313).
abdi njamu 454.
abĕbasahan 110 (116).
Abell (P. F.) 55, 62, 282, 314 (57, 65, 301, 302, 336).
Abul Fazl (Sjaich) 204, 210, (218, 224).
Abutilon indicum Sweet. 466.
Acacia 64 (66).
Acacia arabica 404 (428).
Acacia Farnesiana Willd. 473.
achakarai 257 (275).
achchadi vélai 255 (273).
achchu 255 (273).
achi Mahomed Sálvai 256 (274).
achmin 209 (223).
Achras Sapota L. 481.
ada 13, 88, 136 (13, 93, 144).
ada-ada 88 (93).
adĕg-adĕg 88 (93).
Aden 348, 349 3(71).
Adinĕgårå (Kj.A.) 186 (198).
Adjanta 204 (218).
Adriani (N.) 102 (107).
adu manis 454.
Afzelia bijuga A. Gray. 458.
agar-agar 454.
Agave 407 (431).
Agave americana 406 (430).
agit B XXIII.
Agung (Sultan) 156, 272, 306, 415, 427, 518, 526 (165, 291, 327, 441, 453, 508, 516).
Ahmadabad 270 (289).
Ahmadnagar 203 (217).
ais 104 (110).
ajam alas 454.
ajam pugĕr 454, 478. B. VIII.
ajam [Wĕ]låndå 454.
ajaman 454.
ajĕr asin 369, 376 (392, 398). B II, III, IV, VII.
ajĕr tadjin B VIII.
akalambi taluki 488.
akar kunir B IX.
akar kunjit 379 (402). B IV, V, IX.
akar mangkudu 336 (359). B IV, XXVIII.
akar mulawat 379 (402). B IV.
akar tĕmulawak 379 (402). B IV.
Akbar (Gr.-Mogol) 204, 210 (218, 224).
akĕmbĕn tjĕmĕkirang 491.
al-nil 270 (289).
Alahan Pandjang 150 (159).
alas-alasan 77, 412, 454, 524, 525 (80, 437, 515).
alas kobong 454, 494.
Albizzia 64 (66).
Albizzia Lebbek Benth. 358 (382).
Album-Batavia 100, 137, 451, 454 (105, 145, 479, 482).
Aleurites triloba Forst. 185, 333, 463 (197, 355).
Alocasia antiquorum Schott. 479.
Alocasia macrorhiza Schott. 479.
alu 192 (205).
alus 137 (145).
alus ing nålå 454.
Amajapan 520 (510).
Amaranthus gangeticus L. 455.
åmbå 70, 93, 94 (72, 98).
ambalau Pegau B XXIII.
ambalo 388 (411).
ambaṭik 1—3, 412, 416, 439, 442, 444, 480 (1—3, 437, 441, 466, 469, 471, 480).
amběn 92, 128 (97, 136).
ambibironi 51 (53).
ambironi 51 (53—54).
ambiru 51 (53).
Amboina (Ambon) 277, 314, 322, 323, 327, 331, 332 (296, 332, 336, 345, 346, 348, 353) B XI, XIII, XIV, XVI—XX.
ambopong 297 (317).
Ammapet 520 (510).
amok 432 (459).
ampĕk 454.
ampil 111 (117).
ampilan 121, 122, 131 (128, 129, 138).
amping 69 (72).
ampo 294 (314).
ampung 69 (72).
an-nil 270 (289).
anak ajåm 454.
anam 501 (489).
anaman 501 (489).
Ananas 321 (343).
anawat 512 (501, 502).
Andjåsmårå (Dewi) 443 (471).
andjĕblos 65 (67).
andjebori 20 (21).
andjilidi 176 (187).
Andjuru 302 (323).
andodomi 177 (188).
anĕnun 442 (469).
angalu-alam 442, 444 (469, 471).
angĕt 325, 364 (347, 386).
angĕṭel mori 338 (361).

angganden 192 (204).
anggaris 193 (206).
anggendong 297 (317).
anggodog 176 (187).
anggotong 297 (317).
anggrek sitangsu 454.
anggubĕd 69 (72).
anggur 454.
anggur kripik 454.
angin 455, 461.
angin-angin 454, 461.
angin-angin kampung 219, 455 (234). B IX.
angin-angin katjang Tjinâ 455.
angin-angin Maduran 455.
angin-angin pandjen 452, 455 (480).
angin-angin plĕntung 455.
angin-angin sawut 455.
angin-angin sĕpantru 455.
angklung djiwâ 455.
anglo 17.
angluju 326.
Angrenâ 125, 133 (133, 140).
Angrenâ (Dewi) 441—443 (468—470).
Angreni 455, 479, 483.
Ang'reni (Dèwi) 125 (132).
angwungu 387 (410).
añil 270, 271 (289).
anile 270 (289).
anjaman tjijut 501 (489).
anjogâ 359 (382).
anjoga sindjang 359.
anjongket 444 (471).
anjulam 444 (471).
anongket 442 (469).
antĕng 459.
antĕng gringsing 459.
Antheraea 470.
Antheraea mylitta B XXIII.
Antheraea Pernyi B XXIII.
Antidesma Bunius Sprg. 479.
anulis 444 (471).
Api (Gunung) 348 (371).
apu 317, 325 (339, 347).
Aquilaria malaccensis Lam. 388 (411).
Arabië (Arabien) 171, 202, 207, 237, 271, 351, 530 (182, 215, 221, 253, 290, 373, 520). B V, VI, XI, XII.
Arachis hypogaea L. 178, 455, 465 (189). B V.
arak 321, 322, 369 (343, 345, 392).
Arbor aluminosa 332, 345 (354, 367).
arcalik 172 (182).
Arcot 395 (419).
Ardikusumâ 455.
Ardjuna 460, 461, 483, 511 (501).
Ardjuna Wiwâha 170 (180).
Areca Catechu L. 457.
aren 293, 317, 319, 320, 366, 468, 474, 508 (314, 339, 341, 343, 389, 497).
arĕng 194 (206).
arĕng sambi 338.
Arenga saccharifera Lab. 317, 468, 474 (339).
aribang 467.
arit 274 (293).
Armagon B XXII.
aropi B XXVIII.
Artocarpus incisa L. 459, 466.
Aru B XI, XII, XVIII, XXIV.
Arumugam B XXII.
asĕm 326.
asindjang parang rusak 475.
astâ B XXII.
asup kana latar 412, 413, 455, 525 (437, 515).
atak B XXIV.
atincal 389 (412).
Atjeh 135, 161, 169, 216, 241, 250, 251, 253, 254, 257, 289, 298, 301, 304, 305, 351, 385, 392—394, 430, 446, 519—524, 530, 532 (143, 171, 179, 230, 256, 267—269, 271, 272, 275, 309, 310, 319, 322, 325, 326, 373, 408, 415, 416, 418, 457, 474, 509—514, 520, 522, 526). B XV, XXIII.
Atjeh-kain 250, 256 (267, 274).
atjèkaròm 257, 520 (275, 511).
atju 255 (273).
Attacus Pernyi 470. B XXIII.
atulis 439 (466).
atus 325.
Aurangzeb (Gr.-Mogol) 153 (162).
Averrhoa var. 465.
awak 76 (79).
awet 52 (54).
awisan 473, 476.
awu 294 (314).
ayer tadjen B VIII.

B.

Baak (J. V. J.) 451, 452 (480).
Baak (Mevr. van) XII. 131 (139).
Baanders (H. A. J.) 315, 322, 382 (337, 345, 405).
babad Gijanti 284 (303).
babakan mangga dodol 382 (405).
babakan pĕlĕm dodol 382 (405).
babaran 44, 49 (46, 51).
babaran sogan kuning 44 (46).
babaran sogan merah 44 (46).
babaseuh 110 (116).
babu 172 (183).
bábul 404 (428).
Baccaurea B XXVIII.
Baccaurea racemosa Muell. Arg. 458.
Baccaurea Minahassae Koord. B XXVIII.
badaki Java 383, 385 (406, 409).
badan 76, 77, 143, 144, 147, 156, 168, 194 195, 245, 311, 521, 522 (79, 80, 151, 152, 155, 166, 178, 207, 208, 261, 333, 511, 512).
badi 517 (507).
Bâdjrâ (tjarik) 123, 125 (130, 132).
bâdjrâ 511 (501).
badju 26, 90, 170, 171, 174, 207, 274, 481, 488 (27, 94, 180, 181, 184, 221, 293).
badju kurung 213 (227). B II.
badju rawang 302 (323).
badju toro 482.
badjul ngantang 455.
Baduj's 73, 74, 303 (77, 323).
Baer B XII.
bafata B XI.
bafta B XI, XXIII—XXV.
baftah B XXIII, XXV.
Bagĕlen 221, 222 (235, 237).
bahar B XXII, XXIII.
bailadeira 107 (112).
bairâm Ghât 204 (217).
bairamî 201—206, 417 (215—218, 220, 242).
bairamijah 206 (220).
bajĕm bang 455.
bak bajâ 455.
bakkam 351 (373).
bakung 465.
balagbag 455.
Balambangan 275, 276, 279 (295, 298).
balau 289, 353, 388 (308, 376, 411).
Baldaeus (Ph.) 422 (447).
balĕbĕd 104 (109).
balĕndok ing trĕmbalo 361 (384).
balĕnggen 141 (149).
balĕnggi 116, 117, 140, 141 (122—124, 148, 149).
Bali 90, 154, 205, 278, 289, 299, 300, 302, 304, 306, 378, 392, 393, 436, 500, 504 (94, 163, 219, 298, 309, 320, 323, 326, 327, 400, 415, 416, 462, 488, 493). B XVIII, XIX, XXIV, XXV.
balok bosok 455, 502 (491).
Balthasars (F.) 150, 151 (159, 160).
baluduk 37, 326 (38, 348).
balumbangan 87, 88, 102, 103, 455, 473 (92, 108).
bambu 288, 402, 403 (3[illegible]7, 426, 428).
bān-dzi 455, 501, 502 (490, 491).
Banaor B XXIV.
banaspati 506 (495).
Bancroft (E.) 344 (366).
bancudu 331, 332, 350 (353, 354, 372, 373).
Bancudus angustifolia 332 (354).
Banda 161, 206, 348, 417, (171, 219, 371, 442). B XI—XXIV.
Bandjarnĕgara 178, 293, 319 323, 343, 356, 357 (189, 313, 341, 346, 365, 379, 380).
Bandjermasin 530 (520). B XVIII.
bandji 455, 490, 501, 502, (490, 491).
bandji kasut 455.
bandji kĕmbang 219, 455 (234).
bandji kurung 455.
bandji tjĕtjĕk 455.
bandji Tjinâ 455.
bandji tutup 456.
bandji kunbang B VIII, IX.
bandjie kuro B VIII.
bandjie Tjetjek B VIII.
bandul 17.
Bandung 67, 99, 425, 428 (70, 104, 451, 454).
bang 281, 283, 293, 295 (300—302, 313, 316, 317).
bang Sĕnen 456.
Bangalore 395 (419).
Bangil 73, 221, 237, 451, 530 (76, 236, 253, 479, 521).
Bangkala B XXVIII.
Bangkulon 293 (313).
bango 456.
bango-butak 124, 456, (131, 132).
bango tontong 456.
bangsal kantjana 111 (117).
bangun-tulak 113, 114, 117, 122, 124, 129, 273, 275, 285, 290, 438, 440, 496 (119, 121, 124, 129, 131, 132, 136, 292, 294, 305, 310, 465, 467, 484).
Bangwetan 293 (313).
banjak angrĕm 219, 456 (234). B VIII, IX.
banjak ngĕndog 456.
banjak rĕmbjang 456.
banjdji 502 (491).
Banjumas 220, 310, 319, 327, 368, 370, 376, 382, 530, 532 (235, 332, 341, 349, 391, 393, 398, 404, 521, 526).
Banjuwangi 220, 275 (235, 295).
Bantam (Bantĕn) 220, 221, 241, 291, 303, 308, 335, 436—438, 441, 444, 518, 530 (235, 257, 311, 323, 324, 329, 358, 463—465, 468, 472, 507, 521). B XV, XVIII, XXIII, XXIV.
banteng kĕtaton 496 (484).
bantji 456.
bantji tjokâ 456.
Bant's 75 (78).
Banyan's 213, 417 (227, 442).
bapatik 2.
Barbarike 268 (287).
Barbosa (O.) 201—204, 206, 213, 349, 393, 397, 416 (214, 216, 217, 219, 227, 371, 416, 420, 421, 442). B XXII, XXIII.
baris kondur 456.
barlin 293, 382 (313, 404).
barong asepak 456.
barong sĕpuh 456.
Baru (kampung) 493.
Barygaza 206 (220).
basa sĕdĕng 82 (86).
basah 110 (116).
basahan 110, 484, 485 (116).
baseuh 110 (116).
basta B XXII.
Bastian (A.) *Voorwoord* [1].
bastik 413 (438).
bat 74 (77).
Batak's 298, 301, 304 (319, 322, 325).
Bataklanden 149, 304 (157, 325).
Batang 221 (236).
Batara Gowa B XXIII.
Batavia 74, 139, 146, 148, 220, 221, 224, 300, 307, 309—312, 315, 322, 323, 329, 335—337, 341, 346, 348, 354—356, 364, 369, 376, 379, 384—386, 444, 445, 447, 448, 456, 462, 530, 532 (77, 147, 154, 157, 235, 239, 320, 329, 331, 332, 335, 336, 344, 346, 351, 358, 359, 363, 368, 370, 377—379, 386, 392, 398, 402, 407—409, 472, 473, 475, 476, 520, 521, 526). B I—V, VII, XXVIII.
Batawi 456.
batex 444 (472).
bati 2 (2).
batik 1—4 & passim ; 395, 413, 416, 423, 426—429, 434, 438, 439, 444, 445, 493, 496, 504, 520 (1—4 & passim ; 419, 438, 441, 442, 449, 452—455, 461, 465, 466, 472, 473, 484, 493, 510). B I.
batik aijam 452 (480).
batik ajam 456.
batik latar bang 336 (358).
bátik látur bang 335 (357).
bátik látur írang 335 (357).
bátik látur puti 335 (357).
bátik sáwat 480.
batik tjanting 233 (249).
batik tjap B IX.
batikan 24, 27, 412, 423, 434 (25, 28, 437, 449, 461).
batikan bangbangan 336 (359).
batikan biron 148 (156, 157).
batikan djĕblosan 63—67, 237 (66—70, 252).
batikan koden 66 (68).
batok 320, 324 (342).
Batticaloa 151, 152 (160, 161).
Batubara B XXIII.
Bauduin (D. F. A.) 219, 226, 312, 322, 337, 363, 376, 379, 384, 385 (233, 241, 335, 345, 359, 386, 398, 402, 407, 408). B XXVII, XXVIII.
Bawean 335 (358).
beatilha 202, 204, 420 (215, 217, 445).
Beaulieu (De) 401—403 (425—427).
bebas 73 (77).
bĕbat 69, 74 (72, 77).
bĕbĕb 92, 106 (97, 111).

bĕbĕd 69—72, 74, 79, 89, 97, 104, 111, 112, 115, 119, 127, 128, 135, 159, 170, 175, 321, 325, 357, 437, 485, 492 (72—75, 77, 82, 93, 102, 109, 117, 118, 122, 126, 135, 136, 143, 169, 180, 185, 343, 347, 380, 464, 485).
bĕbĕd Kĕling golang-galing 459.
bĕboreh 276, 378 (295, 400).
bĕd 69 (72).
bĕdâjâ 126 (133).
beirami B XXIII.
beiraram B XXIII, XXV.
beïremis 206 (220).
bejo 468, 486.
bĕkakas 264 (282).
bĕkutahan 456.
bĕlah kĕtupat 456, 478. B IX.
bĕlatju 423 (448). B XXIII, XXV.
bĕlĕbĕd 104 (109).
bĕlindjo 516 (506).
bĕlindjon 456, 472, 515 (505).
Belipalijom 520 (510).
bĕludru 132 (140).
bĕn 92 (97).
bencudu Lakki Lakki 332 (354).
bencuru 337 (359).
bendâ 458.
bendi 490.
Bengalen 208, 214, 269, 417 (222, 228, 288, 442, 443). B VII, IX, XII—XV, XXII, XXIII, XXV.
bĕngkudu 332, 335, 387 (354, 358, 410). B IV, XXVIII.
Bengkulen 293, 304 (313, 325).
benkuru B IV, XXVII, XXVIII.
bĕnting 133 (140).
benzoë B VI.
bĕranang 293 (313).
Berar 204 (217).
bĕras 191 (203). B XXIII.
bĕras kuning 267 (285).
berĕm 293 (313).
Berg (C. L. G. van den) XVIII (XVII).
Berg (L. W. C. van den) 121 (128).
bĕri kablak 456.
bĕrkalai 216 (230).
bĕrkĕmbĕn kaïn 91 (96).
Bernier (Fr.) 153 (162).
bĕrotji 207, 273, 423 (221, 292, 448).
bĕrtji 207, 273, 423 (221, 292, 448).
bĕrtji biru 111, 112, 273 (118, 292).
bĕrtji pĕtak 273 (292).
bĕrtji tjĕmĕng 273 (292).
Bĕsuki 221, 451 (235, 479).
Bĕtawen 368, 456 (390).
betet 456.
betetan 456.
bethili 421 (446).
bethilis 201—204 (215—217).
bethilis Ternatanes 205 (218).
bethillis 420 (445).
betilis 204 (217).
betteella 204 (217).
beuneung, zie bönöng.
beureum 303 (324).
Bevan (E. J.) 183 (194).
Bhârata juddha 288 (308).
Bharhut 162 (172).
Bharôch 206, 207, 210, 273 (219—221, 224, 292).
bibir 95 (100).
bibis pistâ 456.
bibit 320, 328 (342, 350).
bilas 340, 371 (362, 393).
Bima 278, 383 (298, 406). B XVIII, XXIV.
Binamu B XXVIII.
Binauwer B XXIV.
bingkuru B IV, XXVIII.
Bintenna 152, 153 (161, 162).
bintik 2.
Birdwood (G. C. M.) 249 (266).
biron 44, 51 (46, 53).
bironi 47, 51 (49, 53).
biru 49, 51, 52, 293, 294, 296 (51, 53, 54, 313—317).
biru berĕm 293 (313).
biru langit 293 (313).
biru nom 293 (313).
Bixa Orellana L. 387 (411). B VII.
bjok 15, 49 (15, 51).
bjuk 15, 49 (15, 51).
bjur 456.
blabagan 456.
Blanco (M.) 287 (306, 307). B XXIX.
blandaran 456.
blarak sinampan 456.
blarak sineret 456.
blĕdeg 456.
blĕndok tĕmbalo 353, 358 (376, 381).
blĕnggen 116, 141 (122, 149).
blibar manggis 496 (484).
blimbing 465.
Blommestein (Mevr. van) 453 (481).
bludru 437 (464).
bluduk 37 (38).
blumbangan 87 (92).
Bluteau (D. R.) 208 (222).
boboëhan 493.
bobu 345 (367).
Boerlage (J. G.) 378 (400).
bogĕm binalik 456.
Bojolali 530 (521).
Bolten (D.) VI.
Boma 480.
Bombay 161, 164, 201, 206, 210, 249, 395, 405, 417 (171, 173, 214, 220, 224, 266, 419, 430, 443). B XI, XXII.
Bombyx-mori B XXIII.
Bonang (Sunan) 482, 527 (518).
Bondowoso 530 (521).
bongkang 478.
bongkang sĕmbajang 456.
bönöng ië rupa 522 (512).
Bontius (J.) 378 (400).
bopong 296, 297 (317).
Borassus 283 (302).
boreh 109, 126, 128, 130, 267, 273, 378 (115, 134, 136, 137, 285, 292, 400).
Borneo 299, 304, 392, (319, 325, 415). B XVIII, XXIV
borneo Laja B XXII, XXIII, XXV.
Bosboom (H. D. H.) 398 (422).
Brahmâ 288, 513 (308, 502).
branang 293 (313).
Brandes (J. L. A.) 93, 123, 126, 162, 282, 284, 393, 394, 410, 411, 414, 416, 425, 432, 493, 501 (97, 130, 134, 172, 301—303, 417, 434, 435, 439, 441, 451, 459, 489). B XVI.
bras pulut 323 (345).
Brâtâjudâ 463.
brezil 351 (373).
bribil 457.
Brito (A. de) 417 (442).
Britsch-Indië, zie Voor-Indië.
Brosot 530 (521).
Broussonetia papyrifera L. 193 (205).
Bruguiera eriopetala W. et A. 385, 387, 389 (408, 410, 412).
Bruguiera gymnorhiza Lam. 350, 389 (373, 412). B II, III, VII.

Bruguiera parviflora Bl. 353, 357, 360, 389 (375, 380, 383, 412).
Brumund (J. F. G.) 48 (49).
Brund (J. J. de) 267 (286).
Brunei B XXIV.
bubuk 340 (362).
bubur 37, 41, 191 (38, 42, 204). B IV.
Bugineezen 169, 271, 299, 300, 304, 342, 381 (179, 290, 319, 320, 325, 364, 404). B XXIX.
Buitenzorg 218, 219, 223, 226 (233, 238, 241). B V, VI, IX.
bujut 303 (324).
bulu 457.
bulu rambat 457.
buluh suwangi 267 (286).
bulus angrĕm 457.
bulus ngĕrong 457.
bumbu 359 (382).
Bumi Aju 221 (236).
bungku B XXIV.
bungòng glima 251 (268).
bungur 296 (316).
bunton 486.
Burg (P. v. d.) 397, 399, 405, 420, 421 (421, 423, 429, 445, 446).
Burnell (A. C.) 202, 204, 207, 210, 216, 394, 395, 397, 400, 420 (216, 217, 220, 224, 230, 418—420, 424, 446).
buroong Guök B IX.
buru B XVIII, XX.
burung djuwi 457.
burung gaok 457.
buta 527 (518).
Butea 288 (308).
butha 166 (176).
Buton B XVIII, XIX, XXII—XXV, XXVII—XXIX.
butul 65 (67).
butulan 65 (67).
buwah 167 (177).
buwah anggur di makan-ulat 457.
Bynanor B XXIII, XXIV.

C.

caba 172, 173 (182, 183).
cabaia 171 (182).
cabaille 174 (184).
cacamban's 438 (465).
Cachet zie Lion Cachet.
cadou 56, 59 (58, 61).
cadoucaïe 59 (61).
Caesalpinia Sappan L. 59, 387 (62, 410).
caixa B XXIV.
caju Nenu 332 (354).
caju soga 291, 444 (311, 472).
Calamus draco W. 287 (307).
Calcutta 249 (266).
calico 207 (220, 221) B V.
calicot B V.
Calicut 207 (220) B V.
Calliture B XXII.
calmcary's 398, 462 (422).
Cambai 207 (220).
cambaja 270 (289).
Cambay 154, 171, 172, 201 — 203, 205—207, 213, 216, 268, 348, 349, 417, 524 (163, 182, 214—221, 227, 230, 287, 371, 443, 515). B XI, XXII, XXIII, XXV.
cambayes 171—174 (182, 184).
Cambrai 203 (216). B V, XXIII.
cambric 67, 201, 203, 207, 254, 395 (70, 215, 216, 220, 272, 418). B V, XXIII.
Camerik (S. W.) 54, 178, 188, 193, 314, 321, 344 (56, 189, 200, 206, 336, 343, 366).
Camphuys (J.) 315 (336).
Cananga odorata Bl. 467.
Canarium commune L. 470, 474, 494.
canjorin's 275 (294).
Canna 149 (157).
Canter Visscher (J.) 336 (359).
canykyn B XI, XXV.
Carica papaja L. 463, 465.
carnissers (?) B XXIV.
Carthamus tinctorius L. 214, 277, 278, 353, 377, 387 (218, 296, 298, 376, 400, 410). B VII, XXVIII.
carycam B XXV.
casha 345—347 (367—369).
Cassia siamea Lam. 353 (376).
cassiope B XXV.
Cassytha filiformis L. 479.
Casuarina equisetifolia Forst. 489.
casuarinen 462, 489.
cattawary 398 (422).
cayin Goelongs 155 (165).
Ceilon 151—153, 156, 159, 509, 530 (160—162, 165, 168, 499, 520, 522). B XIII.
Celebes 299, 302, 304, 305, 314, 392, 417, 430, 532 (319, 323, 325, 326, 336, 415, 442, 457, 526). B XXIV, XXVII, XXIX.
Cephas (K.) 109, 130, 131 (115, 138, 139).
Ceram B XI—XIII, XVI, XVIII—XXI, XXIII, XXIV.
Ceriops Candolleana Arn. 353, 357, 360, 386, 387 (375, 380, 383, 409, 410).
Ceriops lucida Miq. B III, VIII.
Ceriops spec. 283 (302).
chah 216 (231).
chăp 216, 217 (231).
chapa 216 (230, 231).
chapar 216, 217 (230, 232).
chappa 216 (230).
Charta 272 (291).
châsah 203 (217). B XXIII.
chasah bĕsar B XXV.
chasah kĕtjil B XXV.
Chastelein (C.) 444, 445 (472, 473).
chaudeus 208 (222).
chaudus 208 (222).
Chaul 154, 201—203, 205, 206, 210, 213, 419 (164, 214—220, 224, 227, 445). B XI, XXII, XXV.
chautar 208, 417 (222, 242). B XXII, XXV.
chay 344, 406 (366, 430).
chaya 59, 277, 280, 332, 341, 344, 348, 401, 404 (62, 296, 299, 354, 363, 366, 370, 426, 429).
Chemnis 209 (223).
Chêng-Ho 205 (219).
Cheribon 66, 148, 241, 307, 308, 311, 335, 336, 354, 410, 411, 413, 423, 424, 430, 435, 438, 524, 530 (69, 156, 257, 329, 330, 333, 358, 377, 434, 435, 438, 449, 450, 456, 462, 465, 515, 521).
Chetty 395 (418).
chhînt 211 (225).
chialouw 420 (446).
chiavenij's 420 (445).
China 173, 216, 217, 228, 235, 322, 323, 327, 328, 334, 341, 369, 376, 381, 385, 489, 498, 502, 504, 530 (183, 231, 244, 250, 344—346, 348, 357, 363, 392, 398, 403, 408, 487, 490, 493, 520). B I—V, VII, XV—XVIII, XXI, XXIII—XXV.

chindi B XXII.
Chineezen, zie China.
chint 210, 422 (224, 447).
chintz 210, 257, 395, 405 (224, 275, 418, 419, 430).
chintzes 395, 422 (418, 419, 447).
chiruvéru 404, 406 (428, 430).
chît 422 (447).
chita 210, 257 (224, 275).
chite 210, 418 (224, 443).
chites 400 (424).
chites matabi 415 (440).
chits 210, 211, 257, 418, 422, 423, 436, 491 (224—226, 275, 443, 448, 463).
chitsen 171, 174, 213, 395, 400, 415, 419, 421—423 (181, 182, 184, 227, 418, 424, 440, 445—447, 449).
chitzen 420, 421 (446).
Cholamandala 396 (419). En zie Koromandel.
Chodjah 213 (227).
chop 216 (230, 231).
chris 273 (292).
Ch'üan-chou 207, 449 (220, 487).
Chijs (J. A. v. d.) B XXIV.
Ciconia jav. Temm. 456, 471.
cînt 211 (225).
cit 210—212 (224—226).
cita 211 (225),
citak 211 (225).
citaq 211 (225).
citra 210, 211, 418, 422 (224, 225, 443, 447).
Citrus acida Roxb. 368, 372, 378, 382 (390, 394, 401, 404).
Çiwa 83, 279, 288, 505 (87, 298, 308, 493).
Clarke (P.) 395 (419).
Clercq (F. S. A. de) 269, 361, 389 (288, 384, 412). B XXVIII.
Cleyer (A.) 315 (336).
Coccus lacca Kerr 286, 287, 388 (306, 307, 411).
Cochin 397 (420).
Cochinchina 345 (367).
Coeurdoux 41, 56—58, 60—63, 400, 401, 403, 404 (42, 58, 60—64, 66, 424, 425, 427, 428).
Cohen Stuart (A. B.) 125, 170, 442 (132, 180, 469).
Colenbrander (H. T.) XVIII (XVII).
Coleus atropurpureus Benth. 465.
comboy 171, 172 (182).
Comorin 249, 390, 407 (267, 413, 432).
comyter 434 (460).
comijters 419 (444).
condondong 378 (401).
Conjeveram 249, 255, 396, 408 (266, 273, 420, 433).
coobaer 484. B XXIV.
Coolsma (S.) 79, 82, 158, 384, 412, 413 (82, 86, 168, 407, 436, 438).
copal 32 (33).
corge 66, 202 (69, 215). B XXII.
corja 66 (69).
Cornets de Groot zie Groot (Cornets de)
Correa (G.) 395, 397 (418, 420).
costa 60, 68, 446 (62, 71, 474).
Crawfurd (J.) 6, 48, 71, 276 (6, 49, 74, 295).
Creta anularia 268 (287).
Crinum asiaticum L. 465.
Crooke (W.) 203, 204 (216, 217).
Cross (C. F.) 183 (194).
Croton 288, 470 (308).
cudrang 379, 381 (401, 403).
Cudrania javanensis Trécul 353, 361, 377, 381 (376, 384, 400, 404). B IV.
Cudranus amboinensis Rumph. B IV.
Curcuma 40, 60, 126, 128, 190, 215, 267, 273, 366, 369, 377—379, 381, 387, 470 (41, 62, 133, 136, 202, 229, 285, 286, 292, 389, 391, 400—403, 410). B IV, VII.
Curcuma angustifolia B IV.
Curcuma leucorrhiza B IV.
Curcuma longa L. 267, 377, 378, 388 (286, 400, 411). B IV.
Curcuma zedoaria Rosc. 378 (400). B IV.
Curcuma zerumbet Roxb. 378 (400). B IV.
Cutch 95 (99).
çweta 279 (298).
cyâma 296 (317).

D.

Daalen geb. Weyergang (Mevr. van) XII.
Dabul 161, 417, 419 (171, 442, 445). B XI, XII, XV, XXII, XXV.
dadap 465.
dadu 279, 293, 294, 296 (298, 313—315, 317).
Daelmans (A.) 399—401 (422—425).
Daha 391, 424, 432 (414, 450, 458).
dahon 470.
dahon anggur 457.
dahon pandan 380 (402).
dahun 470.
Dajak's 288, 289, 299, 301 (307, 309, 319, 322).
dakál B XXIV.
dakar B XXIV.
dakĕd B XXIV.
dakĕl B XXIV.
daki 383, 385 (406, 409).
dakó B XXIV.
dakot B XXIV.
dalag 293 (313).
dalimâ 165 (175).
daluwang 193 (205).
damar 32, 33, 388 (33, 34, 411). B I, III, VI, VII.
damar-kutjing 364 (387).
damar mata kutjing 388 (411). B I, VI, VII, IX.
Damar Wulan 443, 494 (471).
Damascus 498 (487).
Danau 149 (158).
Dangdang Pĕtak 285, 290 (304, 305, 310).
Danurĕdjâ 490.
dârâ gĕlar 457.
dârâ muluk 496 (484).
daragĕm 290, 291, 293, 438 (311, 313, 465).
daragĕm tĕnun 290, 291, 440 (310, 311, 467).
datar B XXIV.
dastar 81, 82 (84, 86).
daun pandan 379, 380 (402).
dâwâ 94 (98).
dawas cutrang 350 (372).
dawas lolang 350 (372).
Decadia aluminosa 345 (367).
dedes B XXIV.
Deeringa indica Retz. 456.
dekek 326.
Dekhan 55, 56, 58, 61—64, 66, 68, 166, 175, 201—203, 206, 211, 213, 215, 248, 249, 252, 254, 255, 258—261, 326, 397, 400, 404, 405, 407—410, 418, 422—424, 444, 499, 508, 519, 523, 529 (58, 60, 63, 65—67, 69, 70, 176, 186, 215, 217, 220, 225, 227, 230, 265, 266, 270, 271, 273, 276—280, 421, 424, 428, 429, 432, 434, 443, 448—450, 471, 488, 497, 509, 510, 514, 520). B XXII.
dĕlereng 457.
Delhi 153, 173 (162, 184).
dĕlimâ wantah 457.
Della Valle zie Valle (della).
dĕluwang 193 (205).
Dĕmak 162, 436, 524, 526 (172, 463, 514, 517).
dĕmit 442 (470).
dĕngklung 457.
dĕplok 360 (383).
dĕragĕm 281, 284, 290, 292, 293, 295, 296, 305 (301, 303, 311, 313, 315, 316, 326). B XXII, XXV.
dĕragĕm kĕbar B XXV.
dĕragĕm tĕnun 496 (484).
dĕstar 81 (84). B XXII.
dĕstar merah. B XXV.
dĕstar modang pinutih 472.
dĕstar prang rusak kalitik 476.
Dewall (A. F. von) 207 (221).
dewi 475.
Dewi Andjâsmârâ 443 (471).
Dewi Angrenâ, zie Angrenâ (Dewi).
Dewi Ang'réni, zie Ang'réni (Dewi).
Deykerhoff (C.) XIII.
dhoti 173 (183).
didih 366 (388).
dilag 293 (313).
dilĕm 465.
dinar mas B XXIII.
Dioscorea hirsuta Bl. 293 465, 470 (314).
Dioskorides 28, 268 (29, 287).
Dipati Ukur 427 (454).
distar B XXII.
diwâtâ 471.
djadjarit 438, 440 (465, 467).
djagasatru 459.
djâhâ 384, 388 (407, 411).
Djâjâ Lĕngkârâ (Pandji) 133, 441, 483 (140, 468).
Djâjâkusumâ 457.
Djâjârĕsmi 457.
djajeng 457.
djajeng tilam 496 (484).
djâkâ bluluk 496 (484).
Djâkâ Tingkir 526 (517).
djal sĕrimpang 457.
djalamprang 439, 489 (466).
djalĕngut 483.
djamang 129 (137).
djambal 357, 358 (380, 381).
djambe potjot 496 (484).
djambe tjopot 457.
Djambi B XV.
djamblang 39, 457, 497, 498 (40, 485—487).
djamblang miring 457.
djamblang tjilik 457.
djamlang 457.
djangkung 457.
djangkung kuning 457.
djântrâ 481.
djântrâ kĕmbar 457.
Djapara 213, 232, 235, 318, 319, 323, 427, 443, 451, 515 (227, 248, 251, 340, 341, 346, 453, 470, 479, 504).
djarak 32, 33, 40, 178, 181, 184, 189, 339, 340, 388 (33, 34, 41, 189, 192, 193, 196, 201, 361, 362, 412). B VIII, XXIX.
djarak kurung 457.
djarak Tjinâ 456.
djarĕnang 288 (307).
djarit 69, 73, 112, 115, 274, 438 (72, 77, 118, 122, 293, 465).
djarit âmbâ 72, 94, 96, 106 (75, 98, 101, 111).
djarit kakĕmbangan XIV, 440 (467).
djarit lamban 170 (180).
djarit tjijut 72, 96, 106 (75, 101, 111).
djarōm 522 (512).
djataju 471.
djati 256, 258, 259, 465, (274, 276, 277).
djawah 457.
djĕbat B XXIV.
djĕbĕn 92 (97).
djĕblog 65 (67).
djĕblos 65 (67).
djĕblosan 63—67 (66—70).
djebor 20 (21).
djedi 359 (382).
djĕgul 64, 200 (67, 213).
djĕgur 324.
djĕlamprang 129, 162—164, 441, 457, 498, 502, 506 (136, 171—174, 468, 486, 491, 495).
djĕmbangan 318—320, 323, 324 (340, 341, 343, 346).
djĕmbaran 182, 339, 340, 359, 360 (193, 361, 362, 382, 383).
djĕmek 92 (97).
djĕmur 280 (299).
Djĕnar 133, 293 (140, 314).
djendral minum 457.
djĕne 293, 325 (314).
djĕne sumringah 324.
Djĕnĕs (kali) 329 (351).
djĕng Nâlâ 457.
Djĕnggâlâ 424, 439 (450, 466).
djĕngut 483.
djĕpitan 17.
djĕram pĕtjĕl 372.
djĕrĕnang 287 (307).
djĕruk kasumba B XXVII, XXVIII.
djĕruk nipis 293, 368, 382 (313, 391, 404).
djĕruk pĕtjĕl 368, 372, 374 (390, 391, 394, 396).
djeunah 293 (314).
djilid 176, 343 (187, 365).
djinggâ 49, 277—282, 293, 295, 296 (51, 296, 298, 300, 302, 314—817).
djinggâ lokâ 293 (314).
djinggâ mângsâ 125 (132).
djinggâ nom 293 (314).
djirak 184, 316, 331—334, 337, 338, 340, 342, 345—350, 352, 377, 388, 529 (195, 338, 353—356, 360, 362, 364, 367—370, 372, 373, 375, 399, 412, 520). B VIII, XXIX.
djirĕk 343, 345, 388 (365, 367, 412).
djiwâtâ 471.
djobin 39, 457, 493 (40).
djodipati 457.
djohar 353 (376).
Djoharsih 427 (453).
Djohor B XV, XVII.
Djokjakarta, zie Jogjakarta.
djolen 457.
Djombang 221 (236).
djonggrong 129 (137).
djubin 39 (40).
djubinan 39, 457, 493 (40).
djurit 274 (293).
djuru 374.
djuru sulam 508 (497).
djuta B XXV.
djuwar 353 (376).
djuwâtâ 471.
djuwi 457.
dodomi 177 (188).
dodot 72, 85, 108—117, 119—132, 135, 136, 140, 141, 165, 167, 273, 275, 276, 284, 285, 413, 418, 419, 427, 428, 430, 434, 439, 441—443, 472, 484, 485, 493, 504 (75, 89, 113—128, 130—134, 136—139, 143, 144, 148, 149, 175, 178, 292, 294, 295, 304, 305, 438, 443, 444, 453, 454, 456, 461, 466, 469, 470, 493).
dodot blĕnggen 116, 124 (122, 123, 131).

dodot guběg 116 (122, 123).
dodot mawie balengie 116 (123).
dodot udaraga 493.
dodotan 118 (125).
dodwat 110 (116).
Does (A. M. K. de) 19, 25, 41, 44, 49, 54, 84, 88, 89, 121, 176, 192, 193, 196, 197, 200, 282, 314, 317, 319, 320, 327, 328, 330, 343, 353, 356, 357, 368—370, 375, 382 (20, 26, 42, 45, 51, 56, 88, 93, 128, 186, 205, 209, 210, 214, 301, 336, 340—343, 348, 350, 352, 365, 375, 379, 380, 381—393, 397, 404).
dôlband 204 (218).
dom 177, 442 (188, 470).
dom wèsi 177 (187).
dom wulu 177 (188).
domdoman 442 (469, 470).
domdomi 442 (469, 470).
Dompo B XXIV.
donggarî 420 (446).
dongri 421 (446).
dongrijsen 420 (446).
Dozy (R.) 171 (182), 172.
dragem B XXII.
dragon B XII.
dragon cobar B XII.
Drake (Fr.) 275, 276, 397 (295, 421).
Dravidiër's 407 (432).
Driessen (C.) VIII.
Driessen (F.) VIII, XIV, 44, 56, 65, 66, 75, 133, 148, 154, 180, 183—185, 188, 189, 237, 242, 250, 260, 315, 323, 331, 345, 347, 348, 352, 401, 519, 521 (46, 58, 68, 69, 78, 141, 156, 163, 191, 194, 196, 197, 200, 201, 252, 253, 258, 267, 278, 337, 346, 353, 367—370, 375, 425, 509, 511). B III, V, VI, IX, XXIII.
Driessen—Kleyn (Mevr. M.) 531 (522).
dronggan's Tsjara Malajoe 156 (166).
duda brěngos 458.
duda gamblok 458.
duda gělut 458.
dudut 109 (115).
dulband 204 (218).
dungaree 421 (446).
durbar 173 (184).
durian 278, 465 (297).
durijas 423 (448).
Durio zibethinus L. 465.
dut 110 (115).
Dijsselhof (G. W.) XVII, (XVI) 533 (528).
dzjau-wa-pu 205, 275 (219, 294).

E.

ěbjuk 49 (51).
ěbun-ěbunakěn 374 (396).
Eck (R. van) 84 (88).
Edi 523 (513).
ědjog 182, 339, 340 (193, 361, 362).
ědom 177 (188).
Eeden (F. W. van) V, VI.
Egypte 209 (223).
ěkum 326.
ělar 440, 458, 469, 480, 513 (467, 503).
ěler 360, 372, 374 (394, 396).
Eleusine coracana 256 (274).
elikkáthu salvai 256 (274).
Ellichpur 204 (217).
ělung 458.
ěmbalau 289, 353, 388 (308, (308, 376, 411).
ěmbalau Pegau 289 (309).
ěmban 92, 106, 107, 296, 297 (97, 112, 317).
ěmbat 74 (77).
ěmbjuk 49 (51).
ěmblog 343 (365).
ěmplek 548.
ěnděg-ědněging nila 324, 327 328 (348, 350).
Endeh B XIX.
ěndjět 317, 366 (339, 389).
ěnjět-ěnjět 360 (383).
ěndog rěměk 458.
ěndog sětugěl 103 (108).
endol-endol 458, 471.
engos 99 (104).
Enschedé (M.) XIII (XII).
ěntas 325.
ěpe 180, 182, 325, 339, 360, 371 (191, 193, 361, 383, 393).
erang 294 (314).
erang-erangan 458, 501 (489).
Eriodendron anfractuosum DC. 466.
Erlangga (Vorst) 170 (180).
Erythrina fusca Lour 489.
Erythrina var. 465.
esuk sore 458, 473.
ěsup 437 (464).
ětjap 215 (230).
ětom 269 (288).
Eyck's (Van) 204 (217).

F.

Fei Hsin 205, 211, 213 (219, 225, 228).
Ficus 288 (308).
Ficus Benjamina L. 494.
Flores B XXIV.
Forrer (R.) 28—30, 37 (29—31, 38).
Franquemont (Mej. C. J. von) 138, 139, 382, 462, 532 (146, 147, 405, 525).
fuja 5, 102, 150 (5, 107, 158).
Fukiën 499 (487).

G.

gabah B XXII, XXIII.
gabah sinawur 458, 531 (524).
gading 294 (314).
Gadjah Wong (kali) 329 (351).
gadung 84, 293—295, 382, 465, 470 (88, 314, 315, 405).
gadung mělaṭi 124, 496 (131, 132, 484).
gagah Setro B VIII.
gagak kuntjung mas 496 (484).
gagak ngaub 458.
gagak setrå 458.
gaharu 388 (411).
gajam 458, 465.
gajam runtuh 458.
Gajo's 301 (322).
gajung 354 (376).
galangkari 462.
gali 270 (289).
galinggĕm 387 (411). B VII.
Gallois (W. O.) 154 (164).
galugå 387 (411).
galugå sinusur sari B VII.
Galuh 410—412, 416, 424, 425, 430, 453, 524, 525 (434, 435, 437, 441, 450, 451, 456, 481, 515).
gambir 315, 458, 482 (337).
gambir sakĕṭi 458.
gambir sawit 458.
gambuh 114 (120).
gamělan 99, 479, 531 (104, 524).
gandarukan 388 (411).
gåndårukĕm 353, 358, 361, 388 (376, 381, 384, 411).
gåndåsuli 458.
Gåndåwidjåjå 458.
ganden 192, 193 (204, 205).
gandik 380 (402).
gandrung 458.
gandu 458.
Ganeça 83, 505, 506 (87, 493, 495).
ganggĕng 465, 470.
ganggong 458, 465, 500, 502 (489, 491).
ganggong bulus 458.
ganggong junan 458.
ganggong kapundung 458.
ganggong kraton 219, 458 (234) B VIII, IX.
ganggong kraton Suměněp 458.
ganggong Madurå 458.
ganggong rante 458.
ganggong sapit 458.
ganggong sidakråmå 458.
ganggong sinapit 458.
ganggong supit 458.
gångså 230 (246).
gantang B XXIII.
gapit 17.
Garcia da Orta, zie Orta (Garcia da).
Garcinia dulcis Kurz. 382 (405).
Garcinia mangostana L. 283, 491 (302).
Gardenia florida L. 464, 467.
garĕbĕg 111, 112, 114, 161, (118, 120, 171).
garingsing 503 (492).
garis 193 (206).
garisan 193 (206).
garis'sen 193 (206).
garu 388 (411).
garuda 440, 476, 478, 480, 481, 486, 511—513 (467, 501—503).
Garut 73, 309, 530, 532, (76, 330, 521, 526).
gassa B XXIII.
gawangan 17, 196 (18, 209).
gĕbar 423, 437, 459 (zie *Corrigenda*), 484 (448, 464). B XXIV, XXV.
gĕblag 325.
gĕdah 293, 294 (313, 314).
gĕdang 60, 276 (63, 295).
gĕdang sĕlirang 459.
gĕdog 132 (140).
gekko 487.
Gelder (W. van) XVI (XV).
Geldria (fort) 67 (70).
gĕměk tarung 459.
gĕmpol 465.
gendagan 459, 467.
gĕndani 459, 478.
gĕnderå Wèlåndå 496 (484).
gĕnding 99 (104).
gĕndis 317 (339).
gĕndis tĕbu 326, 361.
gendong 107, 296, 297 (112, 317).
gĕndreh 234, 235, 239 (249—251, 255).
genĕs 420 (446).
genĕsan 367, 368, 420 (390, 446).
Gericke (J. F. C.) 118, 496 (425, 484).
gĕringsing 435, 461 (462).
germĕn 459.
giju 443 (470).
gingan's 420 (446).
ginggang 26, 420, 421, 423, 500 (27, 446, 448, 489).
giringsing 430, 459 (456).
glagah 9, 10, 465 (9, 10).
Glarus B IV.
gliga B XXIV.
glonggong 9, 10.
glugå 193 (205) B VII.
glugu 193 (205).
Gnetum Gnemon L. 35, 456, 515 (36, 505).
Goa B XI, XXVII.
gobaer 487.
gobar 484. B XXIV.
Godavari 207, 249, 390, 396, 407 (220, 267, 413, 420, 432). B V.
godong djarak 459.
godong pring 459.
godong sukun 459.
godongan 459.
Goens (Rijcklof van) 126, 414—416, 426 (133, 439—441, 453).
gogrog 325.
golang-galing 459, 468.
Golconda 405 (429).
golek 526 (516).
Golkonda 397 (421).
gondang-gandung 459.
gondok 379 (402), 380.
gong B XXIII, XXIV.
Gonggrijp geb. Simons (Mevr.) XII (XI).
gordel chindos 419, 420 (444, 445).
Gossypium herbaceum 68 (70).
Gossypium micranthum 68 (70).
Gossypium vitifolium 68 (70).
gotong 296, 297 (317).
Gradjagan 357 (380).
Granada 207 (220).
Grashuis (G. J.) XVI (XV), 51 (53).
grĕndjiling 459.
Greshoff (M.) VI, 20, 315, 368, 372, 389 (21, 337, 391, 394, 412). B III, IV, VI.
Grĕsik 163, 221, 232, 291, 310, 335, 336, 355, 356, 376, 452, 453, 459, 508, 530, (173, 236, 247, 311, 332, 358, 378, 379, 398, 480, 481, 497, 521). B VIII.
Grĕsik (patroon) 459.
gringsing 77, 146, 165, 169, 423, 424, 429—435, 449, 459, 463, 470, 503, 504, 508, 509, 524—528, 532 (80, 155, 175, 179, 449, 455—462, 477, 492, 497, 498, 515—518, 524).
gringsing ajam pugĕr 459.
gringsing alus 430, 459 (456).
gringsing angun-angun 431, 459 (457, 458).
gringsing ardja-ardja 459.
gringsing bagenda 460.
gringsing djagaçatru 460.
gringsing kawot 460.
gringsing kawung 431, 460, 504 (457, 492).
gringsing kawung [Ku] sumaguna 431, 460 (458).
gringsing lalampahan 460.
gringsing lung anggur 434, 460 (460).
gringsing lung ing sih 430, 460, 470 (456).
gringsing lung langö 430, 460, 470 (456).
gringsing pamasah 431, 460 (458).
gringsing Pândawa 431, 460 (458).
gringsing Pândawa djaja 430, 460 (456).
gringsing Pandjalu 430, 431, 460 (456, 458).
gringsing Parta Awiwâha 431, 460 (457).
gringsing Partawiwâha 431 (458).
gringsing Râmâjana 431, 460 (457).
gringsing Râwanântaka 460.
gringsing ringgit 460, 461.
gringsing Sangupati 460.
gringsing Sangupati lĕlakon Kĕsnajana 460.
gringsing sĕsĕmenan 460, 470, 482, 483, 512 (501).
gringsing silir ing maruta 455, 460.
gringsing Tjanggu 431, 461 (458).
gringsing Udajana alus 431, 461 (458).
gringsing wajang 169, 429, 460, 461 (179, 455).
gringsing wajang lĕlakon Pândawa djaja 461.

gringsing wajang lĕlakon Radjuna tapa 461.
gringsing wajang lĕlakon Samba lalana 461.
gringsing Wirâța 431, 461 (457, 458).
Grissee 163 (173). En zie Grĕsik.
Groeneveldt (W. P.) 92, 205, 213, 217, 271, 470 (96, 219, 228, 231, 290).
grompol 461, 468.
grompol tjilik 461.
Groneman (Dr. I.) *Voorwoord* [II]; II, IV, V; 103, 109, 114, 121, 142, 158, 452 (108, 114, 120, 121, 128, 129, 150, 167, 168, 480).
Groot (J. J. M. de) 455, 456.
Groot (A. D. Cornets de) 48, 163, 233, 282, 355, 356, 369, 376 (49, 173, 249, 301, 378, 392, 398). B VIII.
Grünwedel (A.) VI, 394, 407 (418, 431).
Guatemala 270 (289).
gubĕd 69 (72).
gubĕg 486.
gubĕgan 486.
Guinea 156, 367, 420, 421 (165, 166, 390, 446, 447).
guinees-an 367 (390).
gulâ 317 (339).
gulâ aren 41, 366 (42, 389).
gulâ batu 366—368 (389—391).
gulâ klâpâ 321, 496 (344, 484).
gulâ tĕbu 366 (389).
Gule-Gule B XXIV.
guliga B XXIV.
Gunardidjâjâ 461.
Gunning (J. G. H.) 118, 494 (125, 484).
gunung 531 (524).
Gunung Api 348 (371).
gunung sari 496 (484).
Guzerat 201, 213, 216, 268—271, 314, 349, 351, 397, 417, 524 (214, 227, 230, 287—290, 336, 371, 373, 420, 442, 514, 515). B XII, XV, XXI, XXIII.

H.

Habbema (J.) 91 (96).
Haen (H. de) 156, 272, 273, 276, 415, 416 (165, 291, 292, 295, 441).
Haidarabad 405 (429, 430).
Halde (J. B. du) 56, 400 (58, 424).
Hallier (J. J.) 378 (400).
Haměngku Buwånå II (Sultan) 512 (501).
hampĕlam 167 (177).
Hardeland (A.) 103, 215 (109, 229).
Hasselt geb. Netscher (Mevr. van) XII.
hassa B XXIII.
hasta 522 (512).
hata 412 (437).
hatutang 2.
Havart (D.) 395, 419 (418, 444).
Havell (E. B.) 244 (266).
Hazeu (G. A. J.) 93, 113, 517 (97, 119, 507, 508).
Hedichium coronarium Koen. 458.
Heine 265 (284).
henna 388 (411).
Herodotus 206 (220).
Heyder & Co. (De) 84 (88). B IV, IX.
Hibiscus rosa sinensis L. 467, 495.
Hibiscus tiliaceus L. 353, 467 (376).
hideung 294, 303 (314, 324).
hidöng, s. hideung.
higul-higulan 412, 461, 524 (437, 515).
Hindeloopen 171 (182).
Hindh 268 (287).
Hindostan 409, 422 (434, 447).
Hindu-Javanen 505, 511, 513, 532 (494, 501—503, 525).
Hindu's 153, 269, 271, 272, 283, 303, 304, 306, 390, 394, 408, 425, 505, 508, 513, 524 (163, 287, 289, 290, 302, 303, 324, 325, 327, 413, 414, 417, 432, 451, 497, 502, 514).
Hinduïsme 526, 527 (516—518).
Hinterindiens. Achter-Indië.
hoa-pu 213 (228).
Hobson-Jobson 202, 203, 210, 216, 394, 397, 400 (216, 224, 230, 418, 421, 424).
hoë 456.
hoë-hoë-tsjhing 271 (290).
Holle (K. F.) 90, 410—412, 414, 453, 505, 506, 524 (94, 434—437, 439, 481, 494, 495, 515).
holobalang 433 (459-460).
Homerus 190, 450 (203, 478).
Hooyman (J.) 68 (71).
Houdjong Tanah 433 (459).
hudet 118 (125).
hudjan riris 493, 497 (485, 486).
hui-hui-tsjhing 271 (290).
hukup 119 (126).
Hummel (J. J.) 187, 317, 322, 352 (199, 339, 345, 374).
Hyderabad 395 (419).
Hydrilla najadiflora Z. et M. 465, 470.

I.

Ibn Batutah 206 (220).
Idi 523 (513).
idja 135, 520, 522 (143, 510—512).
idja Kléng 521, 522 (511—513).
idja mötjab 520 (510).
idja patönom 520 (511).
idja pinggang 521, 522 (512, 513).
idja sawá 521, 523 (512, 513).
idja sönurat 520 (510).
idja thawa 104 (110).
idja ulèë Osöman 521 (511).
idjĕm 294, 326 (314).
idjo 294—296 (314, 316, 317)
idjo dulang 293, 294 (313, 314).
Ië Löböë 521 (511).
ië rupa 522, 532 (512, 526).
ikat 80—82, 307, 444 (84—86, 328, 471).
ikat pinggang 82 (86).
ikat'ten 132, 163, 393, 443 (140, 173, 416, 470).
ikĕt 80—82, 87, 88, 95, 97, 102, 113, 140, 141, 176, 200, 386, 455, 466, 470, 472, 485 (84—86, 91, 92, 99, 102, 108, 119, 148, 149, 187, 213, 409).
ikĕt batik 386 (409).
ikĕt bjur 84 (88).
ikĕt kalih 87 (91).
ikĕt modang 472.
ikĕt pagisore 88 (92).
ikĕt sidangan 485.
imâ-imâ 461.
imâ-imâ tatit 461.
imâ krĕndâ 461.
Impatiens balsamina L. 477.
inai 388 (411).
Indigofera tinctoria L. 269, 388 (287, 411).
indikòn mélan 28, 268 (29, 287).
Indonesië 508, 519 (498, 509).
Indra 511 (501).
Indramaju 66, 148, 307, 308, 336 (69, 156, 329, 330, 358).
Indus 268 (287).
inggĕk 442, 443 (469, 470)
ingsang 77 (80).
Inocarpus edulis Forst. 458, 465.
insang 77 (80).
Ipomoea Batatas L. 137, 464, 465, 470 (145).
Ipomoea reptans Poir. 465, 470.
intip ijan 461, 501 (489).
irĕng 52, 283, 294—296 (54, 303, 314—316). B II.
irĕng maworkuning 295 (315).
Iricum B XXII.
iris-irisan pandan 461.
irisan pandan 461, 473.
irupuram 256 (274).
irus 20 (21).
Isatis tinctoria L. 268 (286).
isen-isen 44 (46).
Isidorus (St.) 28 (29).
isis 340, 360, 371, 374 (362, 383, 394, 396).
Islâm 425, 426, 503, 504, 524—527 (451, 452, 492, 493, 514—516, 518).
Ispahan 395, 405 (419, 430).
itam 294 (314).
itĕm 294 (314, 315).
itĕng 294 (314).
itik 14, 200 (14, 213).

J.

Jacobson—Zoetelief (Mevr. M.) XI, 168, 453, (178, 482).
Jacobson & Van den Berg 148 (156).
Jagor (Dr. F.) VI, 394, 407 (408, 431).
Jansz (P.) 78, 88, 121, 282, 295, 496, 502 (82, 93, 128, 301, 302, 315, 484, 491).
Jansz (Mevr.) 532 (526).
Japan 422, 436 (448, 463).
Japara 221 (235).
Jâsâdipurâ 125, 187, 441, 444 (132, 198, 468, 471).
Jasminum Sambac Ait. 472.
Jasper (J. E.) 214, 263, 314 (228, 281, 336).
Jatropha curcas L. 456.
Java-cloth 205, 275 (219, 294).
Java maior B XXIV.
Java minor B XIX, XXIV.
jírak 185, 342 (197, 364).
Jogja, zie Jogjakarta.
Jogjakarta 157, 158, 163, 221, 232, 238, 306, 317, 318, 329, 434, 436, 437, 452, 512, 515 (167, 173, 236, 248, 254, 327, 340, 350, 461, 463, 464, 480, 502, 505, 521). (En zie Vorstenlanden).
Jonge (J. K. J. de) 273 (292).
Judistirâ 461.
juta B XXV.
Juynboll (H. H.). *Voorwoord* [II, III]; V, XIV; 67, 69, 92, 93, 99, 123, 125, 126, 169, 170, 274, 279, 285, 429, 433, 439, 442, 453, 482, 484, 508 (70, 72, 97, 104, 130, 132, 134, 180, 293, 298, 305, 456, 460, 466, 469, 481, 497). B IX, XXIV.

K.

Ka-li-ma-tah 205 (269).
kabâ 172 (182).
kabaai 171—174 (182—184).
kabâi 172 (182).
kabaja 151, 152, 174, 207, 482 (160, 161, 174, 221).
kabĕsaran 161 (171).
kabilasan 340, 371 (362, 393).
kabujutan 410 (434).
kabung 508 (497).
Kachh 95 (99).
kachi 95 (99).
káda 403 (427).
kadĕka 56, 59 (58, 61).
kadĕle wontâ 461.
Kadjang 302 (323).
kadjang taluki çyama 488.
kadjĕguran 324.
kadu 59 (61).
kadukkâ 59 (61).
kadukkai 254 (272).
kaen 73 (77).
kagok ing klitik 461.
kagwa 462.
Kahuripan 126 (133, 134).
kahwâ pĕtjah 461.
kahwâ wungkul 462.
kaïn 34, 41, 92, 96, 103, 104, 109, 126, 143, 144, 196, 233—235, 237—239, 303, 353, 358, 364, 366, 367, 376, 386, 429, 438, 521—523 (35, 36, 42, 96, 101, 109, 110, 115, 133, 151, 152, 209, 249, 250, 253—255, 324, 376, 381, 386, 389, 390, 398, 409, 455, 465, 511—513). B XXIV.
kaïn anak 133 (141).
kaïn Bali 205 (219). B XXV.
kaïn bangbangan 43, 176, 178, 190, 229, 232, 293, 335, 336 (44, 186, 189, 202, 245, 247, 313, 357, 359).
kaïn basahan 110 (116).
kaïn batik 368 (390).
kaïn biron XII, 176, 178, 274, 415 (186, 189, 293, 441).
kaïn djĕblosan 359 (382).
kaïn gulung 156, 417, 420 (165, 442, 445). B XXIV.
kaïn Karet 462, 531 (523). B IV.
kaïn kĕbar 481. B XXII, XXV.
kaïn kĕlĕngan, zie kĕlĕngan.
kaïn kĕmbang 72 (75).
kaïn kĕmbangan XIV, 97, 98, 106, 112, 114—117, 122, 124—126, 128, 129, 131, 132, 141, 165, 215, 273, 275, 276, 279, 281, 285, 286, 290, 291, 323, 341, 387, 415, 434, 438—441, 493, 496, 500, 504 (102, 103, 112, 118, 119, 121—124, 130—133, 136, 139, 140, 149, 175, 229, 292, 294, 295, 298, 300, 305, 310, 311, 346, 363, 410, 440, 441, 461, 465—468, 484, 488, 493). B IX, XXII.
kaïn Kore B XXV.
kaïn kurasi 213 (227).
kaïn lĕpas 72, 135 (75, 143).
kaïn lipat B XXIV.
kaïn Lombok B XXV.
kaïn luruk 135, 275, 303 (142, 294, 324).
kaïn mandil B XXII, XXV.
kaïn mogah B XXII, XXV.
kaïn pagi-sore 146 (154, 155).
kaïn-pandjang 67—107, 112, 115, 119, 133—136, 140, —142, 144—148, 151—153, 155, 156, 159, 170, 175, 176, 237, 262, 272, 325, 358, 360, 362, 485—487, 497, 498 (70—113, 118, 122, 126, 141—144, 148—150, 152—156, 160—162, 164, 165, 169, 180, 185, 187, 253, 281, 292, 347, 381, 383, 384, 486). B V, VIII, IX, XXII, XXIV, XXV.

kaïn Pĕlekat 155, 397, 423 (164, 420, 448). B XXII.
kaïn pĕradan, zie pĕradan.
kaïn Prankĕmon 462, 481.
kaïn Raden Aju Saleh 462.
kaïn rambuti B XXIII.
kaïn Salaiar B XXIV, XXV, XXIX.
kaïn sarung 72 (75).
kaïn sogan 43—45, 47—49, 93, 128, 148, 176, 178, 181, 189, 190, 308, 318, 335, 336, 353, 355, 356, 362, 369, 371—373, 375, 376, 384, 438, 441, 446, 448, 530, 533 (44, 46—49, 51, 98, 135, 157, 186, 189, 193, 201, 202, 329, 330, 340, 357, 358, 376, 378, 385, 392, 394—399, 406, 465, 468, 474, 476, 522, 527) B II, VII.
kaïn songket 213 (227).
kaïn talĕpokan 500 (488).
kaïn Tanete B XXV, XXIX.
kaïn tanggung 133 (141).
kaïn Tĕgal 68 (71).
kaïn tĕlĕpukan 500 (488).
kaïn Tjaul putih 207, 213 (221, 227).
kaïn tjitak 240 (256).
kaïn turia B XI, XXV.
kaïn Usman 521 (511).
kaïn wĕrni-wĕrni 50 (52).
kaju angrĕmit 450, 462 (478).
kaju cadran B IV.
kaju cudrang B IV.
kaju djirak B VIII, IX.
kaju gondran 379 (402) B IV, V.
kaju kĕdĕrang 379 (402).
kaju kuning B IV, VII, IX.
kaju mĕngkudu B VIII, IX.
kaju ropis B XXVII-XXIX
kaju ròpisi 342, 345 (364, 368).
kaju soga 335, 444 (358, 472).
kaju tĕngar B III, VIII.
kaju tingi B VIII, IX.
kaju Tjinå 462.
kajuh 70, 71, 96, 176, 177, 437 (73, 74, 101, 187, 464).
kakĕbjokakĕn 361, 371 (383, 394).
kakĕlĕngan 464.
kakĕmbĕn 91 (96).
kålå djĕngking 462.
kalam 422 (447).
kalambi kambala 170 (180).
kalamkare 462, 469.
kalamkari 63, 395, 396, 398, 404, 405, 420, 422, 423, 436, 462, 499 (66, 419, 420, 422, 428—430, 446—449, 463, 487).
Kalangbret 221 (236).
kalangkang ajakkan 501 (489).
kalangkari 462.
kali 319 (341).
Kalingga 396, 403 (419, 427).
Kalitur B XXII.
kalong 482.
kalung 129, 482 (137).
kamada gĕndulan 137 (145).
kamada salangan 137 (145).
kamada satrija manah 137 (145).
kamada sĕkar tela 137 (145).
kamada sungging 137 (145).
Kamal 477.
Kambajat 207 (221).
kambay 171 (182).
kambayat 171 (182).
kamběn 92 (97).
Kambodja 466.
Kamerijk 203 (216). B V.
kamiri 185, 342 (197, 364). B VIII.
kampoh 110 (116).
kampuh 72, 110—112, 114, 121, 123—126, 285, 419, 442, 443, 484, 485 (75, 116—118, 120, 128, 131—135, 304, 444, 469, 470).
kampuh kawung 463.
kampuh latar pĕtak 434 (461).
kampuh linukisan 413 (438).
kampuh pĕtak 434 (461).
kampuh sarasah 418 (443).
kampuh sĕlobog 481.
kampuh tjĕmukirang 491.
kan-ban 92 (96).
kan-man 92 (96).
kandang 196 (209).
kanari 470, 494.
kandĕl 361 (384).
kandji 323 (345).
kanduruwan 462.
Kandy 151—153, 155, 157, 159, 173 (159—162, 164—166, 168, 183).
kanigårå 109, 111, 112, 128, 273 (114, 118, 136, 292).
kangkung 465, 470.
kantet 462.
kåntjå kaparak estri 131 (138).
kåntjå ngampil 131 (138).
kantjĕng B VI.
kapal kandas 462.
kapal kĕruk 462.
kapal lajar 462.
kapala 33, 67, 73, 75—79, 86, 98, 105, 134, 135, 140—149, 156—160, 165, 166, 193—195, 245, 262, 310, 311, 489, 492, 498, 521, 531 (34, 69, 77—81, 83, 90, 102, 111, 142, 143, 148—157, 165—170, 175, 176, 206—208, 262, 281, 332, 333, 486, 511, 522). B XXII, XXIV.
kapala slendang 168, 462, 489, 502 (178, 491).
kaparak 112 (118).
kapas B VI.
kapas Blanda 68 (71).
kapas Djawa 68 (70).
kapas Gudjrat 68 (71).
kapas Kĕling 68 (71).
kapas kosta 68 (70).
kapas Kudjarat 68 (71).
kapas mori 68 (70).
kapas muri 68 (70).
kapidondong 462.
kapirĕntå 462.
kapundung 340, 342, 458 (362, 364).
kapundung pĕtak 340. B VIII.
kapundung putih B VIII.
kapur 317, 323 (339, 346).
kapur Baros B XXIV.
kapurån tå 294 (314).
Karachi 268 (287).
Karaeng Lowe 302 (323).
karai kattugirathu 406 (431).
karang mĕlok 462.
Kardinah (R. A.) X.
kare 378 (400).
Karebet (Mas) 526 (517).
karembong 104 (110).
karet 462, B IV.
Karet (kampung) 311 (332).
karetan 463.
kari 378 (400).
kari pindjung 91 (96).
Karikal 56, 400 (58, 424).
Karimata 205, 211, 213, 275 (219, 225, 228, 294).
Karta 272 (291).
Kartasura 292, 306, 307, 436, 437 (312, 327—329, 463, 464).
Kartini (R. A.) X, 317 (339).
karwain 452, 463 (480).
kåså 203, 423 (217, 448). B XXIII.
kasar 82 (86).
kasarekakĕn 361, 362, 370, 371, 374 (393, 394).
kasĕmĕkan 92 (97).
kasĕsĕb 339.
Kasjmir 162, 166 (171, 176).
kasturi B XXIV.
kasumba 49, 214, 277—281, 286, 293, 295, 323, 331, 334, 353, 358, 361, 367, 377, 387, 388 (51, 228, 296—300, 305, 314, 315, 345, 353, 356, 376, 381, 384, 390, 400, 410, 411). B VII, IX, XXVII, XXVIII.
kasumbå Kĕling 387 (411). B VII.
kate mas 463.
kateja B II.
katela 137 464, 465, 470 (145).
katesan 463.
kati 353, 358, 366, 380, 382, 386 (376, 381, 389, 402, 405, 409). B XXII, XXIII.
katia 385 (408) B I, III, IV.
katia-Batik 384 (407). B II, III, VIII.
kåtjå piring 464, 467, 490.
katjang 40, 178, 181, 184, 189, 229, 339, 340, 343 (41, 189, 192, 193, 196, 201, 244, 361, 362, 365). B V, VIII.
katjang-batik 226 (241). B I, V.
katjĕguran 324.
katjèkaròm 251, 257, 520, 523 (268, 275, 511, 513).
katjĕlubakĕn 360, 374 (383).
katjelung 463, 465.
katji 94 (99).
katjiputan 463.
katju 70, 94, 95, 191, 325, 338, 343, 362 (73, 99, 100, 204, 347, 361, 365, 384).
katok 91, 169, 430, 431 (96, 179, 456, 457).
kattu-wari 398 (422).
katija 384, 385 (407—409).
katija-kaïn 386 (409).
kaus 522 (512).
kawadahana 339.
kawaj 174 (184).
kawang B VIII.
kawang Bendie B VIII.
kawang Sari B VIII.
Kawi 170, 495 (180).
kawõih 522 (512).
kawung 127, 128, 131, 416, 431, 463, 494, 503, 504, 506—509, 513, 524, 527, 528 (135, 136, 139, 441, 457, 492, 493, 495—498, 503, 515, 517, 518).
kawung bendi 463.
kawung brånta 463.
kawung Bråtåjudå 463.
kawung brĕngos 463.
kawung bribil 463.
kawung bulan 463.
kawung dompol 463.
kawung etje 463.
kawung etjek 463.
kawung gagak 463.
kawung ganggong 463.
kawung garudå sĕkti 463.
kawung garudan 463.
kawung grodan 463.
kawung katunggeng 463.
kawung kĕmiri kopong 463.
kawung kĕmplang 463, 506, 507 (495, 496).
kawung [Ku]sumaguna 463.
kawung Madurå 128, 464 (136).
kawung pĕtjah 464.
kawung pitjis 464.
kawung putri 463, 464, 506, 507 (495, 496).
kawung rådjå 464.
kawung rante 464.
kawung sari 464.
kawung sewu 464.
kawung tjåkrå 464.
kawung tjĕpiring 464, 467.
kawung tritis 464.
kawuwor 340.
kĕbajag 207 (221).
kĕbajak 171 (182).
kĕbar 423, 437, 442, 444, 464, 484 (448, 464, 469, 471). B XXIV, XXV.
kĕbat 74 (77).
kĕbjok 361, 371 (383, 394).
kĕbjok-kĕbjokakĕn 371 (393)
kĕbur 320 (342).
kĕdaton 114, 122 (120, 129).
kĕdĕki 385 (408).
kĕdĕkik 385 (408, 409).
kĕdĕrang 361, 377, 379, 381, 387 (384, 400—403, 411). B IV.
kĕdĕrat sore 464.
kĕdinding 64 (66).
Kĕdiri 169, 221, 222, 224, 232, 235, 359, 391, 424, 432, 435, 439, 506, 530 (179, 236, 237, 239, 248, 251, 382, 414, 450, 458, 462, 466, 495, 521).
kĕdongdong 378 (401).
kĕdrah senå 464.
Kĕdu 220, 221, 224, 452 (235, 239, 481).
Kei 155, 156 (165, 166). B XI, XVIII, XXIV.
kekadi 404 (428).
kĕkĕmbangan 464, 510, 524 (500, 515).
kĕkĕmbĕn 93, 94, 104, 106, 438 (97, 99, 110, 112, 465).
kĕkĕp 182, 339 (193, 362).
kĕlabet 294 (314, 315).
kĕlambi 127, 128, 130, 170, 171, 174 (135, 136, 138, 180—182, 184).
kĕlambi kurung 128, 170 (135, 181).
kĕlamkari 462.
Kĕlantan 125 (133).
kĕlawus 294 (314, 315).
kĕlĕng 294, 425, 464 (314, 451).
kĕlĕngan 321, 464, 467, 531 (344, 522).
Kĕling 56, 213 (58, 227). B XXIII.
kelor 256, 258 (274, 276).
kĕluwus 294 (314).
kĕmådå 88, 89, 134, 136—139, 141, 142, 147, 148, 262, 464, 477, 485 (93, 141, 144, 145—147, 149, 150, 155, 156, 281).
kĕmådå gĕndulan 464.
kĕmådå salangan 464.
kĕmådå satrijå manah 464, 479.
kĕmådå sĕkar (ka)telå 464.
kĕmådå sungging 464.
kĕmalo 289, 388 (308, 309, 411). B XXIII.
kĕmalon 289 (308, 309).
kĕmalon abang 289 (308).
kĕmampo 294 (314).
kĕmanju 294 (314).
kĕmanten anjar 496 (484).
kĕmbaja 171 (182).
kĕmbajak 171 (182).
kĕmbajat 171, 207 (182, 221).
kĕmban 82, 91—93 (86, 96—98).
kĕmbang 454, 470, 471 (482).
kĕmbang anggrek 464.
kembang Angor B VIII.
kĕmbang anggur 77, 464 (80).
kĕmbang asĕm 464.
kĕmbang asĕm klewer 464.
kĕmbang awi 464.
kĕmbang bakung 464.
kĕmbang bĕnguk 496 (484).
kĕmbang blimbing 465, 496 (484).
kĕmbang bungah rumpuk 465.
kĕmbang dalimå 465.
kĕmbang dilĕm 465.
kĕmbang djanggĕl 465.
kĕmbang djarak 452, 465 (480). B VIII.

kĕmbang djati 465.
kĕmbang Djĕpun 465.
kĕmbang djĕruk 465.
kĕmbang djĕruk kurung 465.
kĕmbang duren 465.
kĕmbang gadung 465.
kĕmbang gajam 465.
kĕmbang gambir 496 (484).
kĕmbang ganggong 465, 470.
kĕmbang gĕmpol 465.
kĕmbang gĕmpol kuning 465
kĕmbang gendjret 465.
kĕmbang glagah 465.
kĕmbang kangkung 465, 496 (484).
kĕmbang kapas 465.
kĕmbang katelå 465.
kĕmbang kates 465.
kĕmbang katjang 465. B VIII.
kĕmbang katjang Tjinå 465.
kĕmbang katjelung 463, 465, 466.
kĕmbang kĕntang 465.
kĕmbang kĕpĕl 466.
kĕmbang kĕsumbå 368 (391)
kĕmbang kluwih 466.
kĕmbang kopi 466.
kĕmbang koro 466.
kĕmbang kurung 466.
kĕmbang lek 452, 466 (486).
kĕmbang lombok 466.
kĕmbang manggar 466.
kĕmbang mawar 466.
kĕmbang nanas bulu 466.
kĕmbang pålå 466.
kĕmbang pare 466, 477.
kĕmbang pidjĕtan 466.
kĕmbang pot 466.
kĕmbang pring 466.
kĕmbang pulu 277, 353, 358, 377, 387, 388 (296; 376, 381, 400, 410, 411). B VII.
kĕmbang randu 466.
kĕmbang rĕgulå 466, 478.
kĕmbang sapatu 467.
kĕmbang sĕgĕrat 466.
kĕmbang sĕmbodja 466.
kĕmbang sĕruni 466, 485, B VIII.
kĕmbang sore 466.
kĕmbang srĕngenge 466, 478, 486.
kĕmbang sundul langit 466.
kĕmbang suruh 466.
kĕmbang suwek 466.
kĕmbang tandjung 466, 470.
kĕmbang tandjung lajon 467.
kĕmbang tarate 412, 467, 487, 492, 493, 505, 524, 525 (437, 494, 515).
kĕmbang tĕluki 467.
kĕmbang tibå 467, 481.
kĕmbang tjĕngkeh 467.
kĕmbang tjĕpiring 464, 467, 490.
kĕmbang Tjinå 77, 464, 467 (80).
kĕmbang tjipir 496 (484).
kĕmbang tongkeng 467.
kĕmbang tundjung 34 (35).
kĕmbang uribang 467.
kĕmbang waluh 467.
kĕmbang waron 467.
kĕmbang waru 467, 498 (484).
kĕmbang Wĕlåndå 467.
kĕmbangan 290—292 (310—312).
kĕmbar 423, 437, 467 (448, 464). B XXIV.
kĕmbat 74 (77).
kĕmbĕn 72, 82, 85—89, 91—94, 96—103, 105, 106, 113, 116, 122, 136, 140, 141, 176, 177, 200, 438, 459, 472 (75, 86, 89—93, 95—98, 101—104, 106, 111, 112, 119, 122, 129, 144, 148, 149, 187, 213, 214, 465).
kĕmbĕn batik 382 (405).
kĕmiri 185, 189, 333, 463 (197, 201, 355, 356).
kĕmitiran 103, 114, 419 (108, 120, 444).
kĕmlåkå 353, 384, 388 (376, 407, 412).
kĕmlandingan 64 (66).
kĕmpit 296 (317), 296.
kĕmplong 192, 229 (204, 244).
kĕmplongan 192, 193, 229 (204, 205, 244).
kĕmukus 388 (411).
kĕnångå 466, 467, 474. B VIII.
kĕnanga di makan ulat 467.
kĕnångå di pangan ulĕr 467.
kĕnångå djĕlantir 467.
kenanga Djengkier B VIII.
kĕnångå djĕntir 467.
kĕnångå djikĕt 467.
kĕnångå kampung 467.
kĕnari 474.
kĕndagan 467.
Kĕndal 530 (521).
kĕndit 125, 133 (132, 140).
kĕnet 359 (382).
kĕnjat 467.
kenken 126 (133).
kĕnomĕn 367 (389).
kĕntel 68, 169 (17, 179).
kĕpĕl 466.
kepeng B XXIV.
kĕpĕp 339.
kĕpĕtan 467.
kĕpetek 468.
kĕpoh 64 (66).
kĕpuh 111 (117).
kĕpundung 342 (364). B VIII, XXVIII.
kĕrabu 150 (158).
kĕrangan 468.
kĕraton 468.
kĕrĕn 17.
kĕrik 37, 44, 47 (38, 45, 49).
kĕris 102 (108).
kĕrisan 88, 102, 103, 455, 468, 473 (92, 108).
Kern (H.) XVI, 59, 110, 210, 211, 398, 418, 484, 508 (61, 116, 224, 225, 422, 443, 497).
kĕrok 44 (45).
kĕrokan 44 (45, 46).
kerri 378 (400).
Kĕrta 272, 428 (291, 454).
kĕruk 37, 43, 44, 47, 326 (38, 45, 49, 348).
kĕsambi 179, 181, 338, 339, 388 (190, 193, 361, 411). B VIII.
kĕsĕmen 468.
Kesting (J. F.) IX, B IV.
kesumba B VII.
kĕtan 191, 322, 323, (203, 344, 346). B I, III.
kĕtapang 388 (412).
kĕtel 178, 181, 189, 229, 333 (189, 192, 202, 244, 356).
kĕtelan 44, 178 (46, 189).
kĕti B XXV.
ketjer 339.
kĕtjil 487.
kĕtjipiran 468.
kĕtongkeng 468.
kĕtower 468.
Ketting Olivier (C. M.) XVI, 109, 113 (XV, 115, 120).
kĕtul 178 (189).
kĕtuluk 93 (98).
kĕtuwan 367 (389).
Key zie Kei.
khåçah 204 (218).
khalam 404 (428).
ki koneng 388 (411).
kidang kĕntjånå 468.
kidjing 468.
kidjing wahånå 468.
Kiliaan (H. N.) 10, 17, 19, 20, 24, 26, 41, 48, 49, 63—65, 84, 92, 101, 104, 121, 133, 176, 178, 196—198, 237, 282, 314, 357, 358, 362, 366, 367, 370, 373—375, 382, 386, 420

(10, 20, 25, 27, 42, 50, 51, 66—68, 88, 97, 107, 109, 128, 141, 186, 189, 209—211, 252, 301, 302, 336, 380, 381, 384, 385, 388, 390, 393, 395—397, 405, 409, 446).
kipĕr 169 (179).
Kistna 396 (420). B V.
Kistnapatam B XXII.
kital 178 (189).
kitir 103, 419 (108, 444).
klabang kamal 468.
klabang ngantup 496 (484).
klabangan 468.
klambi 26, 382, 386, 481 (27, 405, 409). B II.
klambi djubah 482.
klanter 468.
klantjĕng 443 (471).
Klaten 530 (521).
klawu 343 (365).
Kleinmann & Co (H.) *Voorwoord* [II, III]; 52, 534 (54, 529).
Klingaleesche kust 56—63, 139, 155—157, 171, 174, 213, 215, 260, 400, 402, 403, 408, 409, 415—418, 421—425, 428, 434, 435, 438, 446, 482, 491, 497, 499, 520—523, 528—530 (58—66, 147, 164—166, 182, 184, 227, 229, 278, 424, 426, 427, 432—434, 440—442, 444, 446, 448—450, 454, 455, 461, 462, 465, 474, 487, 488, 510—514, 519, 520, 522). B V, XXIII, XXIX.
Klingaleezen zie: Klingaleesche kust.
Klingalesische Küste s. Klingaleesche kust.
Kling'ss. Klingaleesche kust.
Klinkert (H. C.) 207, 385 (221, 408). B XXIII.
klomboran 320 (342).
klomoh 191 (204).
kluwih 466.
koden 66 (68, 69).
kodi 66, 71 (69, 74). B III, V, XXII.
kodian 66 (68).
Kodja 207, 213 (221, 227).
kodokan 468.
kofo 287 (306).
kojan B XXIII.
kól 406 (431).
kolang-kaling 459, 468.
Kollmann (M. H. J.) 220, 227, 229 (234, 243, 244).
kombåjå 171 (182).
Kombogono 520 (510).
komboran 468.
Kompĕni kĕtjil 219 (234).
koneng 388 (411).
kongkang sĕmbijang 468.
Konkhan 201 (214).
kontĕn B XXIV.
kontjer 158 (167, 168).
kontjer tumpal 158 (168).
Koorders (S. H.) 357, 359, 361(380, 382, 384). B VIII.
kopi pĕtjah 468.
kopjah 442—444 (469—471). B XXII, XXIII.
kopyah 442 (469).
Korawa 279 (298).
Korawâçrama 279, 295 (298, 315).
Kore B XXIV.
korek 37 (38).
Kori B XXIV.
korja B XXII.
koro 466.
Koromandel 60, 61, 63, 68, 75, 139, 154—157, 159, 166, 171, 173, 174, 188, 194, 208, 209, 237, 240—242, 248, 250—253, 257, 258, 260, 264, 280, 289, 314, 332, 334, 341, 343—346, 348, 351, 367, 393, 394, 396, 397, 399, 400, 403, 406, 408, 409, 415, 417—425, 428, 434—438, 440, 445—447, 462, 481, 482, 484, 486—489, 491, 499, 508, 510, 522—524, 528—531 (62, 63, 66, 70, 71, 78, 147, 163—166, 169, 170, 176, 181, 184, 200, 206, 222, 252, 256—258, 265, 267—270, 275, 276, 278, 282, 293, 309, 336, 354, 357, 363, 366, 367, 369, 370, 373, 390, 416, 418—422, 424, 427, 430, 432, 433, 440, 442—446, 448—450, 455, 461—465, 467, 472—475, 487, 488, 497, 499, 512—514, 518, 520—523). B IX, XI, XII, XVI, XX, XXII XXV, XXIX.
kótan 109 (115).
kotang 109, 128 (115, 135).
kotjak-katjik 468.
kowangan 468.
Krâmâ 82 (86).
krantjis 468.
Krantz (C. H.). B XXIII.
kraton 110, 111, 157, 158, 163, 272 (116, 117, 167, 173, 291).
Krawang 220 (235).
krĕngsĕng 435 (462).
kris 64, 102, 108, 111, 273, 289 (66, 108, 114, 117, 292, 389).
Krishna 471.
krokot lar 468.
krompol 468.
kropak 279 (298).
kuda bâng laka 288 (308).
Kudâ Nârâwângsâ, zie Nârâwângsâ (Kudâ).
kudi 517, 518 (507, 508).
kudjang 517, 518 (507).
kudu 39, 277, 330, 337, 340, 342, 344, 387 (40, 296, 352, 360, 362, 364, 366, 410). B IV, XXVIII.
Kudus 47, 530 (48, 521).
kufijjah 204 (218).
kukilâ 468.
kulambi 26, 170 (27, 180).
Kulasekarapatnam 249, 255, 396 (266, 273, 420).
kulit 526 (516). B III.
kulit abang 284 (303).
kulit kati 389 (412). B II, III, VIII, IX.
kulit langsĕp 310 (331).
kulit putih 284 (303).
kulit tĕngar B VIII.
kuluk 111, 112, 273, 444 (117, 118, 291, 292, 471).
kuluk bĕrtji biru 111 (118).
kuluk matak 108 (114).
kumbâjâ 171 (182).
Kumbakonam 249—251, 253—257, 260, 261, 264, 265, 520 (266, 267, 269, 271—275, 278, 279, 283, 510).
kumitir 103, 419, 421, 423, 434, 437, 438, 468, 488, 502 (108, 444, 447, 448, 460, 461, 463, 465, 491). (Zie *Corrigenda* p. 499).
kumitiran 103, 419 (108, 444).
Kumudâ (Ni) 123 (131).
Kumudaningrat 496 (484).
kunchini 403, 405, 422 (427, —429, 447).
kuning 293, 294 (314).
kuning gading 294 (314).
kunir 267, 366, 369, 377, 378, 388, (286, 389, 391, 400, 401, 411). B IV, VII, IX.
kunjit 267, 377, 378, 388 (286, 400, 401, 411). B IV, IX.
kunjit padi B IV.
kuntjâ 111, 116 (117, 122).

kuntji 468.
kuntjung 83 (87).
kunung 296 (316).
kupu gandrung 468.
kupu-kupu 165 (175).
kupu rådjå 468.
kupu rawis 468.
kupu turu 468.
kurå 468.
kurasi 423 (448).
kurkuma, zie Curcuma.
Kurrachee 268 (287).
kusambi 288, 388 (308, 411).
kusnijå 468.
kust van Koromandel, zie Koromandel.
Küste von Koromandel s. Koromandel.
kustå 60, 446 (62, 474).
Kusumaguna 460.
[Ku]sumaningrat 468.
Kutei B VI.
kutjuran 468.
kwali 386 (409).
kwali lumpur 386 (409).

L.

Labai (Sungei) B XXIV.
Labbai's 75 (78).
laca 286 (306).
lading kĕtul 44 (45).
ladrang 468.
ladrang manis 468.
Lagerstroemia speciosa Pers. 296 (316).
Lahore-Museum 173 (183).
Laikang B XXVIII.
laka 287, 288 (307, 308).
lâka 287, 288, 353, 388 (307, 308, 376, 411).
lakar B XXIV.
lakĕr B XXIV.
lakha 287 (307).
lâkhâ 287 (307).
lakon 92 (96).
lakon K(r)ĕsnajana 460.
laksa B XXV.
lâksâ 287 (307.)
Lalejan (Kuda) 469.
lalingäi 215 (229).
lâmbå 170 (180).
lambagan 215 (229).
lambajong 289, 298, 305, 530 (309, 319, 326, 532). B II.
lamban 170 (180).
lamkare 469, 499 (487).
lamkarengan 452, 469 (480).
lamkari 499 (487).
Lamongan 221 (236).
Lampong's 335 (358).
Lampong'ers 267 (286).
Lampung's 299 (319).
lamus 294 (314, 315).
lândâ 179, 181, 182, 338, 339, 343 (191, 193, 361, 365).
landa awuning arĕng sambi 338.
Landak B XXIV.
landjen 92 (96).
Langen (K. F. H. van) XIII.
langking 294 (315).
langsĕp 310 (331).
lantjang 432 (459).
lantjĕng 443 (471). B VI.
lantjĕng Djâwâ 388 (411).
lantjing 432 (459).
lantjingan 169, 430—433, 442, 459 (159, 456—458, 460, 469, 470).
lantjingan giringsing 432, 434, 459 (459, 461).
lar 440, 458, 469, 511—513, 527, 528 (467, 501—503, 517, 518).
lar lâmbâ 513 (502).
lar-laran 469, 513 (502).
lar rangkĕp 469, 513, 531 (502, 503, 524).
lar sawat 469, 513 (503).
Lårå Mĕndut 469.
lårå sĕduwå 469.
larangan 102, 482 (107).
laras drijå 469.
laras hati 469.
larik 274 (293).
Lasĕm 68, 73, 139, 148, 307, 335, 336, 479, 530, 532 (71, 76, 146, 157, 329, 358, 520, 521, 526). B VIII.
latak 324, 326—328 (346, 348, 350).
latar 199, 373, 412 (212, 395, 437).
latar abang 335 (357).
latar bang 335 (357).
latar idjo 469.
latar irĕng 49, 50, 335 (50, 52, 357).
latar pĕtak 87, 485 (91).
latar putih 49, 50, 335 (50—52, 357).
lati 95 (100).
Lawe B XXIV.
Lawick van Pabst (Dames) 451 (479).
lawon 44, 68 (46, 71).
Lawsonia inermis L. 388 (411).
Lawu 294, 295, 325 (315, 316).
lawuh 325.
Lebeau (Ch.) 533 (528).
Lebong 149 (158).
Legatum Warnerianum 429 (456).
Legoux de Flaix (A.) 400, 415, 421, 500 (424, 440, 447, 488).
leha 331, 332, 345, 349, 350, 388 (353, 354, 367, 368, 372, 412).
Leiocarpus fruticosus Bl. 388 (412).
lele 474.
lele ngarak 469.
leleng 302 (323).
lĕmbaga 215 (229).
lĕmbajung 289, 292, 298 (309, 312, 319). B II.
lemed 469.
Lemenia's B V.
lĕmĕs 82 (86).
lemet 469.
Leminia's B V.
lempeng B XXV.
lĕmping B XXV.
lĕngâ 179 (191).
lĕngâ klâpâ 319 (342).
lĕngâ-tĕlĕng 290, 438, 440, 496 (310, 465, 467, 484).
lĕngka 425 (451).
lengkeng 470.
lengkong-lengkong 469.
lĕntjĕng 432 (459).
lĕr 443 (470).
lerang 443 (470). B XXIV.
lerek 274 (293).
lereng 457, 469.
lereng tjutjuk bĕlut 469.
lĕri 37 (38).
leter 469.
Levyssohn Norman (H. D.) 220, 223 (235, 237, 238).
Levyssohn Norman—Zoetelief (Mevr.) XI, 45, 76, 108 (47, 80, 114).
Liang Tau-Ming 217 (231).
lidi 177 (188).
liemar Djelaprang 163 (173).
Ligor 92 (96).
likur B XXIV.
lila B XXIV.
lilin 325.
limar 125, 147, 163, 441, 443, 444, 469, 498 (133, 155, 173, 469—471, 486).
limar djĕlamprang 163, 498 (173).
limar galing 469.
limar kanigârâ 498 (486).
limar kĕdaton 469.
limar kĕmbang 469.
limar kĕnângâ 498 (486).
limar kurmâ 498 (486).
limar Palembang 498 (486).

limar Patani 431, 443 (458, 470).
limar Pati 442, 443 (469, 470).
limar Rĕngganis 498 (486).
limar sarilâjâ 498 (486).
limar tumpal tjinde 498 (486).
limaran 167, 469, 498 (178, 486).
limbagan 215 (229).
linaka 287—289 (307—309).
linaka suga 287, 290 (307, 310).
lindri 470.
lintang 194 (207).
lintang alih 470.
lintang trĕnggânâ 470.
lintrik 470, 474.
liok 470.
liok-tj'oan 470.
Lion Cachet (C. A.) XVII, 22, 23, 533 (XVI, 22, 23, 528).
lipa B XXIV.
lipa leleng 302 (323).
lipa-lipa djene B XXIX.
lipa-lipa pabasa B XXIX.
lipag B XXIV.
lirang 443 (470).
lisah 179, 182, 339 (191, 193, 361).
lisah djarak 339.
lisah katjang 339.
Littré (E.) 29 (30).
lobok 481.
loc Sumutrî 289 (309).
Lodewycksz (W.) 378, 518 (400, 507).
lodok 481.
Loebèr Jr. (J. A.) 198, 509, 514—517, 533 (211, 498, 503, 505, 506, 528).
lok tjoan 470.
lolan 350, 383 (372, 406).
lolang 349, 383 (372, 406).
Lombo 302 (323).
Lombok 299, 300 (320). B XVIII, XIX, XXIV, XXV.
lombor 320 (342).
lontang 452, 467, 470 (480).
lontang kĕmbang tandjung 470.
lontang lung-lungan 470.
Lookeren Campagne (C. J. van) 270 (289).
lorek 274 (293).
lorod 47, 371, 374 (49, 393, 396).
Loureiro (J.) 345 (367).
Lubbye 75 (78).
Lucardie geb. Daum (Mevr.) XI (X).
luju 326.
luke 517 (507).
lukis 412—414, 524 (437—439, 515).
lumbar 320 (342).
lumĕr 370.
lumpur sawah 386 (409).
lunas 73, 74, 303 (77, 324).
lung 458, 470.
lung adas 470.
lung anggur 97, 434, 470 (80, 460).
lung dalimâ 470.
lung gadung 470.
lung ganggĕng 470.
lung ing sih 503 (492).
lung kangkung 470.
lung kare 470.
lung katelâ 470.
lung kĕnaren 470.
lung klengkeng 470.
lung klewer 470.
lung klingking 470.
lung krantil 470.
lung krokot 470.
lung kroto 470.
lung langö 503 (492).
lung-lungan 458, 470.
lung manis 471.
lung mawar 471.
lung pakis 471.
lung patjar 471.
lung pĕniti 471.
lung teh 471.
lung tjĕmpaluk 471.
lungsir 126, 499 (133, 487).
lungsur 181, 343 (192, 365).
luntur 34, 52, 384 (35, 54, 407).
lur kung 471.
lur setrâ 471.
lurik 24, 26, 127, 128, 132, 170, 274—276, 326, 428, 429, 431 (25, 27, 135, 136, 140, 181, 293—295, 348, 454, 455, 457).
luriq 24, 78 (25, 82).
luwĕr 370.
Luzón 286, 289 (306, 309).
Lyall (A. C.) 204 (217).
Lyon 166 (176).

M.

Madagascar B II.
madapollam 67, 71, 207 (70, 74, 220). B V.
Madapollam 207 (220). B V.
Madiun 220—222, 224—227, 357, 359, 362, 363, 366, 368, 370, 374, 376, 382, 386, 451, 530 (235, 236, 239—242, 380, 382, 384, 385, 388, 390, 393, 396, 398, 405, 409, 410, 480, 521).
madja kĕling 56, 388 (58, 411).
Madjalĕngka 425 (451).
Madjapahit 424—426, 431—433, 436, 461, 524 (449, 450, 452, 458, 459, 463, 514).
Madras 173, 174, 242, 243, 248—250, 257, 393, 395, 403, 520 (184, 258, 259, 265—267, 275, 416, 418, 427, 510).
madu sinirat 471.
Madura (Java) 160, 161, 220, 300, 307—309, 354, 355, 422, 438, 518 (170, 235, 320, 329—330, 369, 377, 378, 448, 465, 507). B XXIV, XXV.
Madura (Koromandel) 249, 255, 256, 259, 346, 394, 396, 403, 406—408 (266, 273, 274, 277, 418, 420, 427, 430—431, 433).
Madyâ 82 (86).
Magĕlang 530 (521).
magĕrbong-kandĕm 124 (131).
Mahanadi 403 (427).
mahapantik 2.
maharöp tjatra 414 (439).
Maheswârâ 125 (133).
Maintz & Co. 88 (92).
majang mĕkar 496 (484).
Makassar 169, 271, 278, 299, 300, 304, 337, 342, 353, 355, 381, 530 (179, 290, 298, 319, 320, 325, 359, 364, 375, 378, 404, 520). B XV, XVII, XVIII, XXIII, XXIV, XXVII—XXIX.
makutâ 82, 151 (86, 160).
Malabar 75, 344, 397 (78, 366, 420). B V.
Malaka (Malakka) 174, 216, 217, 250, 271, 275, 353, 384, 388, 397, 417, 488, 508 (184, 231, 267, 290, 294, 376, 407, 412, 420, 442, 498). B XI, XII, XV, XVII, XIX.
malam bironan 51 (53).
malam kĕplak 388 (411).
malam lantjĕng B VI.
malam Timor 388 (411).
Malang 506, 530 (495, 521).
Malat 284, 285, 429 (304, 305, 456).
Maleleng 302 (323).

malĕm 360, 371 (383, 393).
malĕman 158 (168).
malindjo 515, 516 (505, 506).
malò B XXIII.
mam-pĕlam 167 (177).
man-kay 167 (177).
mancudu 332 (354).
mândâkaki 471.
mandalagiri 119, 125, 130, 157 (126, 132, 138, 167).
mandil 81, 417 (85, 442). B XXII.
manga 167 (177).
mangĕt-mangĕt 360, 374, 375 (383, 396, 397).
mangga 166, 379, 380, 382 (176, 402, 405).
mangga-buta 522 (512).
manggar 466.
manggi 350 (373).
manggis 283 (302).
manggistan 354, 491 (377).
manggung 112, 130 (118, 138).
Mangifera 379 (402).
Mangifera Indica L. 166 (176).
Mangium minus 350 (373).
mangkara 471.
mangkring 17 (18).
Mangkurat I (Sunan) 177, 414—416 (188, 439, 441).
Mangkurat II (Sunan) 437 (464).
mango 167 (177).
Mangold (G. A.) 18, 65 (19, 67).
mangun ardjâ 496 (484).
mangus 251 (268).
Manila 173 (184).
manindras 471.
manjurâ 482.
mantarsih 471.
mantjut 85, 86 (89, 90).
mantri 433 (459—460).
manuk 454, 477 (482).
manuk alap-alapan 471.
manuk bango 471.
manuk barlin 471.
manuk bĕluk 471.
manuk bĕri 471.
manuk dewâtâ 471.
manuk Djataju 471.
manuk djiwâtâ undjab 471.
manuk djonggrang 471.
manuk endol-endol 458, 471.
manuk gĕntaju 471.
manuk grigit 471.
manuk kablak 471.
manuk kĕpĕt 471.
manuk Krĕsna 471.
manuk kurung 471.
manuk manjurâ 471, 472.
manuk mibĕr 471.
manuk parang 471.
manuk râwâ 471.
manuk tarate 471.
manuk tarung 471.
manuk tatit 472.
manuk tjohung 472.
Mappila's 75 (78).
Maranta arundinacea L. B. IV.
Marathi 163 (173).
mari-kangĕn 472, 474.
marijam B XXIV.
Maros B XXVII.
Marre (A.) 433 (459—460).
Marsdenia tinctoria R. Br. 269 (288).
maruta 455, 461.
mas B XXIII.
Maseyck (C. van) 427 (453).
masok abang 337 (359).
Massoia aromatica Becc. B XXIV.
masuk 170 (180).
Masulipatam 67, 208, 226, 242, 243, 248—250, 255, 395, 396, 403—406, 408, 409, 415, 417, 420—422, 424, 500 (70, 222, 241, 258, 259, 265—267, 273, 419, 420, 427—431, 433, 434, 440, 442, 445—447, 450, 488). B XII—XIV, XXII, XXIII, XXV.
mata kutjing 32 (33). B III.
Mataram 90, 156, 272, 273, 276, 306, 317, 414, 415, 427, 428, 436, 437, 509, 511, 512, 525, 526 (94, 165, 291, 292, 295, 327, 340, 439, 441, 453, 454, 463, 464, 498, 501, 502, 516).
Mataram (P. A.) XV, 511, (XIV, 500).
matĕng 176, 182, 340 (187, 193, 362).
matik 2.
matjan kobar 452, 472 (480).
matjan-matjanan 472.
Matthijsen (C.) IX.
Mayer (L. Th.) 17, 49, 51, 122, 282 (51, 54, 129, 301, 302).
Mayor (Resident) 87 (91).
mecani B XI, XXIII, XXV.
mĕdĕl 320, 326 (342).
Meester-Cornelis 221 (235).
mĕgat ruh 472, B IX.
mĕgat sigi 134 (142).
Meister geb. Klerks (Mevr.) XII.
mekga Torah B IX.
Mekka 348, 349 (371).
Melanesië 98, 508 (103, 498). B II.
mĕlangkring 17 (18).
mĕlati 472.
mĕlati sĕdompol 472.
mĕlati sĕlangsang 472, 496 (484).
mĕlati sĕpasang 472.
mĕlĕs 324.
Meliapor B XXII.
mĕlindjo 35 (36).
mĕlindjon 35, 42, 45, 50, 456, 472, 515 (36, 43, 47, 52, 505).
Melothria Rumphiana Scheff. 466.
mĕmantjut 86 (90).
Memecylon tinctorium L. 345—347 (367, 369).
mĕmĕtahan 412, 472, 525 (437, 515).
Memlinc 204 (217).
mĕmpĕlam 167 (177).
Menak Djingga 279 (298).
mĕndak 20 (21).
mĕndjangan 276 (295).
mĕndjangan gringsing 472.
Mĕndut 469.
mĕnĕb 324, 369 (391).
mĕnĕp 324.
mĕngĕbat 74 (77).
mĕngĕtjap 217 (232).
mĕngkudu 34, 39, 40, 49, 54, 56, 59, 60, 67, 178, 181, 185, 187, 258, 277, 280—282, 287, 292, 293, 301, 308, 315, 316, 330—338, 341—343, 345, 346, 348—352, 354, 377, 384, 387, 428, 447, 528, 531 (35, 40, 41, 51, 57, 59, 62, 69, 189, 193, 197, 199, 276, 296, 299—301, 307, 313, 314, 322, 330, 337, 338, 352—360, 362—365, 367, 368, 370—375, 377, 399, 407, 410, 455, 474, 518, 523). B IV, VIII, IX, XXVIII, XXIX.
mĕnjan kobar 472.
menjom Bulu 381 (404).
mĕnori 482.
Mens Fiers Smeding (A. W. Th. Th.). VII, XIII (XII).
menteng B XXVIII.
mĕntjitak 211 (225).
mĕnur 491.
mĕrada 444 (471).
merah 294 (314, 315).
mĕrak angrĕm 472.
mĕrak kasimpir 472.
mĕrak mĕntjĕlok 472.
mĕrak mĕntjit 472.
mĕrak mibĕr 472.
merak negro B VIII.
mĕrak ngigĕl 76, 412, 472 (80, 437).
mĕrak simpir 472.
mĕrang 179, 181, 185, 229, 342, 355 (190, 192, 197, 244, 364, 377). B VIII.
mĕrang bodol 472.
Mĕrapi 294, 329 (315, 351).
Mĕrbabu 329 (351).
mĕsoji B XXIV.
mĕsuwi B XXIV.
Michelia Champaca L. 467, 490, 491.
Michelia spec. Linn. 162 (172).
mikul 297 (317).
Millies (H. C.) 398 (422).
mimilahan 472, 525 (515).
Mimusops Elengi L. 467, 486.
Mimusops spec. 283 (302).
Minahassa 154, 161, 164 (163, 171, 174). B XXIV.
Mindanao 287 (307).
Mindrasmârâ 472.
Ming-dynastie 217 (231).
minjak 179 (190).
minjak djarak 180 (192).
Mirabilis Jalapa L. 464, 466.
mirobolaan, zie myrobolaan.
mlĕngkĕk 320 (342).
mlipidi 176 (187).
moblong 472.
modang 78, 84—88, 94, 97, 98, 100—102, 105, 106, 113—116, 128, 129, 131, 139, 140, 193, 262, 386, 434, 438, 440, 452, 455, 468, 472, 485, 491 (82, 88—93, 99, 102, 103, 105, 106—108, 111, 112, 119—123, 135, 136, 139, 147, 148, 206, 281, 409, 461, 465, 467, 468, 480).
modang rawan 473.
Modjokĕrto 221 (236).
moga 423 (448). B XXII, XXV.
mogah B XXII.
Mohammedanen 426 (452).
Moharsih 427 (453).
Molière 208 (222).
Molukken 161, 400, 417 (171, 424, 442). B XI, XII, XIV-XX, XXIII, XXIV, XXIX.
Momordica Balsamina L. 477
Momordica Charantia L. 466
montjombulo 381 (404).
mooree's 67 (70).
moory 68 (70).
Mopla's 75 (78).
mori 67, 68, 95, 99, 157, 182, 324, 326, 339, 340, 387, 447, 530 (70, 71, 99, 104, 166, 193, 348, 361, 362, 410, 475, 521). B XXII, XXV.
mori Congo B XXII, XXV.
morim 67 (70).
Morinda citrifolia L. 39, 330, 389 (40, 352, 412). B IV, VIII, XXVIII, XXIX.
Morinda tinctoria Roxb. 330, 387, 389 (352, 410, 412). B IV, XXVIII.
Moringa pterygosperma 256 (274).
morrie 68 (71).
Mosul 207 (220).
mouri's 67 (70).
mourijn 67 (70). B XXII.
mousseline 207 (220).
Mpu Sindok 126 (134).
mrĕsĕp 38 (39).
mudang rawan 473.
mulawat B IV.
Muller Szn. (H.) 247 (263).
mumpal-mumpal 492.
mundu 382 (405).
muri 67, 68, 423 (70, 448). B XXII, XXV.
Murraya exotica L. 471.
Murtasmârâ (Pandji) 130, 132 (137, 139).
murungai 256 (274).
Musa paradisiaca 60 (63).
Musa sapientum L. 459.
Musa textilis L. 287 (307).
Museum (Koloniaal) V—VI, 387 (410).
Museum Rotterdam IV, 301 (322).
Musschenbroek (S. C. J. W. van) IV—VI, XIV, 26, 51, 54, 121, 178, 282, 314, 328, 370, 452 (27, 54, 56, 128, 189, 301, 336, 350, 393, 481). B II.
mustika B XXIV.
mutisalah 267 (285). B XXIV.
Mylapur B XXII.
myrobalam 254 (272).
myrobolaan 56, 59, 257, 388, 401, 404, 407 (59, 61, 275, 411, 425, 428, 431).

N.

naga 27, 35, 36, 46 (28, 36, 37, 48).
nâgâgini 473.
nagan 473.
Nagapatnam 488.
nâgârâdjâ 473.
nâgâsari 473. B VII.
nâgâsârâ 473.
nâgâtâpâ 76, 473 (80).
nâgâtumâlâ 473.
Najâkâ 162 (172).
Nâlâ (Djĕng) 457.
nampan perak 473.
nampu 321 (343).
nângka 355 (378).
nape B I.
narasah milih 484.
Nârâwângsâ (Kudâ) 439 (466).
d°. d°. (patroon) 496 (484).
Narbada 268 (287).
Narsapur 249, 255, 396, 404, 421 (266, 273, 420, 428, 446).
Nâtâkusumâ (Panĕmbahan) 186 (198).
natar biron 473.
neel 270 (289).
Negapatam 154, 248—250, 254—256, 393, 396, 409, 415, 417, 418, 424, 500, 520, 521 (164, 265—267, 272—274, 416, 420, 434, 440, 442, 443, 450, 480, 510, 511). B XIII, XXIV, XXV.
negros 156, 421 (166, 447).
nĕlĕpok 415, 416 (440, 441).
nĕlĕpuk 415 (440).
nelli B XXII.
Nelumbium speciosum Willd. 467, 492.
nembok 15, 200 (15, 213).
nĕntjĕm 340 (362).
nenu 332 (354).
nenu keri 332 (354).
nĕnun 24, 442, 444 (25, 469, 471).
Nephelium Lit-chi Camb. 470.
nĕrusi 54, 64, 196, 198, 239, 261 (56, 67, 209, 211, 255, 279).
Netscher (E.) B XXIV.
Neu Guinea s. Nieuw-Guinea.
ngabang 282 (301).
ngabastik 413 (438).
ngabatik 413 (438).
ngalu-alam 442, 444 (469—471).
ngamping 69 (72).
ngandangi 196—198 (209—211).
ngantih 444 (471).
ngatok 91 (96).
Ngawi 221, 222, 224, 227, 478 (235, 236, 239, 242).

ngĕbat 74 (77).
ngĕbjak 49 (50).
ngĕbjuk 49 (51).
ngĕbjuki 49 (51).
ngĕdomi 177 (188).
ngĕkum 371 (393).
ngĕmban 107, 297 (112, 317).
ngĕmban odjong 107 (112).
ngĕmban pekeh 107 (112).
ngĕme 180, 182 (191, 194).
ngĕmpit 297 (317).
ngĕmplongi 192 (204, 205).
ngenjĕt 359, 366 (382, 388).
ngengreng 44, 196 (46, 209).
ngĕpe 180, 182 (191, 194).
ngĕrik 37, 43, 44, 49 (38, 45, 51).
ngĕrit 274 (293).
ngĕrok 43, 44, 49 (45, 51).
ngĕruk 37, 43, 326 (38, 45, 348).
ngĕtel 178 (189).
ngĕteli 178, 180, 181, 183—191, 229, 234, 280, 315, 331—333, 337, 342, 343, 346, 352, 373, 529 (188, 189, 191, 192, 194—196, 198—202, 204, 245, 249, 299, 337, 353, 354, 356, 360, 364, 365, 368, 374, 375, 395, 520). B VIII, XXIX.
ngĕtjap 215, 217 (230, 232).
ngimbuhi 320 (343).
ngiseni 405 (429).
Nglawean 317, 329, 530 (340, 351, 521).
nglomoh 191 (204).
nglorod 49, 337 (51, 360).
nglungsur 181 (192).
Ngoko 82 (86).
Ngråwå 238 (254).
ngrengreng 196 (209).
Ngrimbi 525 (516).
ngrudjad 197 (210).
ngrudjag 197, 198 (210, 211).
ngudu 330, 343, 344 (352, 365, 366).
ngukur 427 (453).
ngulam 422 (469, 470).
ngulĕg 17 (18).
nguleni 41, 181 (42, 192).
ngumbah 176 (186).
ngumpal 492.
Ni Trunåwangså 87 (91).
Niederhaeusern (F. H. de) 184, 347 (196, 369).
Niermeyer (J. F.) XVI, 394 (XV, 418).
Nieuw-Guinea 150, 159 (158, 168).
Nieuwenhuis (Th.) XVII, 533 (XVI. 528).
niklang ngedi 473.
nîl 270 (288).
nilå 270, 271, 283, 294, 323—325, 327, 328, 387 (288—290, 302, 303, 315, 346, 348, 350, 411). B I.
nilå batoe 328 (350).
nilå ingkang tjĕmĕngipun mĕlĕs 327 (349).
nilå klomboran 320 (342).
nilå mĕlĕs 328 (350).
nîlah 270 (289).
nîlaj 270, 271 (289).
nîlakaṇṭha 279 (298).
nîlam 270 (288).
nîlî 270 (288).
nitik 200 (213).
Njahi Satomi 161 (171).
njamat 108, 128 (114, 136).
njamping 69, 73, 111, 118, 121, 130 (72, 76, 118, 125, 128, 138).
njamping kawung latar pĕṭak 463.
njamping sarung 467.
njampuri 121 (128).
njånggå 297 (317).
njangking 297 (317).
njarekake 365, 366 (387, 388).
njarekakĕn 372 (394).
njareni 52, 352, 365, 368, 369 (54, 375, 387, 388, 391).
njaton 473.
njĕgani 37 (38).
njĕkuli 37, 38, 41, 190, 256, 343 (38, 39, 42, 203, 274, 365).
njĕlĕp 51 (54).
njĕlub 325 (347).
njĕmbuh 484.
njĕngguh 484.
njengkol 343 (365).
njĕntjĕm 359 (382).
njĕrat 4.
njiḍang 86 (90).
njila 270, 271 (289, 290).
njiṭak 211 (225).
njogå 282, 356, 357 (301, 302, 379, 380).
njogani 352 (375).
njuk 473.
njunggi 297 (317).
njungging 413, 442—444 (438, 469—471).
njuwek 175 (185).
nogo Sarie 452 (480).
notjoh 198, 199 (212, 213).
nrĕsĕp 38 (39).
nulis 412, 439 (437, 466).
nus-nusan 473.
Nyctanthes arbor tristis L. 486.
Nymphaea Lotus L. 493.

O.

obar 473.
obar-abir 473, 496 (484).
ojot patje 340.
Oldenlandia umbellata L. 59, 280, 332, 341, 344, 401, 404 (62, 299, 354, 363, 366, 426, 428).
olah 414 (439).
Olivier, zie Ketting Olivier.
Oman 179, 343 (190, 365).
ombak banju 142 (150).
Ombilin B VI.
onang-onang sakĕbon 473.
onĕngan 496 (484).
oölahan 414 (439).
Oosterom (Mevr. van) 310, 532 (332, 526).
Oosthoek (A.) 534 (529).
Oosting (H. J.). 158 (168).
orak-arik 473.
orang-aring 473.
orangkaja's 417 (442).
Orta (Garcia da) 270, 289 (289, 309).
orupuram 256 (274).
Oryza glutinosa Lour. B III.
òsap-òsap 95 (100).
osmani B XI, XXIII, XXV.
Osöman 521 (511).

P.

på B XXIII.
padaki 383, 385 (406, 409).
padaki Djawa 383 (406).
Padang 457, 530, 533 (520, 527). B I, III.
Padangsche Bovenlanden 147, 149, 150, 158 (155, 157, 158, 167).
padi 179, 350 (190, 372). B VIII, XXVIII.
Padjadjaran 425 (451).
Padjang 128, 317, 436, 509, 526 (135, 340, 463, 498, 517).
padondoman 444 (471).
pagĕr (kĕ)timun 473.
pagi-sore 473.
Pahang 275 (294). B XV, XVII.
pahit 425 (451).
pahul 294 (315).
pajung 79, 83, 103, 114, 115, 267 (82, 87, 108, 120, 121, 285).
Paku Buwånå III (Sunan) 125, 290, 438, 439, 441, 482 (132, 310, 465, 467, 468).
pala 166 (176).
Palacat 289 (309).
Palakollu 207 (220).
palam 167 (177).
Palamkotta 394 (418).
palampore 208, 214, 405, (222, 228, 429).
palang 473, 474, 476.
palang karnå 475.
palang rusak 476.
palangposh 208, 405 (222, 429). B IX.
palangapuzes 208 (222).
Paleacate 397 (420).
Palembang 154, 155, 217, 392, 500, 521, 530 (163, 164, 231, 415, 416, 488, 512, 520).
palempore 208—210 (222—224).
Páli 403 (427).
Paliacatte 398 (422).
Palicol 421 (446).
Palikal 207 (220).
Palikat 67, 154—156, 207, 242, 243, 248, 289, 389, 397, 398, 416, 417, 420 423, 424, 484, 485, 487, 488 (70, 164, 165, 220, 258, 259, 265, 309, 420, 422, 442, 445, 448, 450). B XII, XXII, XXV.
palipid 338 (361).
Pallecatten B XII, XIII, XIV.
palmet XIII, 162, 165—168, 252 (171, 175—178, 269).
palun 350 (373).
pamĕdĕlipun 326.
pamĕkak 123, 130 (131, 137).
Pamĕkasan 518 (507).
pånåkawan 158 (168).
panambut 442 (470).
Pånårågå 359 (382).
Panarukan 275, 276 (294—295).
Panataran 525 (516).
pandan 380, 461 (402).
pandan binĕṭot 496 (484).
pandan iris 473.
pandan leres 473.
pandan pinĕṭok 496 (484).
pandan wangi 380 (402).
Pandanus 379 (402).
Pandanus var. 473.
pandawa 460, 461.
Pandel & Stienhaus B IV.
pandĕlĕgan 473.
Pandjalu 424, 430, 503 (450, 467, 492).
pandjang 94 (98).
pandjang gowang 473.
pandjen katar 473.
Pandji (Vorst) 430, 439, 473 (456, 466).
pandji 473.
pandji alus 473.
Pandji asmårå 496 (484).
Pandji balik 496 (484).
Pandji gandrung 496 (484).
pandji gĕnting 474.
Pandji karungrungan 496 (484).
pandji kĕnångå djĕngkĕrut 474.
pandji kĕnari 474.
pandji kĕrĕmĕk 474.
pandji kĕsĕmĕk 474.
pandji kintir 474.
pandji kojak 474.
pandji kurung 474.
Pandji lĕnglĕng 496 (484).
pandji lintrik 470, 479.
pandji marikangĕn 472, 474.
pandji nitik 474.
Pandji pilis 496 (484).
pandji sĕkĕṭip 474.
pandji sĕrang 474.
pandji sĕrit 474.
pandji sikat 474.
pandji sisik 474.
pandji sosi 474.
pandji tangkok 474.
pandji ubin 474.
Pandji wujung 496 (484).
pandrĕman 496 (484).
pane 356 (379).
panĕti 425 (451).
pangais 104 (110).
panganggo 491.
pangaron 338 (361).
pangaron sĕdĕng 338.
pangĕpe 182, 339 (193, 362).
panggang lele 474.
pangkring 17 (18).
pangönjök 414 (439).
panguli 182, 339, 340 (193, 362).
panjiṭakan 211 (225).
panjoga 362.
Panopolis 209 (223).
Pantama 302 (323).
pantik 2.
pantjud 85 (89, 90).
pantjurat 10.
pantjut 85, 86 (89).
papah aren 474.
papan 78, 168 (81, 178).
papantik 2.
papasan matĕng 496 (484).
papĕradan 500 (488).
parampore B IX.
parang 198, 473, 474, 497, 515, 517, 518 (211, 485, 504, 505, 506, 508).
parang baris 474.
parang ḍaon 474.
parang djedjer 474.
parang djenggot gĕḍe 474.
parang djenggot tjilik 474.
parang djungut 474.
parang gantung 474, 479.
parang kagok 474.
parang karnå 475.
parang kĕmbang 475.
parang kĕrnå 475.
parang kĕsulå 475.
parang kiting 475.
parang krĕsna 475.
parang kuru 475.
parang kurung 475.
parang kusumå 475.
parang loreng 475.
parang manggar 475.
parang mĕnang 219, 474—477, 515, 518 (234, 505, 508).
parang mĕnḍung 475.
parang pakis 475.
parang parung 475.
parang plĕnṭung 475.
parang pradjurit 475.
parang rĕdjĕng 475.
parang reh 475.
parang rusa 452 (480).
parang rusak 35, 45, 46, 49, 99, 195, 197, 198, 219, 273, 310, 440, 452, 461, 475, 477, 480, 492, 493, 512, 514, 515, 517, 518, 527, 528 (36, 47, 48, 51, 104, 208, 234, 292, 331, 467, 468, 480, 501—506, 508, 517, 518).
parang rusak bares 476.
parang rusak barong 99, 128, 476 (104, 135).
parang rusak gĕndreh 476.
parang rusak kagok 474, 476.
parang rusak kliṭik 476, 497 (485).
parang rusak kliṭik larlaran 476.
parang rusak lar-laran 469.
parang rusak putri 476.
parang rusak sawut 476, 477.
parang rusak Sĕmarangan 476, 481).
parang rusak tanggung 476.
parang rusak tjilik 476
parang rusak wĕnang 476.
parang sawut 477.
parang sĕlimpĕt 477, 481.
parang sisik 477.
parang soṇḍer 477.
parang sruwå 477.
parang tjanṭel 477, 490.
parang tjĕnṭung 477.

parang tjinde sĕmampir 477.
parang tritik 477.
parang tritis 477.
parang tuding 477.
parang ukĕl 477.
parang wĕnang 477.
parang westi 477.
Pararaton 93, 432 (97, 458).
pare 466.
pare anom 496 (484).
pare wånå 477.
pári 185, 276, 342 (197, 295, 364). B VIII.
pari gundil 191 (203).
pari Tjĕmpå 191 (203).
pari utri 191 (203).
pari wulu 191 (203).
Parikĕsit 219, 477 (234). B VIII, IX.
parkal's 420—421 (445—446).
Parkinsonia aculeata L. 490.
Parmagudi 249, 255, 396 (266, 273, 420).
Parta 460.
partåb 202 (215).
paru-paru 496 (484).
Pasai 275, 523 (294, 513).
Pasai (Hikâjat) 433 (459).
pasah 320 (342, 343).
pasar 353 (375).
Pasar Gĕde 317, 329, 530 (340, 351, 521).
Pasar Sĕnen 456.
Pasè 523 (513).
Pasei 289 (309).
pasi-pasi 501 (489).
paso 333 (355).
Pasuruan 221, 424, 432, 434, 435, 438, 530 (236, 450, 458, 461, 462, 465, 521).
pata's 155—156, 215 (165, 229).
patam B XXII, XXIII, XXV.
Patani 488, 498 (487). B XV—XVII.
patanilam 251, 520, 521 (268. 511).
pâtâwâlâ 477.
paté 520 (510).
patĕlĕsan 484, 485.
patĕlĕsan sarasah 484.
pateunòm, zie patònòm.
Pati 441, 443 (469, 470).
patik 2.
patikáram 254 (272).
patjar 471, 477.
patjar banju 471, 477.
patjar kuku 388 (411).
patje 39, 330, 337, 340, 343 (40, 352, 359, 362, 365). B IV.
patjing tåwå 496 (484).
Patjitan 169, 342, 358, 366, 367 (179, 364, 381, 389, 390).
Patna 214 (228).
Patnam 520 (511).
patola 26, 417, 423 (27, 442, 448).
patònòm 251, 523 (268, 513).
patta's 156 (165). B XII, XXII, XXV.
patta malam B XXII, XXIII, XXV.
patta sutĕra B XXV.
Paulo (A.) 428 (454).
pautgypau B XXIII, XXV.
pe 180 (191).
pĕdati 128 (135).
pĕdĕkik 385 (409).
Pedir 523 (513).
Peereboom geb. Pereira (Mevr.) XII.
Pegu 287—289, 397, 398, 420 (307—309, 420—422, 446) B XIV, XV.
Pĕkalongan 74, 148, 192, 220, 221, 223, 224, 228—231, 307, 310, 335, 336, 341, 451, 461, 530, 532 (78, 157, 205, 234, 236, 238, 239, 243—246, 329, 332, 358, 363, 480, 524, 526). B VIII, IX.
pĕksi 454, 477 (482).
pĕku B XXIV.
pĕlabuhan Kamal 477.
pĕlambung 477.
pĕlangi 263 (281).
pĕlĕm 167, 382 (177, 405).
pĕlĕm dodol 382 (405).
pĕlĕpĕs 104 (109).
Peltophorum ferrugineum Benth. 353, 356, 357, 360, 387 (375, 379, 380, 383, 410).
Peltophorum spec. 283 (302).
pĕmangkringan 17 (18).
pĕmbatik 444 (471).
Penang 249, 250, 254, 256, 523 (266, 267, 272, 274, 514).
pĕndâ-pĕndâ 477.
pĕndĕt 326.
pĕnding 133 (140).
pĕngada 88, 464, 477 (93).
pĕngaron 353, 354 (376). B VI.
pĕnggawangan 17 (18).
pengos 99 (104).
pĕningsĕt 121, 132, 133 (128, 140).
pĕntjeret 10.
pĕntjit 86 (90).
pĕntjorot 10.
pĕpaja 463, 465.
Pepe (kali) 329 (351).
pĕpĕs 104 (109).
pĕradan 500 (488).
perah Sinampan B VIII, IX.
perak sinampan 219, 477 (234).
pĕrang 474, 478.
pĕrang mĕnang 477, 518 (508).
pĕrang rusak 438, 440, 476, 477, 517, 518 (465, 468, 506, 508).
percal 207, 420 (220, 445).
Pergularia odoratissima L. 467, 468.
Periaman B XV.
Periplus [Maris Erythraei] 206, 268, 271 (220, 287, 290).
Pers (A. van) 114, 165 (120, 175).
Perser, Persien s. Perzië.
Persoz (J.) 247 (263).
pĕrtjitakan 211 (225).
pĕruk 295 (315).
Perzen, zie Perzië.
Perzië 165, 171—174, 202, 208, 209, 271, 314, 405, 420, 422, 437 (175, 182—184, 215, 221, 222, 290, 336, 430, 446—448, 463). B XII.
pĕtâ 214, 227, 412 (229, 242, 436).
peta's 156 (165).
pĕtak 295 (315).
Pĕtani 92, 125 (96, 133). B XXII—XXV.
Peters (J.) B XXVIII.
pĕtji majar 477.
peto 263 (281).
peutjeuk 303 (324).
Pfyffer zu Neueck (J. J. K.) 376 (398).
phala 167 (177).
Philippijnen 174 (184). B XXIX.
Phyllanthus Emblica L. 353, 384, 388 (376, 407, 412).
pidjar 230 (246).
pidjĕr 230, 367, 368, 372, 374, 389 (246, 390, 391, 394, 396, 412).
Pidië 250, 251, 523 (267, 268, 513).
pientu Radja B IX.
Pierardia Teysm. B XXVIII
pih 69 (72).
pikul 296, 297 (317) B XXII, XXIII.

pikulan tom 320 (342).
pinang 393, 457, 520, 523 (416, 510, 513).
Pinang, zie Penang.
pindjung 91, 109, 112, 123, 124 (95, 96, 115, 118, 131).
pinĕrada 289 (309).
pinggir 78, 89, 141, 142, 147, 148, 194, 237, 245, 262 (81, 93, 149, 150, 155, 156, 207, 253, 261, 262, 281).
pinggir balĕnggen 141 (149).
pintados 395—397, 417, 423 (418, 420—422, 449).
pintu rådjå 477.
pipih 69 (72).
Piper betle L. 466.
Piper Cubeba L. 388 (411).
pipis 340 (362).
pisang 60, 179, 229, 287, 317, 333, 403, 459 (63, 190, 244, 307, 339, 356, 427). B VIII.
pisang Bali 477.
pisang batu 318, 321, 333 (341, 344, 355).
pisang djambe 320 (343).
pisang kluțuk 320, 321 (343, 344).
pisang kore 333 (355).
pitjis B XXIV.
plangi 107, 168, 214, 215, 276 (112, 113, 178, 228, 229, 295).
plangkring 17 (18).
plangkringan 17 (18).
plațuk bawang 477.
Platydactylus guttatus 487.
plem dodól 355 (378).
plendo 319 (342).
Pleyte Wzn. (C. M.) X, 73, 106, 112, 158, 451, 453, 504 (IX, 76, 112, 119, 168, 479, 481, 493).
Plinius 28—31, 268 (29—32, 287).
plipid 96, 176 (101, 187).
Plumeria acutifolia Poir. 466.
podang nĕsĕp sari 496 (484).
Poel (F. H. van de) 233 (248).
Poensen (C.) 24, 72, 78, 84, 92, 111, 115, 121, 171, 282, 453, 466, 484 (25, 75, 82, 88, 96, 117, 122, 128, 181, 301, 481).
polâ 195, 197, 198, 450 (208, 210, 211, 478).
poleng 457 (zie *Corrigenda*), 497 (486). B XXII, XXV.
poleng Ra[ng]ganis 497 (486).
Poll (C. F. van de) VIII, XIII. B I.
Polo (Marco) 28, 524 (29, 515).
polos 130 (138).
Polynesië 98, 508 (103, 498). B II.
Pondichery 56, 401, 403 (158, 425, 427).
ponggawa 433 (459—460).
pongkang sĕmbajang 456, 477.
pongpongan 478.
pontang 478.
pontjot 86 (90).
Portugeezen 216, 217, 276, 306, 396, 417 (231, 232, 295, 327, 420, 442). B XII—XV, XVII—XXII.
Portugiesen s. Portugeezen.
pötjök, s. peutjeuk.
poto wolo 452 (480).
potong wadjik 456, 448.
Pouzolzia indica Gaud. 473.
prabu Set 478.
prâdâ 500 (488).
Pradjnjâpâramitâ 504, 506 (493, 495).
pradjurit 114, 274 (120, 293).
pradjuritan 128 (135).
Praetorius (L. F. E.) 392 (416).
pragi pringgi 478.
prang 478. B VIII.
prang gantung 474.
prang menang 475. B VIII, IX.
prang rèdjang 475.
prang rusak 416, 476 (441). B VIII, IX.
prang sumâ 475.
prang Sumo B VIII.
prang Sunder B VIII.
Prankĕmon 481.
Pratokal 427 (453).
Preanger 146, 220, 221, 224, 308, 309, 312, 427, 418, 451, 454, 486, 500, 530 (154, 235, 239, 329, 330, 334, 453, 454, 480, 482, 488, 521).
Prehn (R. van) 139 (147).
prĕnis 478.
Prévinaire (J. B.) B IX.
Prévinaire & Co. B IV.
prijaji 128 (135).
Prikker, zie Thorn Prikker.
pring sĕdapur 478.
pringgâdani 459, 478.
Probolinggo 221, 453, 501 (235, 481, 489).
prusi 34, 382 (35, 405).
Psophocarpus tetragonolobus DC. 468.
Pterospermum javanicum Jungh. 358 (381).
Pterospermum Schreb. 64 (66).
puah 167 (177).
puâsâ 158, 235 (168, 250).
Pudakottai 520 (510).
puhun 491.
Pulicat 395, 397 (418—420).
pulu 277 (296).
Puluhwatu 94, 128 (98, 135).
pulut B III.
pun-chih B XXIII.
pun-ki-på B XXIII, XXV.
pundjung 412 (436).
pung garudå 478.
pungpungan 478.
Punica granatum L. 287 (306).
pupå 478.
pupudjingan 412, 478, 525 (437, 515).
purbå 478.
purbåkârâ 478.
purbâkusumâ 478.
purbânagârâ 466, 478, 486.
purbaningrat 478.
purbaningrum 478.
purbaningsih 478.
purbâwidjâjâ 478.
pusâkâ 158 (167).
puspâ kĕntjânâ 281, 496 (300, 484).
puspâ kĕrnâ 478.
puspâ wilis 478.
puspandârâ 496 (484).
putangan 95 (100).
putiga B XXIV.
putih 279, 295, 296 (298, 315, 316).
putjuk rèbung 79, 86, 149, 150, 164, 478, 492, 509 (zie *Corrigenda*) (82, 90, 157, 158, 174, 498).
Pijnappel (J.) 165—167 (175—177).

Q.

Quarelles (De) 401, 403 (425, 427).
Queda B XV.

R.

rådjå uret 478.
rådjalila 126 (134).
rådjâwĕrdi 293, 295 (313, 315).
Raffles (Th. St.) 26, 37, 41,

48, 68, 81, 109, 114, 119, 127, 131, 141, 185—189, 209, 214, 215, 243, 335, 342, 344, 355, 356, 369, 376, 388, 396, 438, 441, 447, 452, 495, 512 (27, 39, 42, 49, 70, 85, 115, 120, 125—127, 134, 135, 139, 149, 197—201, 223, 228, 229, 259, 357, 359, 364, 366, 377, 378, 392, 398, 412, 419, 465, 468, 475, 480, 483, 501). B VII, VIII.
ragi 256 (274). B III.
ragil kuning 496 (484).
rahi 33, 75, 76 (34, 78, 79).
raï 78 (82).
rakĕl B XXIV.
râksjasî 126 (133).
ra(k)sukan 26, 170 (27, 180).
rakta 279 (298).
Râmâ 93, 478, 480, 483 (98).
Râmâ gandrung 478.
Râmâyana 110, 126, 177, 288, 433, 460 (116, 133, 134, 188, 308, 460).
rambut B XXIII.
rambutan 478.
rambuti 423 (448). B XXIII, XXV.
ramĕs 46, 199 (47, 213).
Ramnad 396, 408 (420, 433).
rånå asmårå 496 (484).
rånå kĕsmaran 496 (484).
randu 466.
rangdi 430 (456).
ránggå 478.
ránggå dires 496 (484).
Rangga Lawe 288 (308).
Ránggå Puspitå 478.
Ránggå Warsitå 478.
ranggas 483.
Rangoon 249, 250, 254, 256 (266, 267, 272, 274).
rangsang 478.
rangupani 404 (428).
rasuk 170 (180).
rasukan 130, 170 (138, 180).
rasukan Ontå Kusumå 111 (118).
rat 274 (293).
Ratahan 161 (171).
ratu bĕndu 496 (484).
rawan 454, 473, 478. B VIII.
Râwana 126, 433, 434, 460 (133, 460).
redjeng 478.
rĕgulå 478.
rĕgulå Ngawi 478.
Rĕmbang 220, 479 (235).
Rĕmbang katjinan 479.
Rĕmbang rangu 479.
rĕmbat 74, 296, 297, 324 (77, 317).
rĕmbun 479.
rĕmĕd 43, 46, 199 (45, 47, 213).
rĕmĕng 479.
rĕmĕt 43, 44, 46 (45—47).
rĕmĕtan 44 (46).
Rĕngganis 234, 235, 239, 479 (249—251, 255).
rengrengan 44, 49 (46, 51).
Reni 455, 479.
Reyers—Ottenhoff (Wed. L. J.) 138 (146).
Rheede tot Drakesteyn (A. van) 157 (166).
Rhemrev (J. L.). 100, 118, 119 (104, 125, 126).
Rhus coriaria L. B IV.
Rhus cotinus L. B IV.
Rhus succedanea 23 (24). B IV.
Rhijne (W. Ten) 315 (336).
ribu B XXIV.
Ricinus 32, 178, 457, 459, 465 (33, 189).
Ricinus communis L. 178, 388 (189, 412). B XXIX.
rimbat 297 (317).
ripi kuning 479.
rit 274 (273).
ritik 479.
rong kĕbar 444 (471).
ronggeng 130 (137).
ronjokan 479.
Roorda (T.), zie Roorda-Vreede.
Roorda-Vreede 26, 76, 78, 79, 84, 118, 132, 158, 170, 181, 191, 196, 198, 200, 235, 273, 282, 289, 294, 319, 320, 343, 357, 359, 361, 368, 419, 442, 446, 453, 473, 484—486, 489, 492, 493, 496, 499, 500, 502, 513, 515 (27, 79, 82, 88, 125, 140, 167, 168, 180, 192, 204, 209, 211, 213, 251, 292, 301, 302, 309, 315, 320, 342, 365, 380, 382, 384, 391, 444, 470, 474, 482, 484, 487, 488, 491, 502, 505). B II, VII, VIII.
ropisi B XXVIII, XXIX.
ropoh 69 (72).
rotan 287, 288, 402 (307, 426).
Roti 162, 163, 299, 498 (171—173, 320, 486).
Rouffaer (G. P.) *Voorwoord* [II, III]; XXII; 534, LXV (529).
Rovere van Breugel (J. de) 296, 441, 444 (311, 468, 472).
Rovers (J. L.) 220, 222—224, 236—238 (234, 235, 237—239, 252—254).
rubĕd 69 (72).
rudjad 198 (211).
rudjag 198 (211).
rudjak djĕruk 479.
rudjak sente 479.
rudjak sente kagok 479.
rudjak talĕs 479.
rudjak wuni 479.
rudjat 198 (211).
Rudolph geb. De Sturler (Mevr.) XII.
Rukmini (R. A.) X.
rumĕmbĕs 339 (361).
Rumphius (G. E.) 267, 270, 277—279, 312, 314, 315, 322, 323, 327, 330—332, 334, 341, 344, 345, 349, 351, 352, 365, 378, 380—383 (286, 289, 296, 298, 299, 335—337, 345, 346, 348, 349, 352—354, 356, 357, 362, 366, 367, 372, 374, 387, 400, 402—404, 406). B VII, XXVIII, XXIX.
rumpuk 479.
Rijckevorsel (E. van) IV.
Rycklof van Goens, zie Goens (Ryclof van).

S.

sa-bagi 484.
såbå-lånå 479.
sabagi 437, 479, 481 (463).
sabock 273 (292).
sabuck 276 (295).
sabuk 26, 82, 85, 89, 92, 94, 113, 128, 133, 158, 273, 276, 419, 429, 430, 459, 472 (27, 86, 89, 93, 97, 98, 119, 135, 136, 140, 168, 292, 295, 445, 456). B XXII.
sabuk tjinde 419 (444).
Saccardo (P. A.) 279—281 (299, 300).
Saccharum spontaneum L. 9, 465.
sadambu 406 (430).
Sadras 395 (418).
safflurs 277, 387 (296, 410). B XXVII, XXVIII.
saffranici flores 277 (296).
sagara wilis 295 (316).
sago B II, IV, V, VII.
Saito (Dr. A.) 436, 484 (463).
sajang 232 (247).
sâkârini 479, 485.
sakĕlat 169 (180).
salah ing Rahim 479.
salahhing raim 452, 479(480).
salak 479.
salak Tĕgal 479.
salalus B XXIV, XXV.
salampouri's 420 (445).
salandang 104 (109).
Salaparang B XXIV.
Saleh (Raden) 410, 411, 462 (434—436).
Saleh (Raden Aju) 462.
Salem B XXIII.
salĕmpaj 96 (100).
salĕmping B XXV.
salendang 103, 104, 107, 176 (109, 112, 187).
salendro 479.
salerang B XXIV.
Saleyer 143, 145, 147 (152, 153, 157). B XXIV.
Saleyer-sarung 159, 160 (168, 169).
salimpuri B XXIII.
salindang 104 (110).
sâllue 256 (274).
salobog 479, 481.
salobok 479.
saloi 69 (72).
sálvai 256 (274).
salwe 256 (274).
samba 461.
sambagi's 482.
sambi 338, 388 (361, 411).
samir 158, 476 (167, 168).
samir tjinde 158 (167).
sampan 477.
sampilit 103 (109).
samping 69, 73, 79 (72, 76, 82).
sampir 325.
sampur 117—121, 127, 129—132 (124—128, 134, 136—139).
sampuran 118 (125).
Samudra 205, 275, 289 (219, 294, 309).
Sanchi 162 (172).
sandang 104, 105 (109, 110).
sandang lawe 104 (109).
sang nâgâ 479.
sånggå 297 (317).
sånggå langit 479, 486.
sånggå lewang 479.
Sangir-eil. (-Inseln) 304, 385 (325, 408).
sangsangan 129 (137).
Sangupati 460.
santĕn 319 (342).
santun 340 (362).
sap latè 95 (100).
sap-òsap 95 (100).
sapan 57, 59, 61, 331, 332, 334, 348—351, 383, 401 (59, 62, 63, 353, 354, 356, 371—374, 406, 426).
sapastå 95 (100).
sapi 380 (406).
sapit urang 479.
sappan 379, 387 (401, 410).
saptangan 70, 81, 95 (73, 85, 100).
sapu 81 (85).
sapu leleng 302 (323).
sapu tangan 71, 81, 95 (74, 85, 99, 100).
saqirlât 170, 437 (180, 464).
saran 75 (78).
sâranga 71 (74).
sarangka 73 (77).
sarasa 436, 484 (463).
sarasah 418, 422, 423, 479, 484 (443, 448, 449).
sarasse's 422 (4448).
sarassin Gobars 420 (445).
Sarcocephalus cordatus Miq. 465.
sare 370 (393).
sarekakĕn 361, 362, 370, 371, 374 (393, 394).
saren 48, 52, 343, 352, 354, 361, 363, 365—377, 383 (50, 54, 365, 375, 377, 383, 385, 387—399, 405. B II, III, VII.
saren bĕning 369 (391).
sari 52, 365, 370, 407 (54, 387, 388, 392, 393, 431). B VII.
sari Tjinâ 365—370, 372, 374, 376, 388 (388, 390—396, 399, 412). B III, VII.
sarung 67—107, 114, 115, 129, 133—136, 138—149, 156, 158—161, 165, 168, 175, 176, 181, 193, 194, 226, 237, 242, 245, 256, 262, 264, 302, 321, 337, 381, 395, 430, 437, 467, 492, 510 (70—113, 120, 122, 137, 141, 142, 144, 146—157, 166—170, 175, 178, 186, 187, 192, 206, 207, 241, 253, 259, 262, 274, 281, 283, 323, 343, 344, 360, 404, 419, 457, 464, 499). B V, VI, VIII, IX, XXIV.
sarung kĕlĕngan 294, 384 (314, 407).
sarung Prankĕmon 138, 383 (146, 405).
sarung sorotan 479, 486.
sasag 345 (367).
sasah 345—348, 388, 484 (367—370, 412).
sasak 345 (367).
Såsrå Kartånå (R. M. P.) XI, XVI (X, XI, XV).
Såsråningrat (R. M. A. A.) X, 261, 317 (279, 339).
sassa 346 (368).
Satomi (Njahi) 161 (171).
satrijâ 137 (145).
satrijâ lalânâ 479.
satrijâ manah 464, 479.
satrijâ wibawâ 479.
sattanang 95 (100).
sattu pacoora B XXV.
sawah 169 (179).
sawah sakĕdok 479.
sawat 99, 128, 438—440, 442, 443, 452, 480, 492, 493, 510, 511—514, 528 (104, 136, 465—470, 480, 499—503, 518). B VIII.
sawat Bomâ 480.
sawat bukuran 480.
sawat djĕngut 480, 483.
sawat Gândâwidjâjâ 480.
sawat garudâ 480.
sawat gĕdè 480.
sawat gendong 480.
sawat Gunâwidjâjâ 480.
sawat kĕmanten 480.
sawat kĕmbang 480.
sawat kĕtandan sĕmbagen 469, 480, 482.
sawat kupon 480.
sawat manjurâ 480.
sawat megâmĕndung 480.
sawat megomendoong 452 (480).
sawat ngeni 480.
sawat pĕnganten 480.
sawat Râmâ 480, 483.
sawat Sâlâ 480.
sawat sawĕr 480.
sawat sĕrunen 481.
sawat suwiri 481, 492.
sawat suwiri ukĕl 481.
sawat tjuwiri 481.
sawat ulâ 480, 481.
sawen 481.
sawit 89, 276 (93, 98, 295).
sawit batikan 357 (380).
sawitan 89, 93 (93, 98).
sawo 283, 481 (302).
sawo matĕng 295 (315).
sawo sĕmpal 481.
sawung galing 481.
say 332 (354).
Schismatoglottis latifolia Miq. 321 (343).
Schlegel (G.) 92 (96). B XXIII.
Schleichera trijuga Willd. 179, 288, 328, 388 (190, 308, 361, 411). B VIII.

Schmeltz (J. D. E.) *Voorwoord* [III]; III; LXV.
Schwanden B IV.
sebå 90 (94).
sĕbagi 437, 481 (464).
Sĕdaju 221 (236).
sĕdĕng 82 (86).
sĕgå 37 (38).
sĕgara 276 (295).
sĕgĕrat 466.
sĕkar 454, 481 (482).
sĕkar pulu 361, 387 (384, 410).
Sĕkar Tadji 439 (466).
sĕkar tundjung 34, 37 (35, 38).
sĕkul 37, 190 (38, 203).
sĕlampuri 420, 421, 423 (445, 446, 448). B XXIII, XXV.
sĕlandang 104 (109).
sèlè 521 (511).
sĕlempang 104 (109).
sĕlendang 103, 104 (109).
sĕligi 104 (109).
sĕliku 104 (109).
sĕlimpĕt 481.
sĕlimut 521 (512).
sĕlobog 479, 481, 498 (486).
sĕlobog asmåråddnå 481.
sĕlobog djåntrå 481.
sĕlobog lar laran 481.
sĕlobog tjuken 481.
sĕlobok 479, 481.
sĕluman 424 (450).
sĕluwar 169, 430 (179, 451).
sĕmangkan 481.
Sĕmar 125 (132).
Sĕmarang 74, 139, 146, 148, 165, 168, 178, 179, 185, 186, 188, 193, 194, 218—221, 223, 224, 226, 227, 232, 233, 235, 238, 300, 307, 308, 310, 312, 313, 321, 323, 329, 335—338, 341, 346, 354, 356, 373, 376, 381, 453, 530, 532 (77, 147, 155, 157, 175, 178, 189, 190, 197, 198, 200, 206, 207, 233—235, 238, 239, 241, 242, 247, 248, 251, 254, 320, 329—332, 334, 335, 344, 346, 351, 357, 359, 360, 362, 363, 368, 377, 379, 395, 396, 398, 404, 481, 482, 520, 521, 526). B IV—VIII.
Sĕmarang-batik B VI.
Sĕmarangan 476, 481.
sĕmbagen 440, 482 (467).
sĕmbagen gambir 482.
sĕmbagen kalong 482.
sĕmbagen mĕnori 482.
sĕmbagen ombak 482.
sĕmbagen tjelumpring 482.
sĕmbagen tjĕripu 482.
sĕmbagen uk 482.
sĕmbagi 63, 437, 467, 479—482, 484, 486, 487, 491, 499, 502 (66, 463, 487, 491).
sembong 117—122, 127, 131 (124—129, 134, 139).
sĕmbuh 484.
sĕmbuhan 484.
sĕmĕk 92 (97).
sĕmĕkan 92 (97).
sĕmen 455, 470, 482, 483, 510—512, 524, 528 (499—502, 515, 518).
sĕmen Angreni 455, 483.
sĕmen Ardjunå Widjåjå 483.
sĕmen djalĕngut 480, 483.
sĕmen djolen 457, 483.
sĕmen djoli 483.
sĕmen gĕde 483.
sĕmen gendong 483.
sĕmen gunung 483.
sĕmen klawer 483.
sĕmen Råmå 483.
sĕmen ranggas 483.
sĕmen sinom 483.
sĕmen soråsari 483, 485.
sĕmen rĕmĕng 483.
sĕmen rĕnggå 483.
sĕmen sandi 483.
sĕmen sawat 527 (517).
sĕmen tĕluki 483.
sĕmen tjåndrå 483.
sĕmen tjĕlĕkitik 483.
sĕmen tjilik 483.
sĕmen tjuwiri 483, 492.
sĕmen tokol 484.
sĕmen tritis 484.
sĕmi 483, 511 (501).
sempang 104 (109).
sĕmpit 93 (98).
sĕmu 99 (104).
semukirang 99, 100, 484, 492 (104, 105).
sĕndåwå 366, 368, 389 (389—391, 412).
sendok agĕng 191 (204).
Sĕnen (pasar) 456.
senggrang någåsåsrå 484.
senggreng 484.
sĕngguh 484.
sĕngkĕlat 169, 170, 437 (180 464).
sengon 64 (66).
sente 479.
sĕpang 334, 379, 383, 387 (356, 401, 406, 410).
sĕprantu 455, 484.
Sĕpuh (Sultan) 452 (480).
Sequeira (D. Lopez de) 397 (420).
Serampore B XXIII.
sĕrasah 418, 419, 422, 433, 436, 479, 484, 497, 499, 502 (443—445, 448, 449, 463, 487, 491). B XXII.
sĕrasah kĕ[m]bar 418, 420, 459 (zie *Corrigenda*), 464, 467, 481, 484, 487, 488 (443, 445). B XXII, XXV.
sĕrasah tjara Mĕlaju 418, 484 (443). B XXIII, XXV.
sĕrat 4, 176, 178, 179, 182, 189, 190, 192, 274, 314, 317, 323, 326—328, 344, 359, 362, 370—373, 375, 376, 386, 434 (4, 186, 189, 190, 193, 201, 203—205, 293, 336, 340, 346, 348, 350, 366, 382, 384, 385, 392—397, 410, 461).
sĕratan 27, 324, 325, 434 (28, 347, 461).
sĕrban 81 (84).
serenponders (?) B XXIV.
seret 86, 89, 134—137, 139—142, 145, 147, 148, 262, 485, 486 (90, 93, 141—144, 147—150, 153, 155, 156, 281).
Sergeant (W.) 332 (355).
sĕrimpi 122, 126 (129, 133).
Serrurier (L.) I, VI, 394 (418).
sĕrunen 485.
sĕruni 466, 481, 485.
sĕruni landak 485.
sĕruni wajang 485.
sĕruwal 169, 430 (179, 457).
sĕruwal katok 169 (179).
sĕruwal tjalånå 169 (179).
sesam 185, 189 (197, 201).
Sesamum indicum L. 185 (197).
sĕsawit 89 (93).
sĕsĕb 339.
sĕsĕmenan 503 (492).
sĕsingĕl 81 (84).
Set (prabu) 478.
sĕtagen 94 (98).
sĕtangan 81, 95 (85, 99, 100).
sĕtangan kapala 228 (243).
sĕtjang 59, 341, 379, 387 (62, 363, 401, 402, 410).
seulimbot, zie sölimbot.
shao-chu 205 (219).
shaya 332 (354).
shayaver 59, 341 (62, 363).
Siak 158 (167).
Siam 191 (203). B XV—XVII.
siang 303 (324).
sibak mangsi 443 (470).

sicca 216 (230).
sidå-asih 485.
Sida rhombifolia L. 485.
sidåguri 485.
sidåluhur 485.
sidåmukti 485.
sidang 86, 99 (90, 104).
sidangan 86, 87, 97, 103, 473, 485 (90, 91, 102, 108).
Sidoardjo 65, 66, 221, 236, 237, 261 (68, 69, 236, 252, 253, 279).
Sidoon 206 (220).
sigar 129, 133 (136, 141).
sigĕdji 501 (489).
sigĕdji pasi-pasi 501 (490).
sigi 104, 117 (109, 124).
sikapan 109 (115).
sikari 404 (428).
sikĕpan 109, 119, 128, 171 (115, 126, 135, 181).
sikĕpan gĕde 108 (114).
sikĕpan tjĕkak 111 (118).
Siksakanda karĕsyan 410, 423, 429 (434, 449, 455).
siku 104 (109).
silang 86 (91).
Sillevoldt & Zoonen (G. van) IX.
simå ngalih 485.
simbung 117—121, 127 (124—128, 134).
simbungan 118 (125).
simbut 110 (116).
Simĕlungun 149 (158).
sinabaf 417 (442).
Sindh 268, 269 (287, 288).
sindjang 69, 73, 103, 125, 182, 339, 359, 371, 375, 475 (72, 76, 77, 109, 132, 133, 193, 382, 393, 397).
sindjang giro 485.
sindjang kawung 463.
sindjang lurik 326.
sindjang sĕkaran XIV.
sindjang tjijut 72, 93, 96, 106, 107, 159 (75, 98, 100, 111, 112, 169).
sindjang wijar 72, 93, 94, 96, 106, 159, 362 (75, 98, 101, 111, 169, 384).
Sindok (Mpu) 126 (134).
sindoon 206 (220).
Sindora sumatrana Miq. 455, 484.
sindur 292, 293, 295, 496 (313—315, 484).
sindur Djåwå 496 (484).
sindur mas 496 (484).
sindûra 295 (315).
Singapore 250, 433, 530 (267, 459, 520). B III.
Singasari 432 (458).
singĕl 80—82 (84, 85).
Singhaleezen (Singhalesen) 75 (78).
singsing 77 (80).
sirang 412 (437).
sirap 142 (150).
sirapan 142, 485 (150).
sirat 10.
sirĕp 325 (347).
sirih 320, 321, 368, 466 (343, 344, 391).
sisirangan 412, 485, 525 (437, 515).
sitinggil 112 (118).
sits, sitsen 63, 210, 400, 418, 484, 491 (66, 424, 433).
siu B XXIV.
siwalan 283 (302).
siwalan potjot 496 (484).
siwalan tjopot 496 (484).
siwur 371, 372, 374.
sjarwal 169 (179).
slendang 67—107, 113, 117, 128, 130, 136, 147, 149, 150, 159, 161, 164, 166, 175—177, 200, 226, 242, 256, 262, 342, 444, 445, 462, 472, 521 (70—113, 119, 123, 135, 137, 144, 155, 158, 159, 168, 169, 171, 174, 176, 178, 186, 187, 214, 241, 259, 274, 281, 364, 472, 473, 512). B IV—VI, VIII, IX.
slendang batik 382 (405).
slinditan 496 (484).
slobok 481.
Slijpe (N. D. van) 219, 227, 314, 373, 376, 453 (233, 242, 335, 396, 398, 482).
Snelleman (J. F.) 394 (418).
Snouck Hurgronje (C.) 89, 250, 251, 289, 393, 517, 518, 519—521, 523 (93, 267—269, 310, 416, 507—511, 513). B II.
so 515 (505).
Soer (I. I.) IV.
soder 107 (112).
soga, sogå 34, 36, 42, 44—50, 52, 60, 64, 128, 148, 154, 280—286, 289—293, 295, 301, 305—309, 311, 312, 315, 336, 343, 350, 352—377, 384, 436—438, 441, 444, 446, 447, 528, 531 (35, 37, 43, 46, 47, 49—52, 54, 62, 66, 136, 156, 163, 300—306, 309—313, 315, 321, 322, 326—328, 330, 333, 334, 337, 358, 365, 373, 375—389, 391—399, 406, 407, 463—465, 468, 472—474, 518, 523). B I—V, VII, IX.
sogå asor 359—361.
soga batik B II, IV.
sogå djambal 353, 356—358, 360—362, 387 (376, 379—381, 383, 385, 410).
sogå Djåwå 59, 353, 357 (62, 375, 381).
sogå Gradjagan 357 (380).
sogå klinting 353 (375).
sogå mĕnjere 357 (380).
sogå sahe 359, 361.
sogå tĕngahan 359, 361.
sogå tingi 353, 357 (375, 380). B VIII.
sogan 43, 44, 49, 283, 295, 305 (44, 46, 51, 302, 315, 326).
sogan djĕne 485.
sogô 282 (301).
sogokan 485.
sokårini 479, 485.
Solanum melongena L. 167, 489 (177).
Solanum tuberosum L. 503 (491).
sölimbot 521 (512).
Solo, zie Surakarta.
sonder 107, 130, 459 (112, 137).
sonder garingsing 459.
songket 442 (469).
songkok 128 (135, 136).
songseng 77 (80).
songsong 77 (80).
Sophora japonica L. 367, 368, 372, 376, 388 (390, 391, 394, 395, 399, 412).
Sora 432 (459).
soråsari 483, 485.
soråsari gumjur 485.
sorban 82 (86).
sorot 10, 78, 86, 158, 485, 486 (82, 90, 167).
sorotan 86, 479, 486 (90).
soutar 208 (222).
soutra's B XXIII.
Soya hispida Mönch. 461.
Spall (P. W. A. van) 238 (254).
Sphaerococcus lichenoides Ag. var. tenuis 454.
Spilberghen (J. van) 151—153, 156 (159—162, 185).
Spondias mangifera Willd. 378 (401).
Sragen 530 (521).
srasah 418, 422 (443, 448).
srĕngengen 466, 478, 486.
sridêntå 486.
sridêntå djumåpålå 486.

Srikandi 486.
Sripĕnah 486.
St. Isidorus 28 (29).
Saint-Martin (I. de) 315 (336).
St. Thomé B XXII.
Steiner 187, 188 (199, 200).
Stelechocarpus Burahol Hook. S. et Thoms. 466.
Strabo 212 (226).
Straits 241 (256).
Strandregentschappen 72, 265, 300, 307—312, 354, 447 (76, 284, 320, 329—331, 333, 334, 377, 474.
Stuart, zie Cohen Stuart.
subagi 437, 481, 486 (463).
subali 481.
subhah B XXIII.
suclát 170 (180).
suf 437 (464).
suga 284, 286, 287 (304, 306, 307).
Sukabumi B V.
Sukadana B XXIV.
sukmå angĕn-angĕn 486.
Sukuh 525 (516).
sulaman 486.
sumajar 486.
Sumatra 289, 298, 300, 392, 395, 397, 417, 423, 433 (309, 319, 320, 415, 418, 420, 442, 448, 459). B III, XV.
Sumba 299, 304, 307, 531 (320, 325, 328, 522).
Sumbawa 299, 383 (320, 406). B XXIV, XXV.
Sumĕdang 518 (507).
Sumĕdang (patroon) 486.
sumĕk 92 (97).
Sumĕnĕp 309, 506, 530 (330, 495, 521).
sumping 129 (137).
sumuk 182, 339 (193, 362).
Sundaneezen (Sundanesen) 171, 174, 307, 497, 532 (181, 184, 329, 485, 525).
sundul langit 479, 486.
singgi 297 (317).
sungging 413 (438).
sungkit 442 (469).
sungut urang 486.
sup 437 (464).
supit 17.
supit kĕpiting 486.
supit urang 486.
Surå Adimenggålå (Kj. A.) 186, 335 (198, 357).
Surabaja 74, 139, 147, 148, 154, 160, 165, 214, 221, 223, 224, 232, 263, 278, 300, 307, 310, 315, 329, 333—336, 338, 435, 493, 524, 530, 532 (77, 147, 155, 157, 163, 170, 175, 228, 229, 236, 238, 239, 247, 281, 298, 320, 329, 331, 337, 351, 356—358, 360, 462, 514, 520, 521, 525, 526). B VI, IX.
Surakarta 139, 141, 157, 158, 161, 163, 169, 220, 221, 223, 232, 233, 235, 238, 306, 317, 318, 323, 327, 329, 341, 357, 359, 362, 363, 366—368, 376, 436, 437, 449, 441, 446, 448, 497, 515, 530 (147, 149, 167, 171, 173, 179, 235, 236, 238, 248, 251, 254, 327, 340, 346, 349—351, 363, 380, 382, 384, 385, 388, 390, 398, 399, 463, 464, 466, 468, 473, 476, 485, 505, 521). (En zie Vorstenlanden).
surati 207, 349 (221, 372).
surat's 207, 214 (221, 228).
Suratte 154, 161, 201, 206, 207, 210, 212, 213, 417, 419, 445 (164, 171, 214, 220, 221, 224, 226—228, 442, 445, 472).
Surâwånâ 525 (516).
suri Djåwå larlaran 486.
suroh 466.
susuwekan 175 (185).
Suta Widjaja 526 (516).
sutar 208 (222). B XXII, XXV.
Sutasoma 177 (188).
sutĕra B XXII, XXIII.
sutra Djĕnar 431, 443 (458, 470).
sutra tĕluki 489. B XXV.
suwek 175 (185).
suwiri 481, 486, 492.
swastika 455, 501 (490).
Symplocos fasciculata Zoll. 331, 345, 388 (353, 367, 368, 412). B VIII, XXIX.
Symplocos spicata Roxb. 388 (412).

T.

Tabernaemontana coronaria R. Br. 471.
tadjin 37, 41 (38, 42). B VIII.
tadjin bosok 41 (42).
tagum 269 (288).
tahi 230 (246).
tahi ulå 230 (246).
tahsildar 249, 257 (266, 275).
tahum 269, 270 (288, 289).
tajom 269 (288).
takĕring soga 362.
talapu 522 (512).
Talauma Candollei Bl. 490.
taledek 25, 122, 131 (26, 129, 139).
talĕpok 488, 490.
talĕpokan 419, 423, 486, 488 (445, 448).
talĕpuk 500 (489).
talĕs 479.
tali 102 (108).
talom 269 (288).
taluki 486, 499 (487).
talum 269 (288).
tambal 486.
tambal Kanoman 486.
tambal miring 486.
Tambangan 302 (323).
tamijaji 496 (484).
Tamil's 248, 249, 378 (265, 266).
tapih 69—72, 79, 89, 91—94, 106, 109, 117—119, 122, 124, 125, 127—131, 135, 159, 163, 170, 175, 321, 325, 357, 418, 419, 421, 437, 467, 485—488, 492, (72—75, 82, 93, 95, 96, 98, 111, 115, 124—126, 129, 131, 132, 134—139, 143, 169, 173, 180, 185, 343, 347, 380, 443, 445, 447, 464).
tamtam 269 (288).
tamulawat B IV.
Tanah Abang 311, 323, 385, 462 (322, 348, 408). B IV.
tanang 95 (100).
tandjung 466, 467, 486.
tandjung bejo 486.
Tandjung Priuk 518 (507).
taněk 191 (204).
Tanete B XXIV.
tangan 81, 95 (85, 100).
Tanggĕran B I.
tanggĕl 476.
tanggoi 215 (229).
tanggu 86 (90).
tangkulo 522 (512). B XXIII.
Tanimbar B XI.
Tanjore 249, 520 (266, 510).
taò 269 (288).
tapai 322 (344). B I.
tapas 338 (361).
tape 322, 323, 369 (344, 346, 392). B I, III.
tape sarassa 419, 420 (444, 445).
tape telpokan 419 (444).
tapechindos 419, 420 (444, 445).
tapej B I—III.
tapesgrandos 420 (445).
tapesquitchils 420 (445).
tapi 418 (443).
tapi sĕrasah B XXII.
tapichinde 155, 156 (164, 165).
tapih grande 420, 484, 487 (445).
tapih kĕtjil 420, 484, 486, 487 (445).
tapih sĕrasah 418—421, 481, 484, 485, 487 (443—445, 447, 481, 484, 485, 487).
tapih tĕlĕpukan 419, 421, 487, 488, 504 (444, 447, 493).
tapih tjinde 419, 421, 437, 487 (444, 447, 464).
tapis 174 (184).
tapisarassa 155 (164).
tapitsjindos 156 (166).
tappi sáram 256 (274).
tarak 109 (115).
tarate 487.
tarlatan 205 (218).
tarnatannes 205 (218).
tarom 269 (288).
taru 269 (288).
taruk 412 (437).
taruk hata 487, 524 (515).
tarum 269, 270, 388 (288, 289, 411).
tarum ajĕr 323 (345).
tarung 269, 271 (288, 290).
tasar B XXIII.
Tasikmalaja 73, 106, 221, 224, 309, 384, 453, 530 (76, 112, 235, 239, 330, 407, 481, 521).
tata 412 (436).
tatikan 2.
tatit sawat 493.
tauk 269 (288).
taum 269 (288).
taum-taum 269 (288).
tauwas Cudrangen 379 (401).
tauwas Lolan 379 (401).
tawas 349, 366, 368, 372, 374, 379, 388 (372, 389, 390, 394, 396, 401, 411).
tawas kĕdĕrang 350 (372).
tawas kĕdĕrangan 379, 380 (401, 403).
tawas lolang 350, 379, 380 (372, 401, 403).
tawas sĕpang 380 (403).
tawas sĕtjang 379 (401).
tĕbĕngan 487, 501 (489).
tĕbu 41, 326 (42).
Tectona grandis 256, 465 (274).
tedeng 162, 483 (171).
Tegåwangi 525 (516).
Tĕgal 221, 223, 236, 479 (236, 238, 252).
Tĕgalåmbå 358, 366 (381, 389).
Tegenapatnam 419, 420, 487, 488 (444, 445).
tĕgĕran 353, 355, 358, 361, 368, 375, 377—382, 387, (376, 377, 381, 384, 391, 397, 400—405, 411). B IV, VII, IX.
tĕgĕrang, zie tĕgĕran.
tĕkek 487.
tĕkek kurung 487.
tĕkĕs 84, 167 (88, 178).
tĕkik 64, 358 (66, 381).
tĕlatjap 79, 114, 115, 486, 487, 489 (82, 121).
tĕlatjap kĕkĕmbangan 464, 488.
tĕlatjap lunglungan 471, 488.
tĕlatjap sarung 86, 488 (90).
tĕlĕpuk 415, 488, 490, 522 (400, 512).
tĕlĕpukan 415, 418, 419, 486—488, 502 (440, 443—445, 491).
tĕlĕs 484.
telpocan B XXV.
telpocans Committers 420 (445).
telpokan 488.
Telugu 403 (427).
tĕluken 488.
tĕluki 467, 483, 486, 488, 498, 499, 501, 502 (487, 490, 491). B VIII.
tĕluki tjendol 489.
tĕlupukan 437 (463).
tembok 40, 47 (42, 49).
tembokan 44, 64 (46, 67).
tĕmpajan B XXII.
tĕmulawak 378 (400, 401). B III, IV, IX.
Teng Eng Kok 65 (68).
tĕngar 386, 387 (409, 410). B III.
tĕnggalung B XXIV.
tĕngkalung 104 (110).
tĕngkuluk B XXIII.
tĕnun 24 (25).
tĕnunan 26, 72, 94, 291, 496 (27, 75, 98, 311, 484).
tĕpi 86 (90).
tĕpung 191, 508 (203, 497).
tĕpung bĕras 191 (203).
tĕpung Sijĕm 191 (203).
tĕrang 489.
tĕrang bulan B VIII.
Termarajam 520 (510).
Terminalia Bellerica Roxb. 384, 388, 389 (407, 411, 412).
Terminalia Catappa L. 388 (412).
Terminalia Chebula Retz. 56, 254, 389 (58, 272, 412).
Ternate 204 (218). B XIV, XXIII.
terong 167 (177).
terongan 167, 462, 489, 502 (177, 491).
tĕrung 167 (177).
tĕrus 54 (56).
tĕrusan 44 (46).
tetedeng 162 (171).
tetes 324, 326 (347).
Thévenot (J. de) (zie *Corrigenda*) 172, 173, 208, 209 (183, 184, 221, 223).
Thorn Prikker (J.) XVI, XVII, 8, 15, 16, 18, 533 (XVI, 8, 16, 18, 528).
thuri 406 (431).
thurikkol 406, 407 (430, 431).
Thurston (E.) 249, 254, 257, 403, 406, 407, 519 (266, 272, 275, 427, 430, 432, 510).
Tidore B XIV.
tik 14.
tilar så 489.
timaha 64 (66).
timbå dårå 360, 361 (383).
Timor 299, 301, 314, 385, 392, 393 (320, 322, 336, 408, 415—417). B III, VI, XIX, XXIV.
Timorlaut 299 (320).
timpal 78, 86 (82, 90).
tindja 230 (246).
tingi 353, 354, 357, 358, 360—362, 387 (375, 377, 381—385, 409, 410). B III, VIII.
tingkal 230, 367, 372, 389 (246, 390, 394, 412).
Tingkir (Djåkå) 526 (517).
Tinnevelli 249, 255, 256, 259, 396, 408 (266, 273, 274, 277, 420, 433).
tinulis 434 (461).
tipis 387 (410).
Tirtå Wigunå (T.) 123 (130).
Tirumangalam 249, 255, 396, 406 (266, 273, 420, 430, 431).
Tirumayam 520 (510).
titik 2.
tjab 520, 523 (510, 513).
tjah 217 (231).
tjaho 494.
tjaï malaka 384 (407).

tjakar-ajam 162, 439, 441, 456, 457, 489, 498, 502 (171, 466, 468, 486, 491).
tjakra 162, 489 (172).
tjåkrå kusumå 272, 489 (291).
tjal 169 (180).
tjalana 169, 430 (180, 457).
tjalanaka 169 (180).
tjalatjap 489.
tjaluntang 489.
tjambe B XXII, XXV.
tjambo's B XXII.
tjames B XXII.
Tjampa 191 (203).
tjampaka 491.
tjampur bawur 489.
tjandi 164, 525 (174, 516).
tjåndrå 489.
tjangapan 78, 86, 237, 489, 493, (82, 90, 253).
Tjanggu 431, 461, 503 (458, 492).
tjangking 297 (317).
tjangkir 340 (362).
tjangkirang 98 (103), 99 (104).
tjangklek 489.
tjangklet 489.
tjangkring 489.
tjangkudu 387 (410).
tjanting 7—22, 51, 55, 64, 195, 196, 198, 199, 228, 230, 232, 233, 240, 241, 259, 355, 392, 403, 408, 409, 424, 435, 443, 450, 503, 505, 508, 526, 528—531, 533 (7—23, 53, 57, 66, 67, 208, 209, 211, 213, 243, 245, 247, 249, 256, 257, 277, 378, 415, 427, 432, 434, 449, 450, 461, 462, 470, 478, 492, 494, 497, 517, 519—521, 524, 528). B I, VII.
tjanting biron 9, 51 (53).
tjanting bjok 15.
tjanting isen-isen 12.
tjanting itik 14.
tjanting kandangan 12, 196 (209).
tjanting klowongan 12.
tjanting nitik 14.
tjanting pënanggung 12, 196 (209).
tjanting pënembok 12, 42, 200 (13, 44, 213).
tjanting pëngada 13, 88 (93).
tjanting pëngengrengan 10.
tjanting pënorong 9, 11, 13, 51, 200 (9, 11, 13, 53, 213).
tjanting rengrengan 10, 12.
tjanting seret 13, 88 (93).
tjanting tanggung 12, 196 (209).
tjanting tembokan 12.
tjanting tjap 228, 229 (243, 244).
tjanting tjarat loro 13, 88 (13, 93).
tjanting tjarat sidji 13.
tjanting tjarat tëlu 14.
tjanting torong 9.
tjanting tjorong 9.
tjap 46, 47, 200, 201, 214—217, 219, 220, 225, 227, 229—235, 241, 244, 245, 248, 259, 260, 262—264, 393, 515, 529, 530 (48, 49, 214, 228, 230—233, 235, 240, 242, 243, 245, 247, 248, 250, 251, 257, 260—262, 265, 277, 278, 280, 282, 283, 417, 504, 520, 522).
tjap djangkar 68 (71).
tjap gëndreh 235 (251).
tjap këdjen 489.
tjap limar 489.
tjap lontjeng 68 (71).
tjap merah 68 (71).
tjap merah idjo 68 (71).
tjap merah tuwah 68 (71).
tjap Njonjah 68 (71).
tjap rëngganis 235 (251).
tjap sen 68 (71).
tjap tërusan 264 (282).
tjap-tjapan 228, 236, 240, 241, 243 (243, 252, 256, 257, 260).
tjapan 412 (437).
tjaping 69 (72).
tjap'pen 200, 214—217, 219, 222—224, 227, 235—237, 239, 259—261, 265, 448 (214, 228, 230, 232, 234, 237, 239, 242, 250—253, 255, 277—279, 283, 476).
tjara Mëlaju 156 (165, 166). B XXII, XXIII, XXV.
tjara Mëlaju sutëra B XXV.
tjarat 10, 11, 16, 18, 199, 435, 443, 450 (10, 11, 16, 19, 213, 462, 470, 478).
tjaretjet 71, 96 (74, 100).
tjarik 123 (130).
tjatjing sëpiring 489.
tjaul 203, 207, 423 (217, 221, 448). B XI.
tjaulan 207, 349 (221, 372).
tjawang 17.
tjawëli 207 (221).
tjawëni 207, 420, 423 (221, 445, 448). B XII, XXV.
tjawët 89 (93).
tjëgur 324.
tjëlak 94 (98).
tjëlånå 127, 128, 131, 167, 169, 430—432, 438, 486 (134, 135, 139, 178—180, 457, 459, 465).
tjëlånå bunton 129 (137).
tjëlånå gubëgan 486.
tjëlånå sorot 128 (136).
tjëlånå tjinde 108 (114).
tjëlånå tjinde gubëg 108, 158 (114, 167).
tjëlana tjinde sorot 157, 158 (167).
tjele 417, 420, 423 (442, 446, 448). B XXII, XXIII, XXV.
tjëlëng 295 (315).
tjeleng kawëngen 489.
tjeleng krokot 489.
tjeleng mogok 489.
Tjëlëp (kampung) 65 (68).
tjëlub 325, 360, 361, 370, 374 (347, 383, 393).
tjëlup 325.
tjëmangkirang 99 (104).
tjëmårå 489.
tjëmëk 99 (104).
tjëmëkirang 99, 490 (104).
tjëmëng 283, 295, 324—326, 328 (303, 315, 347, 349).
tjëmëngkirang 114 (121).
tjëmpåkå 162, 457, 490, 498 (172, 486).
tjëmpåkå gondok 490.
tjëmpåkå kajon 490.
tjempaku Moriöh B IX.
tjëmpåkå muljå 490.
tjëmpalukan 490.
tjëmukiran 100, 103, 114, 124, 490, 491 (105, 108, 120, 131).
tjëndak 94 (98).
tjëngkërung 99 (104).
tjëngkir 64 (67).
tjëngkirang 98—100 (103—105).
tjengkol 343 (365).
tjentang 8, 489
tjentel 490.
tjëntini 8.
Tjentini (Sërat) 416, 496, 506 (441, 484, 495).
tjëntjëm 359, 360, 362 (382, 383, 384).
tjentong 8, 9.
tjëntung 8, 9.
tjëpåkå gondok 380 (402).
tjëpiring 467, 490. B VIII.
tjëplok 486, 488, 490, 500, 502, 522 (488, 489, 491, 512).

tjëplok bandji 490.
tjëplok barodjå 490.
tjëplok bendi 490.
tjëplok bintaran 490.
tjëplok bogëm 490.
tjëplok Danurëdjå 490.
tjëplok ëndog 490.
tjëplok ëntung 490.
tjëplok ëpun 99, 490, 491 (104).
tjëplok gringsing 490.
tjëplok gurameh 490.
tjëplok këdå 219, 490 (234).
tjëplok Kedo B VIII, IX.
tjëplok ketji 490.
tjëplok lintang 490.
tjëplok manggis 490.
tjëplok liring 490.
tjëplok mënur 491.
tjëplok piring 491.
tjëplok pohon 219, 491 (234). B VIII, IX.
tjëplok potji 491.
tjëplok praksi 491.
tjëplok tahu 491.
tjëplok tebok 491.
tjëplok tëluki 491.
tjëplok tjangkir 491.
tjëpuk rante 491.
tjëpuk rëmuk 491.
Tjëpuri 111 (117).
tjere 357 (380).
tjërët 18 (19).
Tjëti's 417 (442).
Tjiandjur 500 (488).
tjiendé 117 (124).
tjiho 494.
tjiju 321 (343).
tjijut 94 (98).
Tjilatjap 357 (380).
tjindai 207, 419 (221, 445). B XXV.
tjinde 26, 108, 109, 117, 119, 123, 125, 128—132, 154, 156, 158, 161, 163—165, 169, 419, 423, 430, 439, 441, 477, 486, 487, 491, 498 (27, 114, 124, 126, 130, 133, 136—140, 164, 165, 167, 171, 173—175, 180, 445, 448, 457, 466, 468, 486). B XII, XXIII, XXV.
tjinde sorot 158 (167).
tjinde wilis 491.
Tjipedes 73 (76).
tjipir 468.
tjiptå rënggå 491.
tjiput 463.
tjita 210, 211, 418, 423, 482, 491 (224, 225, 443, 448).
tjitah 211, 418, 491 (225, 443).
tjitak 211 (215).
tjitra 418 (443).
tj'oan 470.
Tjode (kali) 329 (351).
tjokå 456.
tjokak 456.
tjokak Djawi 326 (347).
Tjondro Negoro (R. M. A.) 115 (122).
tjontang 489.
tjorak 450 (478).
tjorak këmbang tibå 450 (478).
tjore 357 (380).
tjotjoh 199 (212, 213).
tjowek 17 (18).
tjowet 17 (18).
tjrët 10.
tjrëtjet 71, 96 (74, 100).
tjuken 481.
tjumangkirang 99, 100 (103—105).
tjumangkiri 100, 491 (105).
tjumëngkirang 98—103, 113—115, 123, 124, 132, 140, 419, 434, 438, 440, 455, 468, 473, 484, 490—492 (103—108, 119—121, 131, 139, 148, 444, 461, 465—468).
tjumikirang 100 (105).
tjumukiran 114 (120).
tjundrik 517, 518 (507, 508).
tjurat 10.
tjuwiri 481, 483, 486, 492.
tlatjap 114 (120).
tlëpok 488.
tojå tåwå 48, 326 (50).
tom 269, 328, 388 (288, 350, 411).
toneti B XXIV.
tongala B XXIV.
tongkeng 467.
topeng 84, 167 (88, 178).
topong 82 (86).
Toradja's 102, 150 (107, 158).
Torothea B XXVII.
Torres-straat 75 (79).
totopong 82 (86).
t'pung kawung 508 (497).
Tragia hirsuta Bl. 457.
trang 489.
trang bulan 492 B VIII.
trang lintang 492.
trate 467, 487, 492.
trate këmbang 452, 467, 492 (480).
trate kurung 492.
trëmbalo 358, 388 (381, 411).
Trënggano 125 (133).
trënggiling 492.
trënggiling mentik 492.
trënggiling wësi 492.
trësnålulut 496 (484).
triçûla 162 (172).
trisula 151 (160).
trumtum, zie truntum.
Trunåwångså (Ni) 87 (91).
truntum 492, 498 (486).
truntum kurung 492.
tsat 217 (231).
tscheramallaia 156 (165).
tschynde 161 (171). B XXII.
Tsoan-tsiu 161 (171).
tubuh 76 (79).
tudung 128 (136).
tukang tëmbågå 232 (247).
tukang tjap 260 (278).
tulband 84 (87).
Tulung Agung 221 (236).
tulupucan's 415, 418 (440, 443). B XXII, XXV.
tulis 4, 412—414, 434, 439, 524 (4, 437—439, 461, 466, 515).
tulisan 412, 434 (437, 461).
Tumapël 424, 432 (450, 458, 459).
tumpal 33, 63, 73, 78, 79, 85—87, 97, 98, 128, 130, 140, 143, 148—160, 164, 166, 168, 193, 194, 237, 310, 311, 438, 440, 478, 485, 486, 488, 489, 492, 508—510, 513, 528, 532 (34, 66, 76, 77, 82, 88—91, 102, 136—138, 148, 152, 157—160, 162—164, 166—169, 174, 176, 178, 206, 207, 253, 332, 333, 465, 467, 468, 497—499, 503, 518, 526).
tumpal kampung Baru 493.
tumpal-kapala 145—148, 152, 156, 159, 160 (153—156, 161, 165, 169, 170).
tumpal kupu 493.
tumpal lintang 493.
tumpang 86 (90).
Tumpang (tjandi) 525 (516).
tumulawat B IV.
tundjung 34, 382—384, 467, 493 (35, 405—407).
tundjung karoban 493.
tundjung Madurå 493.
tundjung manuk 493.
tunggak sëmi 482, 527 (518).
tungku 19.
Turateja 278 (298). B XXVIII.
turban 256 (274).
Turatte 278 (298).
turia 417 (442). B XI, XXV.
turia hidjau B XXV.
turia merah B XXV.

tussah B XXIII.
tusser B XXIII.
Tuticorin 248 (265).
tutup 339 (361).
Tuuk (H. N. van der) 84, 279, 284, 286, 293, 413, 427, 429 (87, 298, 304, 306, 313, 438, 453, 456).
tuwuh watu 128 (135).
tuwung 324, 325.
Twenthe 143 (152).
Tylor (E.B.) *Voorwoord* [I].

U.

ubĕd 69 (72).
ubi Djawa 137 (145).
ubin 457, 458, 493.
Udajana 461.
udak 324.
udan 457.
udan iris 492, 493, 494. B IX.
udan leris 452 (480).
udan liris 493.
udan mas 128, 494 (136).
udan riris 99, 128, 219, 439, 440, 493, 494, 497 (104, 135, 234, 466—468, 485).
udan riwis 493, 494.
udan tjaho 494.
udårågå 125, 141, 290, 439, 440, 493, 496 (133, 149, 310, 466, 467, 484).
uděng 81, 82, 84 (85—87).
udět 119—121, 129—132 (126—129, 137—140).
Udjung Tanah, zie Houdjong Tanah.
ukĕl pakis 494.
ukiran 482.
Ukur (Dipati) 427 (454).
ulå gondjing 494.
ulå turu 494.
ulĕdakĕn 340 (362).
ulèë 521, 522 (511, 512).
ulĕr kambang 494.
ulĕr-ulĕran 494.
ulĕs 461, 499 (487).
uli 182, 339 (193, 361).
ulim 290 (310).
Umbgrove—Ottenhoff (Mevr.) 138 (146).
umob 371, 372, 374 (393, 394).
umpak 78, 168, 194, 494 (81, 178, 207).
umpak-umpak 142 (150).
umpal 86, 492 (90).
Uncaria gambir Roxb. 482.
unduk alit 494.
Ungaran 382 (405).
untuk banju 494.
untuk banju isen 494.
untuk banju nagan 494.
untuk sungut 494.
upan-upan 142 (150).
upåtjårå 130, 131 (138).
upih 69 (72).
uraga 496 (484).
urang pletas 494.
urang sikat 494.
urang-urangan 412, 494, 524. 525 (437, 515).
uribang 467.
usap 81, 95 (85, 100).
usap-astå 95 (100).
usap-tangan 70, 81, 95 (73, 85, 99, 100).
Uthmân 521 (511).
utjĕng 494.
utjĕng udik 494.
uwor 339 (361).
uwos 191 (203).
uwos wulu 190 (203).

V.

Valentijn (Fr.) 76, 150, 155, 156 (80, 159, 165, 166).
Valipalajam 520 (510).
Vallajah 254 (271).
Valle (P. della) 212—213 (226—228).
váni 255 (273).
váthagánipani 404 (428).
Versteeg (W. F.) 15.
Vespucci 270 (289).
Veth (P. J.) 78, 79, 119, 394 (82, 126, 418). B V, IX.
Vimala Dharma Surya I (Vorst) 151 (160).
Vintane 152, 153 (161, 162).
Vishnu 162 (172).
Visscher, zie Canter Visscher.
Vitruvius 28, 268 (29, 286 287).
Voor-Indië 154, 165, 166, 168, 169, 173, 201, 205—207, 209, 210, 215, 216, 227, 236, 242, 243, 269, 280, 288, 300, 303, 304, 311, 342, 348, 390, 391, 394, 397, 416, 420, 423, 425, 426, 446, 498—500, 508, 510, 520, 524, 529 (163, 175, 176, 198—180, 183, 214, 218, 219, 221, 222, 224, 229, 230, 242, 252, 258, 259, 287, 288, 299, 308, 320, 324, 325, 333, 364, 371, 413, 414, 417, 418, 420, 441, 446, 448, 451, 452, 474, 486—488, 497, 499, 510, 514, 520). B XI.
Vorder-Indien s. Voor-Indië.
Vorderman (A. G.) 21, 364, 368, 378, 385 (22, 386, 391, 400, 408). B IV.
Vorstenlanden 141, 148, 152, 162, 164, 224, 265, 290, 291, 303, 306—309, 311, 312, 323, 328, 329, 355, 359, 373, 376, 377, 436, 444, 451, 453, 530, 532, (149, 156, 157, 160, 171, 174, 239, 284, 310, 311, 324, 327—331, 333, 334, 346, 350, 351, 378, 382, 395, 398, 399, 463, 472, 480, 481, 521, 526).
Vreede (A. C.) XVI, 44, 496 (XV, 45, 484). En zie Roorda-Vreede.
Vuurden-geb. Winter (Mevr. van) VI, 452 (481).

W.

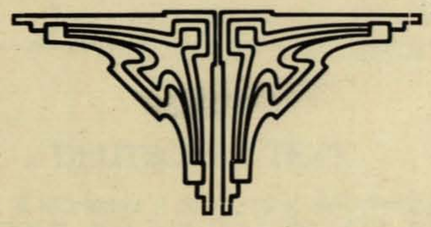
wadah 326, 339.
wadånå 75 (78).
wadja 17, 20 (18, 21).
wadjan 17, 19—21, 262 (17, 21, 22, 280).
wadjikan 494.
wadjra 511 (501).
wadon 276 (295).
wâhana 513 (502).
wajang 309, 431, 434, 435, 494, 503, 524—528, 531, 532 (330, 457, 460, 462, 492, 515—518, 524).
wajang beber 526 (517).
wajang Damar Wulan 494.
wajang karebet 526 (517).
wajang kĕnari kĕbonan 494.
wajang orang 114, 158, 430 (121, 168, 456).
wajang prĕnis 494.
wajang sigĕg 494.
wajuwå 496 (484).
Walajapet 249, 255, 395, 408 (266, 273, 419, 433).
walang 64, 358, 362 (66, 381, 384).
walang kadak 494.
walangan 64 (66).
Walbeehm (A. H. J. G.) 49, 89, 282, 452 (51, 94, 301, 480).
wali 162 (172).
Wallajah 249, 254—256, 261, 408 (266, 271, 273, 274, 279, 433).
walulin 494.
wånå kabĕsmi 494.
wangi 380 (402).
waradin 182, 339 (193, 361).
waringin 494.
waringin kurung 494.
warnna låka 288 (308).
waru 353, 467 (376).
Waspada 90 (94).
wastra 418 (443).
wĕdĕl 47 (49).
wĕdĕlan 44, 49 (45, 46, 51).
Wedelia asperrima Benth. 485.
Wedelia biflora DC. 466 481, 485.
wĕdjak 44, 340 (45, 362).
wĕdjĕk 44, 47, 199 (45, 48, 49, 213).
wĕdung 108, 121, 122, 128 (114, 128, 129, 136).
wĕdus 276 (295).
weluling 452, 494 (480).
wĕngkudu 333 (355).
wĕru 64 (66).
westi 477.
Wichmann (A.) 383 (406).
widådari 442 (469).
widårå 494.
widårå gĕlar 494.
widaran 494.
widaran bandjar 494.
Widjaja (Raden) 432—434 (459—461).
widjen 185 (197).
Wieseman (F. W.) XV.
wijar 70, 94 (72, 98).
wijen 185, 342 (197, 364). B VIII.
wilis 293—296 (314—317).
Wilis (berg) 293 (314).
Wilkens (J. A.) 76, 95, 118—120, 282, 442, 496, 499 (79, 99, 125—127, 302, 470, 484, 487).
Willem I (Koning) 448 (476). B IX.
wilmukå 494.
Wilsen (F. C.) 108 (114).
Wilson (Th.) B IV.
Winter Sr. (C. F.) VI, 84, 99, 100, 117, 118, 120, 123, 129, 139, 141, 142, 158, 452, 496 (88, 104, 105, 124, 125, 127, 130, 136, 147, 149, 150, 167, 481, 484).
Winter (F. L.) 190 (203).
Winter (J. W.) 100 (105).
Winterthur B IV.
wirangrong 494.
Wirata 461.
Wishnu, zie Wisjnu.
Wisjnu 84, 288, 302, 478, 513 (88, 308, 323, 502).
wit djirak 340.
Witz (G.) 182, 183 (194).
Wolweeber (Mej.) 532 (526).
wong abang 281 (301).
wong abangan 284 (303).
wong bĕbĕdan 69 (72).
wong mĕdĕl 317, 318 (339, 340).
wong putihan 284 (303).
wóng-kudu 185, 342 (197, 364). B VIII.
Wonogiri 530 (521).
woråwari 495.
woråwari bang 467.
woråwari rumpuk 494.
worsuh 63 (65).
wos 191 (203).
wuker kawie 452 (480).
wukir Kawi 495.
wulan 492.
wulung 52, 84, 294, 295, 286 (54, 88, 314, 316, 409).
wulung kĕlĕng 295, 296 (316, 317).
wungu 292, 296, 387 (312, 316, 410).
wungu sarasah 418 (443).
wungu waradin 340 (362).
wuni 479.
wuni matĕng 94 (98).
Wüste (J.) 15.
wuwor 340.
Wijck geb. van Panhuys (Mevr. van der) XII.

Y.

yin 213 (228).
yin-hoa-pu 205, 206, 211, 213 (219, 225, 227, 228).
Yule (H.) 292, 204, 207, 210, 216, 394, 395, 397, 405, 420, 421 (216, 217, 220, 224, 230, 418, 419, 421, 430, 446, 447).
Yule and Burnell 71, 172 (74, 182). En zie Hobson-Jobson.

Z.

Zaitun 161, 207, 499 (171, 220, 487).
Zalacca edulis Rwdt. 479.
zappan 383 (406).
Zegers & Zoon (A.) 351, 352 (374).
Zilcken (Ph.) XIV (XIII).
Zitz, s. chits, chitsen; & sits, sitsen.
Zizyphus 288 (308).
Zizyphus Jujuba Lam. 494.
Zoetelief (J. T.) 108 (114).

CORRIGENDA.

HOLLANDSCHE TEKST.

Inleiding, p. V r. 20 v. o. staat : (1870); *lees :* (1873).
„ „ IX „ 11 v. b. „ 1860 „ 1861.

Bibliografie, p. XXV staat : Boot ; *lees :* *Boot .... Zie vooral p. 92—94.
„ „ „ „ *Cornets .... Lr. T. ; *lees :* Lr. F.
„ „ XXVII „ *Jagor .... 1 Oct. 1898 ; *lees :* 19 Oct.
„ „ „ „ *Kiliaan (H. A.); *lees :* H. N.
„ „ XXIX „ *Tiele .... 1878 ; „ 1877.
„ „ XXX „ Winter ... Instellingen .... IIe Deel ; *lees :* Ie.
„ „ „ „ Winter .. Zamenspraken ... 1872 ; *lees :* 1862.
„ „ „ „ *Witt .... (Meer is niet verschenen); *lees :* 2e Lief. 1891; 3e Lief. 1902.

Hoofdtekst, p. 11, r. 21—23 staat : Twee gewone plaatjes roodkoperblik worden samen tot den vorm van een bakje gebogen en aan weerszijden tegen elkaar gesoldeerd ; *lees :* Een langwerpig plaatje roodkoperblik (bij de kleinere tjanting's van ca. 3 × 4, bij de grootere van ca. 4½ × 6 c.M.), wordt eerst aan de korte kanten iets bol geklopt — vandaar bij de gereede tjanting's de 3 à 4 horizontale rijen deukjes langs den opstaanden rand —, dan tot den vorm van een bakje verbogen, even ingeknipt in twee der opstaande hoeken en vastgeknepen in de twee tegenovergestelde hoeken, en dan aan weerszijden daar tegen elkaar gesoldeerd.

P. 14 r. 2 v. o. staat titik ; *lees :* itik.
„ 50 r. 31 staat : kain wĕrni-wĕrni ; *lees :* sindjang wĕrni-wĕrni.
„ 56 r. 8 v. o. staat : kadĕka ; *lees :* kadukkā, Mal. kĕdĕkai.
„ 60 r. 7—8 staat : indigo + mĕngkoedoerood ; *lees :* mĕngkoedoerood + indigo.
„ 70 r. 37 staat : geknipt ; *lees :* gescheurd.
„ 82 r. 14 v. o. staat : 4,30 M. ; *lees :* 4,50 M.
„ 87 r. 6 v. o. staat : 3e druk : „ 2e druk.
„ 103 r. 11 v. o. staat : (1900) ; „ (1901).
„ 112 „ 33 „ „ „ 3,50—4 M. ; *lees :* 3,50—4,50 M.
„ 125 „ 19—18 v. o. staat : behoorlijk ; *lees :* bekoorlijk.
„ 128 r. 8 staat : pĕdati ; *lees :* pĕdati.
„ 129 r. 5 v. o. staat : onderaan : *lees :* rechts.
„ 131 r. 39 & 42 staat : bovenaan, & daaronder : *lees :* links, & rechts daarvan.
„ 134 r. 12 v. o. staat : weggesneden ; *lees :* weggescheurd.

P. 141 r. 4 & 3 v. o. staat : tĕngan, koening, & kĕmbangah ; *lees :* tĕngah, kuning, & kĕmbangan.
„ 146 r. 12 & 11 v. o. staat : 2,50 cM. & 1,12 cM. ; *lees :* 2.50 M. & 1,12 M.
„ 151 r. 26 v. o. staat : vallen : *lees :* zich uitstrekken.
„ 157 r. 13 staat : 16 Juli ; *lees :* 16 Juni.
„ 172 r. 7 v. o. staat : [Melchisédech] ; *lees :* [Jean].
„ 194 r. 6—4 v. o. : „Zie—worden" *vervalt.* (Een BijlageV is *niet* gegeven.)
„ 208 r. 3 staat : Melchisédech ; *lees :* Jean.
„ 251 r. 10 v. o. staat : IVe Hoofdstuk ; *lees :* Ve Hoofdstuk.
„ 276 r. 5 v. o. staat : IV ; *lees :* XVI.
„ 317 r. 31 staat : nascendi ; *lees :* nascenti.
„ 324 r. 16 v. o. staat : ĕndeg ; *lees :* ĕndĕg.
„ 327 r. 21 staat : Bamjoemas ; *lees :* Banjoemas.
„ 360 r. 11 staat : darâ ; *lees :* dârâ.
„ 392 r. 29 staat : battikken ; *lees :* batikken.
„ 455 r. 26 staat : Ardikusumâ ; *lees :* Ardikusumâ.
„ 457 r. 1 v. o. staat : odleng ; *lees :* poleng.
„ 459 r. 1 staat : gĕbar sĕ (Mal.), zie : rasah kĕbar ; *lees :* gĕbar (Mal.), zie sĕrasah kĕbar.
„ 462 r. 10 staat : kaïn Prank ĕmon ; *lees :* kaïn Prankĕmon.
„ 463 r. 22—23 : „van kawung putri op Plaat 99; en" *vervalt.*
„ 479 r. 31 staat : bunias ; *lees :* Bunius.
„ 486 r. 2 v. o. staat : sorotipuu ; *lees :* sorotipun.
„ 499 r. 23 : „kumitir" *vervalt.*
„ 499 r. 3 v. o. staat : lamkair ; *lees :* lamkari.
„ 509 r. 1 staat : putjung rĕbung ; *lees :* putjuk rĕbung.

Bijlage I, p. IV*a* r. 31 v. o. staat : was en gom ; *lees :* was en gom dreef.
„ „ „ IV*b* r. 41 staat : Frécul ; *lees :* Trécul.
„ „ „ V*b* r. 14 staat : 12 ; *lees :* 18.
„ „ „ VI*b*, aan het slot *voeg bij :* D. Bauduin.
„ II, „ VII*a* r. 9 v. o. staat : „saran" : *lees :* „saren".
„ „ „ VIII*a* r. 18 v. o. staat : noot 3 ; *lees :* noot 2.
„ „ „ „ r. 5 v. o. staat : blz. VIII, noot 1 ; *lees :* blz. IV, noot 3.
„ „ „ VIII*b* r. 38 staat : Tjernara ; *lees :* Tjemara.
„ „ „ VIII*b* r. 24 v. o. staat : noot 3 op blz. V ; *lees :* noot 1 op blz. III.
„ „ „ IX*a*, aan het slot *voeg bij :* De Agent van de factorij der N. H. M. (w. g.) N. D. van Slijpe.
„ „ „ IX*b*, aan het slot *voeg bij :* De Agent van de factorij der N. H. M. (w. g.) N. D. van Slijpe.
„ III, „ XXII*a*. Noot 24 is *onjuist.* De Jonge had volkomen gelijk ! Dit geldt óók voor de Noten 102, en vooral 157.

Platen.

5. Staat : Mas-alasan-patroon ; *lees :* Alas-alasan-patroon.

Tafeln.

5. Steht : Mas-alasan-Muster ; *l.:* Alas-alasan-Muster.
26. „ mit halfem kapala ; „ mit halbem Kapala.

DEUTSCHER TEXT.

Wo Herr Dr. J. D. E. Schmeltz († 26 Mai 1909) die Uebersetzung seines Sohnes, Herrn J. C. E. Schmeltz, auch beim Druck überwachte, hat diese Hülfe beim Erscheinen der Schlusslieferung leider gefehlt ; also von S. 233 an.

Der deutsche Leser findet aber im analytischen Index und im Register allen Aufschluss um sich im sorgsamst abgedruckten holländischen Texte leicht zurechtzufinden.

Haag, 24 Juni 1914. G. P. ROUFFAER.

Coll. NIERMEYER.

Coll. VAN GELDER.

Batikkende vrouwen.
Batikkende Frauen.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. de Wed. LEVYSSOHN NORMAN. Schaal [Verhältniss] 7 : 10.

Sarung-Nagatapa-patroon [Muster]. Surakarta.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. VAN DER WIJCK. 4 : 11.

Sarung-Mĕrak-ngigĕl-patroon [Muster]. Lasĕm.

Coll. Mevr. de Wed. LEVYSSOHN-NORMAN. 3 : 4.

Kain pandjang. Parang-sawoet-patroon met paradijsvogel. Parang-sawut-Muster mit Paradiesvogel. Jogjakarta.

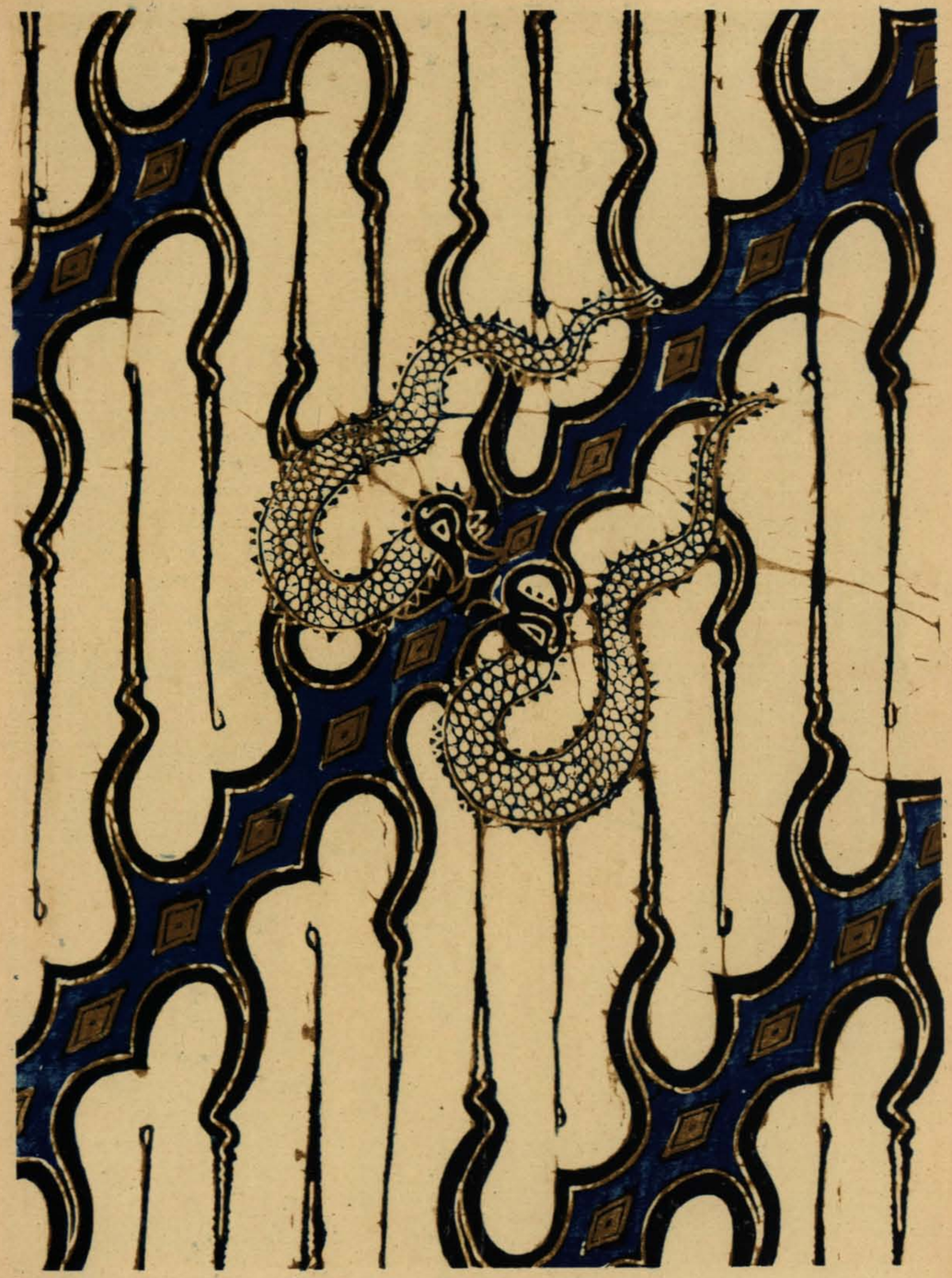
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. GONGGRIJP. 4 : 9.

Sarung. Mas-alasan-patroon met Chineeschen en Hollandschen invloed.
Mas-alasan-Muster mit Chinesischem und Holländischem Einfluss. Batavia [kampung Karet].

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. VAN BAAK. 4 : 7.

Kain pandjang. Parang-roesak-patroon met dubbele naga's. Parang-rusak-Muster mit doppelten Naga's. Jogjakarta.

Coll. Mevr. de Wed. LEVYSSOHN-NORMAN. 3:7.

Sarung. Kĕmbang-tjina-patroon [-Muster], Surabaja.

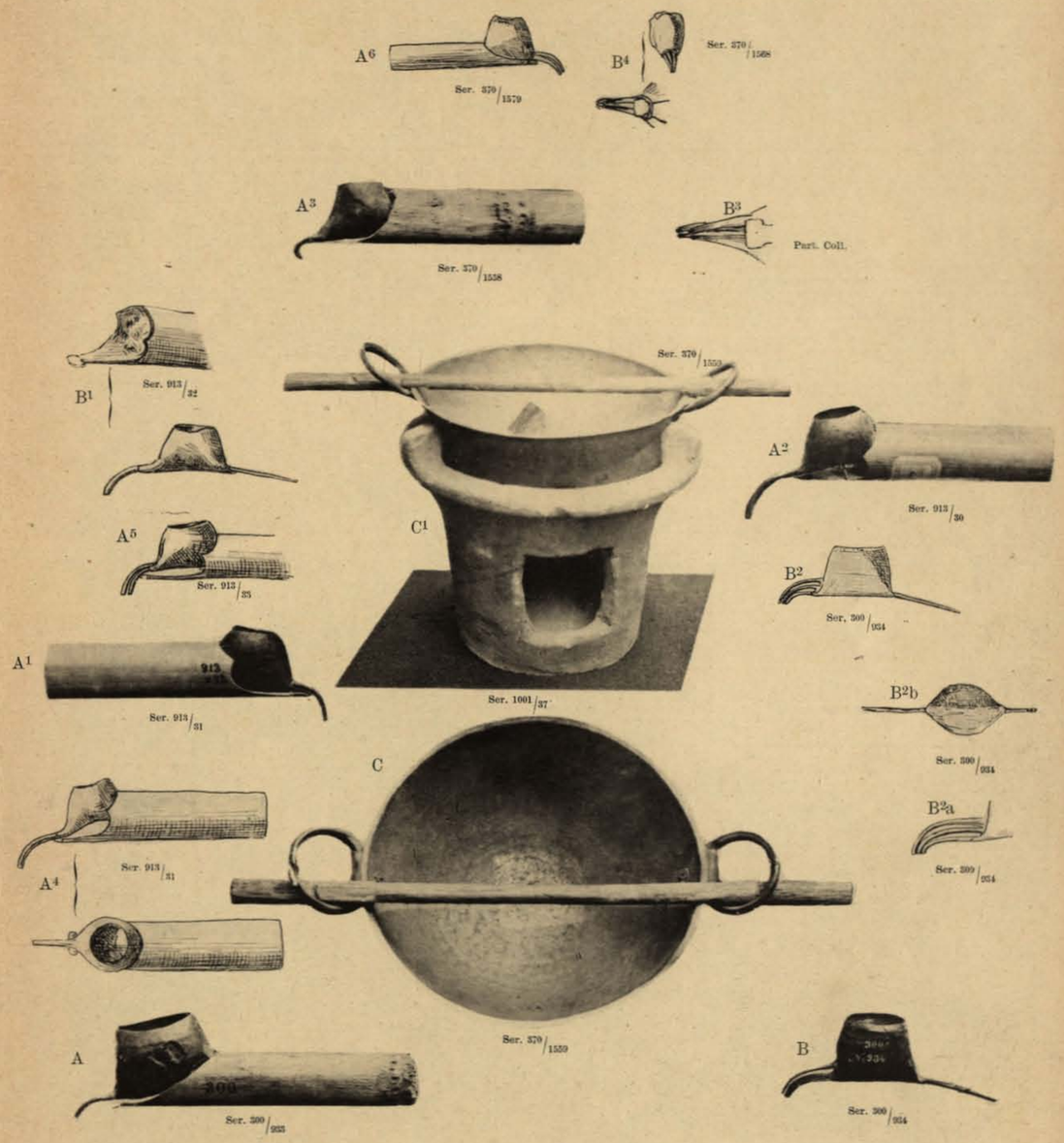
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Haarlem'sche Katoenmij. Dir. Jhr. C. F. VAN DE POLL. 1:4.

Dag-en-avond hoofddoek der Strandregentschappen.
Tag-und-Abend Kopftuch der Strand-Regentschaften. 1871.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

EX. MUS. ETHN. LUGD. BAT.

Was-scheppertjes (tjanting's), komfoor, en pannetje voor de was.
Wachsnäpfchen (Tjantings), Feuerbecken, und Pfanne für Wachs.

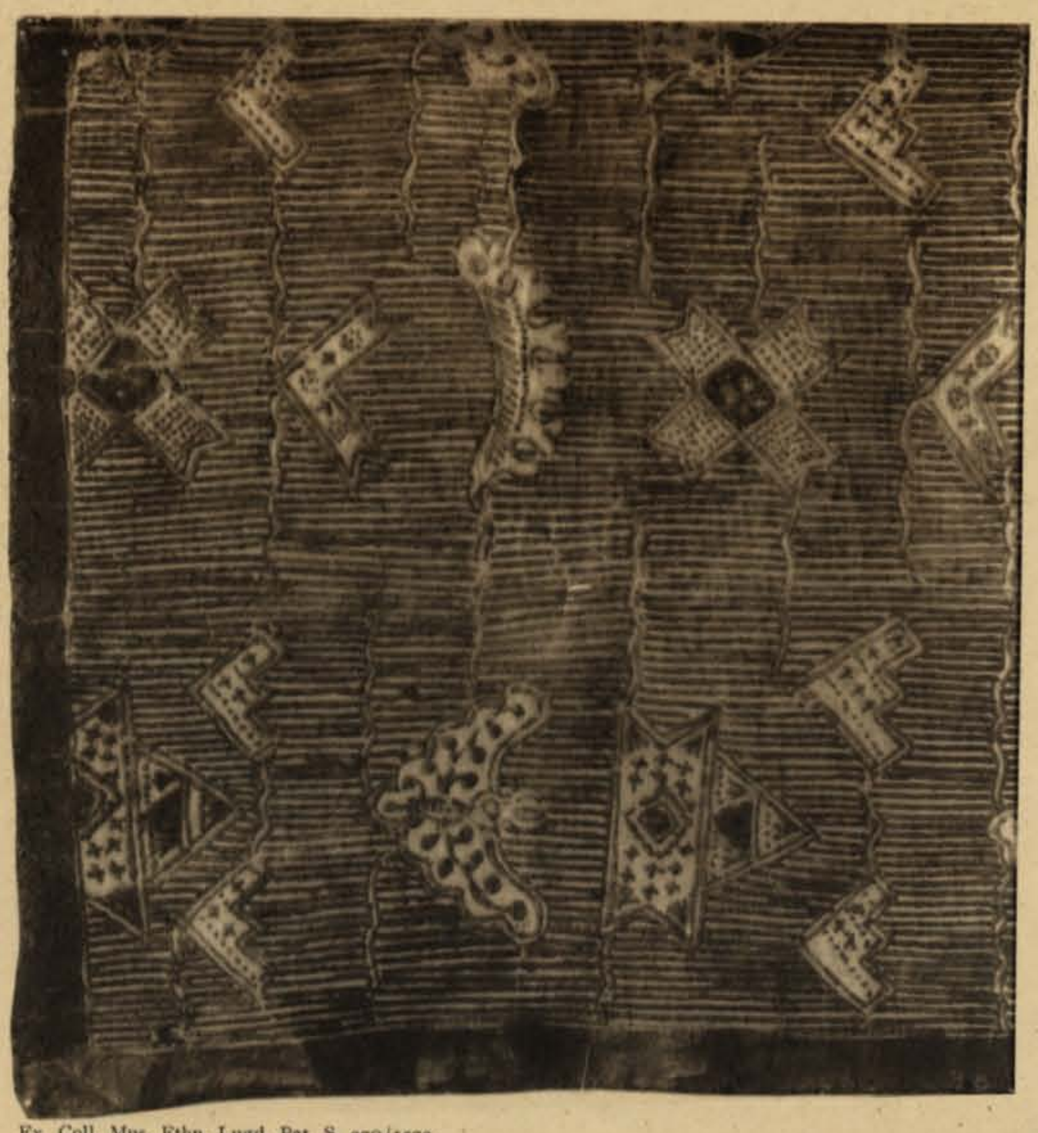
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. JACOBSON, geb. ZOETELIEF. (Nat. Gr.)

Eenvoudig was-patroon op Chineesch papier. „Sawat ula", Sëmarang.
Einfaches Wachs-Muster auf Chinesischem Papier.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Ex. Coll. Mus. Ethn. Lugd. Bat. S. 370/1573.

Ajam-pugĕr-patroon [-Muster].

S. 90/12.

Tĕluki-patroon [-Muster].

Twee was-bedekkingen.
Zwei Wachs-Bedeckungen.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Ex. Coll. Mus. Ethn. Lugd. Bat. S. 664/2.

Naga-tumala-patroon [-Muster].
Was-bedekking [Wachs-Bedeckung].

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Koloniaal Museum, Haarlem.

Benoodigdheden voor het batikken en verven.
Ingredientien für Batik und Färbezwecke.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. GONGGRIJP. 11 : 19.

I.

II.

III.

De zes opeenvolgende bewerkingen van een Pĕkalongan'sche kain biron. Djoebinan-patroon.
Die sechs Stadien der Verfertigung eines „Kain biron" von Pĕkalongan. Djubinan-Muster.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. GONGGRIJP. 11 : 19.

IV.

V.

VI.

De zes opeenvolgende bewerkingen van een Pĕkalongan'sche kain biron. Djoebinan-patroon.
Die sechs Stadien der Verfertigung eines „Kain biron" von Pĕkalongan. Djubinan-Muster.

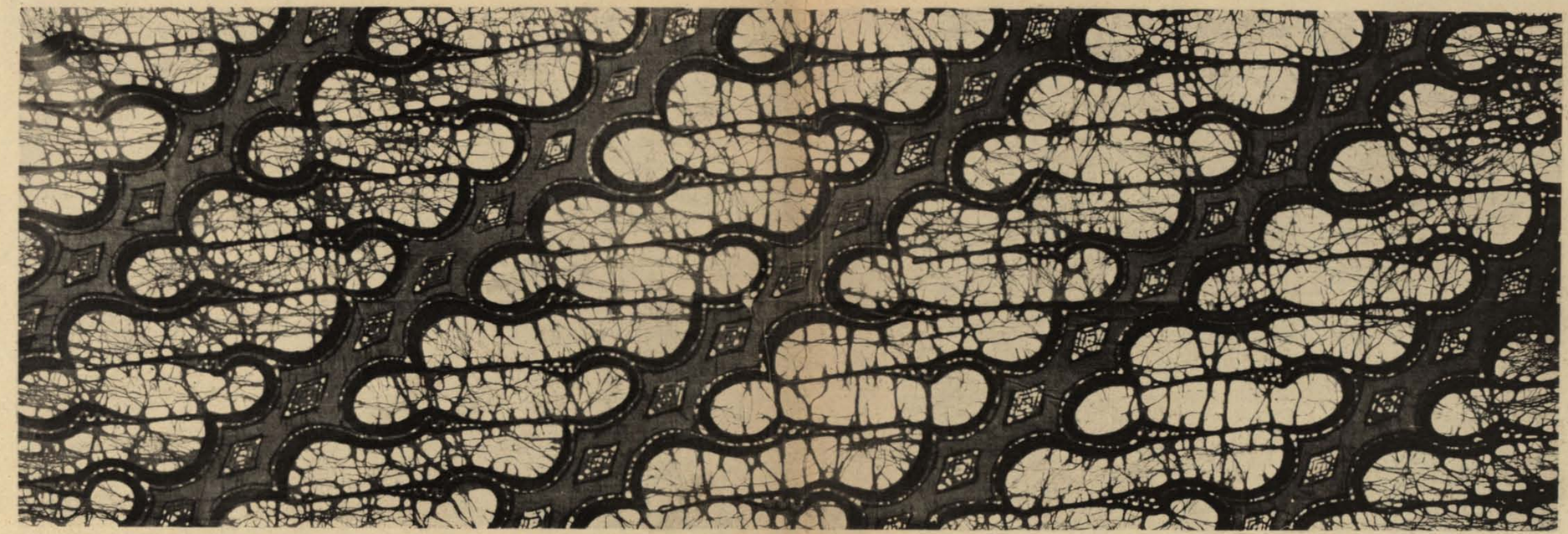
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Ex. Coll. GRONEMAN, Nos. 87 & 88.

„Latar putih" & „latar irĕng", patroon [Muster] „Sĕmbagen mĕnori."

Coll. Mevr.. de Wed. LEVYSSOHN NORMAN. 3 : 8.

Coll. Mevr. VAN DER WIJCK. 1 : 3.

Kain pandjang („Parang-rusak barong"-patroon [-Muster], Jogjakarta) **& Sarung** („Kĕmbang anggur"-patroon [-Muster], Sĕmarang).

Druk van H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

RADEN ADJ&NG RUKMINI. R. A. KARTINI. R. A. KARDINAH.

Coll. RADEN MAS PANDJI SÅSRÅ KARTÅNÅ.

De Regent van Djapara met familie.
Der Regent von Djapara und Familie.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. KON. INSTITUUT.

Vrouwen van West-Java.
Frauen aus West-Java.

Coll. WIESEMAN.

Vrouwen van Midden-Java.
Frauen aus Mitten-Java.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. WIESEMAN.

Coll. WIESEMAN.

Javaansche vrouwen met Slendang's.
Javanische Frauen mit Slendang's.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Kaart I. JAVA EN MADOERA OP EEN SCHAAL VAN 1:2,000,000.

Legenda: 1°. Daar waar **niet** gebatikt wordt, is de kaart **gearceerd.**

2°. De hoofdplaatsen der zz residentiën (= gewesten) zijn onderstreept, en aangegeven met o; kleinere plaatsen zijn aangeduid met •

3°. Met ◎ (in zwart) en dubbele onderstreping zijn aangegeven de twee tegenwoordige hoofdcentra van de echt-Javaansche batik-kunst: **Soerakarta en Jogjakarta.**

4°. Door ▮ worden aangeduid eenige, nu verlatene, centra van vroeger-Javaansche Vorstenheerschappij (Modjopahit; Padjadjaran; Padjang; Mataram; Kartasoera).

5°. Eenige historisch-belangrijke plaatsen die nog wèl bestaan, zijn aangegeven door •, en onderstreping van den naam: (Kawali; Dèmak; Oud-Bantam; Djapara; Grissee; Panaroekan).

6°. In *rood* zijn met ◎ of ⊙ of • aangeduid — naar orde van meerder of minder belangrijkheid —, en met onderstreping van den naam, die plaatsen, welke heden ten dage een **kleurschool** in de Javaansche batik-kunst vertegenwoordigen, die *afwijkt* van de overheerschende bruine **sogan-kleurschool** der Vorstenlanden (= Soerakarta + Jogjakarta); dus: met ◎ Sémarang, Batavia, Pékalongan, Banjoemas, Cheribon, en (ten deele) Soerabaja; met ⊙ Lasém, Tasikmelaja, Garoet; met • Indramajoe, en Grissee.

Karte I. JAVA UND MADURA. — MAASSTAB: 1:2,000,000.

Legenda: 1°. Dort wo **nicht** gebatikt wird, ist die Karte **schraffirt.**

2°. Die Hauptorte der zz (Landesdistricte) Residenzen sind unterstrichen und mit o versehen. Kleinere Orte tragen den Vermerk •

3°. Mit ◎ (schwarz) und doppelter Unterstreichung sind die zwei gegenwärtigen Haupt-Mittelpunkte Echt Javanischer Batikkunst: **Surakarta u. Jogjakarta** angegeben.

4°. Durch ▮ werden angedeutet einige jetzt verlassene Mittelpunkte früherer Javanischer Fürstenthümer (Modjopahit; Padjadjaran; Padjang; Mataram; Kartasura).

5°. Einige historisch bedeutende Orte, die noch bestehen, sind vermerkt mit •, und die Namen: (Kawali; Dèmak; Oud-Bantam; Djapara; Grissee; Panaroekan) **unterstrichen.**

6°. In *roth* sind mit ◎ oder ⊙ oder • angedeutet — je nach grösserer oder geringerer Bedeutung, und mit Unterstreichung des Namens, jene Orte, die heutigen Tages eine **Farbenschule** in der Javanischen Batikkunst vergegenwärtigen, die *abweicht* von der **vorherrschenden, braunen Sogan-Farbenschule** der Vorstenlanden (= Surakarta + Jogjakarta); also: mit ◎ Sémarang, Batavia, Pékalongan, Banjumas, Cheribon, und (zum Theil) Surabaja; mit ⊙ Lasém, Tasikmelaja, Garut; mit • Indramaju, und Grissee.

Coll. C. M. KETTING OLIVIER.

Adellijk jonkman uit Jogjakarta.
Junger Edelmann aus Jogjakarta.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. C. M. KETTING OLIVIER.

Prins (Pangeran) uit Jogjakarta, in dodot.
Prinz (Pangeran) aus Jogjakarta, im dodot.

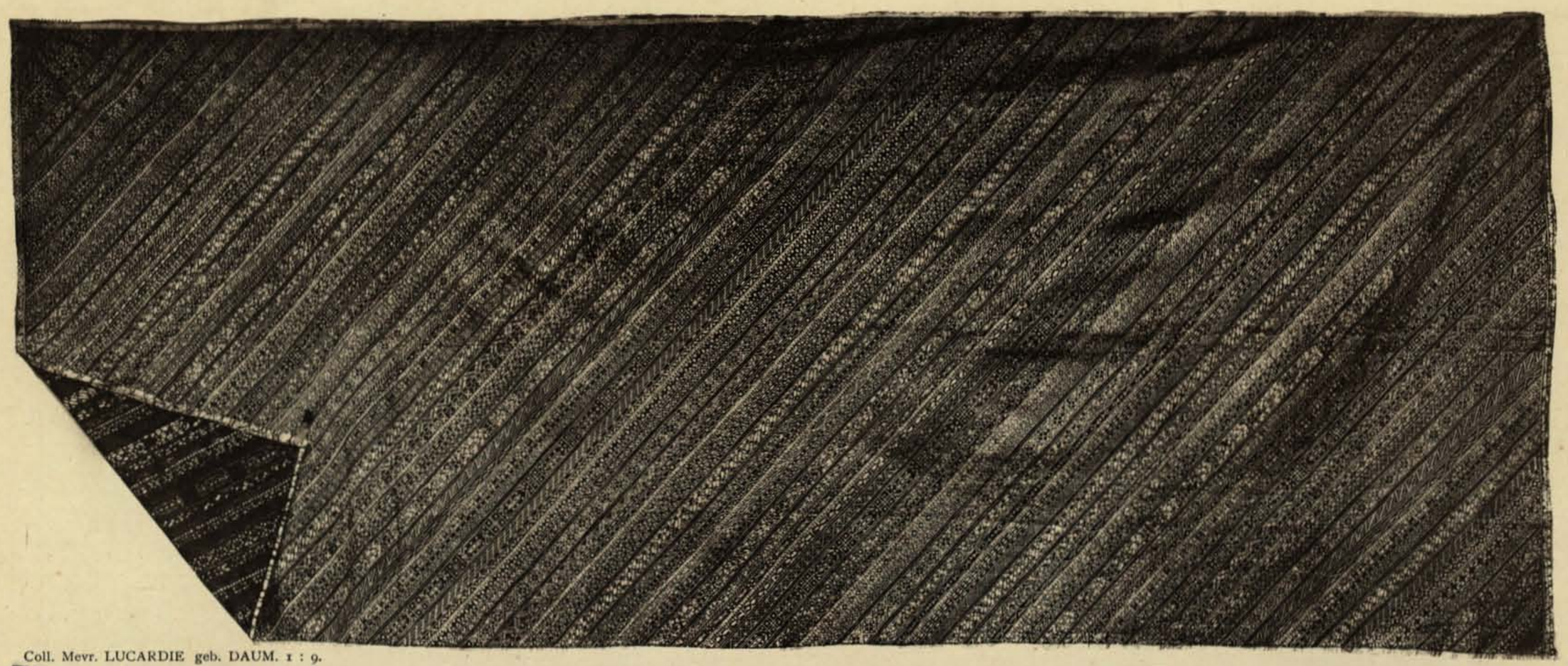
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

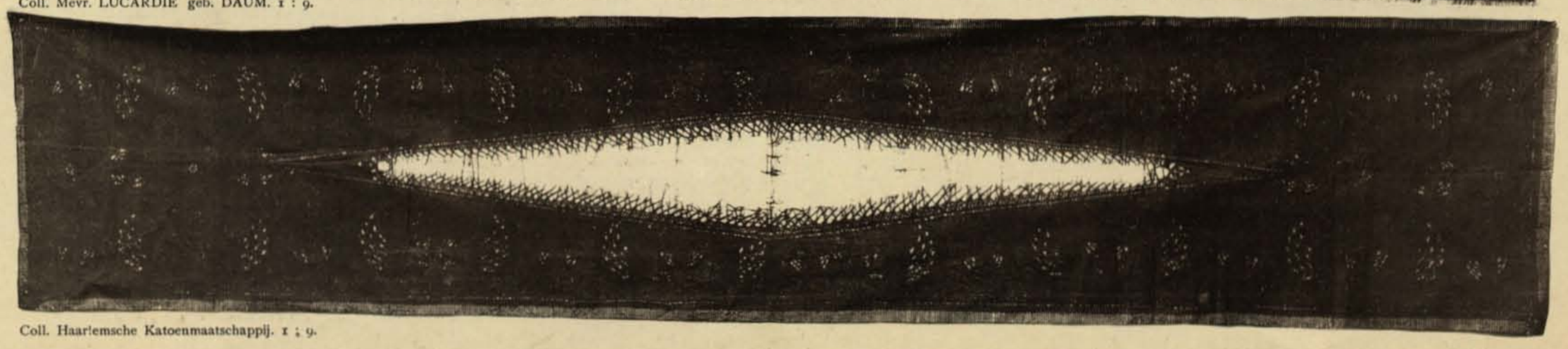
Coll. JOH. F. SNELLEMAN.

Heidensche priesters (ḍoekoen's) van het Tĕnggĕr-gebergte in Oost-Java, in vol ornaat.
Heidnische Priester (Dukun's) aus dem Tĕnggĕr-Gebirge in Ost-Java, in vollem Ornat.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

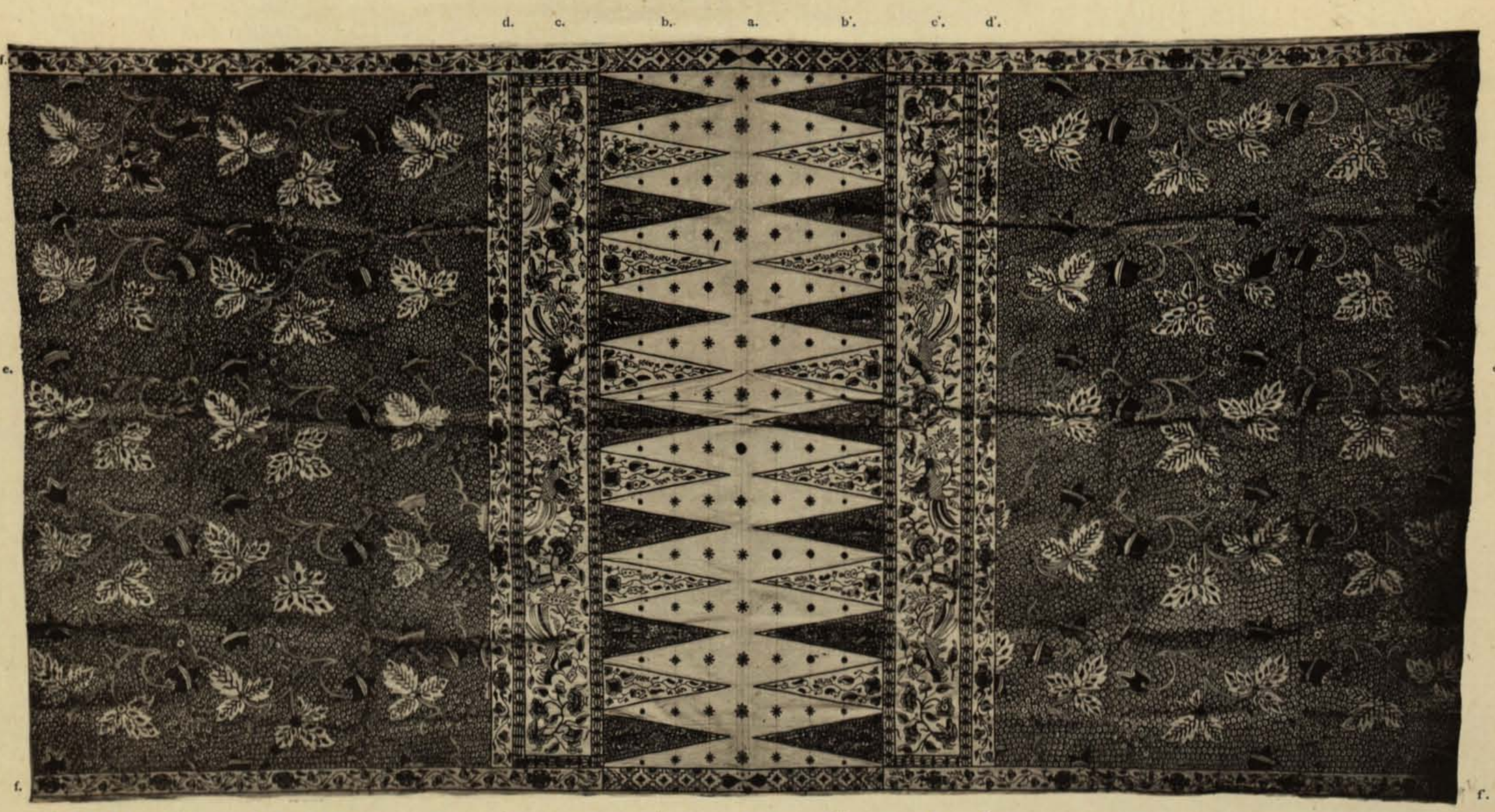
Coll. Mevr. LUCARDIE geb. DAUM. 1 : 9.

Coll. Haarlemsche Katoenmaatschappij. 1 : 9.

Kain-pandjang, aan één zijde met goud versierd, udan-riris-patroon; & **Kemben,** sĕmen-djalĕngut-patroon.
Kain-pandjang, an einer Seite mit Gold verziert, udan-riris-Muster; & **Kemben,** sĕmen-djalĕngut-Muster.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

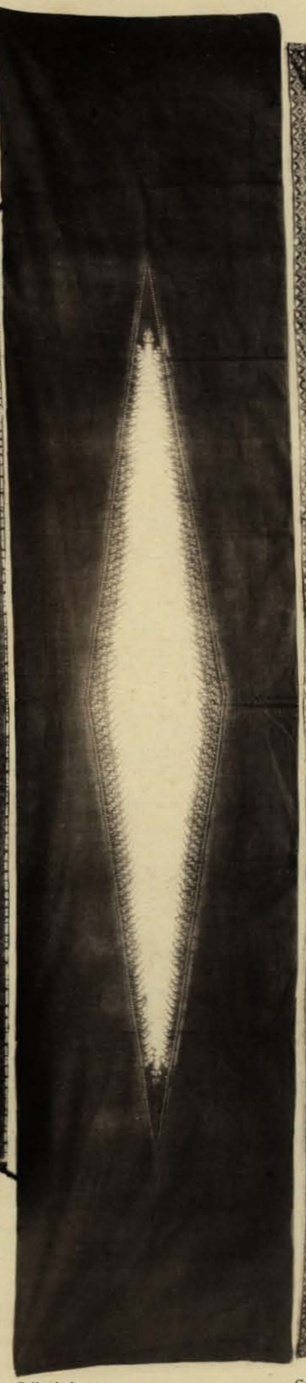
Coll. C. M. PLEYTE Wzn., voor Parijs. 1 : 7. d. c. b. a. b'. c'. d'.

Sarung, nog geheel in de was; gringsing-patroon. Sĕmarang.
Sarung, noch ganz mit Wachs bedeckt; gringsing-Muster. Sĕmarang.

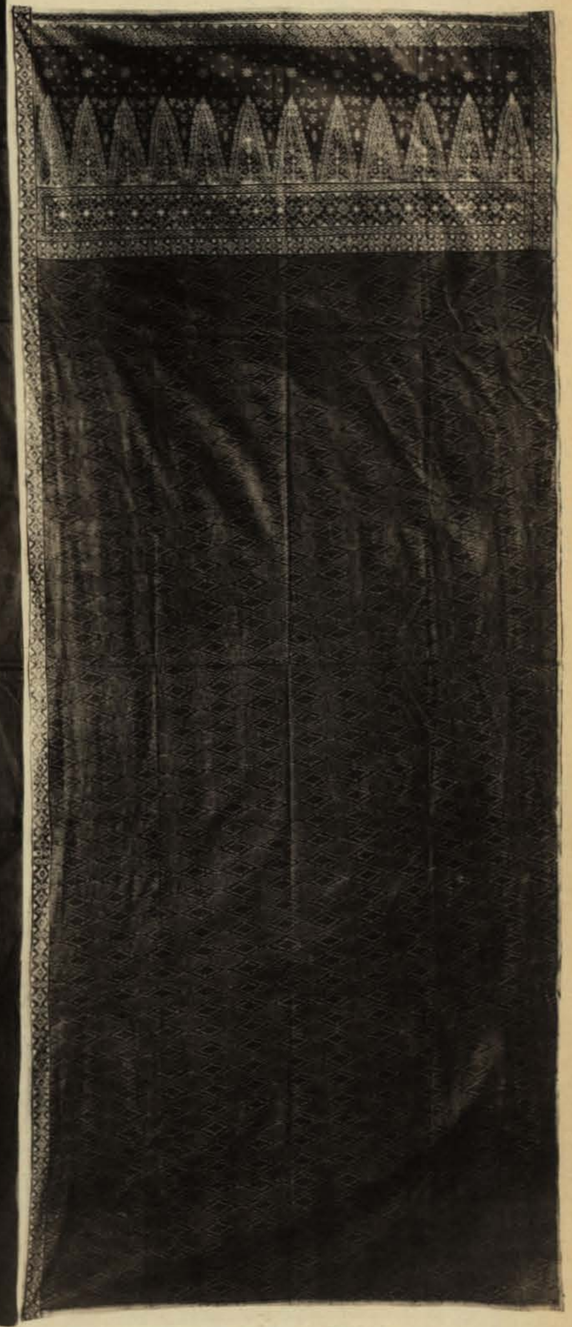
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. P. FENTENER VAN VLISSINGEN & Co. 1 : 10.

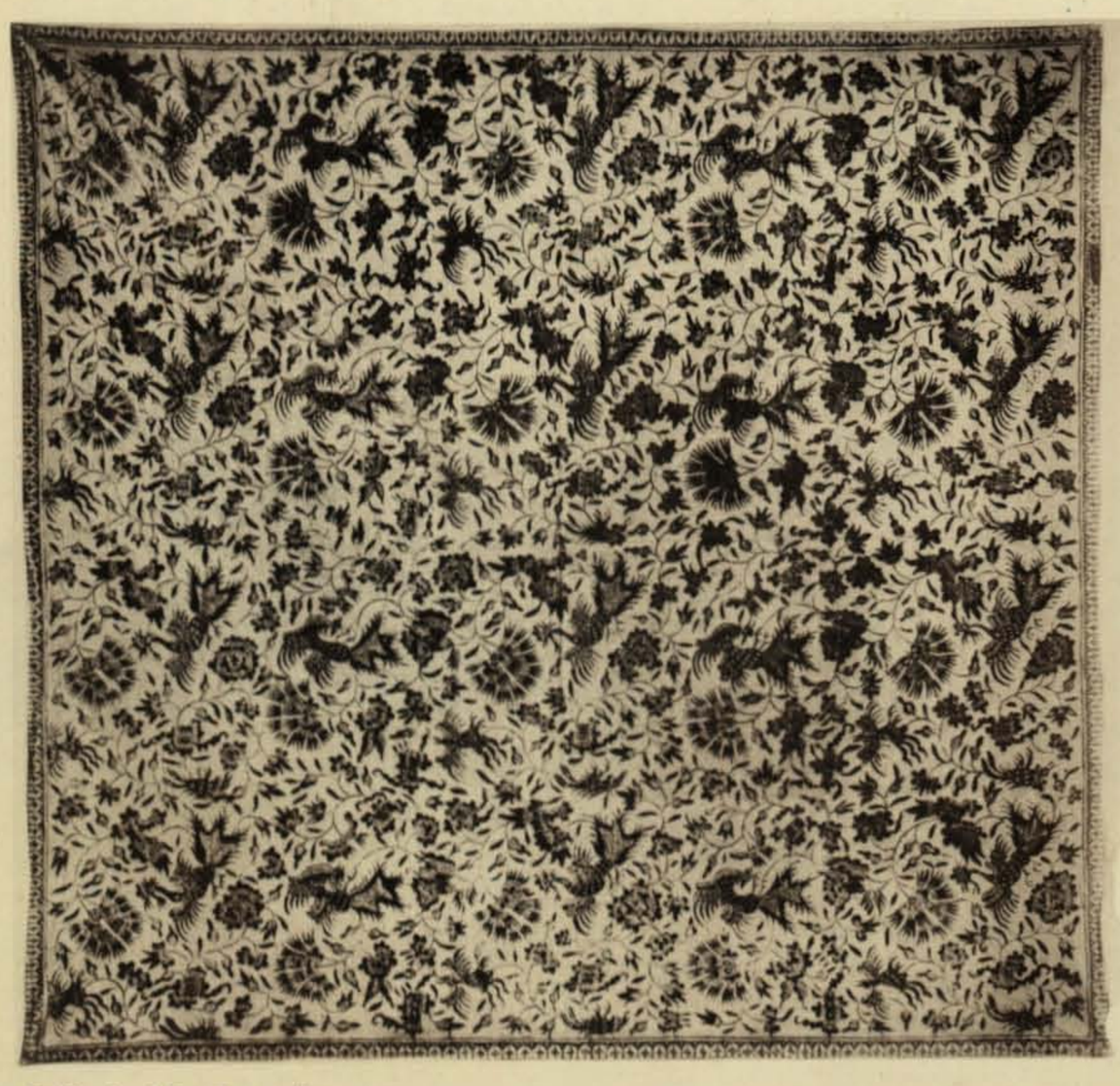
Coll. als boven. 1 : 10.

Coll. Mevr. de Wed. LEVYSSOHN NORMAN 1 : 10.

Een **slendang,** patroon „parang rusak kliṭik lar-laran"; een **kemben,** tjumĕngkirang-patroon; & een **kain-pandjang met halve kapala,** limaran-patroon.

Ein Slendang, Muster „parang rusak kliṭik lar-laran"; ein **kemben,** tjumĕngkirang-Muster; & ein **kain-pandjang mit halfem kapala,** limaran-Muster.

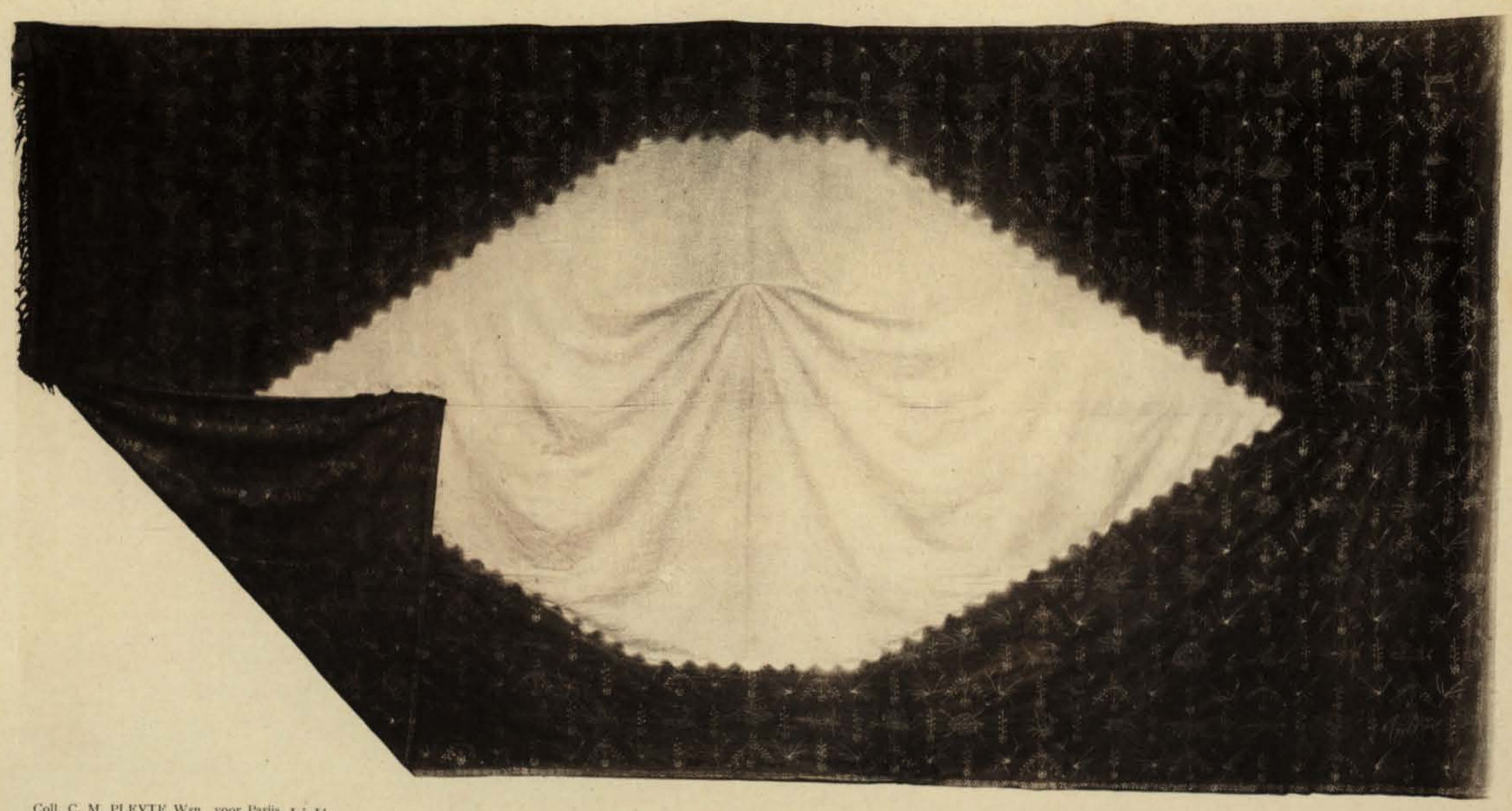
Ex Mus. Lugd. Bat., Ser. 370/604.

Coll. Haarlemsche Katoenmaatschappij. 2 : 15.

Een effen hoofddoek, & een hoofddoek met modang (spiegel).
Ein gleichfarbiges Kopftuch, & ein Kopftuch mit Modang (Spiegel).

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. C. M. PLEYTE Wzn., voor Parijs. 1 : 14.

Dodot van kain-kĕmbangan, met goud aan eene zijde versierd; bangun-tulak-patroon. Solo.
Dodot von kain-kĕmbangan, an einer Seite mit Gold verziert; bangun-tulak-Muster. Solo.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. P. FENTENER VAN VLISSINGEN & Co. 7 : 9.

Sarung. Urang-urangan-patroon. Indramajoe.
Sarung. Urang-urangan-Muster. Indramaju.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. PEEREBOOM, geb. PEREIRA. 4 : 7.

Sarung. Kĕmbang-tarate-patroon. Soemĕnĕp (Madoera).
Sarung. Kĕmbang-tarate-Muster. Sumĕnĕp (Madura).

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. VAN BAAK. 7 : 10.

Sarung. Mĕrak-mibĕr-patroon. Soerabaja.
Sarung. Mĕrak-mibĕr-Muster. Surabaja.

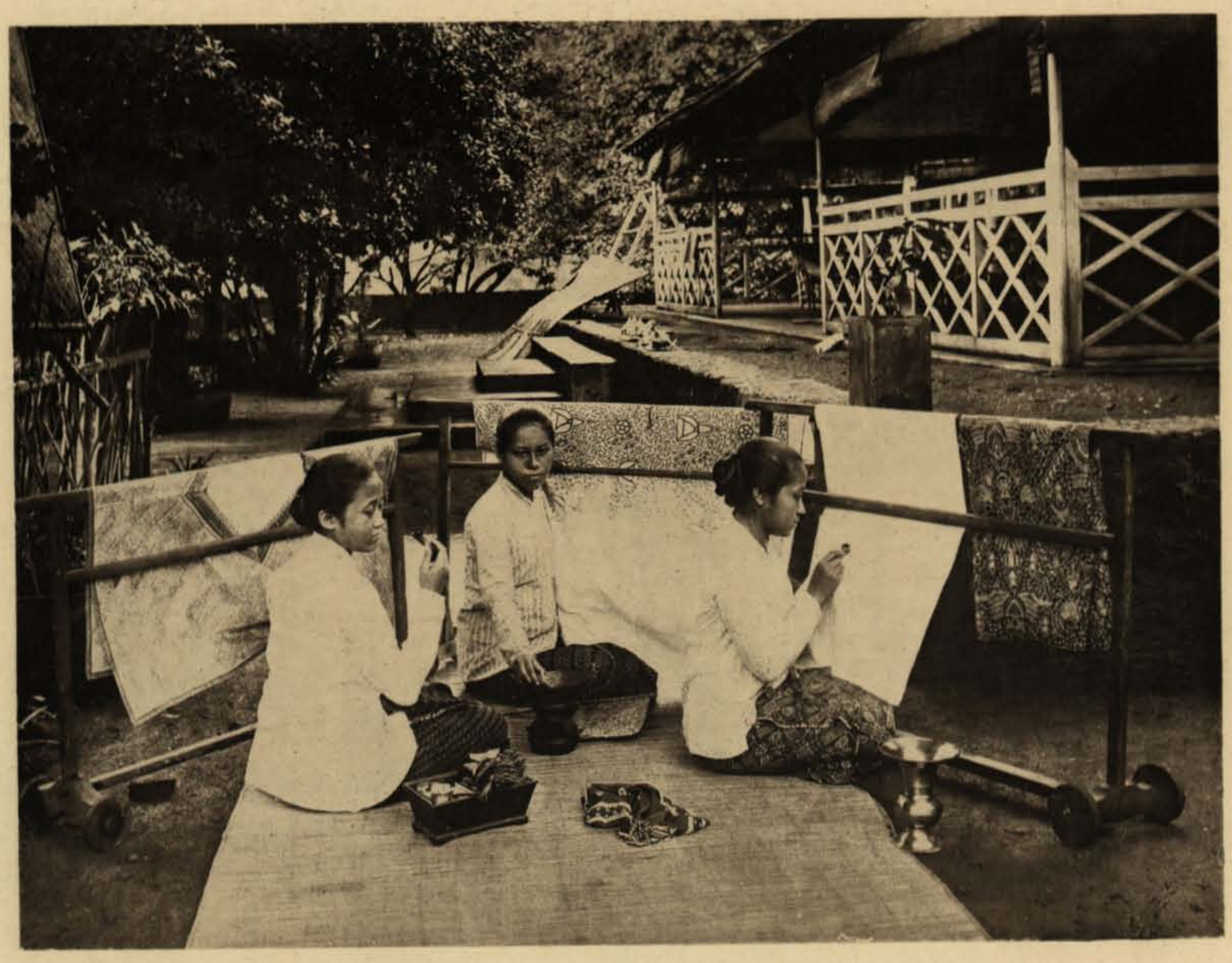
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. de Wed. LEVYSSOHN NORMAN. 3 : 4.

Sarung. Parang-rusak-barong-patroon. Banjoemas.
Sarung. Parang-rusak-barong-Muster. Banjumas.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Regent van Djapara.

De dochters van den Regent van Djapara aan den batik-arbeid.
Die Töchter des Regenten von Djapara, mit Batikken beschäftigt.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

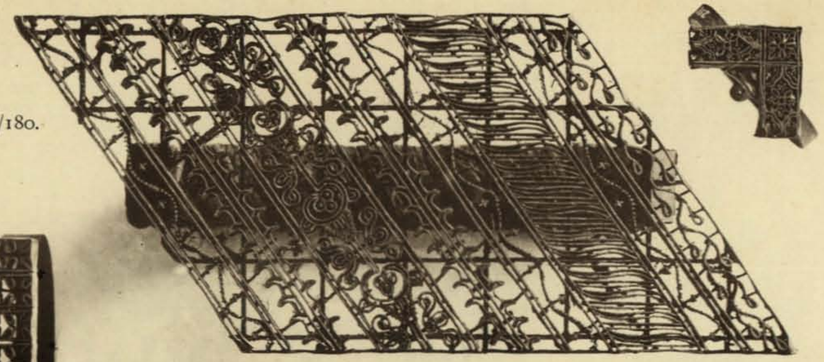

Coll. Regent van Djapara.

De blauwkuip.
Das Blaufärben.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Serie 1008/180.

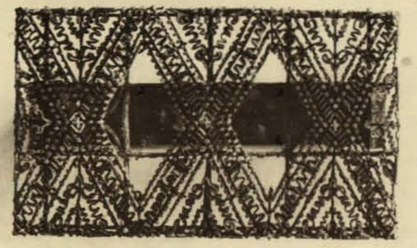

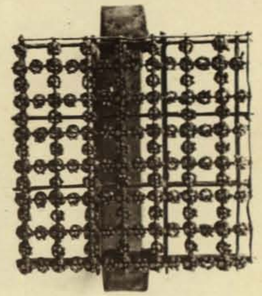
S. 298/11.

S. 298/7.

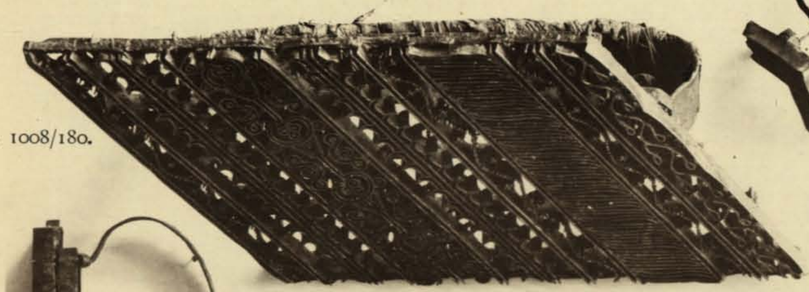

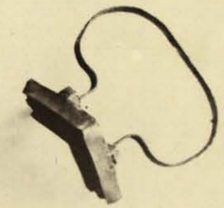
S. 300/930.

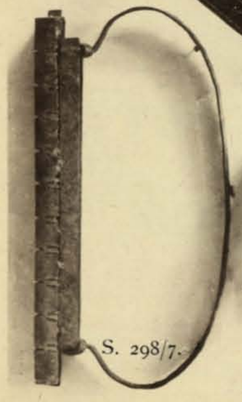
S. 300/932.

S. 1008/180.

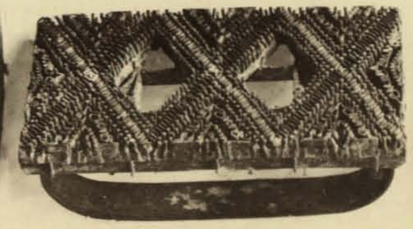

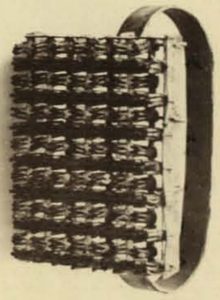
S. 298/11.

S. 298/7.

S. 300/930.

S. 300/932.

Ex Mus. Lugd. Bat.

Diverse roodkoperen tjap's (handstempels) voor wasdruk.
Verschiedene Tjap (Handstempel von Kupfer) für Wachsdruck.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Regent van Djapara.

Stempeldrukken (tjap'pen) met was, en handwerk met de tjanting.
Stempeldrucken (tjap'pen) mit Wachs und Handarbeit mit dem Tjanting.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

I.

Ganeça (Singasari). Leiden No. 82. Rechterknie. 2 : 3.

II.

Brahmâ (Singasari). Leiden No. 1. Linkerbeen. 4 : 7.

III.

Çiwa (Singasari). Leiden No. 39. Linkerborst. Nat. gr.

IV.

Durga (Singasari). Leiden No. 58. Linkerbeen. 7 : 12.

Kleedij-patronen van Hindoejavaansche beelden uit Oost-Java, thans te Leiden en Batavia. ± 1200—1350 A. D.
Kleidermuster von Hindujavanischen Skulpturen aus Ost-Java, jetzt in Leiden und Batavia. ± 1200—1350 A. D.

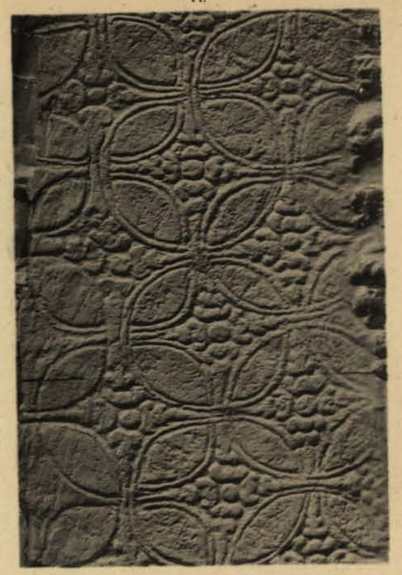
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

V.

Çiwa (Singasari). Leiden No. 39. Linkerdij. 4 : 7.

VI.

Hari-Hara (Blitar). Batavia No. 256. Rechterbeen. 5 : 9.

VII.

Buddhistische Godin (Toempang). Batavia No. 247b. Linkerbeen. Nat. gr.

VIII.

Pârwatî (Oost-Java). Batavia No. 126. Linkerbeen. 7 : 12.

IX.

Pradjnjâ pâramitâ (Malang). Leiden No. 33. Knieën. 4 : 5.

Kleedij-patronen van Hindoejavaansche beelden uit Oost-Java, thans te Leiden en Batavia. ± 1200—1350 A. D.
Kleidermuster von Hindujavanischen Skulpturen aus Ost-Java, jetzt in Leiden und Batavia. ± 1200—1350 A. D.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Rijksmuseum van Oudheden, te Leiden.

De Boeddhistische godin Pradjnjâpâramitâ (beeldhouwwerk uit Malang van ± 1350 A. D.)
Die Buddhistische Göttin Pradjnjâpâramitâ (Bildhauwerk aus Malang ± 1350.)

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Dezelfde, van terzijde gezien.
Dieselbe, von der Seite gesehen.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. KON. INSTITUUT. Foto-VAN KINSBERGEN.

Achterzijde van een zittend Ganeça-beeld uit Kĕdiri, met inscriptie van 1161 Çaka = 1239 A°. D.
Kehrseite einer sitzenden Ganeça-Skulptur aus Kĕdiri, mit Inschrift von 1161 Çaka = 1239 A°. D.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. GALLOIS. Schaal [Verhältniss] 1 : 8.

Batik uit Tasikmĕlaja (Preanger), patroon „balagbag".
Batik aus Tasikmĕlaja (Preanger), Muster „balagbag".

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. KON. INSTITUUT. Foto-CEPHAS.

Hofdames in den Kraton te Jogjakarta, waarvan de 4 oudere in **sampoer's** gekleed.
Hofdamen im Kraton zu Jogjakarta, von denen die 4 Aelteren in **sampur** gekleidet sind.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. de Wed. VAN BAAK.

Mannelijke en vrouwelijke prijaji's (hofbeambten) in **dodot's** en **sampoer's** binnen den Kraton van Jogjakarta.
Männliche und weibliche prijaji (Hofbeamte) in **dodot** und **sampur** innerhalb des Kraton zu Jogjakarta.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

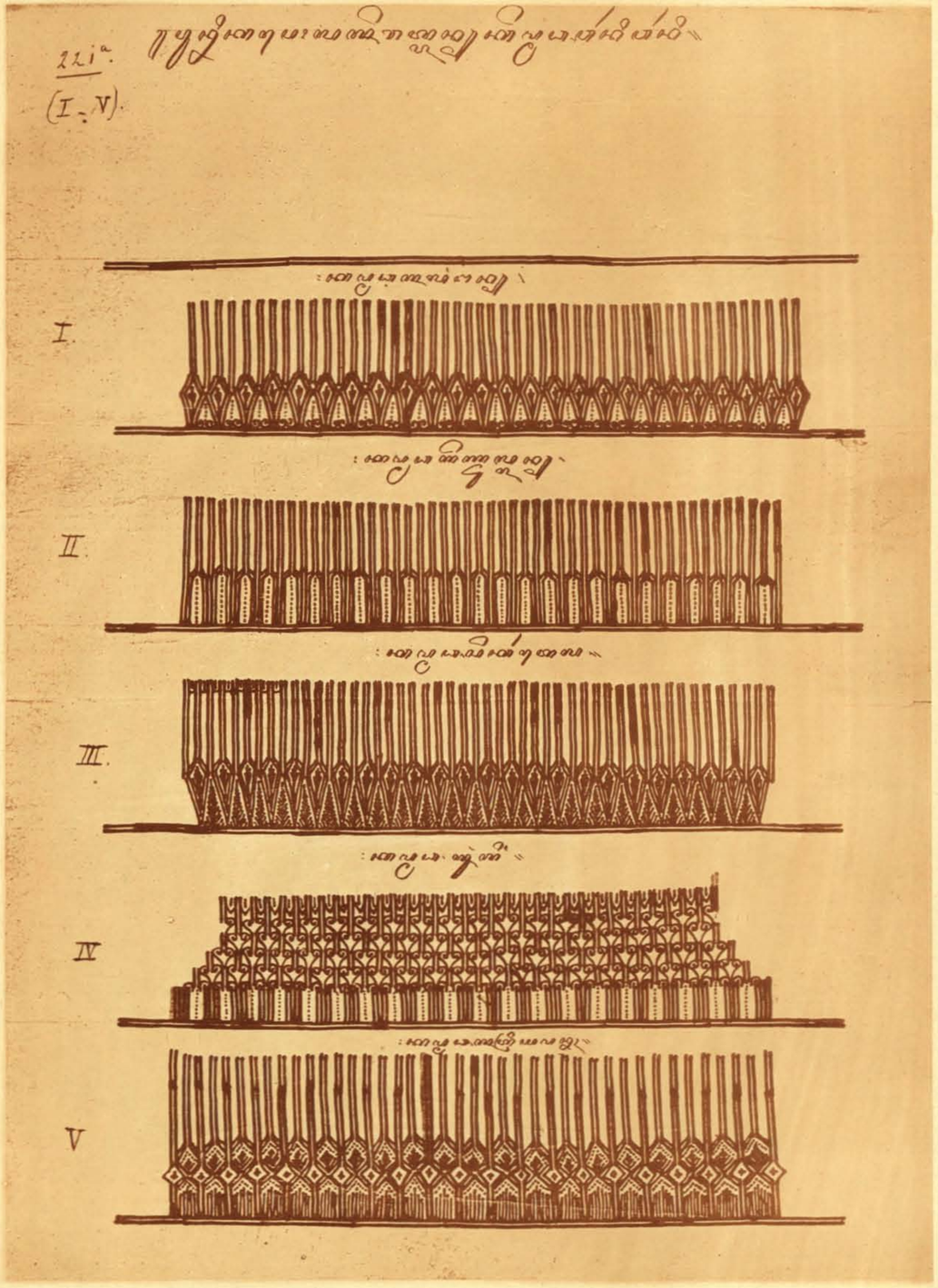
RAFFLES, History of Java, 1817, I, p. 320.

Foto-CEPHAS.

Javaansche bruidegom uit 1815 en Javaansche (Jogja'sche) bruid uit 1900, beiden in **dodot's.**
Javanischer Bräutigam aus 1815 und Javanische (Jogja'sche) Braut aus 1900 Beide im **dodot.**

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. ETHNOL. VERZAMELING, Batavia. No. 1493. Schaal [Verhältniss] 7 : 8.

5 **kĕmåda**-patronen [-Muster].

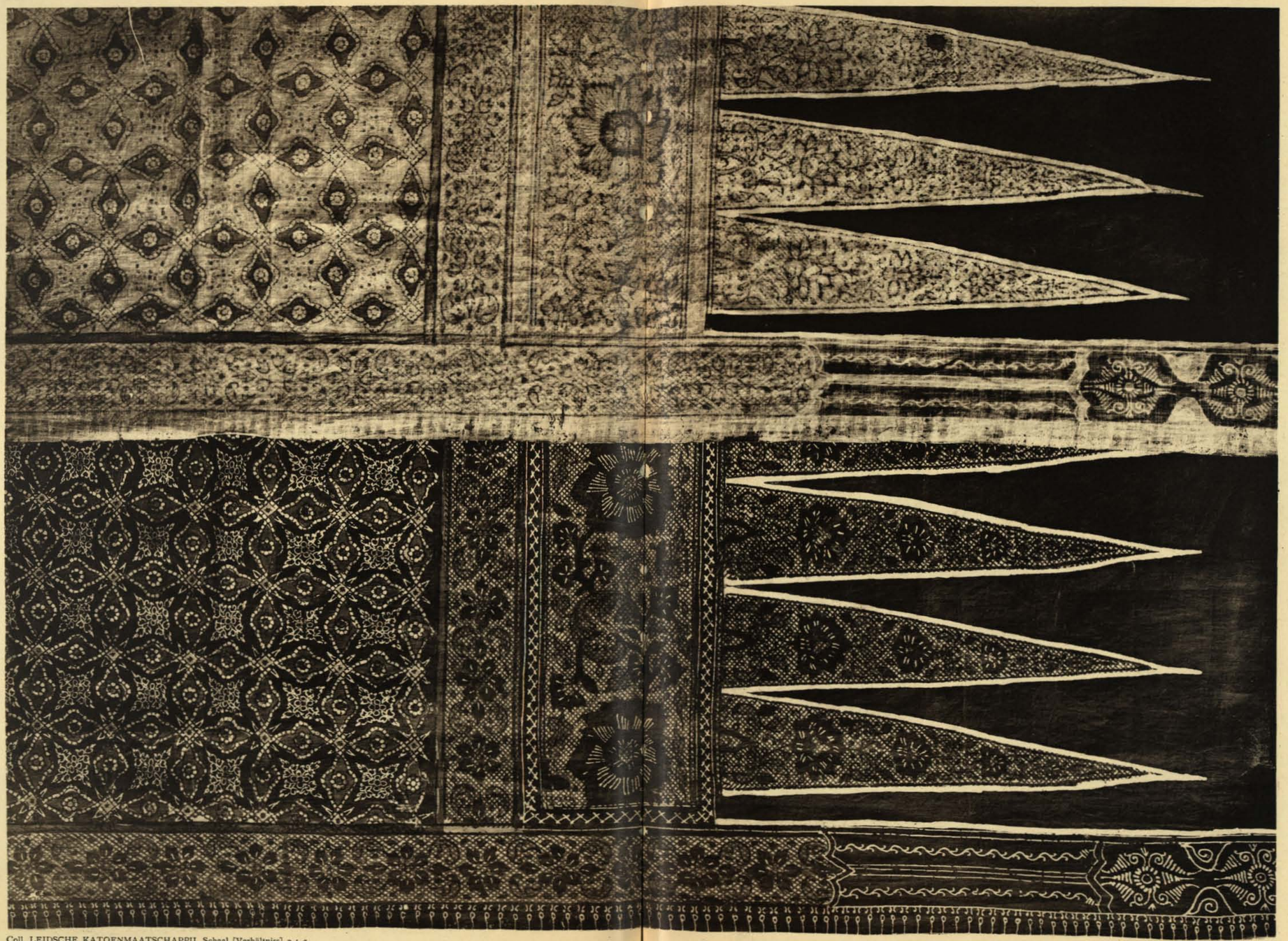
Den Coninck van Candy genaemt in Singaleſſe ſprake: Fimala, Darma, Suri, Ada, is in Coulomboghe doopt/Don Ian Dauſtria van Coulombo, deſe afbeeldinghis in Indien ghemaeckt/naer tleven van sijn qualiteyt ende handel met Joris van Speilberghen/wordt in deſe Hiſtorye verteit.

Coll. G. P. ROUFFAER. Journael-SPILBERGHEN, 1605.

Vimala Dharma Soerya I, vorst van Ceilon, in kleedij met **toempal-**versiering; en Joris van Spilberghen; te Kandy in Juli 1602.
Vimala Dharma Surya I, Fürst von Ceylon, in Kleidung mit **tumpal-**Verzierung; und Joris van Spilberghen; zu Kandy im Juli 1602.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. LEIDSCHE KATOENMAATSCHAPPIJ. Schaal [Verhältniss] 2 : 3.

Een Koromandelsche „tapichinde" (Mal. tapih tjindai), aan de achter- en aan de voorzijde gezien.
Ein Koromandelsches „tapichinde" (Mal. tapih tjindai), von der Rückseite und Vorderseite gesehen.

Coll. Mevr. GALLOIS. Schaal [Verhältniss] 1 : 5.

Antieke „chindi" (Mal. tjindai) bij Suratte (Bombay) gemaakt, en naar de Minahasa uitgevoerd; patroon „djĕlamprang" (Jav.) met **toempal's.**

Altes „chindi" (Mal. tjindai) unweit Surat (Bombay) verfertigt und nach der Minahasa ausgeführt; Muster „djĕlamprang" (Jav.) mit **tumpal.**

Coll. LEIDSCHE KATOENMAATSCHAPPIJ. Schaal [Verhältniss] 4 : 9.

Een Koromandelsche „tapisarasse" (Mal. tapih sĕrasah), aan de voorzijde gezien.
Ein Koromandelsches „tapisarasse" (Mal. tapih sĕrasah), Vorderseite.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

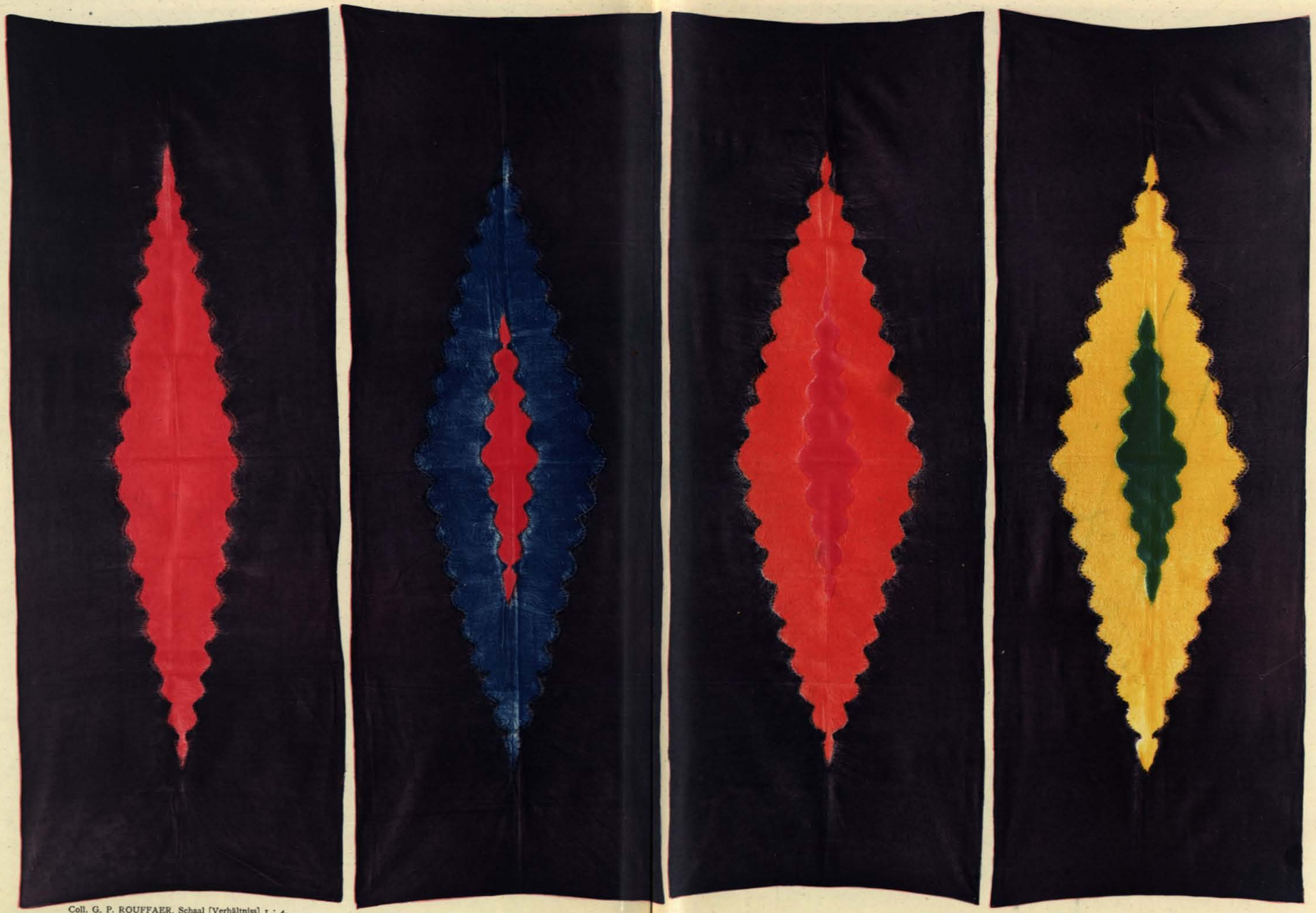

Coll. Mevr. de Wed. DEZENTJÉ, Nat. Gr.

Kain sogan uit Solo. Patroon „gabah sinawoer".
Kain sogan aus Solo. Muster „gabah sinawur".

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

1. 2. 3. 4.

Coll. G. P. ROUFFAER, Schaal [Verhältniss] 1 : 4.

Vier stalen van **kain-kembangan** voor kĕmbĕn's (borstdoeken), uit Solo. Patronen: 1. Paru-paru. 2. Pandji wujung. 3. Puspâ kĕntjânâ. 4. Tamijaji.
Vier Proben von **kain-kembangan** für kĕmbĕn (Brusttücher), aus Solo. Mustern: 1. Paru-paru. 2. Pandji wujung. 3. Puspâ kĕntjânâ. 4. Tamijaji.

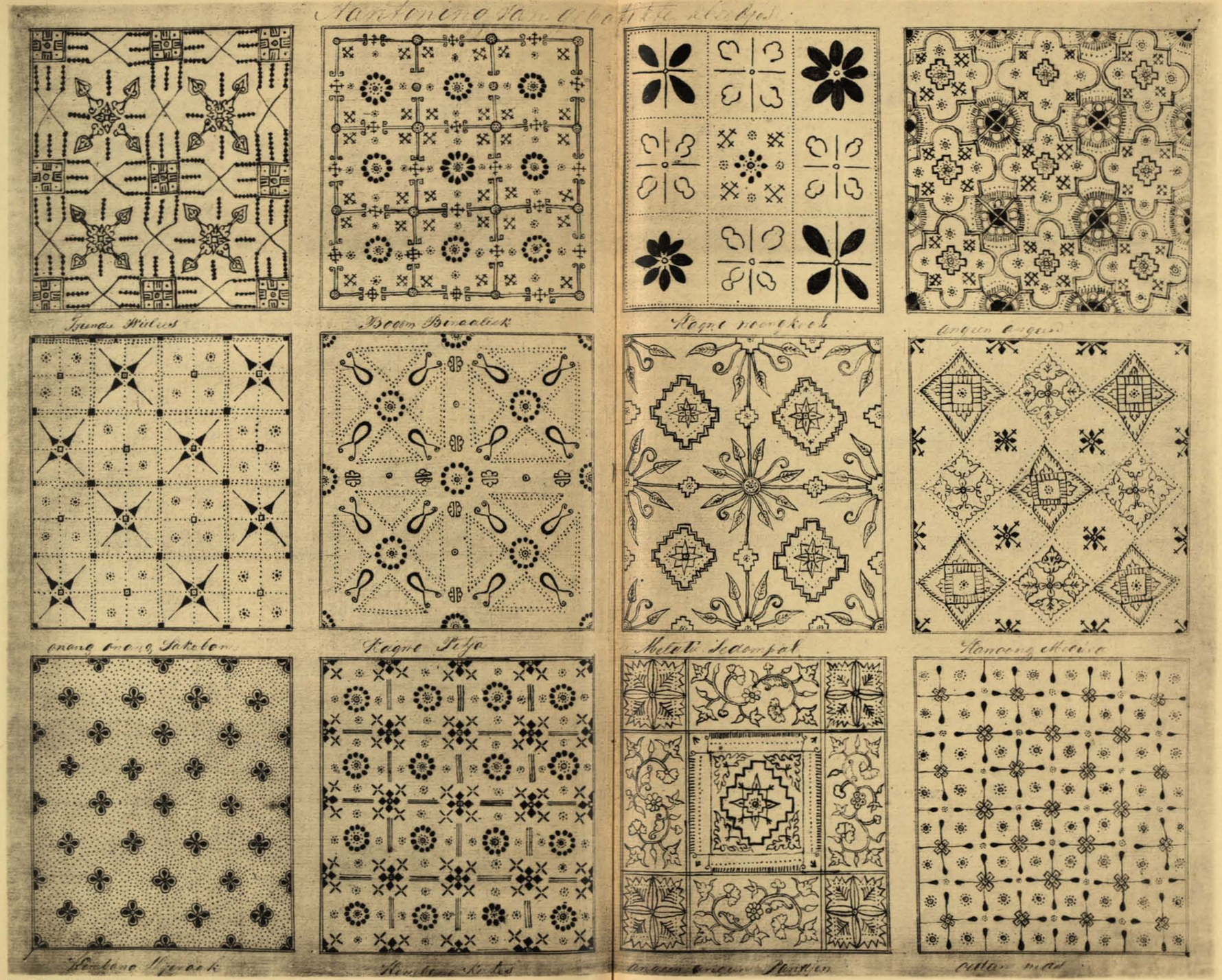
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Diverse coll.

Groep van verschillende gebatikte en enkele kain-kĕmbangan-kleedjes.
Gruppe verschiedener gebatikter, sowie einiger kain-kĕmbangan-Kleider.

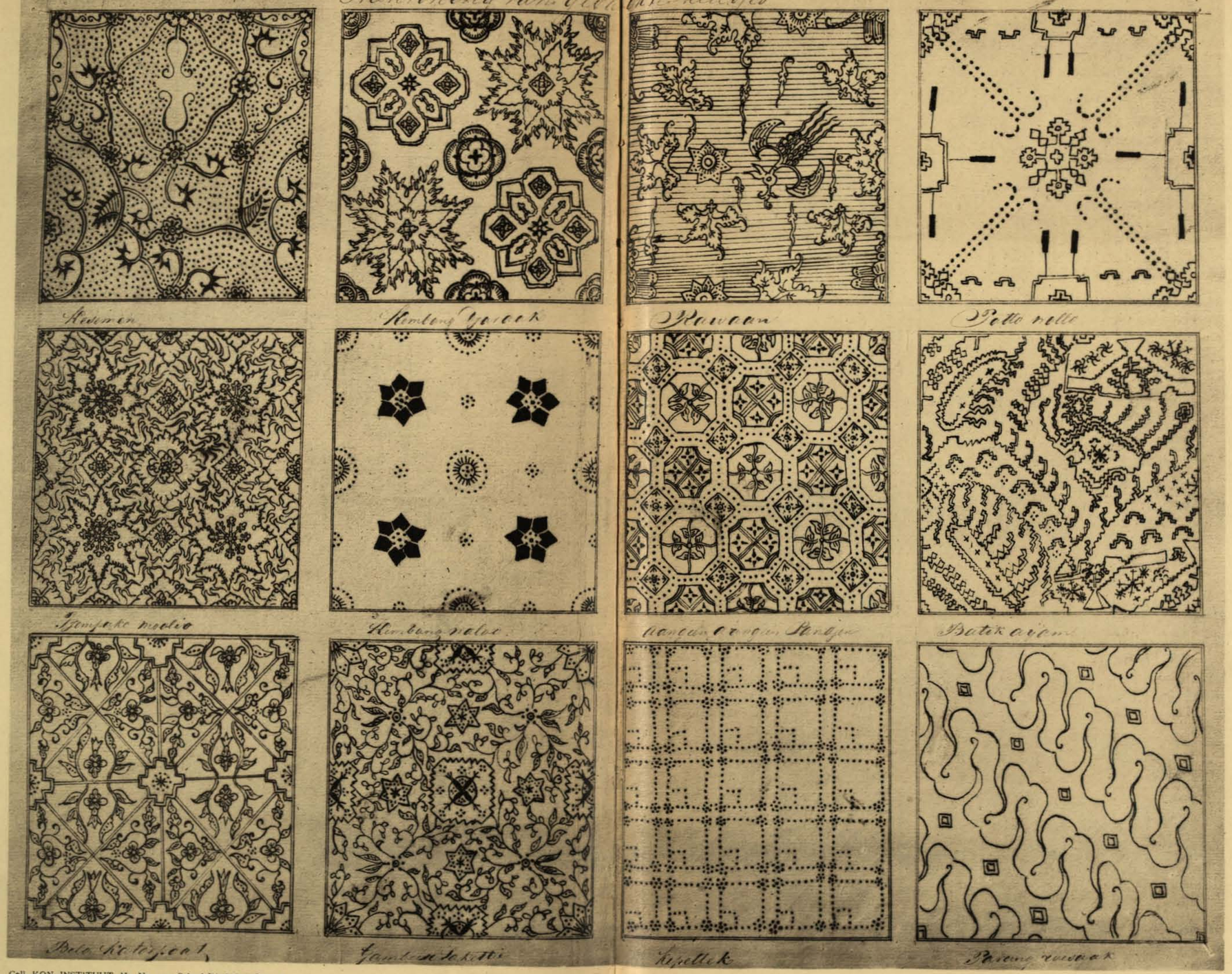
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. KON. INSTITUUT, Hs. No. 123. Schaal [Verhältniss] 7 : 8.

Batik-patroon 1—12 uit de „Statistiek der Residentie Grissee in 1822", van Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.
Batikmuster 1—12 aus der „Statistik der Residenz Grissee in 1822", von Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.

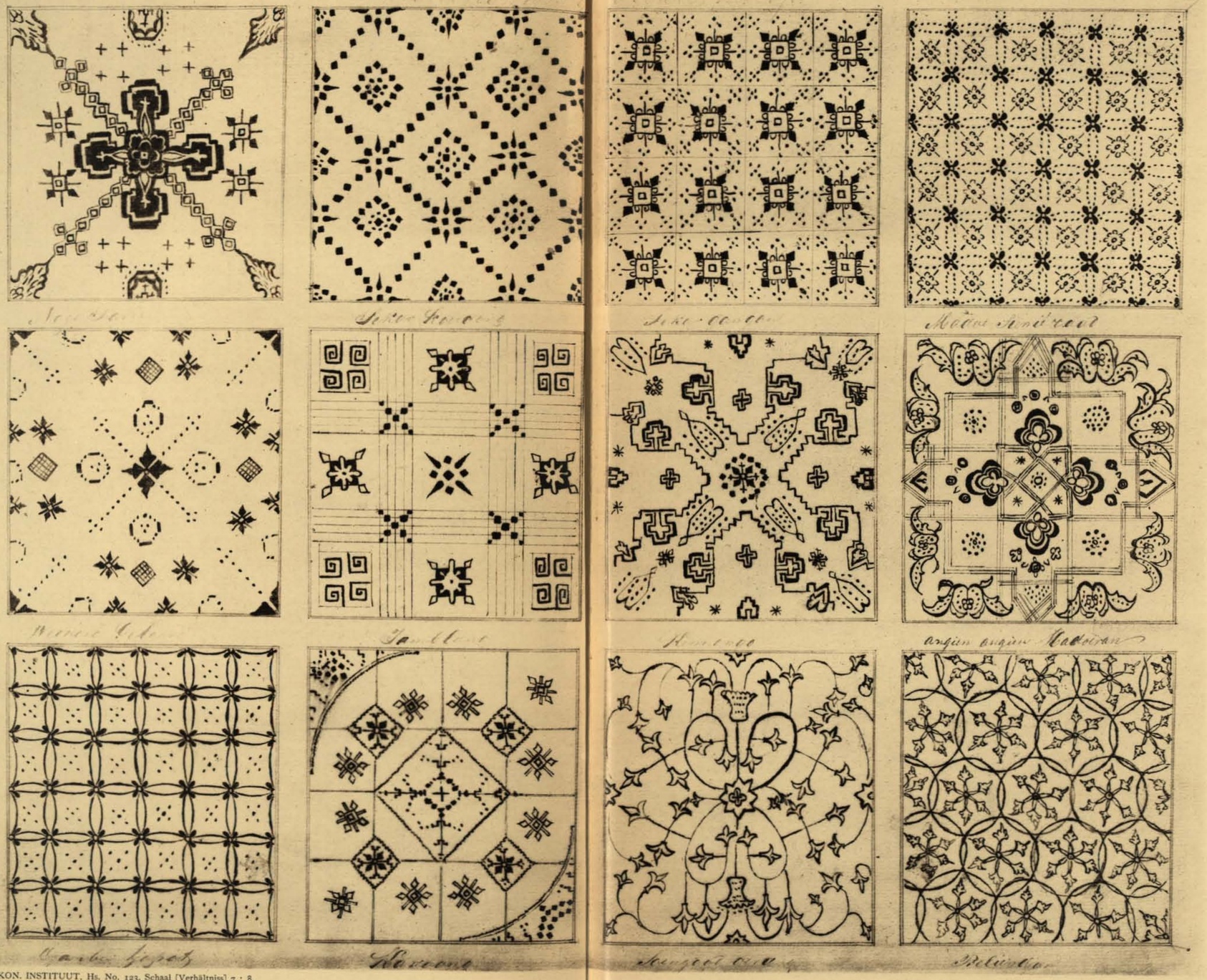
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. KON. INSTITUUT, Hs. No. 123. Schaal [Verhältniss] 7 : 8.

Batik-patroon 13—24 uit de „Statistiek der Residentie Grissee in 1822", van Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.
Batikmuster 13—24 aus der „Statistik der Residenz Grissee in 1822", von Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.

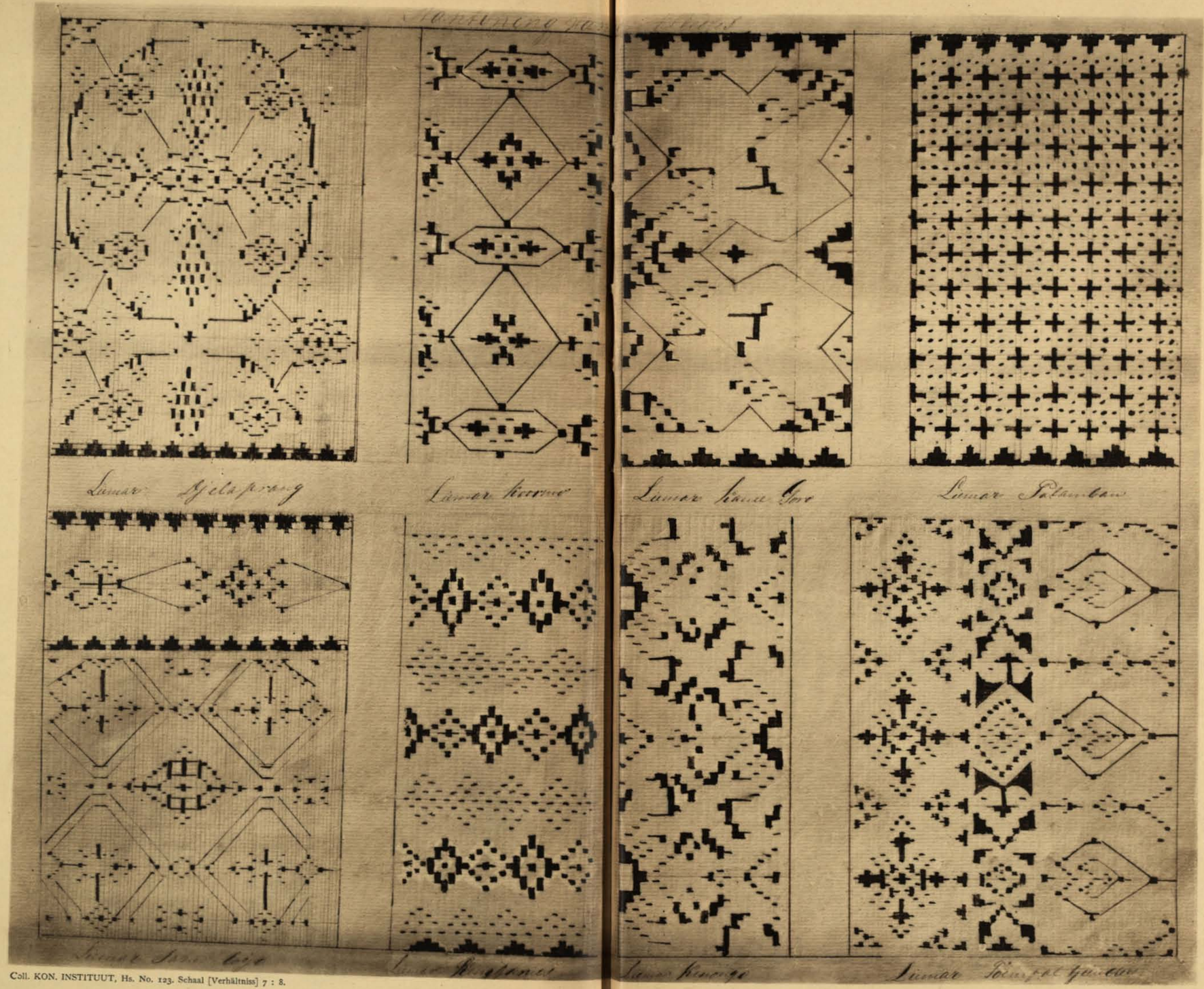
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. KON. INSTITUUT, Hs. No. 123. Schaal [Verhältniss] 7 : 8.

Batik-patroon 25—36 uit de „Statistiek der Residentie Grissee in 1822", van Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.
Batikmuster 25—36 aus der „Statistik der Residenz Grissee in 1822", von Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. KON. INSTITUUT, Hs. No. 123. Schaal [Verhältniss] 7 : 8.

8 Patronen van vroeger te Grĕsik geweven zijden **limar's** uit de „St[illegible]iek der Residentie Grissee in 1822", van Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.
8 Muster von früher in Grĕsik gewebten seidenen **limar** aus der „St[illegible]k der Residenz Grissee in 1822", von Jhr. A. D. Cornets de Groot Sr.

Druck von H. KLEMANN & Co., Haarlem.

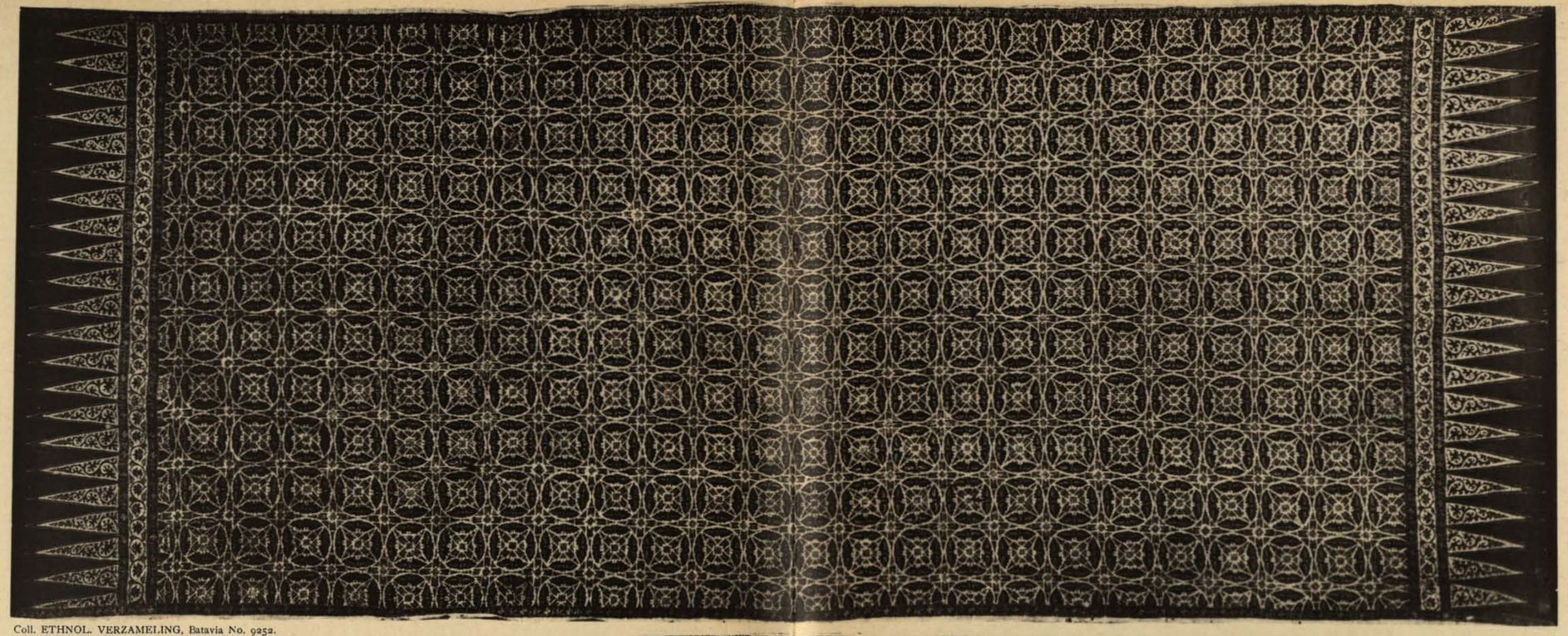

Ex. Coll. Mus. Lugd.-Bat. Ser. 847 : 114. GRONEMAN-Coll.

Antiek Javaansch batik-patroon „gringsing wajang".
Antikes Javanisches batik-Muster „gringsing wajang".

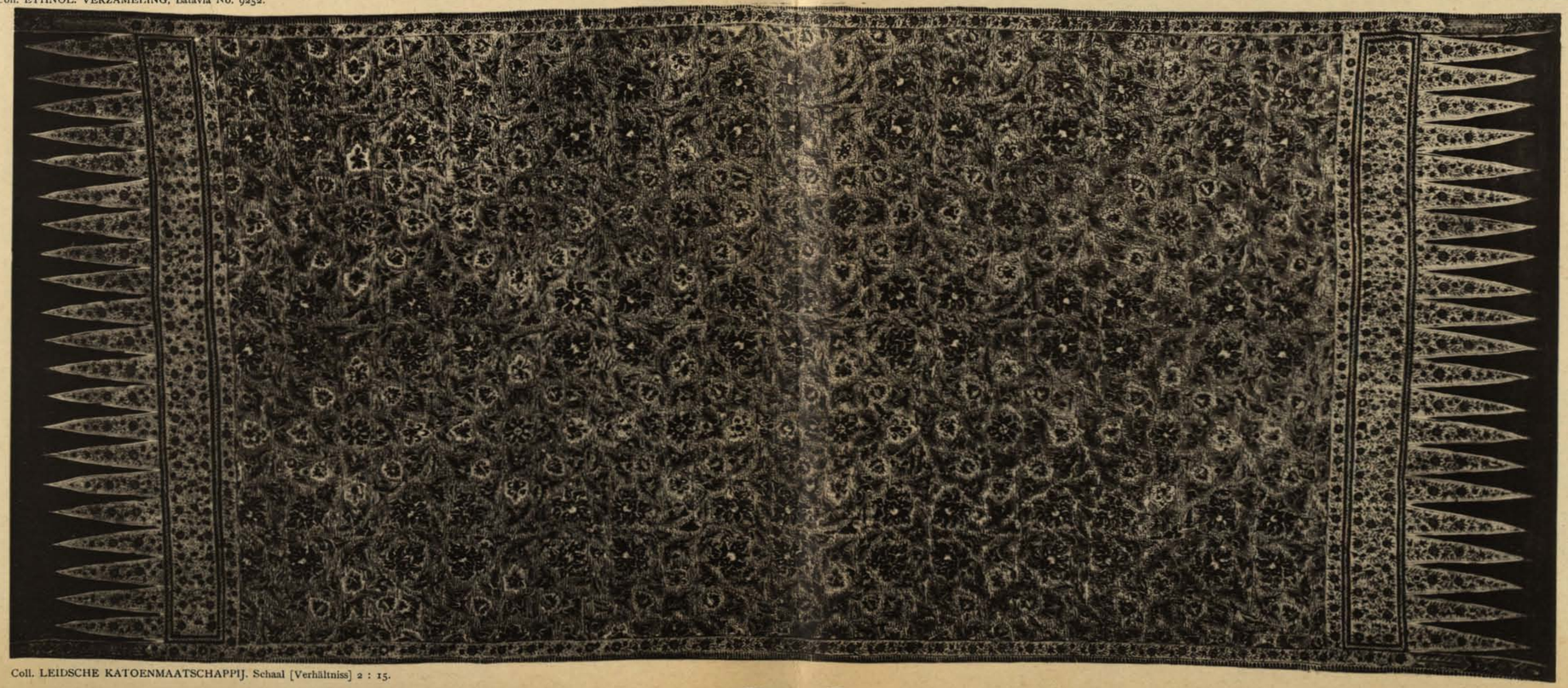
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

a.

Coll. ETHNOL. VERZAMELING, Batavia No. 9252.

b.

Coll. LEIDSCHE KATOENMAATSCHAPPIJ. Schaal [Verhältniss] 2 : 15.

Coll. Mevr. de Wed. JACOBSON, no. 35. Nat. Gr.

Vóór-Indische palmetten (Kashm. „butha") in Javaansch batik werk (Jav. „terongan" of „kapala slenḍang").
Vorderindische Palmette (Kashm. „butha") in Javanischer batik-Arbeit (Jav. „terongan" oder „kapala slenḍang").

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. Mevr. de Wed. C. M. KETTING OLIVIER.

Jogja'sch Pangeran, in **dodot** met **Sawat**-patroon.
Pangeran zu Jogjakarta, in **dodot** mit **Sawat**-Muster.

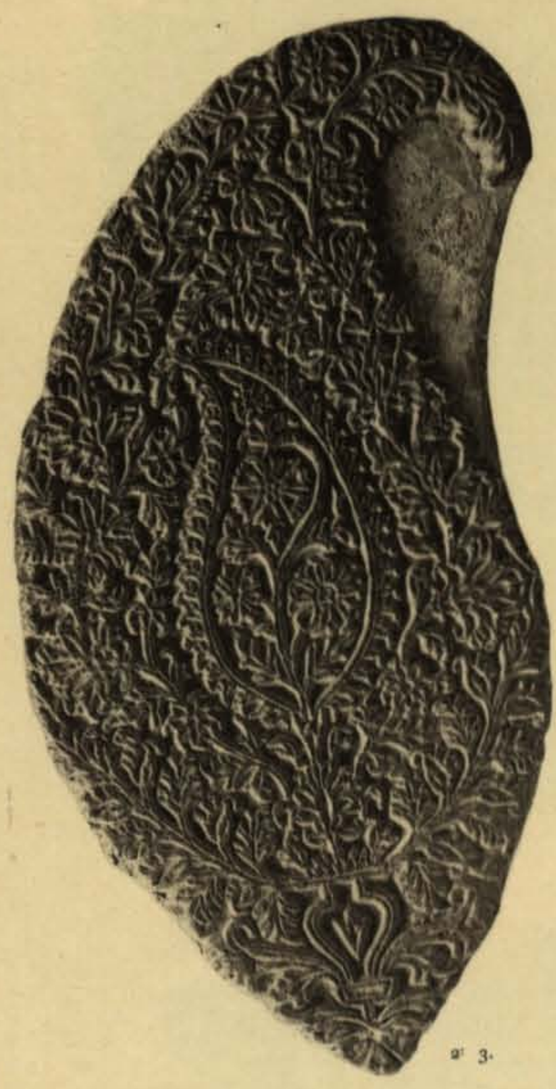

Coll. KOLONIAAL MUSEUM, Haarlem. Schaal [Verhältnis] 1 : 3.

Papieren schampeljoen van gemengd Chineesch-Javaansch karakter,
voor het maken van zgn. katjang-batik-doeken.
Papierschablone, von gemischt chinesisch-javanischem Typus,
für die Anfertigung sogen. „katjang-batik"-Tücher.

Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältnis] 2 : 3.

2 : 3.

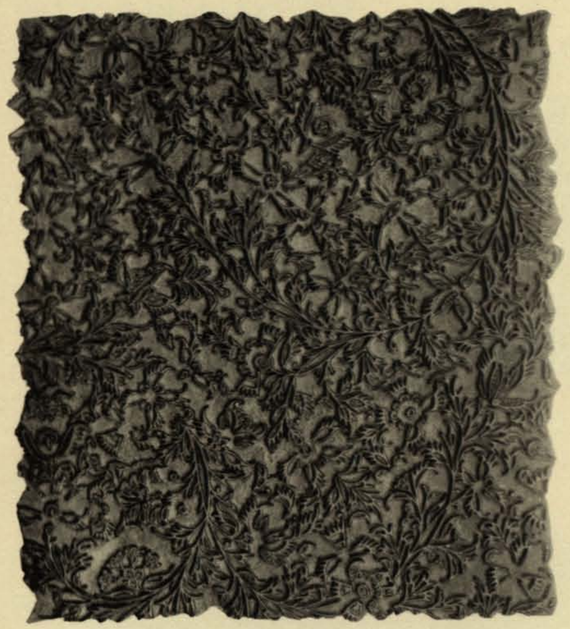
3 : 4.

3 : 4.

Masulipatam'sche drukblokjes; geheel van hout.
Hölzerne Druckblöcke aus Masulipatam.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

ETHNOGR. MUSEUM Rotterdam. Schaal [Verhältnis] 2 : 3.

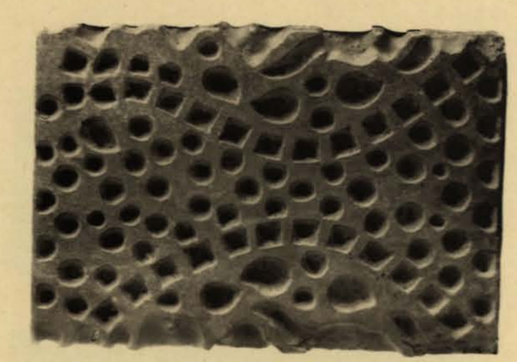
Drie Perzische drukblokjes; geheel van hout.
Drei hölzerne Druckblöcke aus Persien.

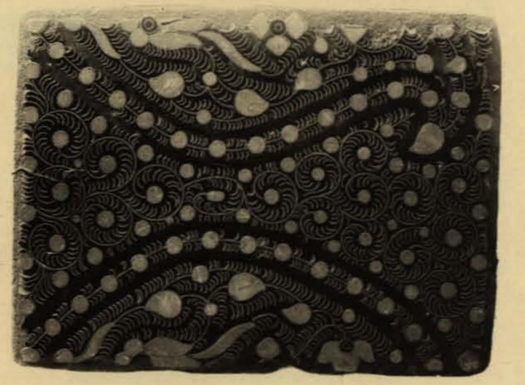

Coll. LEIDSCHE KATOENMAATSCHAPPIJ. Schaal [Verhältnis] 1 : 3.

Drukplaat eener Europeesche katoendrukkerij; hout, met geelkoperen dessin.
Hölzerne Druckplatte einer europäischen Kattundruckerei, mit Messing-Muster.

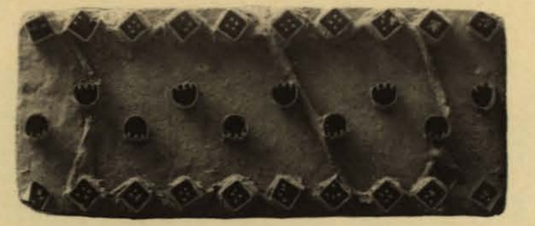

Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältnis] 2 : 3.

Kumbakonam'sche drukblokjes, deels geheel van hout, deels met geelkoperen dessin en ingesmolten lood.
Druckblöcke aus Kumbakonam; teils ganz aus Holz, teils mit Muster aus Messing und eingeschmolzenem Blei.

5:6.

5:6.

5:6.

5:6.

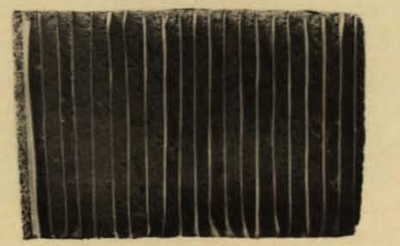
5:6.

5:6.

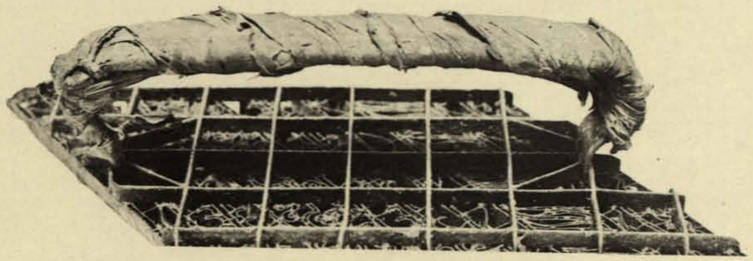
5:6.

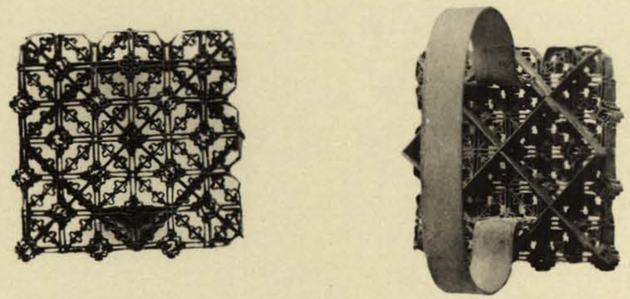
Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältnis] 7:8.

Kumbakonam'sche drukblokjes, deels geheel van hout, deels met geelkoperen dessin en ingesmolten lood.

Druckblöcke aus Kumbakonam; teils ganz aus Holz, teils mit Muster aus Messing und eingeschmolzenem Blei.

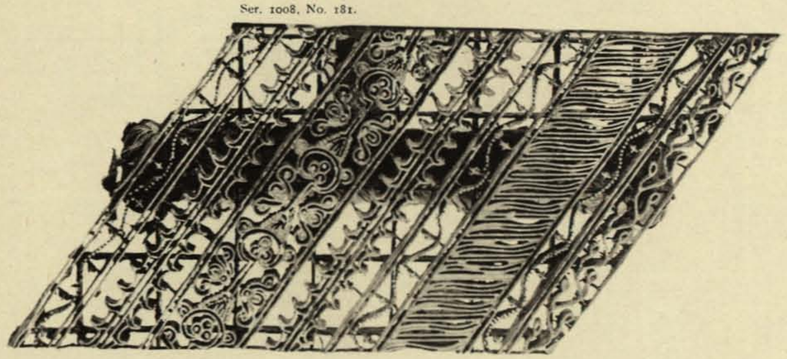

Ser. 1008, No. 181.

1 : 2.

Ser. 1008, No. 181.

Ex Mus. LUGD. BAT. & ROTTERDAM. Schaal [Verhältnis] 2 : 5.

Twee Javaansche tjap's (handstempels voor wasdruk), van achteren en van voren.
Zwei Javanische tjap (Handstempel für Wachsdruck), von hinten und vorn.

Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältnis] 2 : 5.

Kumbakonam'sch doek, met handblokjes eenzijdig bedrukt; en met zichtbare rapporten dier drukblokjes.
Tuch aus Kumbakonam, mit Handblöcken an einer Seite bedruckt; mit deutlich sichtbarem Ansatz der Blöcke.

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältnis] 1 : 2.

Een Koromandelsch doek, aan ééne zijde met was bewerkt; veel van Negapatnam naar Pinang en Atjeh uitgevoerd.
Koromandel-Tuch, einseitig mit Wachs behandelt; bemerkenswerter Ausfuhrartikel nach Penang und Atjeh.

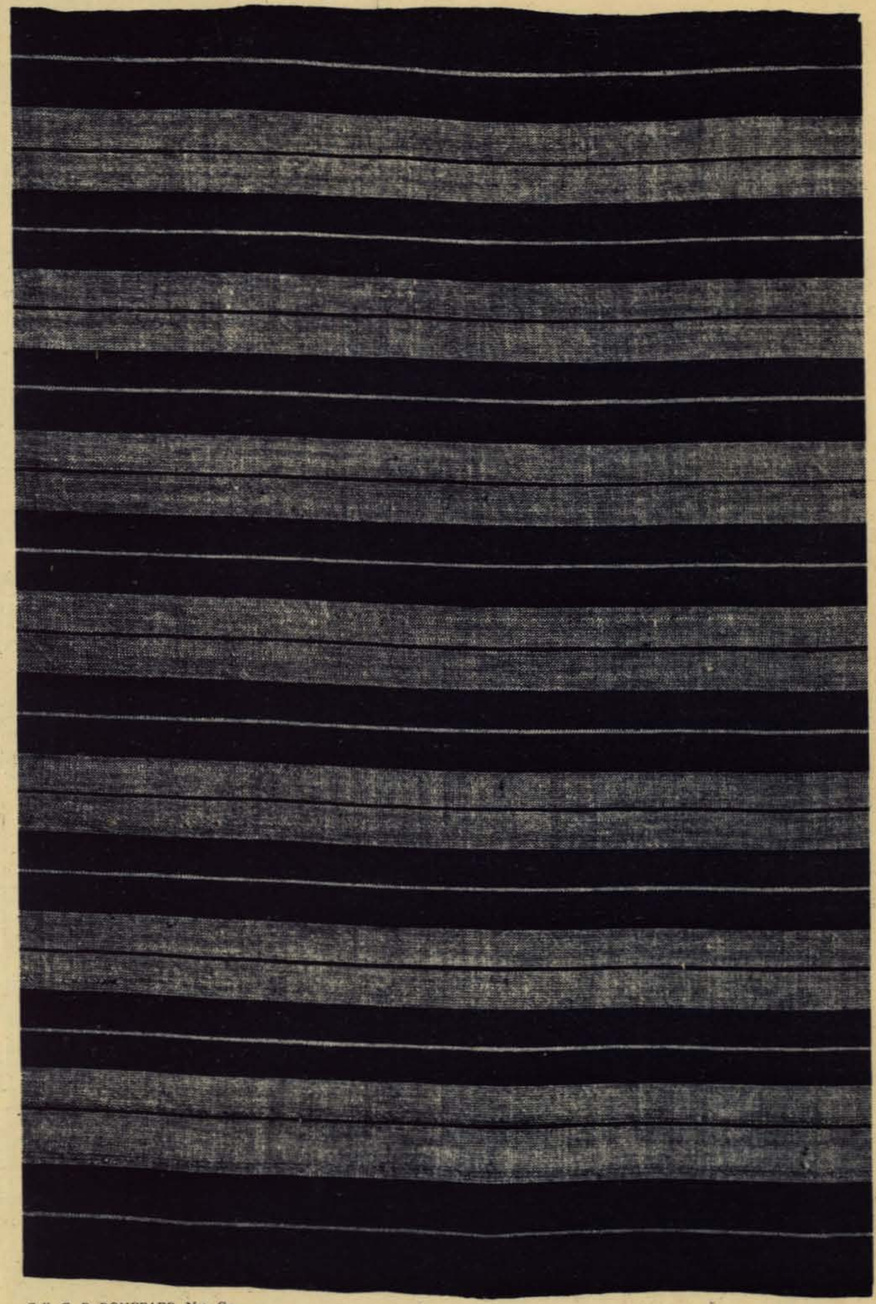
Antieke Cheribon-batik, met Chineesche en Voorindische invloeden.

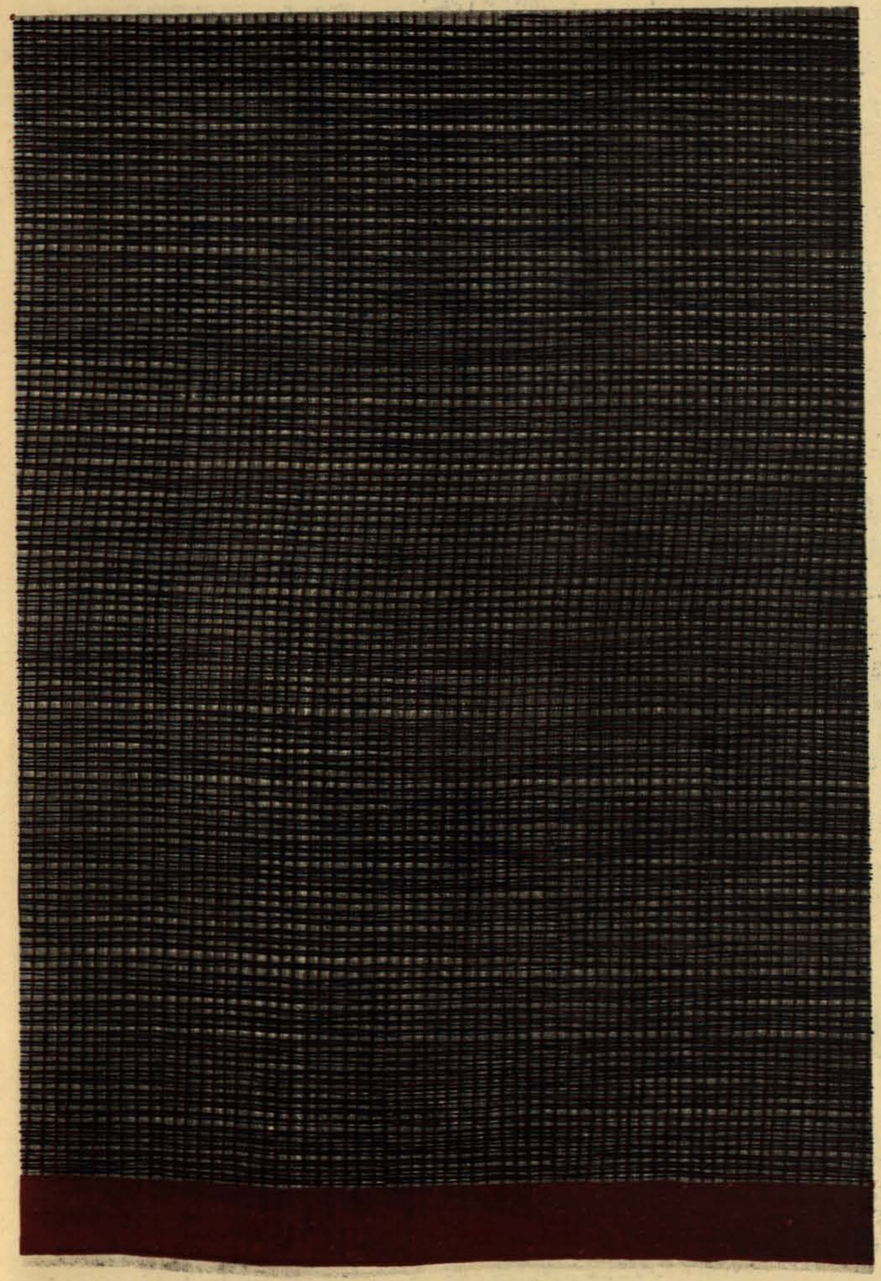

Coll. Mevr. GALLOIS, geb. HESTER. Schaal [Verhältnis] 2:5.

Kain pandjang uit Tasikmalaja (Preanger).
Kain pandjang aus Tasikmalaja (Preanger). Java.

Druck von M. KLEINMANN & Co. in Zürich.

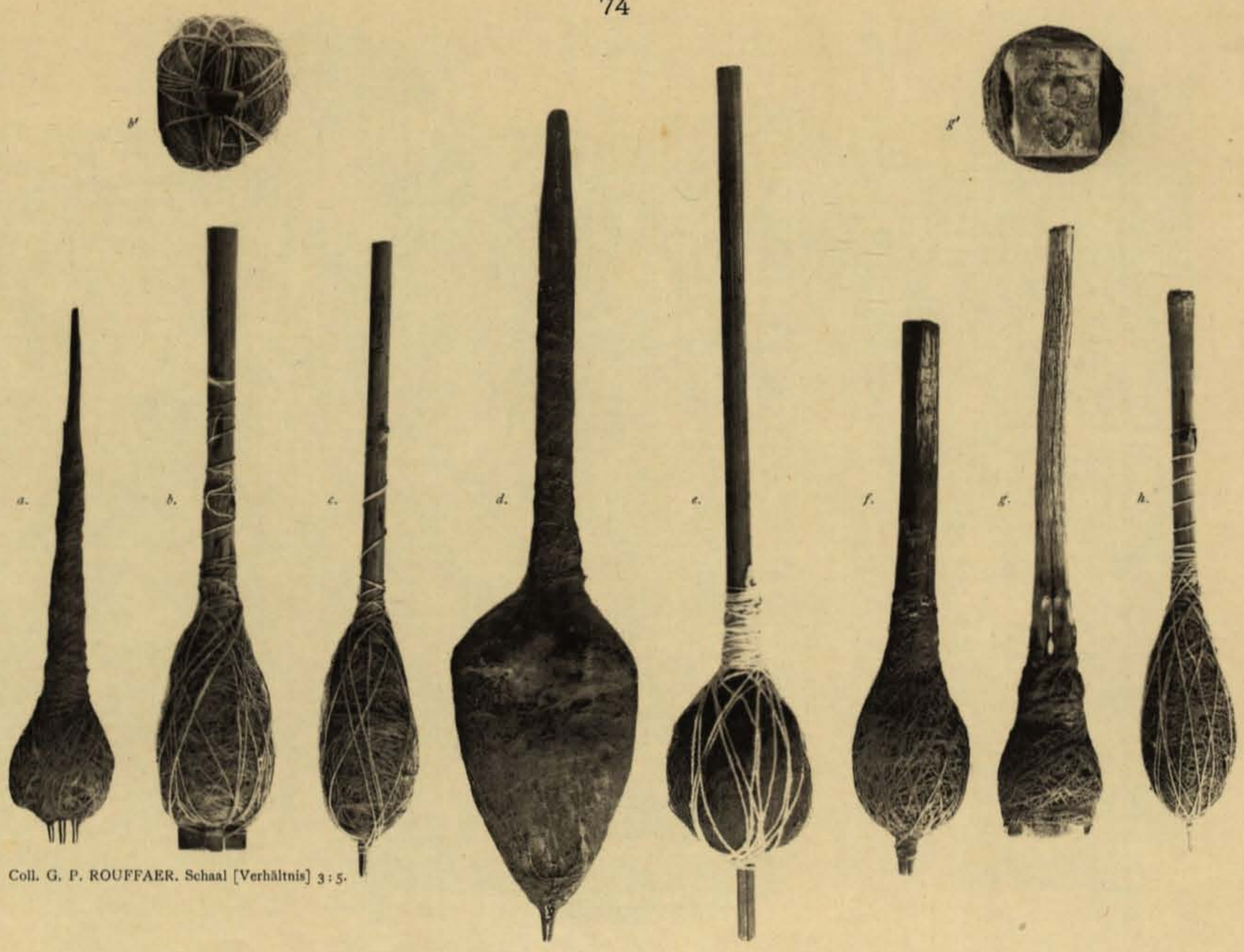

Coll. G. P. ROUFFAER. Nat. Gr.

Twee Javaansche weefsels van antiek type, blauw en -wit gestreept (**loerik biroe**), en bruin geruit (**ginggang abang**; **deragem tenoen**).
Zwei javanische Gewebe vom alten Typus; blau und weiss gestreift (**lurik biru**) und braun karriert (**ginggang abang**; **deragem tenun**).

Druck von H. HEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältnis] 3:5.

Diverse Koromandel'sche was-stiften, van Kalingga tot Madura tegenwoordig nog in gebruik.
Wachsstifte aus Koromandel, verschiedener Form; noch heute von Kalingga bis Madura im Gebrauch.

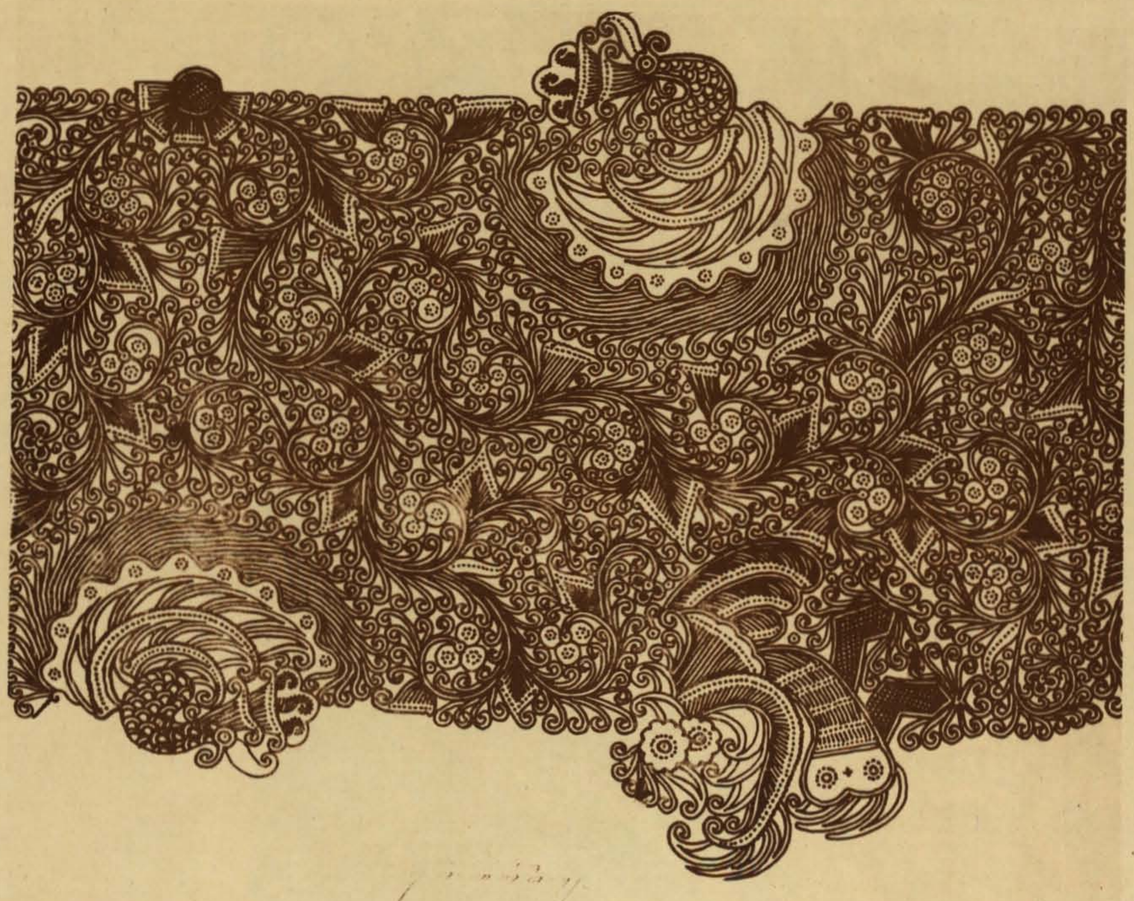
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. ETHNOL. VERZAMELING, Batavia. No. 1439. Schaal [Verhältnis] 2 : 3.

Kalamkare-patroon. [-Muster].

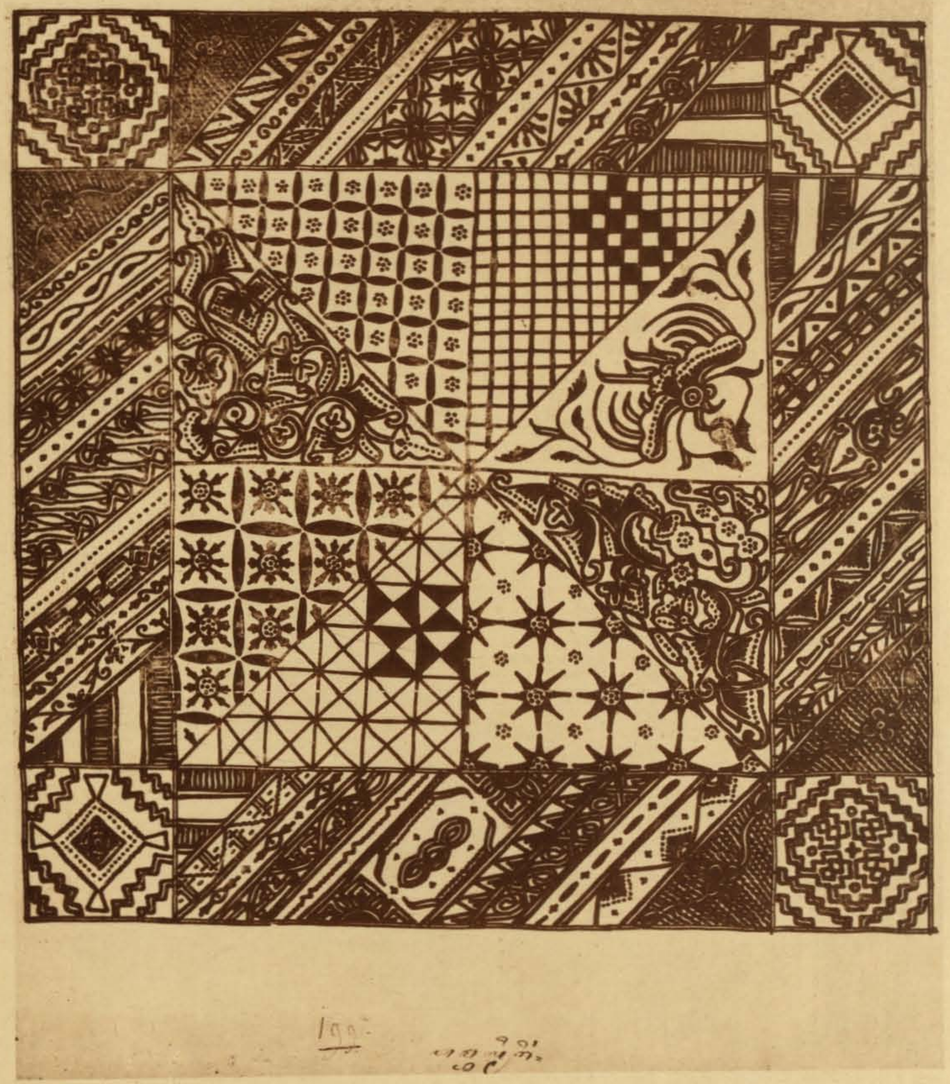
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. ETHNOL. VERZAMELING, Batavia. No. 1439. Schaal [Verhältnis] 2 : 3.

Sangga-langit-patroon. [-Muster].

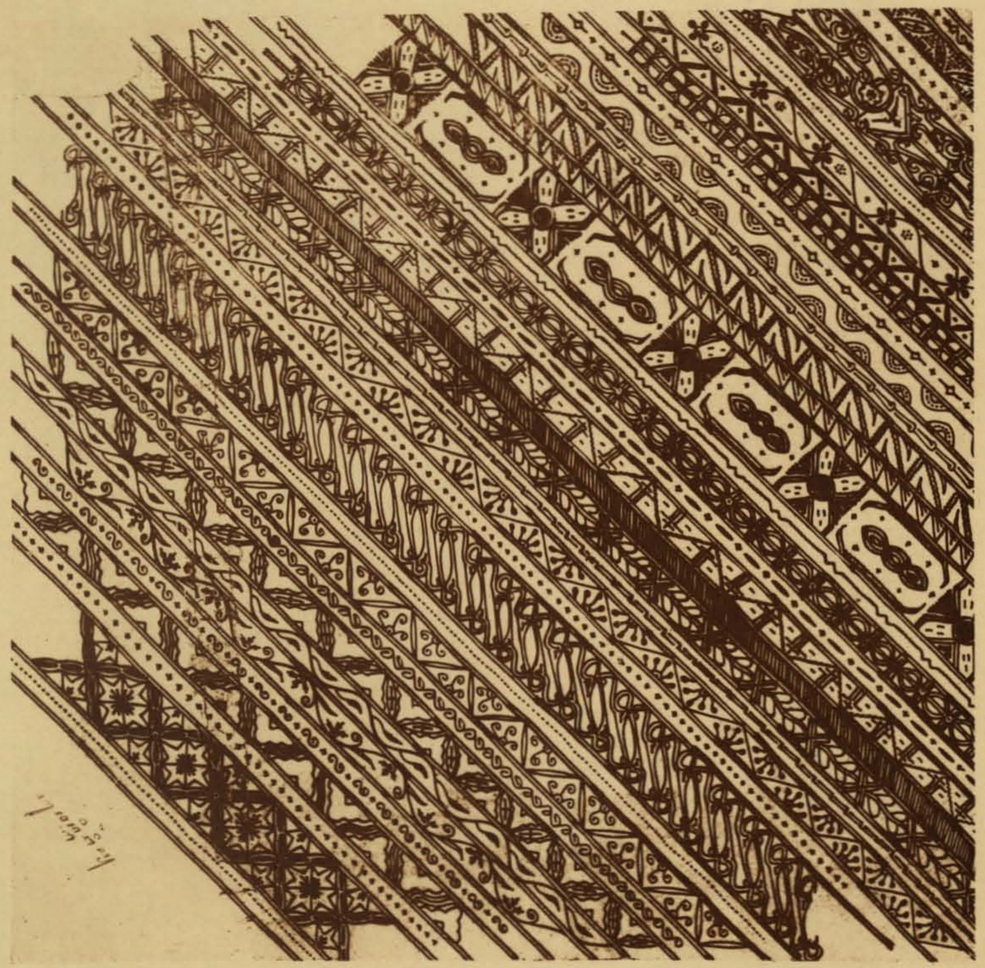
Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

Coll. ETHNOL. VERZAMELING, Batavia. No. 1439. Schaal [Verhältnis] 2 : 3.

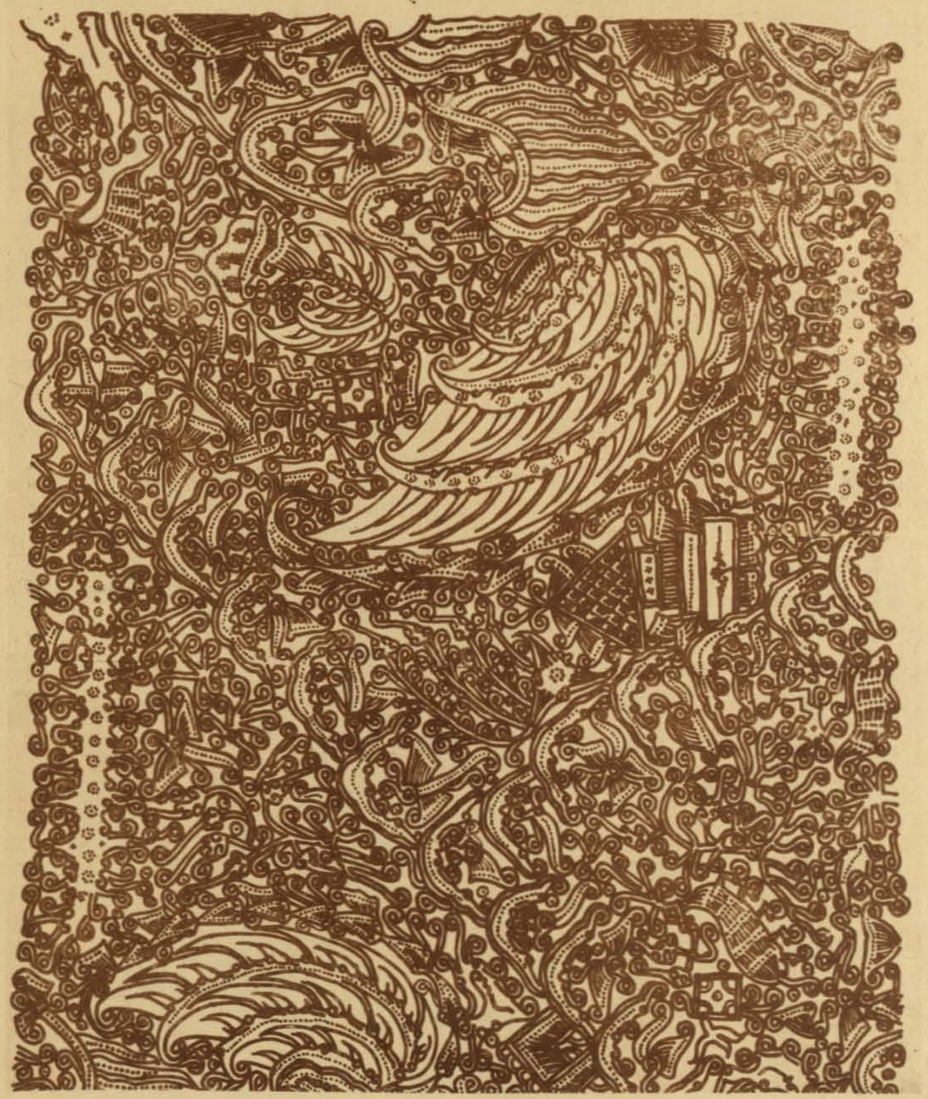
Tambal-miring-patroon [-Muster].

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem.

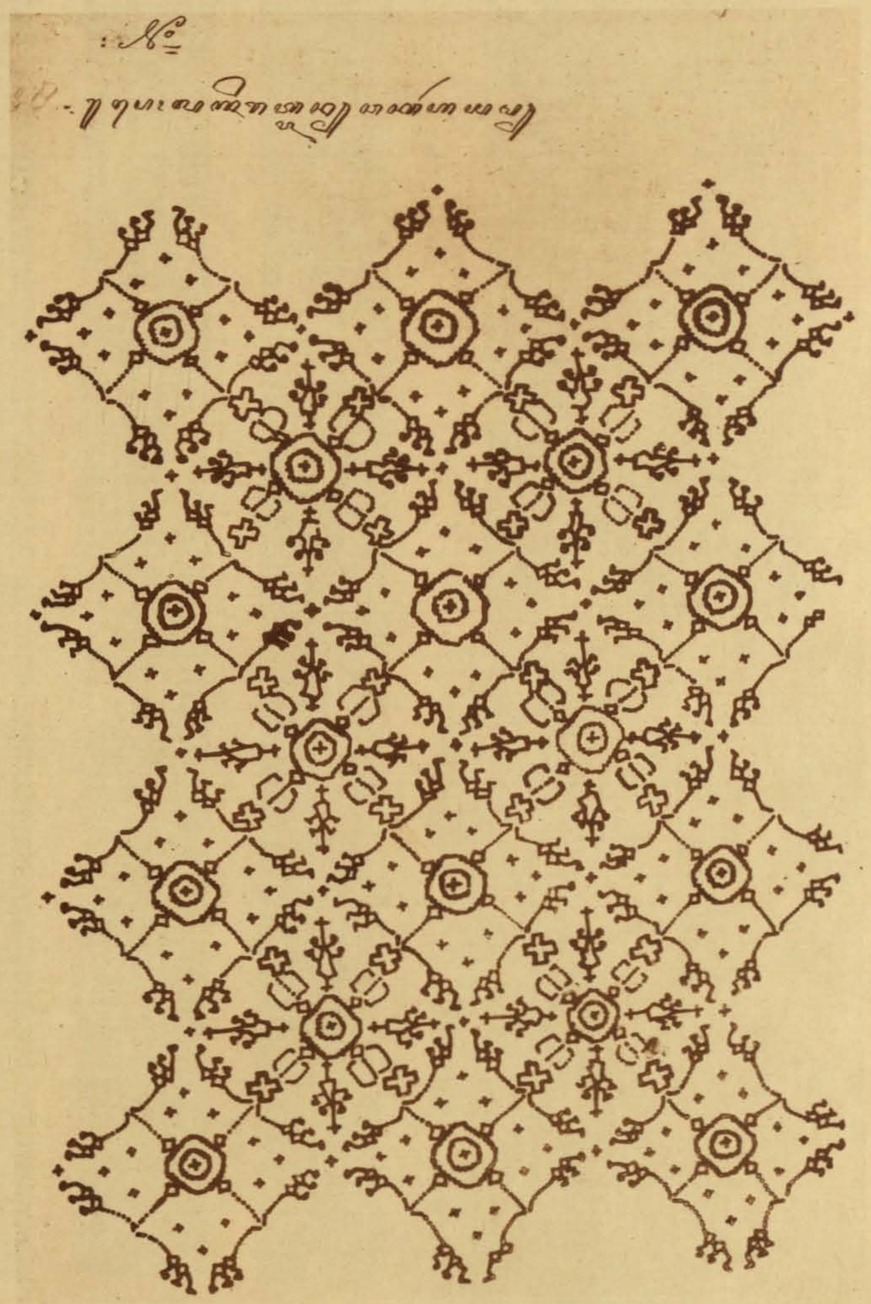
Coll. ETHNOL. VERZAMELING, Batavia. No. 1439. Schaal [Verhältnis] 4 : 7.

Oedan-riris-patroon.
Udan-riris-Muster.

Coll. ETHNOL. VERZAMELING, Batavia. No. 1439. Schaal [Verhältnis] 7 : 12.

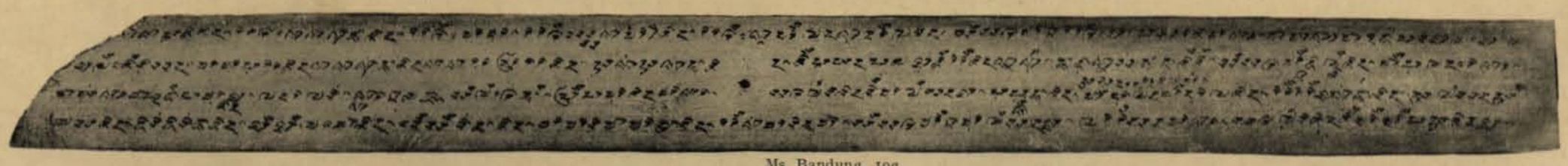
Semen-rama-patroon [-Muster].

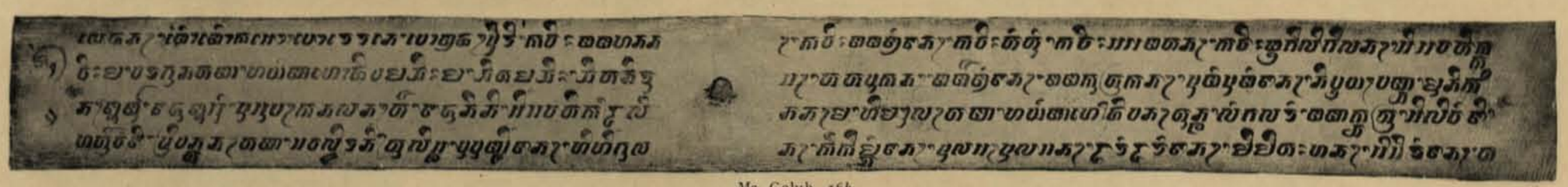
Coll. ETHNOL. VERZAMELING, Batavia. No. 1439. Schaal [Verhältnis] 5 : 6.

Tjakar-ajam-patroon [-Muster].

Druck von H. KLEINMANN & Co., Haarlem

Ms. Bandung, 19*a*

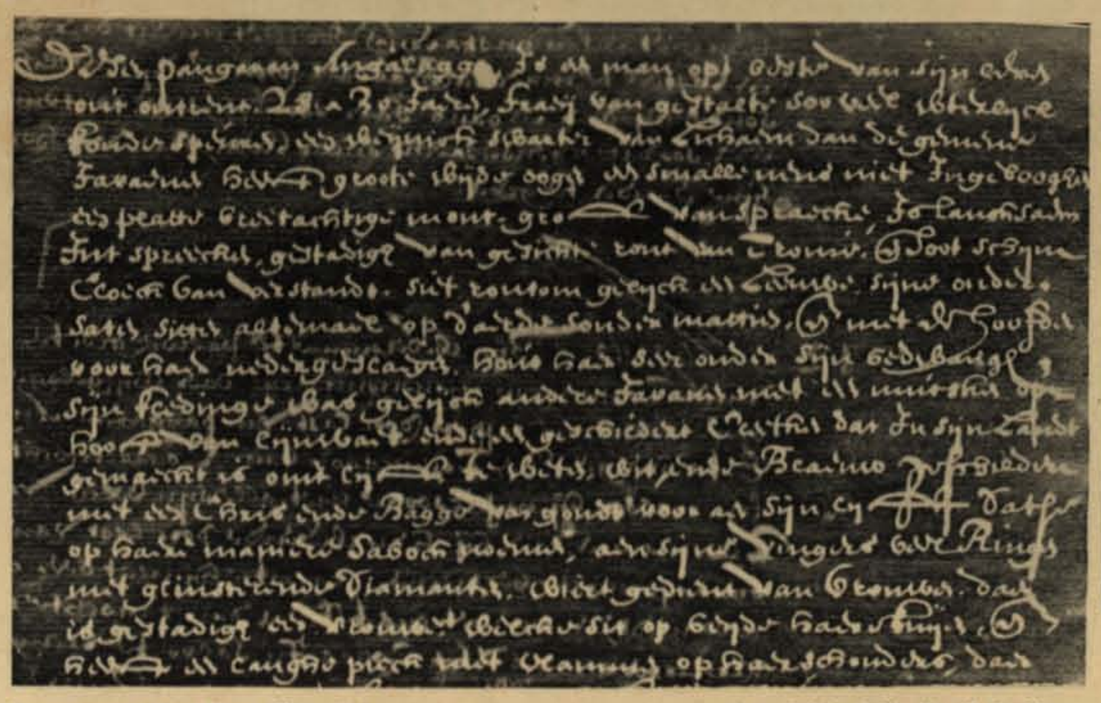

Ms. Galuh, 16*b*

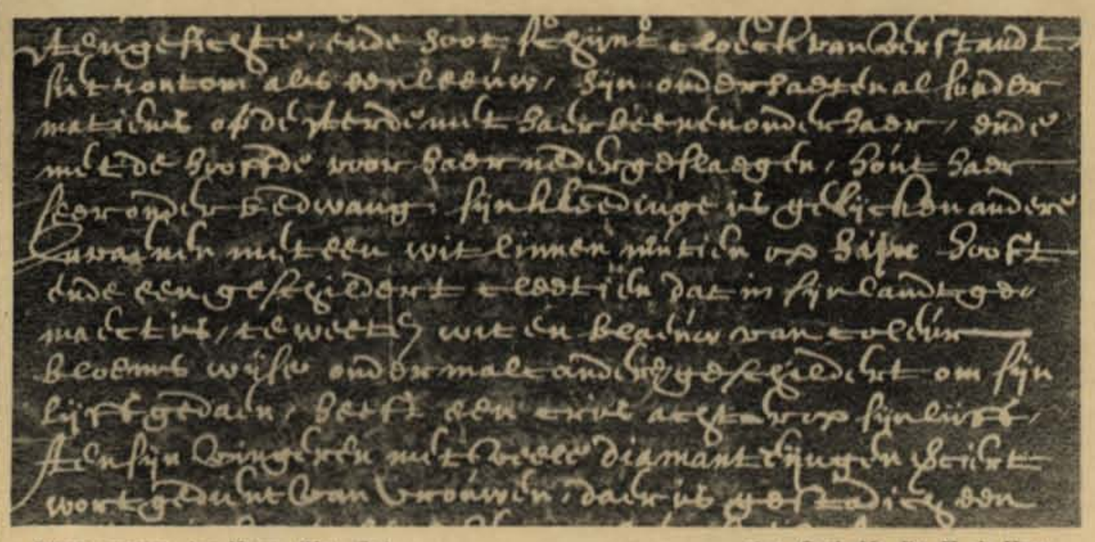
Coll. Bataviaasch Genootschap van K. en W., Batavia. (Nat. Gr.)

Ms. Galuh, 17*a*

Rijksarchief, den Haag. (Nat. Gr.)

1622. Origineel Ms. Dr. H. de Haen.

Rijksarchief, den Haag. (Nat. Gr.)

1623. Copie-Ms. Dr. H. de Haen.

Oudste gedateerde documenten op Java over batikken („toelis") van 1440 Çaka = 1518 A°.D.; en oudste Hollandsche d°d° („schilderen") van 1622—23.
Aelteste datierte Urkunden auf Java über das Batikken („tulis") aus 1440 Çaka = 1518 A°.D.; und älteste Holländische d°d° („schilderen") aus 1622—23.

EXLIBRIS

Coll. Mevr. M. JACOBSON, geb. ZOETELIEF. (Nat. Gr.)

Eenvoudig was-patroon op Chineesch papier.
Einfaches Wachs-Muster auf Chinesischem Papier. „Kĕmbang sĕmbodjå", Sĕmarang.

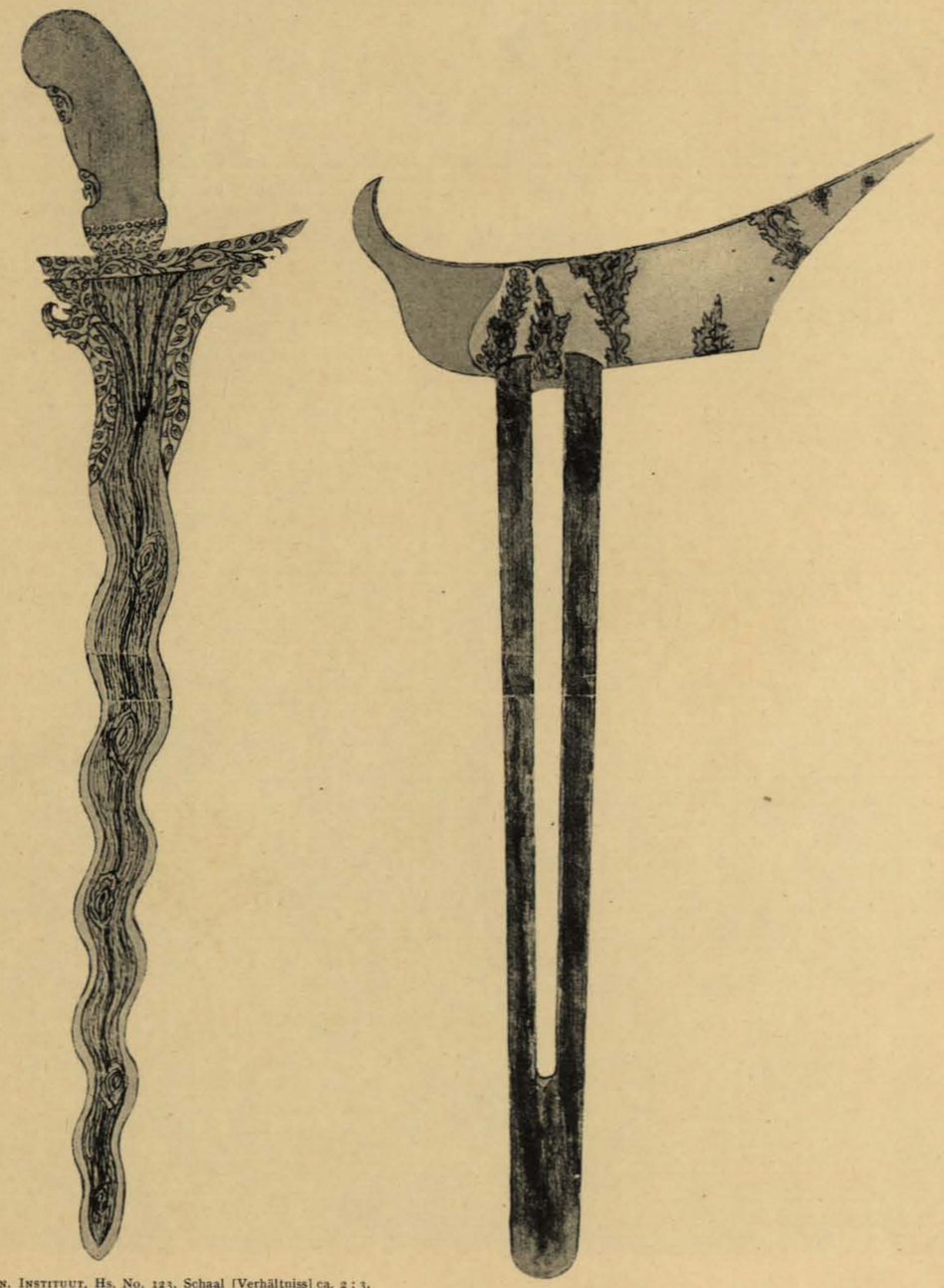
KITLV
EXT 18613

Coll. Kon. Instituut.

Balineesch tempeltje, met lotusbloem-motief (Jav. kĕmbang tarate).
Balinesischer Haustempel, mit Lotosblume-Motiv (Jav. kĕmbang tarate).

UNIVERSITATIS NOVIOMAGENSIS
EXLIBRIS

Coll. Kon. Instituut, Hs. No. 123. Schaal [Verhältniss] ca. 2 : 3.

Heilige kris van Giri bij Grĕsik; met krisheft van het fatsoen: toenggak sĕmi.
Heiliges Kris von Giri, unweit Grĕsik; mit Krisgriffe im Ornamente: tunggak sĕmi.

UNIVERSITATIS NOVIOMAGENSIS
EXLIBRIS

Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältniss] 1 : 3.

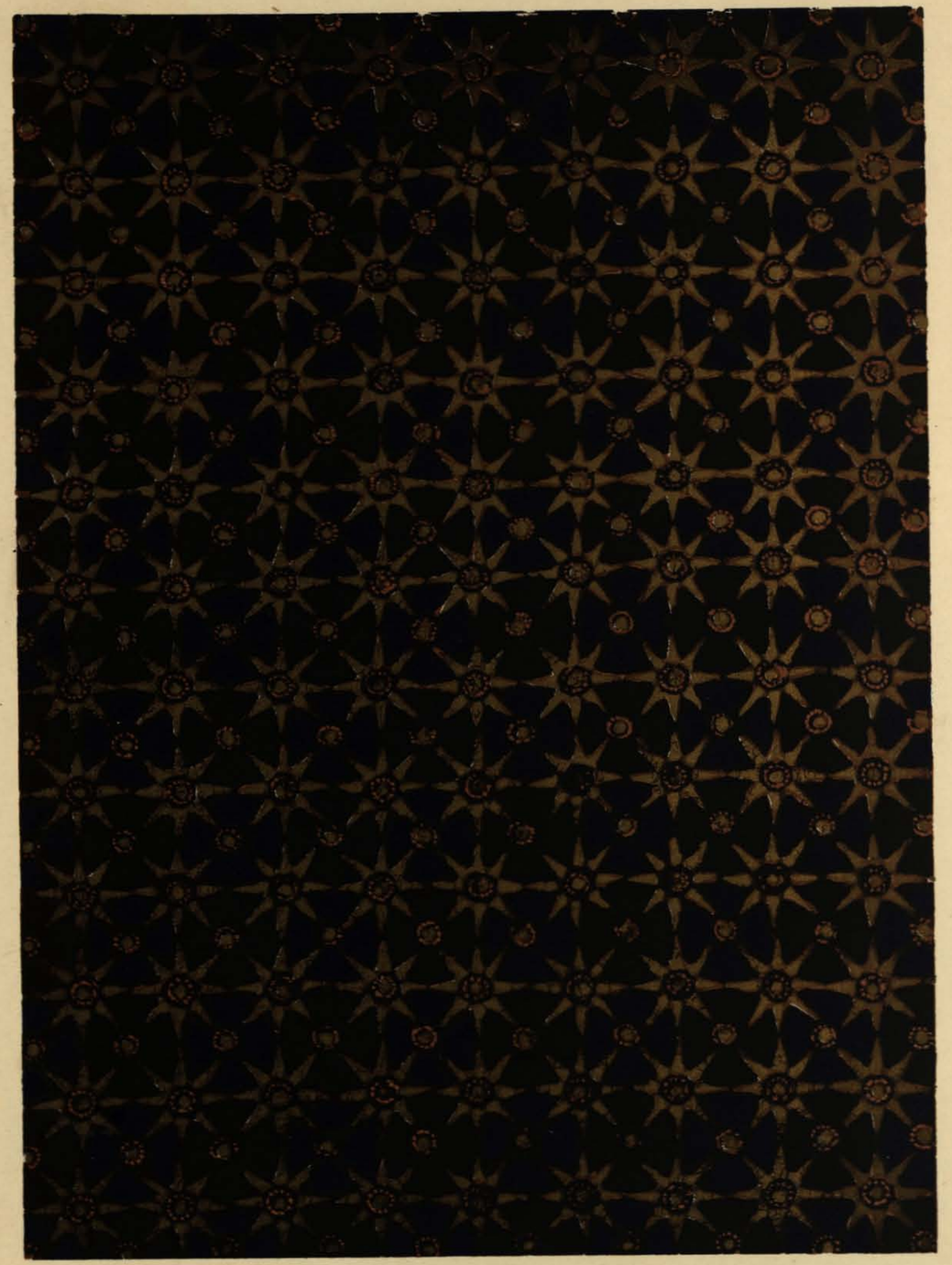
Surakarta. **Kaïn sogan**. Sĕmen-tjuwiri-patroon[-Muster].

Coll. R. H. DRIESSEN. Schaal [Verhältniss] ca. 1 : 2.

Batavia. **Kaïn Karet.** Bandji-patroon[-Muster].

EXLIBRIS

Coll. G. P. ROUFFAER. (Nat. Gr.)

Surakarta. **Kaïn pĕradan.** Truntum-patroon[-Muster].

Coll. Mr. M. ENSCHEDÉ. Schaal [Verhältniss] 1 : 3.

Sĕmarang. **Kaïn pĕradan** (ca. 1850). Wajang-patroon[-Muster].

Coll. R. H. DRIESSEN. Schaal [Verhältniss] ca. 1 : 2.

Surabaja. **Kaïn kĕlĕngan.** Manuk-manjurå-patroon[-Muster].

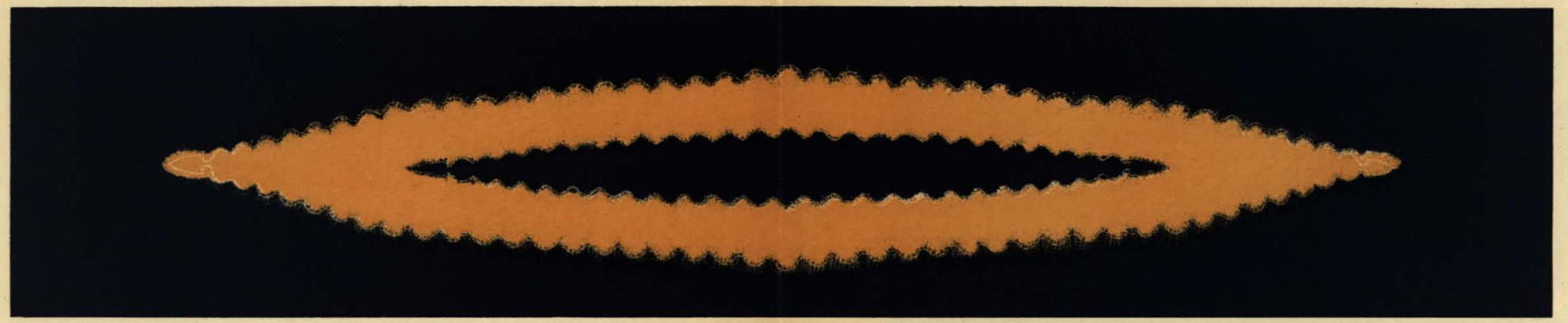
UNIVERSITATIS NOVICOMENSIS
EXLIBRIS

Coll. Mevr. H. ZILCKEN—VAN BAAK. Schaal [Verhältniss] 3 : 7.

Batavia. **Kaïn Raden Aju Saleh.** Blabagan-patroon[-Muster].

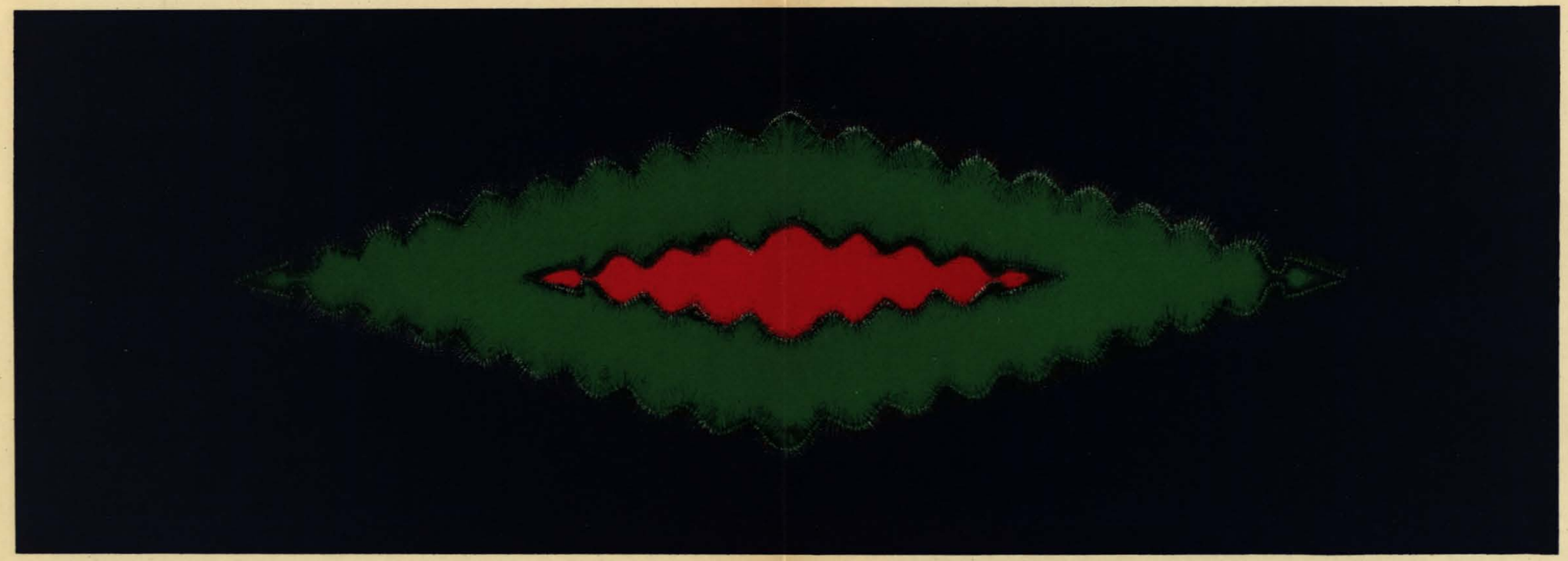
a

Coll. G. P. ROUFFAER.

Schaal [Verhältniss] 1 : 6.

b

Coll. G. P. ROUFFAER.

Schaal [Verhältniss] 2 : 5.

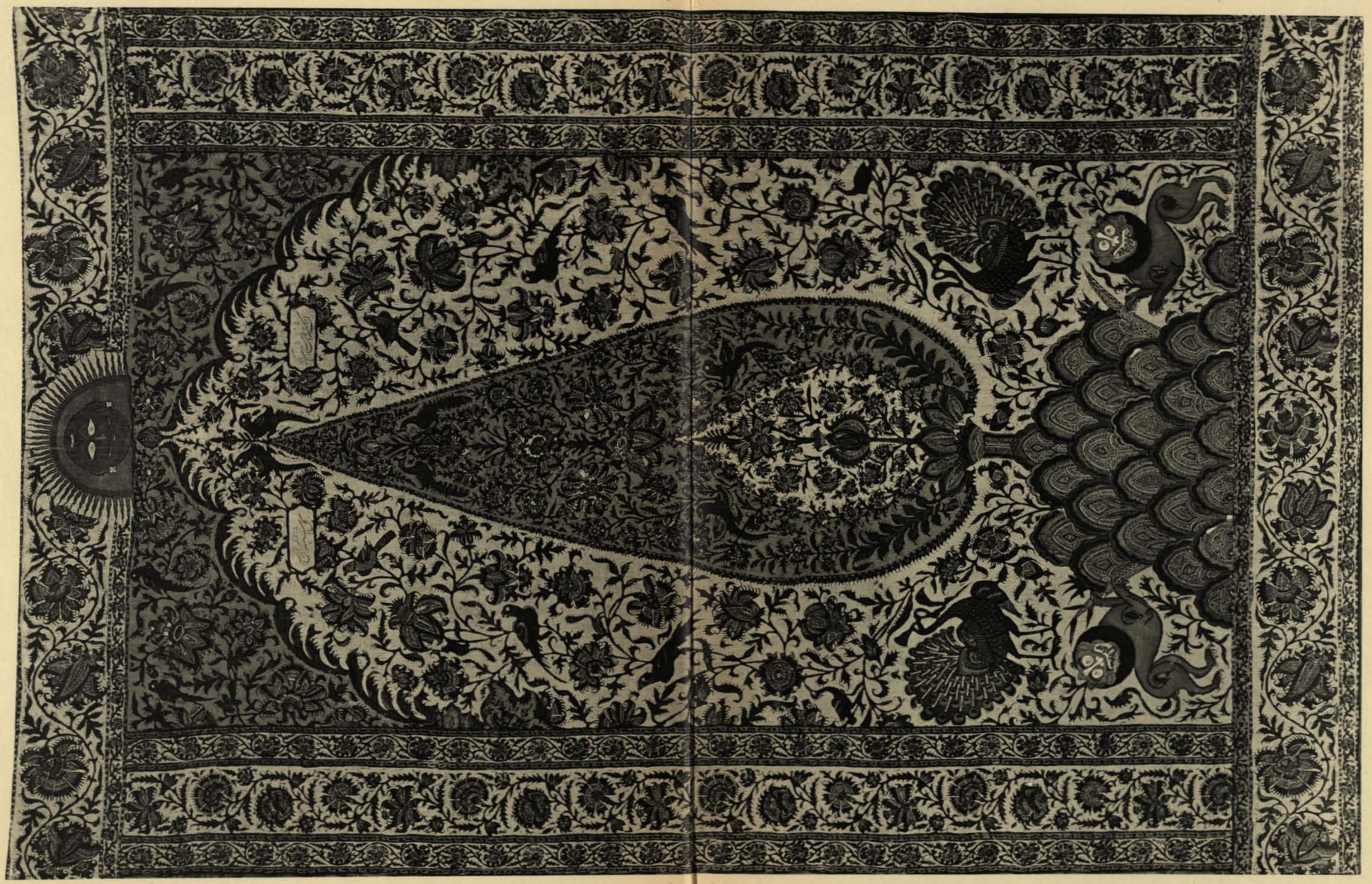
Surakarta. **Kaïn kĕmbangan.** — *a*. Lĕngå-tĕlĕng-patroon[-Muster]. *b*. Pandji-lĕnglĕng-patroon[-Muster].

BIBLIOTHEEK
RIJKSMUSEUM
VOLKENKUNDE

Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältniss] ca. 1 : 2.

Koromandel-doek, via Negapatam in Atjeh geïmporteerd. Zoogenaamde „patanilam".

Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältniss] 3 : 14.

Klingaleesch bidkleedje, te Masulipatam met was-behulp geschilderd voor uitvoer naar Perzië.
Klingalesisches Gebets-Kleidchen, in Masulipatam mittelst Wachs für Persien angefertigt.

EXLIBRIS
UNIVERSITATIS NEERLANDICAE

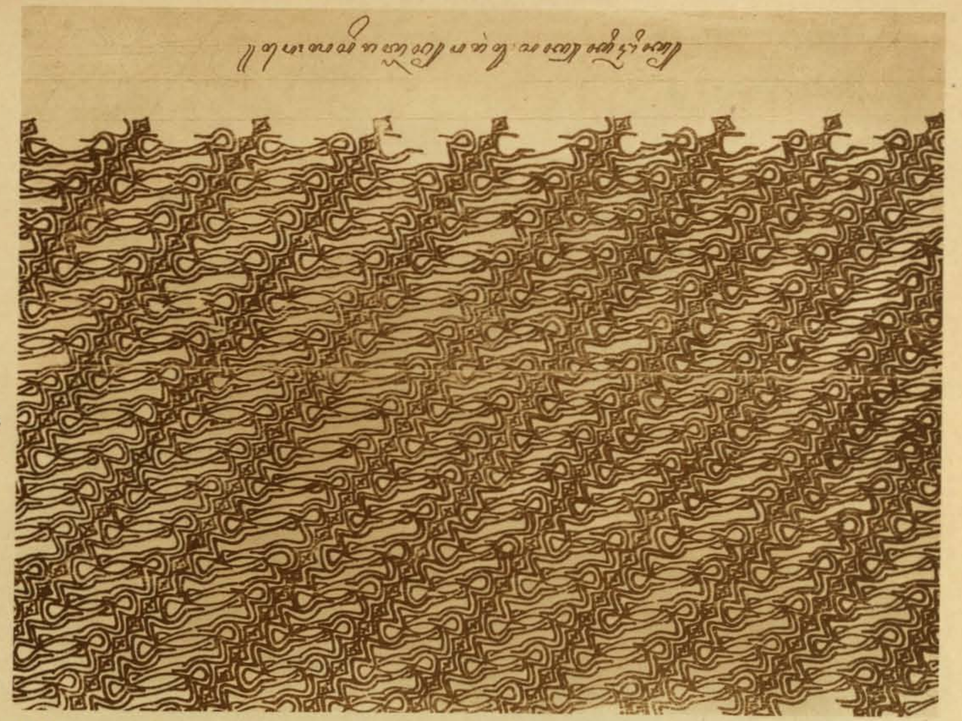

Coll. Mevr. M. JACOBSON, geb. ZOETELIEF. (Nat. Gr.)

Heraldisch Javaansch batik-patroon: lar rangkĕp (lar sawat).
Heraldisches Javanisches Batik-Muster: lar rangkĕp (lar sawat). Sĕmarang.

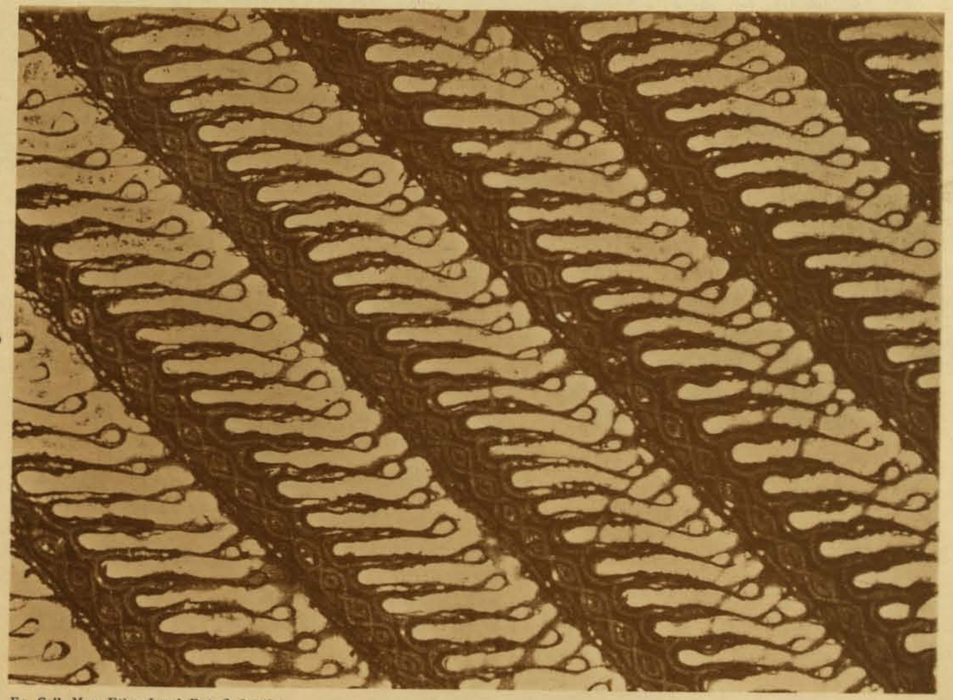
UNIVERSITATIS

a

Coll. Ethnologische Verzameling. Batavia. No. 1439.

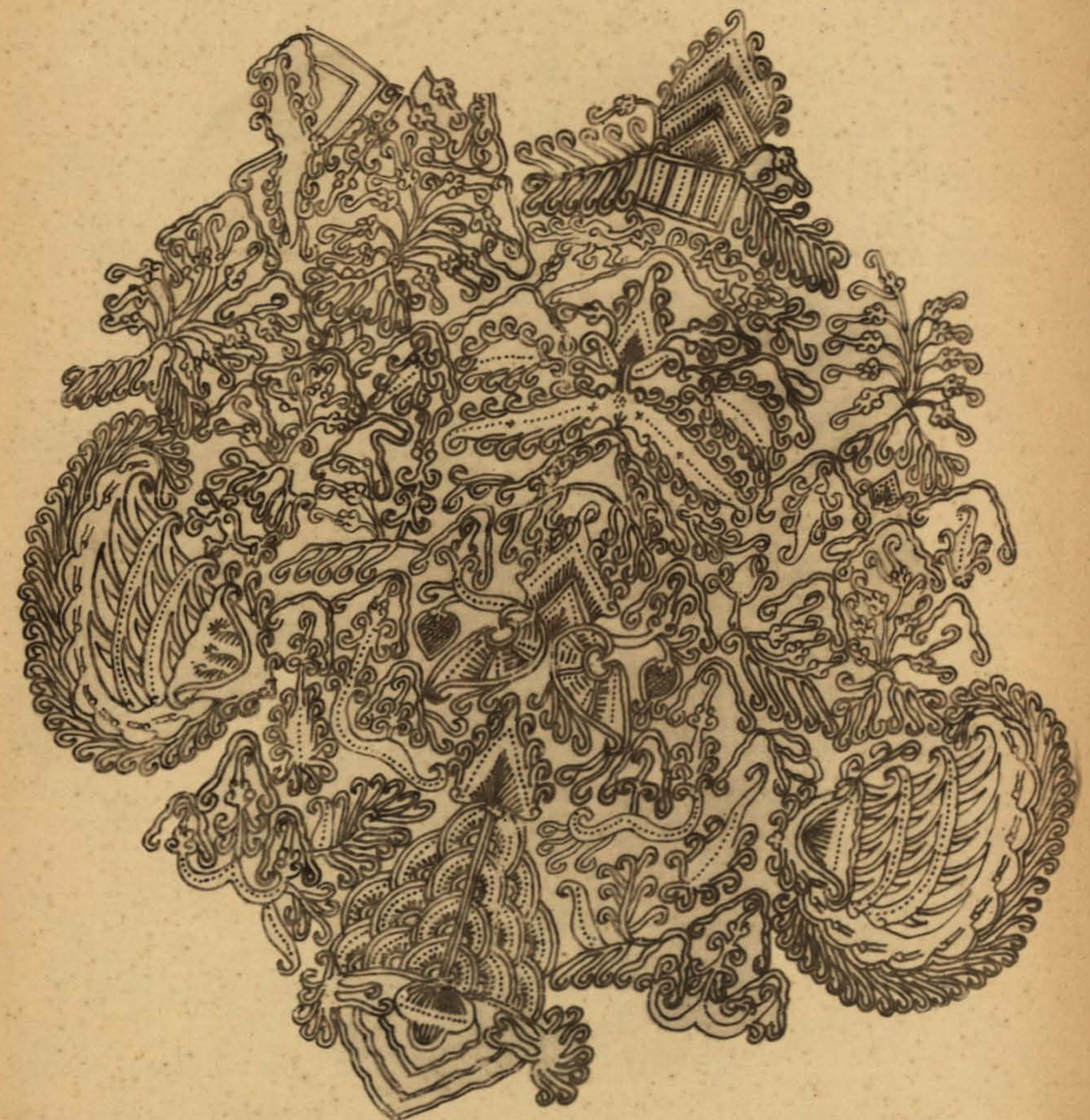
b

Ex. Coll. Mus. Ethn. Lugd. Bat. S. 847/83.

Patroon [Muster]: *a*. parang rusak klitik; *b*. parang mĕnang. Vorstenlanden.

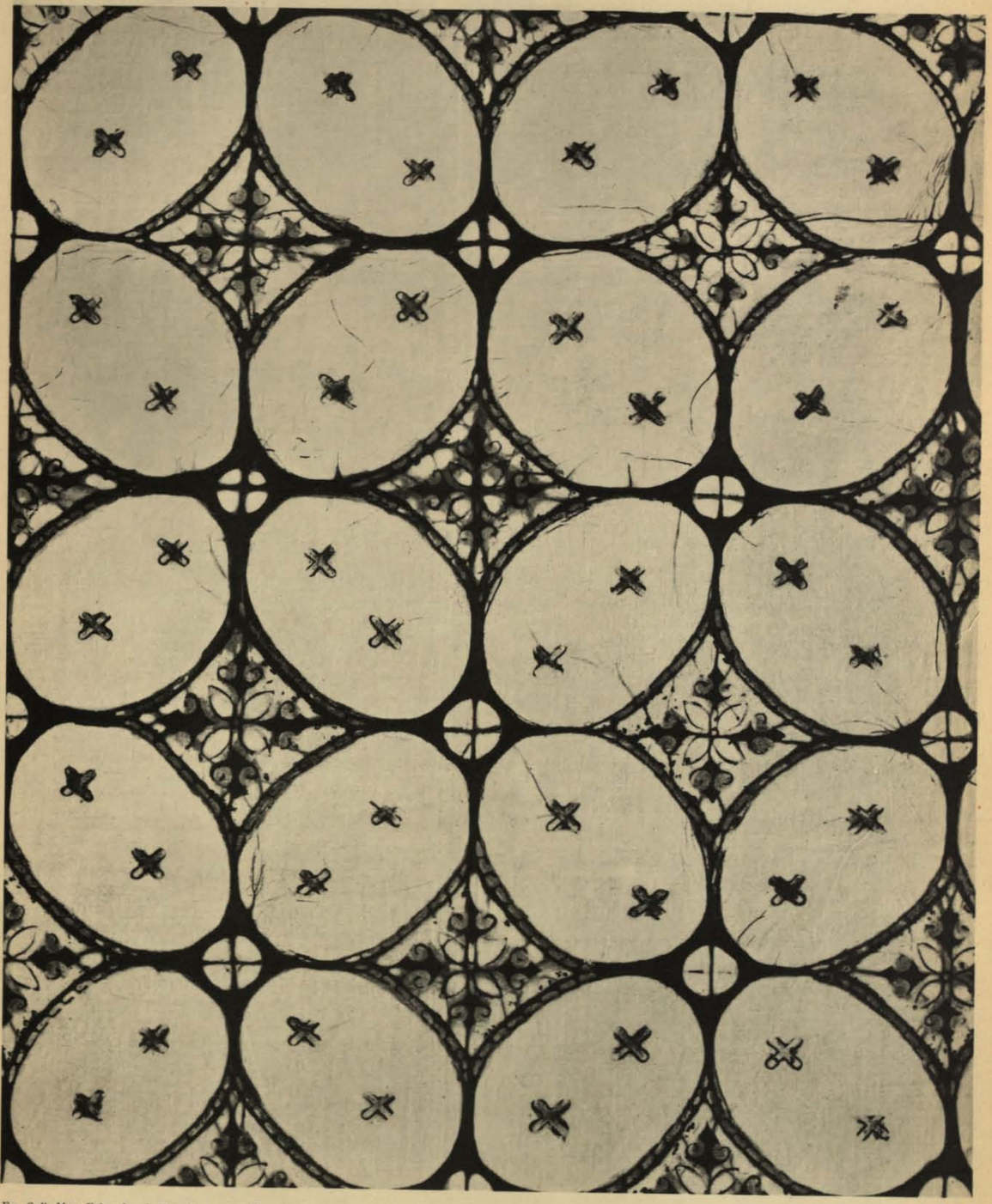
EXLIBRIS
UNIVERSITATIS NOTTINGHAMIENSIS

Coll. KOLONIAAL MUSEUM, Haarlem. Schaal [Verhältniss] ca. 2 : 3.

Sawat-patroon uit 1872. Surakarta.
Sawat-Muster aus 1872.

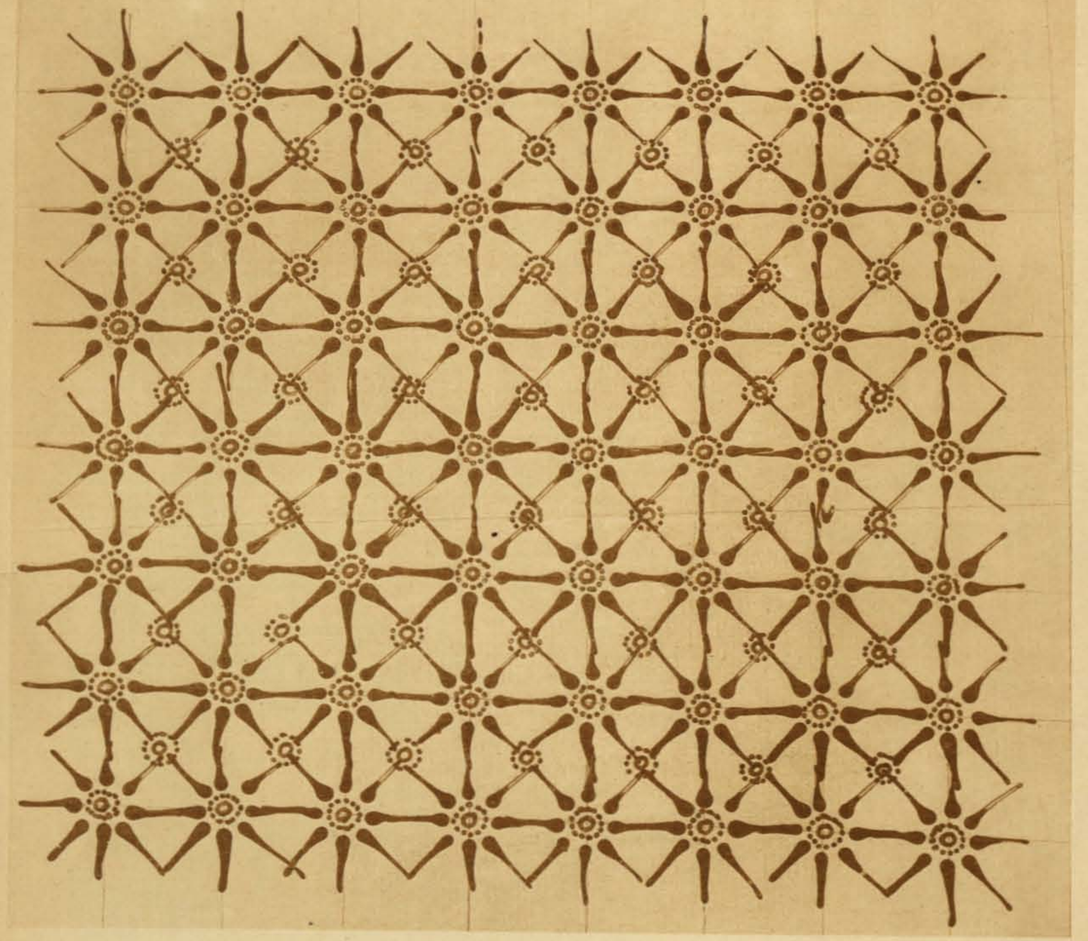
UNIVERSITATIS NOVIOMAGI
EXLIBRIS

Ex. Coll. Mus. Ethn. Lugd. Bat. S. 847/84. (Nat. Gr.)

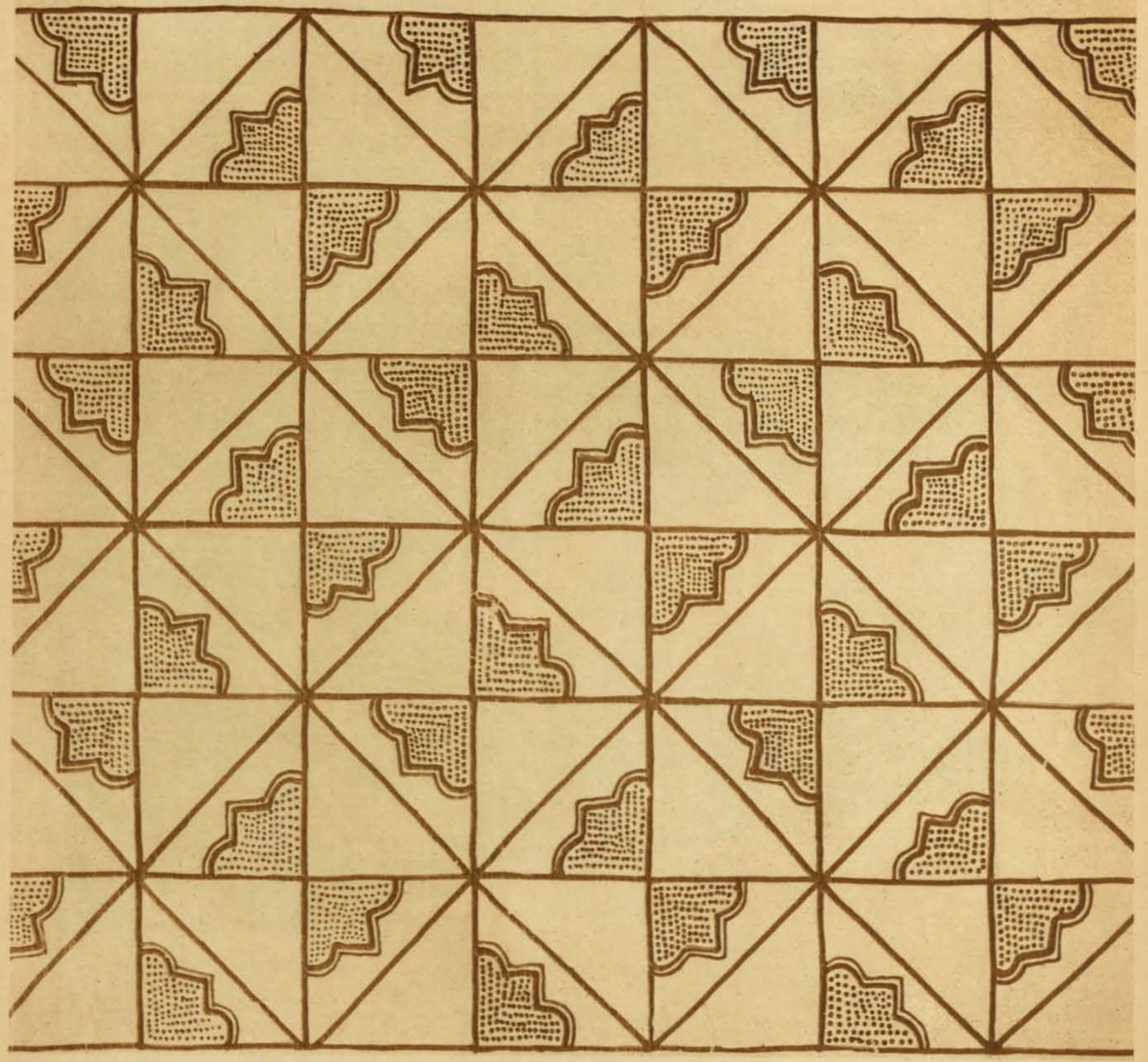
Kawung-kĕmplang-patroon[-Muster]. Jogjakarta.

a

Coll. Ethnologische Verzameling. Batavia. No. 1439.

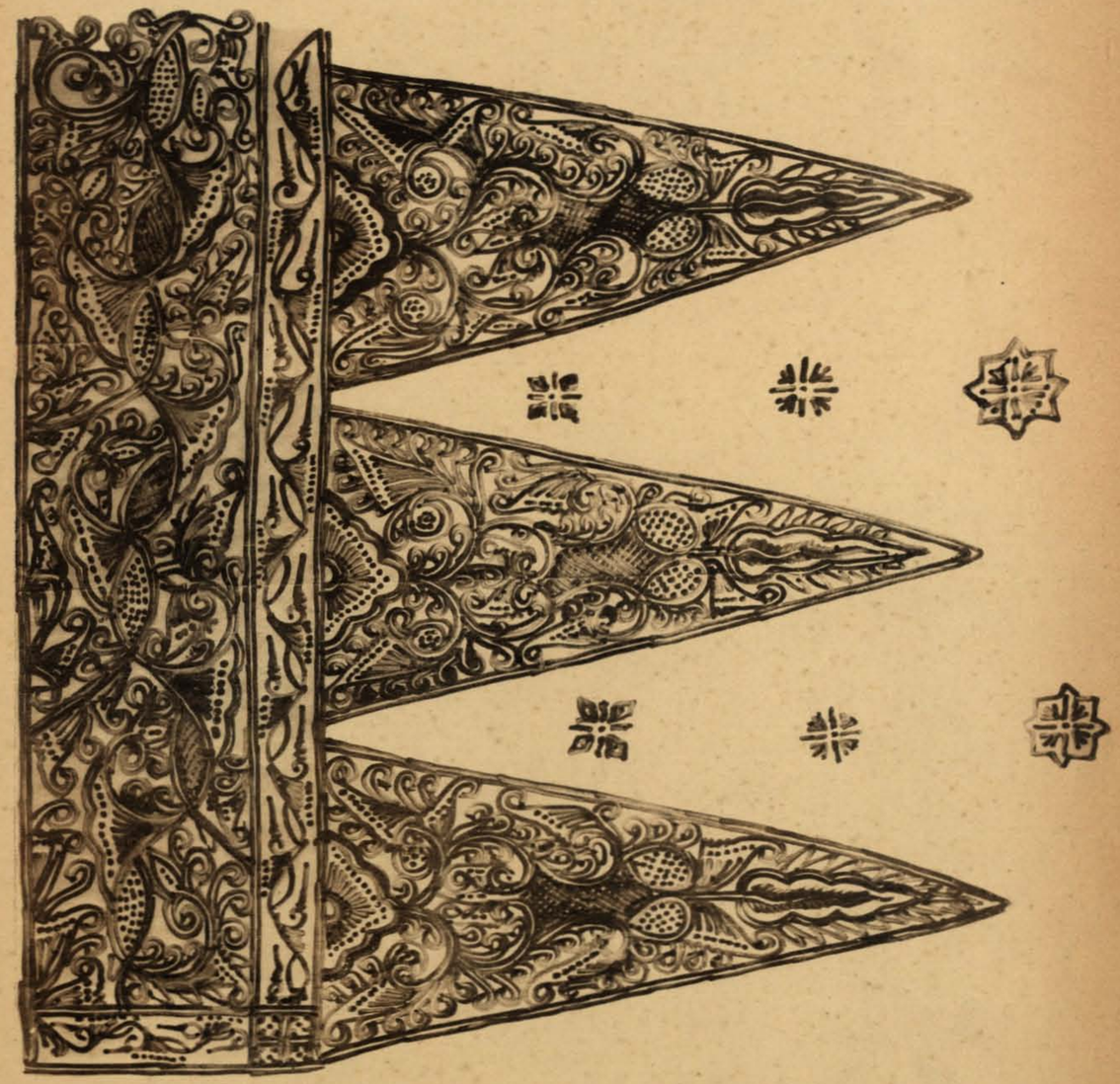
b

Coll. Ethnologische Verzameling. Batavia. No. 1439.

Solo'sche patronen: *a.* troentoem; *b.* sĕlobog.
Solosche Muster: *a.* truntum; *b.* sĕlobog.

UNIVERSITATIS NOVIOMAGENSIS
EXLIBRIS

Coll. Koloniaal Museum, Haarlem. (Nat. Gr.)

Tumpal-patroon[-Muster]. Mal.: putjuk rĕbung.

1

2

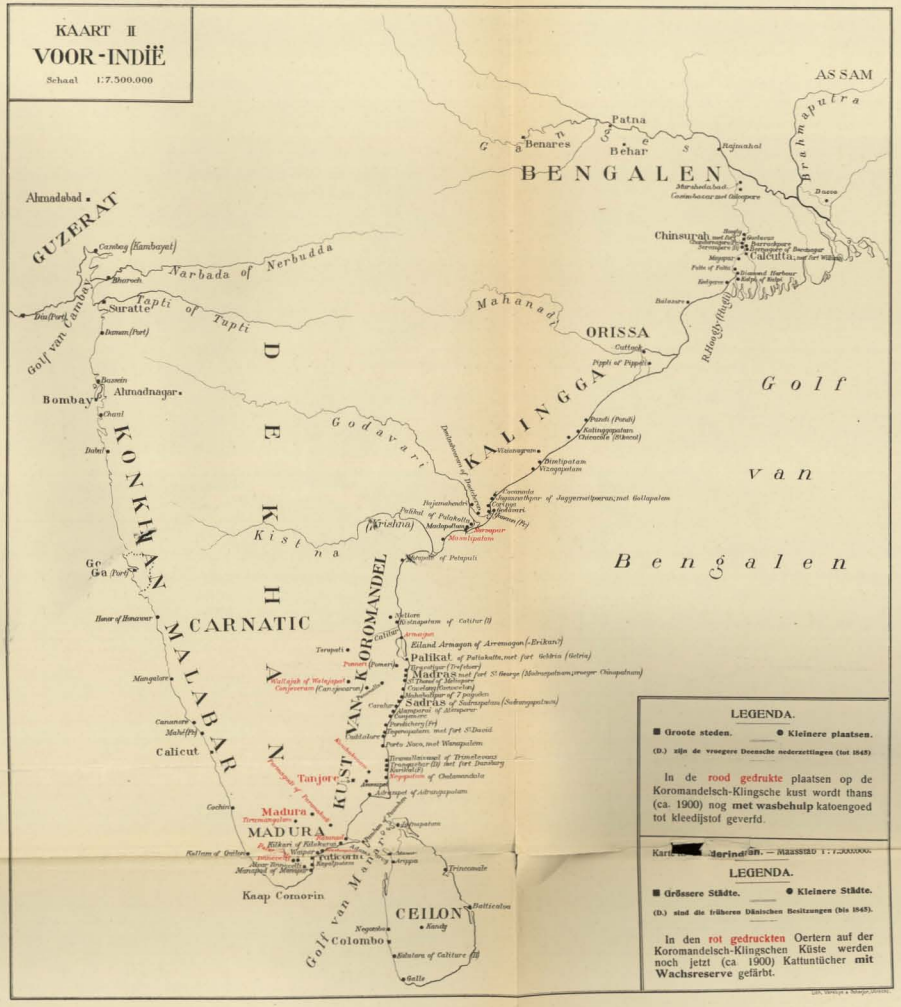
3

4

Coll. G. P. ROUFFAER. Schaal [Verhältniss] ca. 1 : 4.

4 Solo'sche **sawat**-patronen uit 1899
4 Solosche **Sawat**-Muster aus 1899

1. sawat gĕde; 2. sawat tjuwiri; 3. sawat gendong; 4. sawat ngeni.

KAART II
VOOR-INDIË
Schaal 1:7.500.000
ASSAM
Brahmaputra
Patna
Benares
Behar
Rajmahal
BENGALEN
Murshedabad
Chinsurah
Calcutta
Dacca
Ahmadabad
GUZERAT
Cambay (Kambayat)
Narbada of Nerbuda
Bharoch
Surat
Tapti of Tupti
Golf van Cambay
Diu (Port)
Daman (Port)
Mahanadi
ORISSA
Cuttack
Pipli of Pipplee
Balasore
Rio Hoogly (Hugli)
Golf van Bengalen
Bombay
Bassein
Ahmadnagar
Chaul
Dabul
KONKAN
DECCAN
Godavari
KALINGGA
Pundi (Pondi)
Vizagapatam
Pulikat of Pallakatta
Krishna
Kistna
Ga (Port)
Honor of Honawar
CARNATIC
MALABAR
Mangalore
Cananore
Mahé (Fr)
Calicut
Tanjore
Madura
MADURA
Kaap Comorin
Negombo
Colombo
CEILON
Batticaloa
Trincomale
Galle
KUST VAN KOROMANDEL
Golf van Manaar
Golf van Bengalen
Eiland Armagon of Arremogan (-Erikam?)
Palikat of Pallakatta, met fort Gelderia (Gelria)
Madras met fort St George (Madrangapatnam, vroeger Chinapatnam)
Sadras of Sadrangapatnam (Sadrangapatnam)
Pondicherry (Fr)
Porto Nuovo, met Wanegapatam
Negapatam
Karikal (Fr)
Tranquebar (D) met fort Dansborg
Devipatam of Chidambarala
Arkatoegat of Adrangapatam
Cochim
Tuticorin
Manapad of Manapar
Kolkai of Kolkhoi
Kottam of Cottiar
LEGENDA.
Groote steden.
Kleinere plaatsen.
(D.) zijn de vroegere Deensche nederzettingen (tot 1845)
In de rood gedrukte plaatsen op de Koromandelsch-Klingsche kust wordt thans (ca. 1900) nog met wasbehulp katoengoed tot kleedijstof geverfd.
LEGENDA.
Grössere Städte.
Kleinere Städte.
(D.) sind die früheren Dänischen Besitzungen (bis 1845).
In den rot gedruckten Oertern auf der Koromandelsch-Klingschen Küste werden noch jetzt (ca 1900) Kattuntücher mit Wachsreserve gefärbt.